

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๐

ตอนที่ ๑

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๒

ขุททกนิกาย จุฬนิกาย

ขนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ปารายนวรรค

วัตถคาถา

เรื่องพราหมณ์พาวรีสังคายนาทูลถามปัญหา

- [๑] พราหมณ์พาวรี เป็นผู้เรียนจบมณฑล ประสงค์ความเป็นผู้ไม่มีกังวล ออกจากพระนครโกศลอันน่ารื่นรมย์ ไปสู่
ทักษิณาพลชนบท
- [๒] พราหมณ์นั้นอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี อันเป็นพรมแดนแคว้น
แคว้นอัสสกะและแคว้นมคธปะทะกัน เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการ
เที่ยวภิกขาและผลไม้.
- [๓] เมื่อพราหมณ์นั้นเข้าไปอาศัย (อยู่) บ้านได้เป็นหมู่ใหญ่ด้วย
ความเจริญอันเกิดแต่บ้านนั้น พราหมณ์นั้นได้บูชามหาโยถ
- [๔] พราหมณ์นั้นบูชามหาโยถแล้วก็กลับเข้าไปสู่อาศรม เมื่อ
พราหมณ์นั้นกลับเข้าไปแล้ว พราหมณ์อื่นก็มา.
- [๕] พราหมณ์อื่นมีเท้าพิการ เดินงก่งน ฟันเขลอะ มีธูลิบนศีระ
เข้าไปหาพาวรีพราหมณ์แล้ว ขอทรัพย์ห้ำร้อย.
- [๖] พาวรีพราหมณ์เห็นพราหมณ์นั้นเข้าแล้ว ก็เชิญให้นั่ง แล้ว
ก็ถามถึงความสุขสำราญและความไม่มีโรค และได้กล่าว
คำนี้ว่า
- [๗] ทรัพย์ของเราจะมีอันจะพึงให้ เราสละหมดแล้ว. ดูกรพราหมณ์
ท่านเชื่อเราเถิด ทรัพย์ห้ำร้อยของเราไม่มี.
- [๘] ถ้าเมื่อเราขอ ท่านจักไม่ให้. ในวันที่เจ็ด ศีระของท่านจง

แตกเจ็ดเสียง.

[๙] พราหมณ์นั้นเป็นคนโกหก ประดังแสดงเหตุให้กลัว.

พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็เป็นทุกข์.

[๑๐] มีลูกศรคือความโศกเสียบแทงแล้ว ไม่บริโภคอาหาร ก็ซูบผอม. ใช้แต่เท่านั้น. ใจของพาวรีพราหมณ์ผู้มีจิตเป็นอย่างนั้น ย่อมไม่ยินดีในการบูชา.

[๑๑] เทวดา (ที่สิงอยู่ใกล้อาศรมของพราหมณ์พาวรี) ผู้ปรารถนาประโยชน์ เห็นพาวรีพราหมณ์หวาดกลัวเป็นทุกข์อยู่ จึงเข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้วได้กล่าวว่า.

[๑๒] พราหมณ์ผู้มีความต้องการทรัพย์นั้น เป็นคนโกหก ย่อมไม่รู้จักศีระ. ความรู้จักศีระหรือธรรมอันให้ศีระตกไป ย่อมไม่มีแก่พราหมณ์นั้น.

[๑๓] พาวรีพราหมณ์ดำริว่า เทวดานี้อาจรู้ได้ในบัดนี้. (กล่าวว่า) ข้าพเจ้าถามแล้ว ขอท่านจงบอกศีระและธรรมอันให้ศีระตกไปแก่ข้าพเจ้าเถิด. ข้าพเจ้าจะขอฟังคำของท่าน.

[๑๔] แม้ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักศีระและธรรมอันให้ศีระตกไป. ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนี้. ความเห็นซึ่งศีระและธรรมอันให้ศีระตกไป ย่อมมีแก่พระชินะทั้งหลายเท่านั้น.

[๑๕] พา. ก็ในบัดนี้ ใครในปฐพีมณฑลนี้ย่อมรู้จักศีระและธรรมอันให้ศีระตกไป. ดูกรเทวดา ขอท่านจงบอกท่านผู้นั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด.

[๑๖] เท. พระสัถยบุตร เป็นวงศ์ของพระโศกกากราชเสด็จออกจากเมืองกบิลพัสดุ์บุรี เป็นพระพุทธานุเจ้าผู้นำสัตว์โลก เป็นผู้ทำ (แสดง) ธรรมอันสว่าง.

[๑๗] ดูกรพราหมณ์ พระสัถยบุตรนั้นแหละ เป็นพระสัมพุทธานุเจ้า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง บรรลุกำลังแห่งอภิญาทั้งปวง มีจักขุในธรรมทั้งปวง ทรงถึงธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งธรรมทั้งปวง ทรงน้อมพระทัยไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ.

[๑๘] พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระพุทธานุเจ้าในโลก มีพระจักขุ ย่อมทรงแสดงธรรม. ท่านจงไปทูลถามพระองค์เถิด.

พระองค์จักทรงพยากรณ์ปัญหานั้นแก่ท่าน.

[๑๙] พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า พระสัมพุทธเจ้า แล้วมีความ
เบิกบานใจ มีความโศกเบาบาง และได้ปิตอันไพบุลย์.

[๒๐] พราหมณ์พาวรีนั้น มีใจยินดี มีความเบิกบาน โสมนัส
ถามถึง (พระผู้มีพระภาค) กะเทวดานั้น. (และประกาศว่า)
พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ประทับอยู่ ณ ที่ใด
คือ บ้านนิคมหรือชนบทที่เขาทำแล้ว เราทั้งหลายพึงไป
นมัสการพระสัมพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่าสัตว์ ณ ที่นั้น.

[๒๑] เท. พระสัถยบุตรนั้น เป็นพระชินะ มีพระปัญญาสามารถ
มีพระปัญญากว้างขวางเช่นแผ่นดินอันประเสริฐ เป็น
นักปราชญ์ ไม่มีอาสวะ ทรงรู้แจ้งศีระและธรรมอันให้
ศีระตกไป ทรงองอาจกว่านรชน ประทับอยู่ ณ พระราช-
มณเฑียรแห่งพระเจ้าโกศลในพระนครสาวัตถี.

[๒๒] ลำดับนั้น พราหมณ์พาวรีได้เรียกพราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นศิษย์
ผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์มา (บอกว่า). ดูกรรมาณพทั้งหลาย มานี้เกิด.
เราจักบอก.ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของเรา.

[๒๓] ความปรากฏเนื่องๆ แห่งพระผู้มีพระภาคพระองค์ใดนั้น
ยากที่จะหาได้ในโลก วันนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก มีพระนามปรากฏว่า พระ-
สัมพุทธเจ้า. ท่านทั้งหลายจงรีบไปเมืองสาวัตถี ดู
พระสัมพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่าสรรพสัตว์.

[๒๔] ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ก็ข้าพเจ้าทั้งหลายเห็นแล้วจะรู้จักว่า
เป็นพระพุทเจ้าได้อย่างไร? ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะรู้จัก
พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยอุบายอย่างไร? ขอท่านจง
บอกอุบายนั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ไม่รู้เกิด.

[๒๕] พา. ก็มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มาแล้วในมนต์ทั้งหลาย
ท่านกล่าวไว้แจ่มแจ้งบริบูรณ์แล้วโดยลำดับ.

[๒๖] ท่านผู้ใดมีมหาบุรุษลักษณะเหล่านั้นในกายตัว ท่านผู้นั้นมีคติ
เป็นสองอย่างเท่านั้น มิได้มีคติเป็นที่สาม.

[๒๗] คือ ถ้าอยู่ครองเรือน พึงครอบครองแผ่นดินนี้. ย่อมปกครอง

โดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อำนาจ ไม่ต้องใช้ศาสตรา.

[๒๘] และถ้าท่านผู้นั้นออกบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกิเลสดังหลังคาอันเปิดแล้ว ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า.

[๒๙] พราหมณ์พาวรี (บอกแล้ว) ซึ่งชาติ โคตร ลักษณะ และมนต์อย่างอื่นอีก กะพวกศิษย์ (ได้สั่งว่า). ท่านทั้งหลายจงถามถึงศีระะ และธรรมอันให้ศีระะตกไปด้วยใจเท่านั้น.

[๓๐] ถ้าท่านผู้นั้นจักเป็นพระพุทธรเจ้าผู้เห็นธรรมไม่มีเครื่องกัน. เมื่อท่านทั้งหลายถามปัญหาด้วยใจแล้ว ก็จักแก้ด้วยวาจา.

[๓๑] พราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ คือ อชิตพราหมณ์ ติสสเมตเตยยพราหมณ์ ปุณณกพราหมณ์ เมตตคุพราหมณ์.

[๓๒] โธตกพราหมณ์ อุปสิวพราหมณ์ นันทพราหมณ์ เหมกพราหมณ์ โตเทยพราหมณ์ กัมปพราหมณ์ ชตุกัณณิพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต.

[๓๓] ภัทราวุธพราหมณ์ อุทยพราหมณ์ โปสาลพราหมณ์ โมฆราชพราหมณ์ผู้เป็นนักปราชญ์ ปิงคิยพราหมณ์ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ได้ฟังวาจาของพราหมณ์พาวรีแล้ว.

[๓๔] ทั้งหมดนั้น เฉพาะคนหนึ่งๆ เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ ปราภฏ แก่โลกทั้งปวง เป็นผู้เจริญญาณ ยินดีในฌาน เป็นอิธชนผู้มีจิตอบรมด้วยวาสนาในกาลก่อน.

[๓๕] พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ทุกคน ทรงชฎาและหนังสือ อภิวัตพราหมณ์พาวรีและกระทำประทักษิณแล้ว มุ่งหน้าเดินไปทางทิศอุดร.

[๓๖] สู่สถานเป็นที่ตั้งแห่งแวนแคว้นมพุกะ เมืองมาหิสสตีในกาลนั้น เมืองอุชเชนี เมืองโคณัฑะ เมืองเวทิสะ เมืองวนสวหะ.

[๓๗] เมืองโกสัมพี เมืองสาเกต เมืองสาวตถิ เป็นเมืองอุดม เมืองเสตัพพะ เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองกุสินารา.

[๓๘] เมืองปาวา โภคนคร เมืองเวสาลี เมืองมคธและปาสาณเจตีย์

อันเป็นธรรมเนียมสถาน นารีนิยมใจ.

[๓๙] พราหมณ์เหล่านั้นรีบขึ้นสู่ภูเขา (ปาสาณเจดีย์) เหมือนคนกระหายน้ำรีบหาน้ำเย็น เหมือนพ่อค้ารีบหาลาภใหญ่ และเหมือนคนถูกความร้อนแผดเผาและริบหาร่ม ฉะนั้น.

[๔๐] ก็ในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคอันภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมแล้วทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุทั้งหลายอยู่ ประหนึ่งว่าราชสีห์บันลือสีหนาทอยู่ในป่า.

[๔๑] อชิตพราหมณ์ ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้เพียงดั่งว่าดวงอาทิตย์มีรัศมีฉายออกไป และเหมือนดวงจันทร์เต็มดวงในวันเพ็ญ.

[๔๒] ลำดับนั้น อชิตพราหมณ์ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง รื่นเรใจ เพราะได้เห็นอนุพยัญชนะบริบูรณ์ ในพระกายของพระผู้มีพระภาค ได้ทูลถามปัญหาด้วยใจ.

[๔๓] อ. ท่านเจาะจงใคร? จงบอกชาติ บอกโคตรพร้อมด้วยลักษณะ. บอกความสำเร็จในมนต์ทั้งหลาย. พราหมณ์สอนมาณพ เทาไร?

[๔๔] พ. พราหมณ์นั้นมีอายุ ๑๒๐ ปี ชื่อพาวรีโดยโคตร. ลักษณะ ๓ อย่างมีในตัวของพราหมณ์นั้น. พราหมณ์นั้นเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท.

[๔๕] พาวรีพราหมณ์ ถึงความสำเร็จในธรรมของตน สอนมาณพ ๕๐๐ ในมหาบุรุษลักษณะ และคัมภีร์อิติहाสะ พร้อมทั้งคัมภีร์นิหังคุสาสตร์ และคัมภีร์เกณฺฑกสาสตร์.

[๔๖] ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ผู้ตัดเสียซึ่งตัณหา ขอพระองค์ทรงประกาศความกว้างแห่งลักษณะทั้งหลาย ของพราหมณ์-พาวรี. ความสงสัยอย่าได้มีแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเลย.

[๔๗] พราหมณ์นั้นยอมปกปิดหน้าได้ด้วยลิ้น. มีอุณาโลมอยู่ในระหว่างคิ้ว. และมีวัยะที่ซ่อนอยู่ในผ้าอยู่ในฝัก. ดูกรมาณพ ท่านจงรู้อย่างนี้.

[๔๘] คนทั้งปวงไม่ได้ฟังใครๆ ซึ่งเป็นผู้ถาม ได้ฟังปัญหาทั้งหลาย ที่พระผู้มีพระภาคทรงแก้แล้วเกิดความโสมนัส ประนมอัญชลีย่อมคิดไปต่างๆ (ว่า)

[๔๙] ใครหนอเป็นเทวดา เป็นพระพรหม หรือเป็นพระอินทร์ผู้
สุขสมบัติ เมื่อเขาถามปัญหาด้วยใจ จะแก้ปัญหานั้นกะใครได้?

[๕๐] อ. พาวรีพราหมณ์ยอมถามถึงศีระะ และธรรมอันทำให้ศีระะ
ตกไป. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสวงหา ขอพระองค์ทรง
โปรดพยากรณ์ชื่อนั้น. กำจัดเสียซึ่งความสงสัยของข้าพระองค์
ทั้งหลายเถิด.

[๕๑] พ. ท่านจงรู้เถิดว่า อวิชชาเป็นศีระะ วิชชาประกอบด้วย
ศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ และวิริยะ เป็นธรรมเครื่องยัง
ศีระะให้ตกไป.

[๕๒] ลำดับนั้น อชิตมาณพผู้อันความโสมนัสเป็นอันมากอดหนุนแล้ว
กระทำซึ่งหนังสือเจวียงป่าข้างหนึ่ง แล้วชบเสียดลงแทบพระ-
ยุคลบาท (ทูลว่า)

[๕๓] ข้าแต่พระองค์ผู้ในรทุกข์ ผู้มีพระจักขุ พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วย
พวกศิษย์ มีจิตเบิกบานโสมนัส ขอถวายบังคมพระยุคลบาท
ของพระองค์.

[๕๔] พ. พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยพวกศิษย์จึงเป็นผู้มีสุข. ดูกรมาณพ
และแม้ท่านก็ขอให้มีความสุข มีชีวิตอยู่ยืนนานเถิด.

[๕๕] เราให้โอกาสแก่พาวรีพราหมณ์ แก่ท่าน และแก่พราหมณ์
ทั้งหมด ตลอดข้อสงสัยทั้งปวง. ท่านทั้งหลายยอมปรารภนา
ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ในใจ ก็จงถามเถิด.

[๕๖] เมื่อพระสัมพุทธเจ้าทรงประทานโอกาสแล้ว อชิตพราหมณ์
นั่งประนมมือ แล้วทูลถามปฐมปัญหาแก่พระตถาคต ใน
บริษัทนั้น.

จบวัตถุคาถา.

อชิตมาณวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านอชิตะ

[๕๗] (ท่านอชิตะทูลถามปัญหาว่า)

โลกอันอะไรสิหุ้มห่อไว้? โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไร?

อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้น? ขอพระองค์จงตรัสบอก.

อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น.

[๕๘] คำว่า โลกอันอะไรสิหุ้มห่อไว้ ความว่า โลกนรก โลกเดียรัจฉาน
โลก-

*เปรตตวิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โลกนี้
โลกอื่น พรหมโลก

กับทั้งเทวโลก นี้เรียกว่าโลก โลกนี้อันอะไรปกปิด ปิดบัง ปกคลุม หุ้มห่อ
ครอบไว้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกอันอะไรสิหุ้มห่อไว้?

[๕๙] บทว่า อิติ ในอุเทศว่า "อิจฺจายสุมา อชิโต" เป็นบทสนธิ
เป็นบทเกี่ยวเนื่อง

เป็นบทยังบทให้บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักขระ

เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ บทว่า

อิตินี้ เป็นไปตามลำดับบท. บทว่า आयสุมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดย

เคารพ บทว่า आयสุมานี้

เป็นเครื่องกล่าวถึงเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง. บทว่า

อชิโต เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นเครื่องหมายรู้ เป็นบัญญัติ

เป็นเครื่องร้องเรียก เป็นนาม

เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ เป็นภาษาที่ร้องเรียกกัน

เป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏ เป็น

เครื่องกล่าวเฉพาะของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า "อิจฺจายสุมา
อชิโต".

[๖๐] คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไรสิ ความว่า โลกไม่ปรากฏ
ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง

ไม่ไพโรจน์ ไม่แจ่ม ไม่กระจ่าง เพราะเหตุอะไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
โลกไม่ปรากฏ

เพราะเหตุอะไรสิ?

[๖๑] คำว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้น
ขอพระองค์จงตรัสบอกความว่า อะไร

เป็นเครื่องฉาบทา เป็นเครื่องข้อง เป็นเครื่องผูก

เป็นเครื่องเข้าไปเสรำห่มอง ของโลกนั้น คือ

โลกอันอะไรฉาบทา ติดให้เปื้อน ให้มัวหมองเปื้อน ระคนไว้ ช้องไว้
คล่องไว้ พัวพันไว้?

ขอพระองค์จงตรัสบอก เล่า แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
ทำให้ตื่น ประกาศ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้น?
ขอพระองค์จงตรัสบอก.

[๖๒] คำว่า อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ความว่า
อะไรเป็นภัยใหญ่ เป็นเครื่อง

บีบคั้น เป็นเครื่องเสียดสี เป็นอันตราย เป็นเครื่องขัดข้องของโลกนั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น.

เพราะเหตุนั้น พรหมมณีนั่นจึงกล่าวว่า (อชิตมาณพทูลถามปัญหาว่า)

โลกอันอะไรสีห่อหุ้มไว้? โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไรสี?

อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้น? ขอพระองค์จงตรัสบอก.

อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น?

[๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอชิตะ)

โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่

เรากล่าวตถ์หนว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลก. ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของ
โลกนั้น.

[๖๔] ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย

ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้

ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนสุดเบื้องต้น

ความไม่รู้ในส่วนสุดเบื้องปลาย ความ

ไม่รู้ทั้งในส่วนสุดเบื้องต้นและส่วนสุดเบื้องปลาย

ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลาย อันอาศัยกันและ

กันเกิดขึ้น คือ ความเป็นปัจจัยแห่งธรรมนี้ ชื่อว่า "อวิชชา" ความไม่รู้

ความไม่เห็น ความ

ไม่ถึงพร้อมเฉพาะ ความไม่ตามตรัสรู้ ความไม่ตรัสรู้พร้อม

ความไม่แทงตลอด ความไม่รู้ถือ

มีจิตอันเจริญแล้ว มี

ปัญญาอันเจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง พระผู้มีพระภาค
ทรงเสพเสนาสนะ

อันสงัด คือ ป่า และป่าเปลี่ยว เงียบเสียง ไม่มีเสียงกึกก้อง ปราศจากลม
แต่หมู่ชน ควรทำ

กรรมลับของมนุษย์ สมควรแก่การหลีกออกเร้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ภควา. อนึ่ง พระ

ผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ

และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เพราะเหตุ

นั้น จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งอรรณพ ธรรมรส
วิมุตติรส แห่ง

อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง

พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วน

แห่งฌาน อัปปมัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา.
อนึ่ง พระผู้มีพระ-

*ภาคทรงมีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตนะ ๘ อนุปุปพวิหารสมาบัติ ๙
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า

ภควา. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๒๐

กสิณสมาบัติ ๑๐ สมาธิอันสัมปยุต

อานาปานัสสติ อสุภฌานสมาบัติ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง
พระผู้มีพระภาคทรง

มีส่วนแห่งสติปัญฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๗

อริยมมรรคมืองค์ ๘ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง

พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งกำลัง

ของพระตถาคต ๑๐ เวสัชชชญาณ ๔ ปฏิสัมภีทา ๔ อภิญญา ๖

พุทธธรรม ๖ เพราะเหตุนี้

จึงชื่อว่า ภควา. พระนามว่า ภควานี้ พระมารดาได้ทรงตั้ง

พระบิดาได้ทรงตั้ง พระภคินีได้

ทรงตั้ง พระภาคามีได้ทรงตั้ง มิตรและอำมาตย์มิได้ตั้ง

พระญาติสาโลหิตมิได้ทรงตั้ง สมณพราหมณ์

แลหาวดากัมิได้ตั้ง. พระนามว่า ภควา นี้ เป็นวิโมกขันตักนาม คือ
พระนามที่เกดขึ้นในที่สุด

แห่งความหลุดพ้น. พระนามว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

พระนามของพระผู้มีพระภาค

ทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว พร้อมด้วยการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ณ
ควงไม้มหาโพธิ์ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า "อชิตาติ ภควา".

[๖๖] คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่ มีความว่า ความตระหนี่
๕ ประการ

คือ อาวาสมัจฉริยะะ ตระหนี่ที่อยู่ ๑ กุลมัจฉริยะะ ตระหนี่สกุล ๑

ลาภมัจฉริยะะ ตระหนี่ลาภ ๑

วรรณมัจฉริยะะ ตระหนี่วรรณะ ๑ ธรรมมัจฉริยะะ ตระหนี่ธรรม ๑

ท่านเรียกว่า เววจนะ ความ

ตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ความเป็นผู้ตระหนี่ ความปรารถนาต่างๆ

ความเหนียวแน่น ความ

เป็นผู้มีจิตหดหู่โดยความเป็นจิตแผ่ดร้อน

ความที่แห่งจิตอันใครเชื่อไม่ได้เห็นปานนี้ เรียกว่า

ความตระหนี่. อีกอย่างหนึ่ง แม้ความตระหนี่ชั้นธ ท่านก็เรียกว่ามัจฉริยะะ

แม้ความตระหนี่ธาต

ท่านก็เรียกว่ามัจฉริยะะ ๑. แม้ความตระหนี่อายตนะ ท่านก็เรียกว่ามัจฉริยะะ

ความถือเอา ท่าน

ก็เรียกว่า มัจฉริยะะ ความประมาณ สมควรกล่าว การปล่อยจิต

ความเพิ่มการปล่อยจิต ในกาย

ทุจริตกัดี ในวจีทุจริตกัดี ในมโนทุจริตกัดี ในเบญจกามคุณกัดี

หรือความเป็นผู้ทำโดยความ

ไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ทำไม่ติดต่อ ความเป็นผู้หยดๆ

ความเป็นผู้มีความประพฤตีย่อหย่อน

ความเป็นผู้ปลงฉันทะ ความเป็นผู้ทอดธุระ ความเป็นผู้ไม่ส้องเสพ

ความไม่เจริญ ความ

ไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจ ความไม่ประกอบเนื่องๆ
ในการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลาย เป็น
ความประมาท ความมัวเมา กิริยาที่มัวเมา ความเป็นผู้มัวเมา เห็นปานนี้
เรียกว่า ประมาท.

คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่ เพราะความประมาท
ความว่าโลกไม่ปรากฏ
ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง ไม่ไพโรจน์ ไม่แจ่ม ไม่กระจ่าง เพราะความตระหนี่นี้
เพราะความ
ประมาทนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกไม่ปรากฏ เพราะความตระหนี่
เพราะความประมาท.

[๖๗] คำว่า เรากล่าวว่าตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลก ความว่า ตัณหา
เรียกว่า ชंपปา

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความยินดี ความพลอยยินดี
ความเพลิดเพลิน ความกำหนัด
ด้วยความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความปรารถนา ความหลง
ความติดใจ ความ
อยาก ความพัวพัน ความข้อง ความจม ความหวั่นไหว ความลง
ธรรมชาติอันให้สัตว์
เกิด ธรรมชาติอันให้สัตว์เกิดกับทุกข ธรรมชาติอันเย็บไว้
ธรรมชาติเพียงดั่งข้าย ธรรมชาติ
อันไหลไป ธรรมชาติอันชันไปในอารมณ์ต่างๆ ความเป็นผู้หลัก
ความกว้างขวาง ธรรมชาติ
อันให้อายุเสื่อม ความเป็นเพื่อน ความตั้งใจไว้
ธรรมชาติอันเป็นเหตุนำไปสู่ภพ ธรรมชาติ
เพียงดั่งว่าป่า ธรรมชาติเพียงดั่งว่าหมู่ไม้ในป่า ความสนิทสนม
ความมีเชื้อโย ความเพ่ง ความ
พัวพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ความเป็นผู้หวัง ความหวังในรูป
ความหวังในเสียง ความหวัง
ในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโผฏฐัพพะ ความหวังในลาภ
ความหวังในทรัพย์ ความ-

*หวังในบุตร ความหวังในชีวิต ความกระชับ ความกระชับทั่ว
 ความกระชับยิ่ง กิริยาที่กระชับ
 ความเป็นผู้กระชับ ความโลภ กิริยาที่โลภ ความเป็นผู้โลภ
 ความที่ค้นหาหวั่นไหว ความเป็น
 ผู้ต้องการให้สำเร็จ ความกำหนดผิดธรรมดา ความโลภไม่สม่ำเสมอ
 ความใคร่ กิริยาที่ใคร่
 ความปรารถนา ความทะเยอทะยาน ความประสงค์ กามค้นหา ภวค้นหา
 วิภวค้นหา รูปค้นหา
 อรูปค้นหา นิโรธค้นหา รูปค้นหา สัททค้นหา คันธค้นหา รสค้นหา
 โภกฐัพพค้นหา
 ธรรมค้นหา โอชะ โยคะ คันถะ อุปาทาน ธรรมชาติเป็นเครื่องกัน
 ธรรมชาติเป็นเครื่องบัง
 ธรรมชาติเป็นเครื่องปิด ธรรมชาติเป็นเครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย
 กิเลสเครื่องกลุ้มรม
 ธรรมชาติเพียงดั่งว่าเถาว์ลัย ความตระหนี่ มูลแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์
 แดนเกิดแห่งทุกข์
 บ่วงมาร เบ็ดมาร วิสัยมาร โคจรแห่งมาร เครื่องผูกแห่งมาร
 ค้นหาเพียงดั่งว่าแม่น้ำ ค้นหา
 เพียงดั่งว่าชาย ค้นหาเพียงดั่งว่าสายโซ่ ค้นหาเพียงดั่งว่าทะเล อภิชณา
 โลภะ อกุศลมูล
 นี้เรียกว่า ชัปปา (ค้นหา) ตัณหานี้เป็นเครื่องทา เป็นเครื่องข้อง
 เป็นเครื่องผูก เป็นอุปกิเลส
 ของโลก โลกอันตัณหานี้ไ้หา ฉาบทา ให้หมอง ให้มัวหมอง ให้เปื้อน
 ระคนไว้ ข้องไว้
 คล้องไว้ พันไว้ เราย่อมกล่าว บอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
 ทำให้ตื่น
 ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรากล่าวว่าตัณหาคือเครื่องฉาบทาโลก.
 [๖๘] ชื่อว่า ทุกข์ ในอุเทศว่า ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น คือ
 ชาติทุกข์ ชราทุกข์

พยาธิตุกข์ มรณทุกข์ โสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ทุกข์ในนรก
ทุกข์ใน

กำเนิดดิรัจฉาน ทุกข์ในเปตติวิสัย ทุกข์ในมนุษย์

ทุกข์มีการก้าวลงสู่ครรภ์เป็นมูล ทุกข์มีการ

ตั้งอยู่ในครรภ์เป็นมูล ทุกข์มีความออกจากครรภ์เป็นมูล

ทุกข์เนื่องแต่สัตว์ผู้เกิด ทุกข์เนื่องแต่

ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกข์เกิดแต่ความเพียรของตน

ทุกข์เกิดแต่ความเพียรของผู้อื่น ทุกข์ในทุกข์

สงสารทุกข์ วิปริณามทุกข์ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย

โรคในศีรษะ โรคในหู

โรคในปาก โรคฟัน โรคไธ โรคมอญคร่อ โรคจิตสิดวงจุมก โรคร้อนใน

โรคชรา โรคในท้อง

โรคสลบ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงท้อง โรคเรื้อน ฝี กลาก โรคหืด

โรคลมบ้าหมู

หืดด้าน หืดเปื่อย คุดทะราด ลำลาบ คุดทะราดใหญ่ โรครากเลือด โรคดี

โรคเบาหวาน

โรคจิตสิดวงทวาร โรคต่อม บานทะโรค อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีดีเป็นต้นประชุมกัน

อาพาธเกิดเพราะฤดูแปรไป อาพาธเกิด

เพราะเปลี่ยนอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดเพราะความเพียร

อาพาธเกิดเพราะผลกรรม

ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ

ทุกข์แต่เหลือบ

ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน

ความตายของมารดาเป็นทุกข์ ความตายของ

บิดาเป็นทุกข์ ความตายของพี่น้องชายเป็นทุกข์

ความตายของพี่น้องหญิงเป็นทุกข์ ความ

ตายของบุตรเป็นทุกข์ ความตายของธิดาเป็นทุกข์

ความฉิบหายแห่งญาติเป็นทุกข์ ความ

ฉิบหายแห่งโภคทรัพย์ก็เป็นทุกข์ ความฉิบหายเพราะโรคก็เป็นทุกข์
ความฉิบหายแห่งศีลก็เป็น

ทุกข์ ความฉิบหายแห่งทิณฺฐิก็เป็นทุกข์ รูปาภิธรรมเหล่าใด

มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้นก็ปรากฏ

รูปาภิธรรมเหล่านั้นก็มีความดับไปในเบื้องปลายปรากฏ วิบากอาศัยกรรม
กรรมอาศัยวิบาก รูป

อาศัยนาม นามก็อาศัยรูป นามรูปไปตามชาติ ชราก็ติดตาม

พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ห้าหั้น

ตั้งอยู่ในทุกข์ ไม่มีอะไรต้านทาน ไม่มีอะไรเป็นที่เร้น ไม่มีอะไรเป็นสรณะ
ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง

นี้เรียกว่าทุกข์. ทุกข์เป็นภัยใหญ่ เป็นเครื่องบีบคั้น เป็นเครื่องเสียดสี
เป็นอันตราย เป็น

เครื่องขัดข้อง ของโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้. โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่.

เรากล่าวว่าตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลก. ทุกข์เป็นภัยใหญ่
ของโลกนั้น.

[๖๙] (ท่านอชิตะทูลถามว่า)

กระแสนั้นหลายย่อมไหลไปในอายตนะทั้งปวง. อะไรเป็น

เครื่องกั้นกระแสนั้นหลาย? ขอพระองค์จงทรงตรัสบอกกรรม

เป็นเครื่องกั้นกระแสนั้นหลาย. กระแสนั้นหลายอันอะไรย่อม

ปิดกั้นได้?

[๗๐] กระแส คือ ตัณหา กระแส คือ ทิณฺฐิ กระแส คือ กิเลส กระแส คือ
ทุจริต กระแส คือ อวิชชา ชื่อว่ากระแสในอุเทศว่า "สวณฺติ สพฺพธิ โสตา"
บทว่า

สพฺพธิ คือ ในอายตนะทั้งปวง. บทว่า สวณฺติ ความว่า ย่อมไหลไป
ย่อมไหลหลัง ย่อม

เลื่อนไป ย่อมเป็นไป คือ ย่อมไหลไป ย่อมหลังไป ย่อมเลื่อนไป
ย่อมเป็นไปในรูปทางจักขุ

ในเสียงทางหู ในกลิ่นทางจมูก ในรสทางลิ้น ในโผฏฐัพพะทางกาย
ย่อมไหลไป ย่อมหลังไป
ย่อมเลื่อนไป ย่อมเป็นไปในธรรมารมณฺ์ทางใจ รูปตณฺหา ย่อมไหลไป
ย่อมหลังไป ย่อมเลื่อน
ไป ย่อมเป็นไปทางจักขุ สทฺตตณฺหาย่อมไหลไป ... ทางหู
คันฺธตณฺหาย่อมไหลไป ... ทางจมูก
รสตณฺหาย่อมไหลไป ... ทางลิ้น โผฏฐัพพตณฺหาย่อมไหลไป ... ทางกาย
ธรรมตณฺหาย่อมไหล
ไป ย่อมหลังไป ย่อมเลื่อนไป ย่อมเป็นไปทางใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
กระแสทั้งหลาย
ย่อมไหลไปในอายตนะทั้งปวง.

[๗๑] คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา อชิโต เป็นบทสนธิ
เป็นบทเกี่ยวเนื่อง
เป็นบทยังบทให้บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักขระ
เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ.
คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท. บทว่า อายสฺมา
เป็นเครื่องกล่าวถึงความเป็นไปกับด้วย
ความเคารพและความยำเกรง. บทว่า อชิโต เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ
เป็นเครื่องหมายรู้ เป็น
บัญญัติ เป็นเครื่องร้องเรียก เป็นนาม เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ
เป็นภาษาที่ร้องเรียก
กัน เป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏ เป็นเครื่องกล่าวเฉพาะของพราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
"อิจฺจายสฺมา อชิโต".

[๗๒] คำว่า อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย
ความว่าอะไรเป็นเครื่องกัน คือ เป็น
เครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน เป็นเครื่องรักษา
เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสทั้งหลาย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย?

[๗๓] คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย
ความว่า

ขอพระองค์จงตรัส คือ จงทรงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
ทำให้ตื่น

ประกาศ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกัน คือ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องห้าม
เป็นเครื่องป้องกัน เป็นเครื่อง

รักษา เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสนทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ขอพระองค์จงตรัสบอกซึ่ง
ธรรมเป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย.

[๗๔] คำว่า กระแสนทั้งหลายอันอะไรย่อมปิดกันได้ ความว่า
กระแสนทั้งหลายอันอะไร

ย่อมปิดบังได้ คือ ย่อมตัดขาด ย่อมไม่ไหล ย่อมไม่หลัง ย่อมไม่เลื่อน
ย่อมไม่เป็นไป

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กระแสนทั้งหลายอันอะไรย่อมปิดได้?

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า (อชิตมาณพทูลถามว่า)
กระแสนทั้งหลายย่อมไหลไปในอายตนะทั้งปวง. อะไรเป็น
เครื่องกันกระแสนทั้งหลาย? ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรม
เป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย. กระแสนทั้งหลายอันอะไรย่อม
ปิดกันได้?

[๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอชิตะ) กระแสนเหล่าใด
ในโลก สติเป็นเครื่องกันกระแสนเหล่านั้น. เรากล่าวธรรม
เป็นเครื่องกันกระแสนทั้งหลาย. กระแสนเหล่านี้อันปัญญา
ย่อมปิดกันได้.

[๗๖] คำว่า กระแสนเหล่าใดในโลก ความว่า กระแสนเหล่านี้ใด เราบอกแล้ว
เล่าแล้ว

แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แต่งตั้งแล้ว เปิดเผยแล้ว จำแนกแล้ว ทำให้ตื่นแล้ว
ประกาศแล้ว

คือ กระแสตัณหา กระแสทิณฐิ กระแสกิเลส กระแสนุจริต กระแสอวิชชา.
บพว่า ในโลก

คือ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า กระแสเหล่านี้ในโลก.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อชิตะ.

[๗๗] ความระลึก คือ ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ สติ

ความระลึก ความ

ทรง ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติสัมโพชฌงค์
เอกายนมรรค

(มรรคเป็นที่ไปแห่งบุคคลผู้เดียว) ชื่อว่า สติ ในอุเทศว่า "สติ เตสํ
นิवारณํ" นี้เรียกว่า

สติ. บทว่าเป็นเครื่องกัน ความว่า เป็นเครื่องกัน คือ เป็นเครื่องห้าม
เป็นเครื่องป้องกัน

เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
สติเป็นเครื่องกันกระแสเหล่านั้น.

[๗๘] คำว่า เราย่อมกล่าวธรรมเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย ความว่า
ย่อมบอก

ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมแต่งตั้ง ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก
ย่อมทำให้ตื่น

ย่อมประกาศ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกัน คือ เป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน
เป็นเครื่องรักษา

เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เราย่อมกล่าวธรรมเป็นเครื่องกัน
กระแสทั้งหลาย.

[๗๙] ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม
สัมมาทิฐิ

ชื่อว่า ปัญญา ในอุเทศว่า ปาเยเต ปิถียเร. ชื่อว่า กระแสเหล่านี้
อันปัญญาย่อมปิด

กันได้ ความว่า กระแสเหล่านี้ อันปัญญาย่อมปิดกันได้ คือ ย่อมตัดขาด
ไม่ไหลไป ไม่

หลังไป ไม่เลื่อนไป ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า สังขาร
ทั้งปวงเป็นทุกข์ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาบุคคลผู้รู้เห็น
ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป.
กระแสเหล่านี้ อันปัญญา
ของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ย่อมปิดกันได้
... ไม่เป็นไป กระแส
เหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
จึงมีนามรูป ย่อมปิดกันได้...
ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี
สฬายตนะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะ
สฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของ
บุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ย่อมปิดกันได้ ...
ไม่เป็นไป. กระแส
เหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
ย่อมปิดกันได้ ...
ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
เพราะอุปาทานเป็น
ปัจจัยจึงมีภพ ย่อมปิดกันได้ ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะภพ

เป็นปัจจัย จึงมีชาติ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป.
กระแสเหล่านี้ อันปัญญา
ของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ
วิญญาณจึงดับ เพราะ
วิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะ
จึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ
อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ ชรา
และมรณะจึงดับ ย่อมปิดกันได้ คือ ย่อมปกปิด ย่อมไม่ไหลไป ไม่หลังไป
ไม่เลื่อนไป
ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า นี่ทุกข์
นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ
นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคล
ผู้รู้เห็นว่า เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ นี่ความดับอาสวะ
นี่ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความ
ดับอาสวะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า ธรรม
เหล่านี้ควรรู้อย่าง ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้ ธรรมเหล่านี้ควรละ
ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ ธรรม
เหล่านี้ควรทำให้แจ้ง ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้
อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็น
ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไปแห่งผัสสาตนะ
๖ ย่อมปิดกันได้ ...
ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นความเกิด ความดับ
คุณ โทษ และ

อุบายเป็นเครื่องออกไปแห่งอุปาทานชั้น ๕ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป
กระแสเหล่านี้ อัน

ปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นความเกิด ความดับ คุณโทษ
และอุบายเป็นเครื่องออกไปแห่งมหารูป ๔

ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป. กระแสเหล่านี้ อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี

ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา
ย่อมปิดกันได้ คือ ย่อม

ปกปิด ย่อมไม่ไหลไป ไม่หลังไป ไม่เลื่อนไป ไม่เป็นไป เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า กระแส

เหล่านี้ อันปัญญาย่อมปิดกันได้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
กระแสเหล่าใดในโลก สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้น
เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย กระแสเหล่านี้
อันปัญญาย่อมปิดกันได้.

[๘๐] (ท่านอชิตะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรหุข ปัญญา สติ และนามรูป ย่อมดับ
ไป ณ ที่ไหน? ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัส
บอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๘๑] ความรู้ชัด กิริยาที่รู้ชัด ความเลือกเฟ้น ความเลือกเฟ้นทั่ว
ความกำหนดพร้อม

ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต
ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็น

ผู้ละเอียดอ่อน ปัญญาเป็นเครื่องจำแนก ความคิด ความพิจารณา
ปัญญาดังแผ่นดิน ความปรีชา

ปัญญาอันนุ่มไป ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม

ปัญญาอันเจาะแทงเหมือนประตัก ปัญญินทรีย์

ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาเพียงดังศาตรา ปัญญาเพียงดังปราสาท

ปัญญาเพียงดังแสงสว่าง ปัญญา

เพียงดังรัศมี ปัญญาเพียงดังประทีป ปัญญาเพียงดังรัตนะ ความไม่หลง
ความเลือกเฟ้นธรรม

สัมมาหิณฺฐิ ชื่อว่าปัญญา ในอุทเทสว่า "ปฏฺเฐ เจว สติ จาปิ" ความระลึก
ความตามระลึก ฯลฯ

สัมมาสติ ชื่อว่า สติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อชิตมาณพทูลถามว่า ปัญญา
สติ.

[๘๒] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามรูป ความว่า อรูปชั้นที่ ๔
ชื่อว่า นาม

มหาภูตรูป ๔ และรูปอาศัยมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่า รูป บทว่า มาริส
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ บทว่า มาริสนี้

เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความ

ยำเกรง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... นามรูป.

[๘๓] คำว่า เอตมเม ในอุทเทสว่า "เอตมเม ปุณฺโณ ปพฺรุหิ" ความว่า
ข้าพระองค์

ขอทูลถาม ทูลวิงวอน เชื้อเชิญ ให้ประสาทข้อความใด บทว่า ปุณฺโณ
ความว่า ข้าพระองค์

ทูลถามแล้ว คือ ทูลวิงวอน ทูลขอเชิญ ให้ประสาท บทว่า ปพฺรุหิ ความว่า
ขอจงตรัส

จงบอก จงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่น ประกาศ
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว

ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์.

[๘๔] คำว่า กตฺเถตํ อุปฺรชฺฌติ ความว่า นั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ
ย่อมถึงความ

ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมระงับ ณ ที่ไหน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นั้นย่อมดับ ณ
ที่ไหน.

เพราะเหตุนั้น พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ และนามรูป ย่อม

ดับไป ณ ที่ไหน? ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัส

บอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ดูกรอชิตะ ท่านได้ถามปัญหาข้อใดแล้ว เราจะแก้ปัญหาคอนั้นแก้ท่าน. นามและรูปดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใดนามรูปนั้นก็ดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญาณ.

[๘๖] บทว่า ยเมต ในอุเทศว่า "ยเมต ปุหุ อปุจนิ" คือ ปัญญา สติและนามรูป

บทว่า อปุจนิ คือ มาถาม มาวิงวอน เชื่อเชิญ ให้ประสาทแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่าน ได้ถามปัญหาใดแล้ว.

[๘๗] พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า "อชิตะ" ในอุเทศว่า "อชิต ตํ วทามิ เต" บทว่า ตํ คือ ปัญญา สติ และนามรูป บทว่า วทามิ ความว่า เราจะกล่าว

จะบอก จะแสดง จะบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่น ประกาศปัญหานั้น เพราะ ฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกรอชิตะ เราจะกล่าวปัญหานั้นแก้ท่าน.

[๘๘] อรูปชั้น ๔ ชื่อว่า นาม ในอุเทศว่า "ยตถ นามุจ รูปุจ อเสส อปุรุชฺฌมติ"

มหาภูตรูป ๔ รูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่ารูป. คำว่า อเสส ความว่า ไม่เหลือ คือทั้งหมด

โดยกำหนดทั้งหมด ทั้งหมดโดยประการทั้งหมด ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า อเสส นี้

เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. คำว่า อปุรุชฺฌมติ ความว่า ย่อมดับ คือสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้

ย่อมระงับไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นามรูปย่อมดับไม่เหลือ ณ ที่ใด.

[๘๙] คำว่า นามรูปนั้นดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญาณ ความว่า ธรรม

เหล่าใด คือ นามและรูป พึงเกิดขึ้นในสงสารมีส่วนเบื้องต้น และที่สุดอันรู้ไม่ได้ เว้นภพ ๗

ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป ณ ที่นั้น เพราะความดับ

แห่งวิญญูณอันสัมปยุตด้วยอภิสังขารธรรม ด้วยโสตาปัตติมรรคญาณ.
ธรรมเหล่าใด คือ นาม

และรูป พึงเกิดขึ้นในภพ ๕ เว้นภพ ๒ ธรรมเหล่านั้น ย่อมดับ คือ ย่อมสงบ
ถึงความตั้งอยู่

ไม่ได้ ะงับไป ณ ที่นั้น

เพราะความดับแห่งวิญญูณอันสัมปยุตด้วยอภิสังขารธรรม ด้วย

สภาคามิมรรคญาณ. ธรรมเหล่าใด คือ นามและรูป

พึงเกิดขึ้นในกามธาตุ รูปธาตุ หรืออรูปรธาตุ

เว้นภพ ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะงับไป

ณ ที่นั้น เพราะ

ความดับแห่งวิญญูณอันสัมปยุตด้วยอภิสังขารธรรม

ด้วยอนาคามิมรรคญาณ. ธรรมเหล่าใด คือ

นามและรูป พึงเกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ

ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ะงับไป ณ

ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญูณอันสัมปยุตด้วยอภิสังขารธรรม

ด้วยอรหัตมรรคญาณ. เมื่อ

พระอรหันต์ปรินิพานด้วยปรินิพพานธาตุอันเป็นอนุปาทิสเส ธรรมเหล่านี้

คือ ปัญญา สติ และ

นามรูป ย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมะงับไป ณ

ที่นั้น เพราะความ

ดับแห่งวิญญูณดวงก่อน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นามรูปนั้นย่อมดับ ณ

ที่นั้น เพราะความดับ

แห่งวิญญูณ.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรอชิตะ ท่านได้ถามปัญหาข้อใดแล้ว เราจะแก้ปัญหา

ข้อนั้นแก่ท่าน นามและรูปดับไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด

นามรูปนั้นก็ดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญูณ.

[๙๐] (ท่านอชิตะทูลถามว่า)

พระอรหันตชีนาสพเหล่าใดผู้มีสังขาตธรรม และพระเสข-

บุคคลในทิณฐิเป็นต้นนี้มีมาก ข้าแต่พระองค์ผู้รู้ทุกข

ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา ได้โปรด
ตรัสบอกความดำเนินของพระชินาสพและเสขบุคคลเหล่านั้น
แก่ข้าพระองค์เถิด.

[๙๑] คำว่า "เย จ สังฆาตธมฺมา เส" ความว่า พระอรหันตชินาสพ
ท่านกล่าวว่า มี
สังฆาตธรรม. เพราะเหตุไร? พระอรหันตชินาสพท่านจึงกล่าวว่า
มีสังฆาตธรรม เพราะเหตุว่า
พระอรหันตชินาสพเหล่านั้น มีธรรมอันนับแล้ว คือ มีธรรมอันรู้แล้ว
มีธรรมอันพินิจแล้ว มี
ธรรมอันพิจารณาแล้ว มีธรรมอันเป็นแจ้งแล้ว มีธรรมอันแจ่มแจ้งแล้ว คือ
มีธรรมอันนับแล้วว่า
สังฆารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังฆารทั้งปวงเป็นทุกข ...
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... เพราะอริชชาเป็น
ปัจจัย จึงมีสังฆาร ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับ
ไปเป็นธรรมดา. อนึ่ง ชันธ ธาตु आयตนะ คติ อุปัตติ ปฏิสันธิ ภพ สงสาร
วัฏฏะ
อันพระอรหันตชินาสพเหล่านั้นนับพร้อมแล้ว. อนึ่ง
พระอรหันตชินาสพเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้ว
ในที่สุดแห่งชันธ ในที่สุดแห่งธาตु ในที่สุดแห่งอายตนะ ในที่สุดแห่งคติ
ในที่สุดแห่งอุปัตติ
ในที่สุดแห่งปฏิสันธิ ในที่สุดแห่งภพ ในที่สุดแห่งสงสาร ในที่สุดแห่งวัฏฏะ
ตั้งอยู่ในภพ
อันมีในที่สุดตั้งอยู่ในอัตภาพอันมีในที่สุด
เป็นพระอรหันต์ผู้ทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด.
ภพและอัตภาพ คือ ความเกิด ความตายและสงสารนี้
ของพระอรหันตชินาสพเหล่านั้นมิเป็นครั้งสุดท้าย ท่านไม่ม
ีการเกิดในภพใหม่อีก.
เหตุนั้น พระอรหันตชินาสพ ท่านจึงกล่าวว่า มีสังฆาตธรรม เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระ-

*อรหันตชีนาสพเหล่าใด ผู้มีสังฆาตธรรม.

[๙๒] คำว่า "เสกขชา" ในอุเทศว่า "เย จ เสกขชา ปุณฺณอิธ" ความว่า เพราะเหตุไร

จึงเรียกว่าพระเสขะ? เพราะยังต้องศึกษาต่อไป. ศึกษาอะไร?

ศึกษาอิศิลสิกขาบ้าง อธิจิต-

*สิกขาบ้าง อธิปัญญาสิกขาบ้าง.

ก็อิศิลสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้

เป็นผู้มีศีลสำรวมในปาติโมกขสังวร

ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย
สมาทานศึกษาอยู่ใน

สิกขาบททั้งหลาย ศีลชั้นธัมม์เล็ก ศีลชั้นธัมม์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึง
เป็นเครื่องกัน เป็นความ

สำรวม เป็นความระวัง เป็นประมุข

เป็นประธานแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

นี้ชื่อว่า อธิศิลสิกขา.

ก็อธิจิตตสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม

สงัดจากอกุศลธรรม

บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุนุตติยฌาน
ตติยฌาน จตุตถฌาน

นี้ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา.

ก็อธิปัญญาสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา

ประกอบด้วยปัญญา

เครื่องพิจารณา เห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะ

เป็นเครื่องชำแรกกิเลส ให้ถึงความ

สิ้นทุกข์โดยชอบ. ภิกษุย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย
นี่ทุกข์นิโรธ

นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ

นี่ความดับอาสวะ นี่ปฏิปทา

เครื่องให้ถึงความดับอาสวะ นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา.

พระเสขะทั้งหลาย คำนึงถึงไตรสิกขานี้ศึกษาอยู่ รู้ศึกษาอยู่
อธิษฐานจิตศึกษาอยู่
น้อมใจไปด้วยศรัทธาศึกษาอยู่ ประคองความเพียรศึกษาอยู่
ตั้งสติไว้ศึกษาอยู่ ตั้งจิตศึกษาอยู่
รู้ทั่วด้วยปัญญาศึกษาอยู่ รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างศึกษาอยู่
กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ศึกษาอยู่
ละธรรมที่ควรละศึกษาอยู่ เจริญธรรมที่ควรเจริญศึกษาอยู่
ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งศึกษา
อยู่ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเต็มใจ สมาทานประพฤติไป เพราะเหตุนั้น
จึงเรียกว่าพระเสขะ.

บทว่า ปุณฺณ ความว่า มีมาก คือ พระเสขะเหล่านี้ ได้แก่พระโสดาบัน
ท่านผู้ปฏิบัติ
เพื่อโสดาปัตติผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อสกทาคามีผล
พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ
อนาคามีผล พระอรหันต์ และท่านผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ผล. บทว่า อธิ
ความว่า ในทิฏฐิ
คือ ในความควรนี้ ในความชอบใจนี้ ในความถือนี้ ในวินัยนี้ ในธรรมนี้
ในธรรมวินัยนี้
ในปาพจน์นี้ ในพรหมจรรย์นี้ ในสัตตสุตตสนนี้ ในอรรถภาพนี้ ในมนุษยโลกนี้
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าและพระเสขะทั้งหลายในทิฏฐินี้มีมาก.

[๙๓] คำว่า ปุณฺณ โป พุรุหิ มาริส" ในอุเทศว่า "เตสฺ เม นิปโกริยํ ปุณฺณ โป
พุรุหิ มาริส" ความว่า แม้พระองค์ มีปัญญา เป็นบัณฑิต มีความรู้
มีความตรัสรู้ มีมาน
มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส อันเข้าพระองค์ทูลถามแล้ว คือ
โธถาม ทูลวิงวอน
ทูลอาราธนา ทูลเชื่อเชิญให้ประสาธแล้ว ขอจงตรัส คือ จงบอก แสดง
บัญญัติ แต่งตั้ง
เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่น ประกาศซึ่งความดำเนิน คือ ความประพฤติ
ความเป็นไป

ความประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ ธรรมอันเป็นโคจร ธรรมเป็นเครื่องอยู่
ข้อปฏิบัติของพระอรหันต-

*ชีณาสพผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสขะเหล่านั้น. บทว่า มาริส
นี้เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ
เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรหุข ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์ผู้มีปัญญาจงตรัส
บอกถึงความดำเนินของพระอรหันตชีณาสพ
และพระเสขะเหล่านั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสข-
บุคคลในภิกษุนี้มีมาก ข้าแต่พระองค์ผู้นิรหุข ข้าพระองค์
ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา จงตรัสบอกความดำเนิน
ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขบุคคลเหล่านั้น
แก่ข้าพระองค์เถิด.

[๙๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ดูกรอชิตะ ภิกษุไม่พึงติดใจในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว
ฉลาดในธรรมทั้งปวง พึงมีสติเว้นรอบ.

[๙๕] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า "กามะสุ นากิชิขเมยฺย ดังนี้
กามี ๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑.

วัตถุกามเป็นไฉน? รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าพอใจ
เครื่องลาด

เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาส แพะ แกะ สุกกร ช้าง โค ม้า ลา นาทิน เงิน ทอง
บ้าน

นิคม ราชธานี แคว้นแว่น ชนบท ฉางข้าว เรือนคลัง

วัตถุนั้นชวนให้กำหนดอย่างใดอย่างหนึ่ง

ชื่อว่า วัตถุกาม อีกอย่างหนึ่ง กามส่วนอดีต กามส่วนอนาคต
กามส่วนปัจจุบัน กามภายใน

กามภายนอก กามทั้งภายในภายนอก กามเลว กามปานกลาง
กามประณีต กามมีในอบาย

กามมีในมนุษย กามอันเป็นทิพย์ กามที่ปรากฏ กามที่นิรมิตเอง
กามที่ผู้อื่นนิรมิต กามที่หวังแทน

กามที่ไม่หวังแทน กามที่ถือว่าของเรา กามที่ไม่ถือว่าของเรา
กามาวจรธรรมแม้ทั้งปวง รูปาวจร-

*ธรรมแม้ทั้งปวง อรูปาวจรธรรมแม้ทั้งปวง ธรรมอันเป็นวัตถุแห่งตัณหา
ธรรมอันเป็นอารมณ์

แห่งตัณหา ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่
เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่ง

ความกำหนัด เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เหล่านี้เรียกว่า
วัตถุกาม.

กิเลสกามเป็นไฉน? ฉันทะ ราคะ ฉันทราคะ สังกัปปะ ราคะ
สังกัปปราคะ เป็นกาม

ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพติดเพลินในกาม
ตัณหาในกาม เสน่หาในกาม

ความกระหายในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความติดใจในกาม
ความหลงในกาม ความพัวพัน

ในกาม ในกามทั้งหลาย กามโอชะ กามโยคะ กามุปาทาน
กามฉันทนิเวรณ.

ดูกรกาม เราได้เห็นรากเงาของเจ้าแล้ว.

ดูกรกาม เจ้าเกิดเพราะความดำริถึง. เราจักไม่ดำริถึงเจ้าละ.

ดูกรกาม เจ้าจักไม่มีด้วยอาการอย่างนี้.

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม. ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ
อกุศลมูล

เรียกว่า ความติดใจ.

คำว่า ไม่ติดใจในกามทั้งหลาย ความว่า ไม่ติดใจ คือ ไม่พัวพัน
เป็นผู้ไม่ติดใจ

ไม่ถึงความติดใจ ไม่หลงใหล ไม่พัวพัน ปราศจากความติดใจ
สละความติดใจ คายความติดใจ

ปล่อยความติดใจ ละความติดใจ สลัดความติดใจ ปราศจากความกำหนัด
สละความกำหนัด

คลายความกำหนัด ปล่อยความกำหนัด ละความกำหนัด

สลัดความกำหนัด ในกิเลสกำหนัดทั้งหลาย

ในวัฏฏะกำหนัดทั้งหลาย เป็นผู้ไม่หิว ดับสนิท เย็นแล้ว เป็นผู้เสวยสุข
มีตนอันประเสริฐอยู่

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ติดใจในกำหนัดทั้งหลาย.

[๙๖] จิต มนะ มานัส หทัย ธรรมชาติขาวผ่อง อายตนะคือใจ
อินทรีย์คือใจ

วิญญาน วิญญานชั้นธ มโนวิญญานธาตุ ชื่อว่า ใจ ในอุเทศว่า
"มนสานาวิโล สียา".

จิต เป็นธรรมชาติขุ่นมัว ยุ่งไป เป็นไป สืบต่อ ห้วนไหว หนุนไป ไม่สงบ
เพราะกายหุจรีต

วจิตุหจรีต มโนหจรีต รากะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มัคคะ ปลาสะ อิสสา
มัจฉริยะ

มายา สาธฺเฐยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มหะ ปมาทะ จิต
เป็นธรรมชาติขุ่นมัว

ยุ่งไป เป็นไป สืบต่อไป ห้วนไหว หนุนไป ไม่สงบ เพราะกิเลสทั้งปวง
หุจรีตทั้งปวง

ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง
อกุศลลาภสังขารทั้งปวง.

คำว่า พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว ความว่า พึงเป็นผู้ไม่ขุ่นมัว คือ ไม่ยุ่งไป
ไม่เป็นไป

ไม่สืบต่อไป ไม่ห้วนไหว ไม่หนุนไป สงบแล้วด้วยจิต คือ พึงละ สละ
บรรเทา กระทำให้มี

ในที่สุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งกิเลสทั้งหลายอันทำความขุ่นมัว พึงเป็นผู้งด
เว้น เว้นขาด ออกไป

สลัด สงบ ระงับ หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสทั้งหลายอันทำความขุ่นมัว
พึงเป็นผู้มีใจปราศจาก

เขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัวอยู่.

[๙๗] คำว่า กุสโล สพพมมานํ ความว่า
เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงว่า สังขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ...
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

จึงมีสังขาร ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น
ธรรมดา พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแม้ด้วยอาการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงโดยเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค

เป็นดังฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น
เป็นสภาพชำรุด เป็นเสนียด

เป็นอุบาทว์ เป็นสภาพไม่สำราญ เป็นภัย เป็นอุปสรรค ห้วนไหว ผุพัง
ไม่ยั่งยืน ไม่มีอะไร

ต้านทาน ไม่มีที่เร้น ไม่มีสรวง ไม่เป็นที่พึง วางเปล่า สูญ เป็นอนัตตา
มีโทษ มีความ

แปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่เป็นแก่นสาร เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นผู้ฆ่า
เป็นสภาพปราศจาก

ความเจริญ มีอาสวะ ปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเหยื่อแห่งมาร มีชาติเป็นธรรมดา
มีชราเป็นธรรมดา

มีพยาธิเป็นธรรมดา มีมรณะเป็นธรรมดา มีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
และอุปายาส

เป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา โดยความเกิด โดยความดับ
ไม่มีคุณ มีโทษ

ไม่มีอุปายเป็นเครื่องออกไป

พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแม้ด้วยอาการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พึงเป็นผู้ฉลาดในชั้นธ ... ธาตุ ... อายตนะ ...
ปฏิจจสมุปบาท ...

สติปัญฐาน ... สัมมปปธาน ... อิทธิบาท ... อินทรีย์ ... พละ ... โพชฌงค์
... มรรค ...

ผล ... นิพพาน พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแม้ด้วยอาการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง อายุตนะ ๑๒ คือ จักรรูป หู เสียง จมูก กลิ่น ลิ้น รส กาย โภณัฐพะ ใจ ธรรมารมณฺ์ เรียกว่า ธรรมทั้งปวง.

ก็ภิกษุเป็นผู้ละความกำหนัดในอายุตนะ

ภายในภายนอก คือ ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ต้งเหมือนตาลยอดด้วน ถึงความไม่มีใน

ภายหลัง มีความไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา ด้วยเหตุใด

ภิกษุพึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง

แม้ด้วยเหตุประมาณเท่านี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฉลาดในธรรมทั้งปวง.

[๙๘] บทว่า สโต ในอุเทศว่า "สโต ภิกขุ ปริพฺพเช" ความว่า ภิกษุมีสติด้วย

เหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานในกาย ๑

มีสติเจริญเวทนานุปัสสนา-

*สติปัฏฐานในเวทนาทั้งหลาย ๑

มีสติเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานในจิต ๑ มีสติเจริญธัมมา-

*นุปัสสนาสติปัฏฐานในธรรมทั้งหลาย ๑.

ภิกษุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการแม้อื่นอีก คือ

มีสติเพราะเว้นความเป็นผู้ไม่มีสติ ๑

เพราะนำธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความทำสติ ๑ เพราะละธรรมเป็นข้าศึกแก่สติ

๑ เพราะไม่หลงลืมธรรม

อันเป็นนิमितแห่งสติ ๑.

ภิกษุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการแม้อื่นอีก คือ

มีสติเพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยสติ ๑

เพราะความชำนาญด้วยสติ ๑ เพราะความเป็นผู้คล่องแคล่วด้วยสติ ๑

เพราะไม่กลับลงจากสติ ๑.

ภิกษุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการแม้อื่นอีก คือ

มีสติเพราะความเป็นผู้มีสติเสมอ ๑ เพราะ

ความเป็นผู้สงบ ๑ เพราะความเป็นผู้ระงับ ๑

เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของผู้สงบ ๑.

มีสติเพราะพุทธานุสสติ เพราะธัมมานุสสติ เพราะสังฆานุสสติ

เพราะสีลานุสสติ

เพราะจาคานุสสติ เพราะเทวดานุสสติ เพราะอานาปานัสสติ
เพราะมรณานุสสติ เพราะกาย-

*คตาสติ เพราะอุปमानุสสติ สติ ฯลฯ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์
เอกายนมรรค นี้เรียกว่า
สติ. ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วย
สตินี้ ภิกษุนั้นเรียกว่ามีสติ.

คำว่า "ภิกขุ" คือ ชื่อว่าภิกขุ เพราะเป็นผู้ทำลายธรรม ๗ ประการ คือ
เป็นผู้ทำลาย

สักรายทิณฺฐิ วิจิกิจฉา สัลลพตปราคาส ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ภิกษุนั้นเป็นผู้ทำลาย

อกุศลธรรมอันลามก อันทำให้เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่
มีความกระวนกระวาย มีวิบาก

เป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป.

(พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ดูกรสภิกษุ)

ภิกษุนั้นบรรลุถึงปรินิพพานแล้ว เพราะธรรมเป็นหนทางที่ตนทำ
(ดำเนิน) แล้ว ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละแล้วซึ่งความเลื่อม
และความเจริญ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีภพใหม่สิ้นแล้ว.

คำว่า ภิกษุพึงมีสติเฝ้ารอบ ความว่า ภิกษุพึงมีสติเฝ้ารอบ คือ
พึงมีสติเดิน พึงมี

สติยืน พึงมีสตินั่ง พึงมีสตินอน พึงมีสติก้าวไปข้างหน้า พึงมีสติถอยกลับ
พึงมีสติแลดู

พึงมีสติเหลียวดู พึงมีสติคู้เข้า พึงมีสติเหยียดออก พึงมีสติทรงผ้าสังฆาฏิ
บาตร และจีวร

พึงมีสติเที่ยวไป พึงมีสติอยู่ คือ เป็นไป เปลี่ยนแปลง รักษา บำรุง เยียวยา
ให้เยียวยา

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภิกษุพึงมีสติเฝ้ารอบ.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุไม่พึงติดใจในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว
ฉลาดในธรรมทั้งปวง

ฟังมีสติเว้นรอบ.

[๙๙] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมจักขุ (โสดาปัตติมรรค)

ปราศจากธุลี

ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแล้วแก่เทวดาและมนุษย์หลายพัน

ผู้มีฉันทะร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน

มีความประสงค์ร่วมกัน มีความอบรมवासนาร่วมกัน

กับอชิตพราหมณ์นั้นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี

ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

และจิตของอชิตพราหมณ์

นั้น พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น. หนังสือ ขฎา ผ้าคากรอง
ไม้เท้า ลักจัน

น้ำ ผม และหนดของอชิตพราหมณ์หายไปแล้ว

พร้อมด้วยการบรรลุอรหัต. อชิตพราหมณ์

นั้น เป็นภิกษุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร
เพราะการปฏิบัติตาม

ประโยชน์ นั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาค ประกาศว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มี-

*พระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้.

จบ อชิตมาณวกปัญหานิสเทศที่ ๑.

ติสสเมตเตยยมาณวกปัญหานิสเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านติสสเมตเตยยะ

[๑๐๐] (ท่านติสสเมตเตยยะทูลถามว่า)

ใครสันโดษแล้วในโลกนี้? ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี?

ใครรู้ส่วนสุดทั้งสองแล้ว ย่อมไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา?

พระองค์ตรัสเรียกใครว่า เป็นมหาบุรุษ? ใครล่วงแล้วซึ่งตัณหา

อันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้?

[๑๐๑] คำว่า ใครสันโดษแล้วในโลกนี้ ความว่า ใครพอใจ คือ ชอบใจ
มีความ

ดำริบริบูรณ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครสันโดษแล้วในโลกนี้? บทว่า อิติ ในอุเทศว่า "อิจจา-

*ยสุมา ติสฺสเมตฺเตยโย" ดังนี้ เป็นบทสนธิ คือ เป็นบทเกี่ยวเนื่อง เป็นบทยังเนื้อความให้

บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักขระ เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ บทว่า อิติ นี้ เป็น

ไปตามลำดับบท. คำว่า आयสุมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ

คำว่า आयสุมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวถึงเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง. คำว่า ติสฺสเมตฺเตยโย เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นเครื่องหมายรู้ เป็นบัญญัติ เป็นเครื่องเรียกร้อง

เป็นนาม เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ เป็นภาษาที่เรียกร้องกัน เป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏ

เป็นเครื่องกล่าวเฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า "อิจจา-ยสุมา ติสฺสเมตฺเตยโย".

[๑๐๒] คำว่า ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี ความว่า ความหวั่นไหวเพราะตณหา

ความหวั่นไหวเพราะทิฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหว

เพราะกรรม ความหวั่นไหวเหล่านี้ของใครย่อมไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ คือ ความ

หวั่นไหว อันใครละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว มีความไม่ควรเกิดขึ้น เพา

เสียแล้วด้วยไฟ คือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี?

[๑๐๓] คำว่า ใครรู้ส่วนสุดทั้งสองแล้ว ความว่า ใครรู้จัก คือ ทราบ เทียบเคียง

พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้ง ซึ่งส่วนสุดทั้งสอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครรู้จักส่วนสุด

ทั้งสองแล้ว?

[๑๐๔] คำว่า ไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา ความว่า ไม่ติด คือ ไม่เข้าไปติด ออกไป

สลัดออกไป หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ติด

ในท่ามกลางด้วยปัญญา.

[๑๐๕] คำว่า พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ ความว่า พระองค์ตรัสเรียกใคร

คือ ตรัสใคร ทรงสำคัญใคร ทรงชมเชยใคร ทรงเห็นใคร ทรงบัญญัติใครว่าเป็นมหาบุรุษ คือ

เป็นอัครบุรุษ บุรุษสูงสุด บุรุษวิเศษ บุรุษประธาน อุดมบุรุษ บุรุษประเสริฐ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ?

[๑๐๖] คำว่า ใครล่วงแล้วซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้ ความว่า ใครล่วง

แล้ว คือ เข้าไปล่วงแล้ว ก้าวล่วงแล้ว พ้นแล้ว เป็นไปล่วงแล้ว ซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่อง

เย็บไว้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครล่วงแล้วซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้.

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ใครสันโดษแล้วในโลกนี้? ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี?

ใครรู้ส่วนสุดทั้งสองแล้ว ย่อมไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา?

พระองค์ย่อมตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ? ใครล่วงแล้วซึ่ง ตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้?

[๑๐๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเมตเตยยะ)

ภิกษุมีพรหมจรรย์ในเพราะกาม

ทั้งหลาย ปราศจากตัณหา มีสติทุกเมื่อ ทราบแล้ว ดับแล้ว

ไม่มีความหวั่นไหว ภิกษุนั้นรู้

ยิ่งซึ่งส่วนสุดทั้งสอง และท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็น

มหาบุรุษ. ภิกษุ นั้น ล่วงเสียแล้วซึ่งตณหา อันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้.

[๑๐๘] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า "กาเมสุพรหมจรรย์" ดังนี้
กามี ๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่าวัตถุกาม

เหล่านี้เรียกว่ากิเลสกาม, คำว่า

มีพรหมจรรย์ ความว่า ความมงด ความเว้น ความเว้นขาด ความขับไล่เวร
กิริยาที่ไม่กระทำ

ความไม่ทำ ความไม่ต้อง ความไม่ล่วงแดน

ซึ่งความถึงพร้อมด้วยอสังขธรรมเรียกว่า พรหมจรรย์.

อีกอย่างหนึ่ง โดยตรงท่านเรียก อริยมรรคมีองค์ ๘ คือสัมมาทิฐิ ฯลฯ
สัมมาสมาธิ

ว่าพรหมจรรย์. ภิกษุใดเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม ประกอบ

ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ภิกษุ นั้น ท่านเรียกว่า มีพรหมจรรย์

เขาเรียกบุคคลว่า มีทรัพย์

เพราะทรัพย์ เรียกกันว่า มีโกะ เพราะโกะ เรียกกันว่ามียศ เพราะยศ
เรียกกันว่า มีศิลป

เพราะศิลป เรียกกันว่ามียศ เพราะศิลป เรียกกันว่า มีความเพียร

เพราะความเพียร เรียกกันว่า

มีปัญญา เพราะปัญญา เรียกกันว่ามียศ เพราะวิชา ฉันท

ภิกษุใดเข้าไป เข้าไปพร้อม

เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘

นี้ ภิกษุ นั้นท่านก็

เรียกว่า มีพรหมจรรย์ ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

มีพรหมจรรย์ในเพราะกาม

ทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยโคตรว่า ดูกรมตเตยยะ.

คำว่า ภควา เป็น

เครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเมตเตยยะ.

[๑๐๙] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า

"ปราศจากตัณหา มีสติ

ทุกเมื่อ". ภิกษุใดละตัณหานี้ขาดแล้ว คือ ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว มีความไม่ควร

เกิดขึ้น เพาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ภิกษุนั้นท่านเรียกว่า ปราศจากตัณหา คือ สละตัณหาแล้ว

กายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว สละคิณตัณหาแล้ว มีราคะไปปราศจากแล้ว

สละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สละคิณราคะแล้ว เป็นผู้ไม่มี

ความหิว เป็นผู้ดับแล้ว เย็นแล้ว เสวยสุข มีตนเป็นเพียงดังพรหมอยู่.

คำว่า สทา ความว่า ทุกเมื่อ คือ ทุกสมัย ตลอดกาลทั้งปวง กาลเป็นนิตย์ กาล

ยังยืน ติดต่อกัน เนื่องๆ เนื่องกัน ต่อลำดับไม่สับสนกัน ไม่ว่าง ประกอบด้วยความพร้อมเพรียง

ถูกต้องกัน กาลเป็นปุเรภัต กาลเป็นปัจฉาภัต ตลอดยามต้น ตลอดยามกลาง ตลอดยามหลัง

ในข้างแรม ในข้างขึ้น ในฤดูฝน ในฤดูหนาว ในฤดูร้อน ในตอนวัยต้น ในตอนวัยกลาง

ในตอนวัยหลัง.

คำว่า มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ชื่อว่า มีสติ เพราะเป็นผู้เจริญ

สติปัญญา คือการพิจารณาเห็นภายในกาย ๑ ...

การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ๑ ...

พิจารณาเห็นจิตในจิต ๑ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย ๑ ฯลฯ ภิกษุนั้นท่านเรียกว่า

ผู้มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปราศจากตัณหา มีสติทุกเมื่อ.

[๑๑๐] คำว่า ญาณ ปัญญา กิริยาที่รู้ ความเลือกเฟ้น ฯลฯ ความไม่หลง ความ

เลือกเฟ้นธรรม ปัญญาอันเห็นชอบ ชื่อว่า สังข ในอุทเทสว่า สงฺขาย
นิพพุโต ภิกขุ.

คำว่า ทราบแล้ว ความว่า ทราบ คือ รู้ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ
ทำให้แจ่มแจ้ง

แล้ว คือ ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ...
สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ...

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ

เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

อีกอย่างหนึ่ง ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง
... เป็นทุกข์ ...

เป็นโรค... เป็นดังหัวผี ... เป็นลูกศร ฯลฯ โดยไม่มีอุบายเครื่องออกไป.

คำว่า ดับแล้ว ความว่า ชื่อว่าดับแล้ว เพราะเป็นผู้ดับราคะ โทสะ โมหะ
... มหะ

ปมาทะ กิเลสทั้งปวง หุจฺริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง
ความเร่าร้อนทั้งปวง ความ
เดือดร้อนทั้งปวง อกุสลากิสังขารทั้งปวง.

คำว่า ภิกขุ ความว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเป็นผู้ทำลายธรรม ๗ ประการ
 ฯลฯ ภิกษุนั้น ...

อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีภพใหม่สิ้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ภิกษุ ...
ทราบแล้ว ดับแล้ว.

[๑๑๑] คำว่า ตสฺส ในอุทเทสว่า "ตสฺส โน สนฺติ อีชิตา" ความว่า
พระอรหันต์-

*ชีณาสพไม่มีความหวั่นไหว คือ ความหวั่นไหวเพราะตัณหา
ความหวั่นไหวเพราะทิฏฐิ ความ

หวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหวเพราะกรรม.
ความหวั่นไหว

เหล่านี้ย่อมไม่มี ได้แก่ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่ภิกษุนั้น
คือความหวั่นไหวเหล่านี้ภิกษุนั้น

ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ไม่อาจเกิดขึ้นอีก
เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ภิกษุ นั้นไม่มีความหวั่นไหวทั้งหลาย.

[๑๑๒] คำว่า ที่สุด ในอุเทศว่า "โส อภันตมภิฏฺเฒ มชฺเฒ มนฺตา น
ลิมฺปติ"

ดังนี้ ความว่า ผัสสะเป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง
เหตุให้เกิดผัสสะเป็นส่วนสุดที่สอง ความดับผัสสะ
เป็นท่ามกลาง อดีตเป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดที่สอง ปัจจุบัน
เป็นท่ามกลาง

สุขเวทนาเป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดที่สอง
อหุขมสุขเวทนาเป็นท่ามกลาง

นามเป็นส่วนสุดข้างหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดที่สอง วิญญาณเป็นท่ามกลาง
อายตนะภายใน ๖ เป็น

ส่วนสุดข้างหนึ่ง อายตนะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุดที่สอง

วิญญาณเป็นท่ามกลาง สักกายะเป็น

ส่วนสุดข้างหนึ่ง เหตุให้เกิดสักกายะเป็นส่วนสุดที่สอง

ความดับสักกายะเป็นท่ามกลาง.

ปัญญา ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม
ปัญญาอันเห็น

ชอบ เรียกว่า มั่นตา.

ความติด ๒ อย่าง คือ ความติดเพราะตัณหา ๑ ความติดเพราะทิฏฐิ ๑
ชื่อว่า เลपा.

ความติดเพราะตัณหาเป็นไฉน? การทำเขต การทำแดน การทำส่วน
การทำความกำหนด

ความหวงแหน ความยึดถือ โดยส่วนแห่งตัณหาว่า นี่ของเรา นั้นของเรา
เท่านั้นของเรา

ประมาณเท่านั้นของเรา รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องลาด
เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาส

แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ไรนา ที่ดิน เงิน ทอง บ้านนิคม ราชธานี

แวนแคว้น ชนบท ฉางข้าว คลังของเรา
บุคคลย่อมยึดถือเอามหาปฐพีแม้ทั้งสี่ว่าเป็นของ
เราด้วยสามารถแห่งตัณหา และตัณหาวิปริต ๑๐๘ นี้
เป็นความติดเพราะตัณหา. ความติดเพราะ
ทิฐิเป็นไฉน? สักกายทิฐิมีวัตถุ ๒๐ มิจฉาทิฐิมีวัตถุ ๑๐
อันทคาคิกทิฐิมีวัตถุ ๑๐ ทิฐิ
ความเห็น รกชัฏคือทิฐิ ทางกันดารคือทิฐิ เสียนหนามคือทิฐิ
ความดินรนคือทิฐิ ความ
ประกอบไว้คือทิฐิ ความถือ ความถือเฉพา ความถือมั่น ความลุ่มคล้ำ
ทางชั่ว ทางผิด
ความเป็นผิด ลัทธิแห่งเดียรฉัตร ความถือด้วยความแสวงหาผิด
ความถืออันวิปริต ความถือ
อันวิปลาส ความถือผิด ความถือในวัตถุอันไม่จริงว่าวัตถุจริง ทิฐิ ๖๒
เท่าใด นี่เป็นความติด
เพราะทิฐิ.

คำว่า ภิกษุนี้รู้อย่างซึ่งส่วนสุดทั้งสองและท่ามกลาง
ด้วยปัญญาแล้วไม่ติดอยู่ ความว่า
ภิกษุนี้รู้อย่าง ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้ง
ซึ่งส่วนสุดทั้งสองและ
ท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ คือ ไม่เข้าไปติด ไม่หา ไม่เพื่อน
ออกไป สละไป
หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีจิตปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ภิกษุนี้รู้อย่างซึ่ง
ส่วนสุดทั้งสอง และท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่.

[๑๑๓] คำว่า ต่ พุรุมิ มหาปุริโส ความว่า เราย่อมเรียก กล่าว สำคัญ
บอก

เห็น บัญญัติ ภิกษุนี้ว่า เป็นมหาบุรุษ คือ เป็นอัครบุรุษ บุรุษสูงสุด
บุรุษวิเศษ บุรุษเป็น

ประธาน อุดมบุรุษ บุรุษประเสริฐ.

ท่านพระสารีบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า มหาบุรุษ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล บุคคลจึง
เป็นมหาบุรุษ? พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรสารีบุตร เรากล่าวว่า
เป็นมหาบุรุษ เพราะ
เป็นผู้มีจิตหลุดพ้น เราไม่กล่าวว่า เป็นมหาบุรุษเพราะเป็นผู้โน้มจิตเชื่อ.
ดูกรสารีบุตร ก็ภิกษุ
เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างไร? ดูกรสารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้พิจารณาเห็นกายใน
กายเป็นกายใน มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อภิกษุ
นั้นพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด
ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่
ถือมั่น ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ... ในจิต ...
เป็นผู้พิจารณาเห็นธรรม
ในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่ เมื่อ
ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด
ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ
ทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น. ดูกรสารีบุตร
ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล ดูกรสารีบุตร
เรากล่าวว่า เป็นมหาบุรุษ เพราะเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่กล่าวว่า
เป็นมหาบุรุษ เพราะ
เป็นผู้โน้มจิตเชื่อ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า "เราย่อมเรียกภิกษุนั้นว่า
มหาบุรุษ".

[๑๑๔] คำว่า ภิกษุนั้นล่วงแล้วซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้
ความว่า ตัณหา

ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า
ตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้. ตัณหา
อันเป็นเครื่องเย็บไว้นั้น อันภิกษุใดละแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ไม่อาจเกิดขึ้น

อีก เพลาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ภิกษุนั้นล่วงแล้ว คือ เข้าไปล่วงแล้ว
ล่วงไปแล้ว ล่วงเลย

ไปแล้ว ซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ เพราะฉะนั้น
ภิกษุนั้นจึงชื่อว่าล่วงแล้วซึ่งตัณหาอันเป็น
เครื่องเย็บไว้ในโลกนี้;

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุมิพรหมจรรย์ในเพราะกามทั้งหลาย ปราศจากตัณหา มี
สติทุกเมื่อ ทราบแล้ว ดับแล้ว ไม่มีความหวั่นไหว. ภิกษุนั้น
รู้ส่วนสุดทั้งสองและท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่ติด
อยู่. เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ. ภิกษุนั้นล่วงเสียแล้ว
ซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้.

[๑๑๕] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมจักขุ (โสดาปัตติมรรค)
ปราศจากธุลี

ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแล้วแก่เทวดาและมนุษย์หลายพัน

ผู้มีฉันท์ร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน

มีความประสงค์ร่วมกัน

มีความอบรมวาสนาร่วมกันกับตีสสเมตเตยยพราหมณ์นั้นว่า สิ่งใดสิ่ง
หนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา. และจิตของ

ตีสสเมตเตยยพราหมณ์นั้นพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น.

หนังสือ ชฎา ผ้าคากรอง

ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผมและหนดของตีสสเมตเตยยพราหมณ์หายไปแล้ว

พร้อมด้วยการบรรลु

อรหัต. ตีสสเมตเตยยพราหมณ์นั้นเป็นภิกษุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร
ทรงสังฆาฏิ บาตรและ

จีวร เพราะการปฏิบัติตามประโยชน์

นั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาคประกาศว่า ข้าแต่

พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์.

ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้.

จบตีสสเมตเตยยมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๒

ปณณกมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านปณณกะ

[๑๑๖] (ท่านปณณกะทูลถามดังนี้ว่า)

ข้าพระองค์มีความประสงค์ด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
ไม่มีตณหาเครื่องหวนไหว ผู้เห็นมูล. ภาชี มนุษย์ กษัตริย์
และพราหมณ์เป็นอันมากในโลกนี้อาศัยอะไร จึงพากัน
แสวงหาบุญให้แก่เทวดาทั้งหลาย? ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหา
นั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๑๑๗] คำว่า ผู้ไม่มีตณหาเครื่องหวนไหว ผู้เห็นมูล ความว่า ตณหา
ราคะ

สाराคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล เรียกว่า ความหวนไหว.

ตณหาอันเป็นความหวนไหว

นั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละขาดแล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทำไมให้มีที่ตั้งดุจตาลยอดด้วน

ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้
พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าไม่มี

ความหวนไหว. พระผู้มีพระภาคชื่อว่าอเนชะ

เพราะพระองค์ทรงละตณหาเครื่องหวนไหวขาดแล้ว

ย่อมไม่ทรงหวนไหวเพราะลาภ แม้เพราะความเสื่อมลาภ แม้เพราะยศ
แม้เพราะความเสื่อมยศ

แม้เพราะสรรเสริญ แม้เพราะนินทา แม้เพราะสุข แม้เพราะทุกข์ ... ไม่หวน
ไม่ไหว

ไม่คลอนแคลน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อเนชะ.

คำว่า มูลทสฺสาวิ ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล คือ ทรงเห็นเหตุ
ทรงเห็น

นิทาน ทรงเห็นสมภพ ทรงเห็นสมุฏฐาน ทรงเห็นอาหาร ทรงเห็นอารมณ
ทรงเห็นปัจจย

ทรงเห็นสมุทัย. อกุศลมูล ๓ คือ โลภะอกุศลมูล ๑ โทสะอกุศลมูล ๑ โมหะอกุศลมูล ๑.

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งความเกิดขึ้น

แห่งกรรม ๓ ประการนี้ คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดา มนุษย์

หรือสุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น ย่อมไม่ปรากฏเพราะกรรมเกิดแต่โลภะ เพราะกรรมเกิดแต่

โทสะ เพราะกรรมเกิดแต่โมหะ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

ปัตติวิสัย หรือหุคติ อย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น ย่อมปรากฏ เพราะกรรมเกิดแต่โลภะ เพราะ

กรรมเกิดแต่โทสะ เพราะกรรมเกิดแต่โมหะ. อกุศลมูล ๓ ประการนี้ เพื่อความเกิดแห่งอัตภาพ

ในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในปัตติวิสัย.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้. พระผู้มี-

*พระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย แม้ด้วยประการอย่างนี้.

กุศลมูล ๓ ประการ คือ อโลภะกุศลมูล ๑ อโทสะกุศลมูล ๑ อโมหะกุศลมูล ๑.

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า กุศลมูล ๓ ประการนี้ ฯลฯ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปัตติวิสัย หรือหุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น ย่อมไม่ปรากฏเพราะ

กรรมเกิดแต่อโลภะ เพราะกรรมเกิดแต่อโทสะ เพราะกรรมเกิดแต่อโมหะ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

โดยที่แท้ เทวดา มนุษย์ หรือสุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น ย่อมปรากฏเพราะกรรมเกิดแต่อโลภะ

เพราะกรรมเกิดแต่อโทสะ เพราะกรรมเกิดแต่อโมหะ. กุศลมูล ๓ ประการนี้ เพื่อความเกิด

แห่งอรรถภาพในเทวดา และในมนุษย์.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้. พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย แม้ด้วยประการอย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธรพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างใด

อย่างหนึ่งที่เป็นอกุศล เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล
ธรรมทั้งหมดนั้นมีอวิชชาเป็นมูล

มีอวิชชาเป็นที่รวม มีอวิชชาอันอรหัตมรรคกำจัดได้
ย่อมถึงความเพิกถอนทั้งหมด. พระผู้มี-

*พระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้. พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ
ทรงเห็นสมุทัย แม้ด้วยประการ
อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธรพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างใด

อย่างหนึ่งที่เป็นกุศล เป็นส่วนกุศล เป็นฝ่ายกุศล ธรรมทั้งหมดนั้น
มีความไม่ประมาทเป็นมูล

มีความไม่ประมาทเป็นที่รวม ความไม่ประมาท
บัณฑิตกล่าวว่าป็นยอดแห่งธรรมเหล่านั้น.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้. พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ
ทรงเห็นสมุทัย แม้
ด้วยประการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นว่า
อวิชชาเป็นมูลแห่งสังขาร สังขาร

เป็นมูลแห่งวิญญาณ วิญญาณเป็นมูลแห่งนามรูป
นามรูปเป็นมูลแห่งสฬายตนะ สฬายตนะ-

*เป็นมูลแห่งผัสสะ ผัสสะเป็นมูลแห่งเวทนา เวทนาเป็นมูลแห่งตัณหา
ตัณหาเป็นมูลแห่งอุปาทาน

อุปาทานเป็นมูลแห่งภพ ภพเป็นมูลแห่งชาติ
ชาติเป็นมูลแห่งชราและมรณะ. พระผู้มีพระภาค

ย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้. พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย
แม้ด้วยประการ
อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทฺธพจน์ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม
อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอกุศล เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล
ธรรมทั้งหมดนั้นมีอวิชชาเป็นมูล
มีอวิชชาเป็นที่รวม มีอวิชชาอันอรหัตมรรคกำจัดได้
ย่อมถึงความเพิกถอนทั้งหมด. พระผู้มี-

*พระภาคทรงเห็นมูล ทรงเห็นเหตุ ทรงเห็นนิทาน ทรงเห็นสมภพ
ทรงเห็นสมุฏฐาน ทรงเห็น
อาหาร ทรงเห็นอาภรณ์ ทรงเห็นปัจจัย ทรงเห็นสมุทัย
แม้ด้วยประการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ไม่ทรงหวั่นไหว ทรงเห็นมูล.

คำว่า อติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสฺมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ปุณฺณโก เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น.

[๑๑๘] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า ความว่า
ข้าพระองค์มี
ความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า คือ
ข้าพระองค์ประสงค์จะทูลถามปัญหาจึงมาเฝ้า ประสงค์
จะฟังปัญหาจึงมาเฝ้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า
แม้ด้วยประการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายประสงค์จะทูลถามปัญหา
คือ ประสงค์จะ
ฟังปัญหาจึงมาเฝ้า คือ เข้ามาเฝ้า เข้าใกล้ นั่งใกล้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความ
ต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า แม้ด้วยประการอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง
ความว่า พระองค์ทรงมี

ประสงค์ด้วยปัญหาจึงเสด็จมา คือ แม่พระองค์ก็ทรงอาจ ทรงสามารถ
ทรงเป็นผู้ควรจะตรัส

จะวิสันนา จะทรงแสดง จะชี้แจง ซึ่งปัญหาที่ข้าพระองค์ทูลถาม
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า แมด้วยประการฉะนี้.

[๑๑๙] คำว่า กีนีสลิตา ในอุเทศว่า กีนีสลิตา อีสโย มนุชา ความว่า
อาศัย

คือ หวัง เยื่อใย เข้าไปใกล้ พัวพัน น้อมใจถึงซึ่งอะไร.

บุคคลพวกใดพวกหนึ่งมีชื่อว่าฤาษี

คือ ผู้ที่บวชเป็นฤาษี เป็นอาชีวก เป็นนิครนถ์ เป็นชฎิล เป็นดาบส ชื่อว่า
อีสโย.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกมนุษย์ว่า มนุชา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฤาษี
มนุษย์อาศัยอะไร?

[๑๒๐] ผู้ที่เกิดเป็นชาติกษัตริย์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่ากษัตริย์
ในอุเทศว่า "ขตติยา

พราหมณา เทวตาน"

ผู้ที่ยกย่องสรรเสริญกันว่า มีวาหะเจริญ เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ชื่อว่าพราหมณ์. คำว่า

เทวตาน ความว่า อาชีวกเป็นเทวดาของพวกอาชีวกสาวก

นิครนถ์เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์-

*สาวก ชฎิลเป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก

ปริพาชกเป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส

เป็นเทวดาของพวกดาบสสาวก ช้างเป็นเทวดาของพวกประพฤติหัตถ์พรต
ม้าเป็นเทวดาของ

พวกประพฤติธัสสพรต โคเป็นเทวดาของพวกประพฤติโคพรต

สุนัขเป็นเทวดาของพวกประพฤติ

กุกกุรพรต กาเป็นเทวดาของพวกประพฤติกาพรต

ห้าวาสุเทพเป็นเทวดาของพวกประพฤติ

वासुเทพพรต พลเทพเป็นเทวดาของพวกประพฤติพลเทพพรต

ห้าวปุณณภัทรเป็นเทวดาของ

พวกประพจน์ปุณณภัทพรต
ห้วงมณิกัทรเป็นเทวดาของพวกประพจน์มณิกัทร ไฟเป็นเทวดา
ของพวกประพจน์อัคคีพรต นาคเป็นเทวดาของพวกประพจน์นาคพรต
ครุฑเป็นเทวดาของพวก
ประพจน์สุบรรณพรต ยักษ์เป็นเทวดาของพวกประพจน์ยักษ์พรต
อสูรเป็นเทวดาของพวก
ประพจน์อสูรพรต คนธรรพ์เป็นเทวดาของพวกประพจน์คันธัพพรต
ห้วงมหาราชเป็นเทวดา
ของพวกประพจน์มหาราชพรต
จันทรเทวบุตรเป็นเทวดาของพวกประพจน์จันทรพรต สุริยเทพบุตร
เป็นเทวดาของพวกประพจน์สุริยพรต
อินทเทพบุตรเป็นเทวดาของพวกประพจน์อินทรพรต
พรหมเป็นเทวดาของพวกประพจน์พรหมพรต
พวกเทพเป็นเทวดาของพวกประพจน์เทพพรต
ทิศทั้งหลายเป็นเทวดาของพวกประพจน์ทิสพรต
พระทนต์ไณยบุคคลผู้สมควรแก่ไทยธรรมของ
ชนเหล่าใด ก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ ...
พราหมณ์ ... เทวดา
ทั้งหลาย.

[๑๒๑] ไทยธรรม คือ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจฉยเภสัชบริวาร ข้าว
น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป
ท่านเรียกว่า
ยัญ ในอุเทศว่า "ยํมกบปีสุ ปุณฺธ โลเก". คำว่า แสงหาแล้วซึ่งยัญ
ความว่า แม้ชน
เหล่าใดยอมแสงหา แสหา สืบหายัญ คือ จีวร ... เครื่องประทีป
แม้ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่า
แสงหายัญ. แม้ชนเหล่าใดยอมจัดแจงยัญ คือ จีวร ... เครื่องประทีป
แม้ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่า

แสวงหายัญญ. แม้ชนเหล่าใดยอมให้ ย่อมบูชา ย่อมบริจายัญญ คือ จีวร ...
เครื่องประทีป แม้
ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่า แสวงหายัญญ.

คำว่า เป็นอันมาก คือ ยัญญเหล่านั้นก็มาก ผู้บูชายัญญนั้นก็มาก
หรือพระทักษิโณยบุคคล
นั้นก็มาก. ยัญญเหล่านั้นมากอย่างไร? ยัญญเหล่านั้นมาก คือ จีวร ...
เครื่องประทีป ยัญญเหล่านั้น
มากอย่างนี้. ผู้บูชายัญญนั้นก็มากอย่างไร? ผู้บูชายัญญนั้นก็มาก คือ กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
คฤหสฺถ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์ ผู้บูชายัญญนั้นก็มากอย่างนี้.
หรือพระทักษิโณยบุคคลนั้น
มากอย่างไร? พระทักษิโณยบุคคลนั้นมาก คือ สมณะ พราหมณ์ ยาจก
วณิก สาวกหรือ
พระทักษิโณยบุคคลนั้นมากอย่างนี้. คำว่า ในโลกนี้ คือในมนุษยโลก
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มากในโลกนี้ ... แสวงหาแล้วซึ่งยัญญ.

[๑๒๒] การถามมี ๓ อย่าง คือ อธิกฐโชตนาปุจฉา ๑
ทิกฐสังสนทนาปุจฉา ๑
วิมติเจตนาปุจฉา ๑ ชื่อว่าปุจฉา ในอุเทศว่า "ปุจฉามิ ตํ ภควา พुरुहि เม
ตํ".

อธิกฐโชตนาปุจฉาเป็นไฉน? ลักษณะที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เทียบเคียง
ไม่พิจารณา
ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ปรากฏ โดยปกติ บุคคลย่อมถามปัญหาเพื่อรู้ เพื่อเห็น
เพื่อเทียบเคียง เพื่อ
พิจารณา เพื่อต้องการให้แจ่มแจ้ง เพื่อต้องการให้ปรากฏ ซึ่งลักษณะนั้น
ชื่อว่า อธิกฐโชตนาปุจฉา.

ทิกฐสังสนทนาปุจฉาเป็นไฉน? ลักษณะที่รู้ เห็น เทียบเคียง
พิจารณาแจ่มแจ้ง
ปรากฏ โดยปกติ บุคคลย่อมถามปัญหา
เพื่อต้องการสนทนากับบัณฑิตอื่นๆ ชื่อว่า ทิกฐสัง-

*สันทนาปุจฉา.

วิมติเจทนาปุจฉาเป็นไฉน? บุคคลเล่นไปสู่ความสงสัย
ความเคลือบแคลง มิใช่เป็น
สองว่า เรื่องนี้เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้
เรื่องนี้เป็นไฉนหนอ หรือเป็น
อย่างไร ดังนี้ โดยปกติ บุคคลย่อมถามปัญหา
เพื่อต้องการตัดความเคลือบแคลงเสีย นี่ชื่อว่า
วิมติเจทนาปุจฉา. ปุจฉา ๓ ประการนี้.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ มนุสสปุจฉา ๑ อมนุสสปุจฉา ๑ นิมิตตปุจฉา
๑.

มนุสสปุจฉาเป็นไฉน?
มนุษย์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมทูล
ถามปัญหา ภิกษุทั้งหลาย ... ภิกษุณีทั้งหลาย ... อุบาสกทั้งหลาย ...
อุบาสิกาทั้งหลาย ... พระราชา
ทั้งหลาย ... กษัตริย์ทั้งหลาย ... พราหมณ์ทั้งหลาย ... แพศย์ทั้งหลาย ...
ศูทรทั้งหลาย ... คฤหสัท
ทั้งหลาย ... บรรพชิตทั้งหลาย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
ย่อมทูลถามปัญหา นี่ชื่อว่า
มนุสสปัญหา.

อมนุสสปุจฉาเป็นไฉน?
อมนุษย์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว ย่อมทูลถาม
ปัญหา นาคทั้งหลาย ... ครุฑทั้งหลาย ... ยักษ์ทั้งหลาย ... อสูรทั้งหลาย ...
คนธรรพ์ทั้งหลาย ...
ท้าว महाराजทั้งหลาย ... พระอินทร์ทั้งหลาย ... พระพรหมทั้งหลาย ...
เทวดาทั้งหลาย เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคแล้ว ย่อมทูลถามปัญหา นี่ชื่อว่า อมนุสสปุจฉา.

นิมิตตปุจฉาเป็นไฉน? พระผู้มีพระภาคทรงนิรมิตพระรูปใด
อันสำเร็จด้วยพระทัย มี
อวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง
พระพุทธนิรมิตนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้

แล้ว ย่อมตรัสถามปัญหา พระผู้มีพระภาคทรงวิสัชนา นี้ชื่อว่า นิमित्तปุจฉา. ปุจฉา ๓ ประการนี้.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามประโยชน์ตน ๑
การถามประโยชน์ผู้อื่น ๑ การถาม
ประโยชน์ทั้งสอง ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามถึงทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๑
การถามถึงสัมปรายิกัตถ-

*ประโยชน์ ๑ การถามถึงปรমัตถประโยชน์ ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามถึงเนื้อความอันไม่มีโทษ ๑
การถามถึงเนื้อความอัน
ไม่มีกิเลส ๑ การถามถึงเนื้อความอันพองแผ้ว ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามถึงเรื่องอดีต ๑
การถามถึงเรื่องอนาคต ๑ การถามถึง
เรื่องปัจจุบัน ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องภายใน ๑
การถามเรื่องภายนอก ๑ การถาม
เรื่องทั้งภายในภายนอก ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องกุศล ๑ การถามเรื่องอกุศล ๑
การถามเรื่อง
อภัยกถา ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องชั้น ๑ การถามเรื่องธาตุ ๑
การถามเรื่อง
อายตนะ ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องสติปัญฐาน ๑
การถามเรื่องสัมมปปธาน ๑ การ
ถามเรื่องอิทธิบาท ๑.

ปุจฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องอินทรีย์ ๑ การถามเรื่องพละ ๑
การถามเรื่อง
โพชฌงค์ ๑.

ปจฺฉาอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องมรรค ๑ การถามเรื่องผล ๑
การถามเรื่อง

นิพพาน ๑.

คำว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ความว่า ข้าพระองค์ทูลถาม
คือ ทูลขอ ทูล

เชื่อเชิญ ทูลให้ประสาธ ซึ่งปัญหานี้ว่า
ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหาแก่ข้าพระองค์ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นคำกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ คำว่า

ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ ความว่า
ขอพระองค์จงตรัส ... ขอพระองค์จง
ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์.

เพราะเหตุนี้ ปราหมณ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์มีความประสงค์ด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ไม่
หวั่นไหว ผู้เห็นมูล. ฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ ปราหมณ์เป็น
อันมากในโลกนี้ อาศัยอะไร จึงพากันแสวงหาภัยให้แก่
เทวดาทั้งหลาย ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
ปัญหานี้. ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์
เถิด.

[๑๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรปุณณกะ)

ฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ ปราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนี้ เป็น
อันมากในโลกนี้ พากันแสวงหาภัยแก่เทวดาทั้งหลาย. ดูกร
ปุณณกะ ฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ ปราหมณ์ เป็นอันมาก
ในโลกนี้ เหล่านั้น หวังความเป็นอย่างนี้ อาศัยชรา จึง
พากันแสวงหาภัยแก่เทวดาทั้งหลาย.

[๑๒๔] คำว่า เยเกจิเม ในอุเทศว่า "เยเกจิเม อัสโย มนุชา" ดังนี้
ความว่า ทั้งหมด

โดยกำหนดทั้งหมด ทั้งหมดโดยประการทั้งหมด ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ
คำว่า เยเกลิเม

นี่เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. บุคคลพวกใดพวกหนึ่ง มีชื่อว่า ฤๅษี คือ
พวกที่บวชเป็นฤๅษี

อาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ดาบส ชื่อว่า ฤๅษี.
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกมนุษย์ว่า มนุชา เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ฤๅษี มนุษย์ ... เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
ปุณณกะ. พระนามว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ
พระนามว่า ภควา นี้ เป็น
สัจฉิกาบัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ดูกรปุณณกะ.

[๑๒๕] ผู้ที่เกิดเป็นชาติกษัตริย์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่ากษัตริย์
ในอุเทสว่า "ขตุติยา
พราหมณา เทวตานั".

ผู้ที่ยกย่องสรรเสริญกันว่ามิว่าทะเลริญเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ชื่อว่าพราหมณ์ คำว่า เทวตานั
ความว่า อาชีวกเป็นเทวดาของพวกอาชีวบสาวก ฯลฯ
ทิศทั้งหลายเป็นเทวดาของพวกประพฤติ
ทิศาพรต พระทักษิไณยบุคคลผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใด
ก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ... แก่เทวดาทั้งหลาย.

[๑๒๖] ไทยธรรม คือ จีวร ... เครื่องประทีป ท่านเรียกว่ายัญ ในอุเทสว่า
ยัมภกปิสุ

ปุณฺธ โลเก. คำว่า แสงหาแล้วซึ่งยัญ ความว่า แม้ชนเหล่าใดยอมแสงหา
เสาะหา สืบหา

ยัญ คือ จีวร ... เครื่องประทีป แม้ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่าแสงหายัญ. คำว่า
เป็นอันมาก คือ

ยัญเหล่านั้นก็มาก ผู้บูชายัญนั้นก็มาก หรือพระทักษิไณยบุคคลนั้นก็มาก.
ยัญเหล่านั้นมาก

อย่างไร? ฯลฯ หรือพระทักษิโณยบุคคลมากอย่างนี้. คำว่า ในโลกนี้ คือ
ในมนุษยโลก เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า มากในโลกนี้ ... แสงหาแล้วซึ่งยัญ.

[๑๒๗] คำว่า อาสีสมานา ในอุเทศว่า อาสีสมานา ปุณณก อิตถตํ ความว่า
หวัง

คือ หวังได้รูป หวังได้เสียง หวังได้กลิ่น หวังได้รส หวังได้โผฏฐัพพะ
หวังได้บุตร หวังได้

ภรรยา หวังได้ทรัพย์ หวังได้ยศ หวังได้ความเป็นใหญ่

หวังได้อัตภาพในสกุลกษัตริย์มหาศาล

หวังได้อัตภาพในสกุลพราหมณ์มหาศาล

หวังได้อัตภาพในสกุลคฤหบดีมหาศาล หวังได้อัตภาพ

ในเทวดาชาวจตุมหาราชิก หวังได้อัตภาพในเทวดาชาวดาวดึงส์

หวังได้อัตภาพในเทวดาชาวยามา

หวังได้อัตภาพในเทวดาชาวสุติ หวังได้อัตภาพในเทวดาชาวนิमानรดี

หวังได้อัตภาพใน

[๑๒๘] คำว่า ชรํ ลิตา ในอุเทศว่า ชรํ ลิตา ยํมกปปีสุ ความว่า
อาศัยชรา

อาศัยพยาธิ อาศัยมรณะ อาศัยโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
บุคคลพวกนั้นแสง

หายัญในเทวดา เพราะอาศัยชาติ

หรือว่าอาศัยชาติจึงแสงหายัญในเทวดา แสงหายัญในเทวดา

เพราะอาศัยชรา หรือว่าอาศัยชราจึงแสงหายัญในเทวดา

แสงหายัญในเทวดา เพราะอาศัย

พยาธิ หรือว่าอาศัยพยาธิจึงแสงหายัญในเทวดา แสงหายัญในเทวดา
เพราะอาศัยมรณะ

หรือว่าอาศัยมรณะจึงแสงหายัญในเทวดา แสงหายัญในเทวดา

เพราะอาศัยโสกะ ปริเทวะ

ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส หรือว่าอาศัยโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส

และอุปายาส จึง

แสงหายญในเทวดา แสงหายญในเทวดา เพราะอาศัยคติ
หรือว่าอาศัยคติจึงแสงหายญใน
เทวดา แสงหายญในเทวดา เพราะอาศัยอุปบัติ
หรือว่าอาศัยอุปบัติจึงแสงหายญในเทวดา
แสงหายญในเทวดา เพราะอาศัยปฏิสนธิ
หรือว่าอาศัยปฏิสนธิจึงแสงหายญในเทวดา
แสงหายญในเทวดา เพราะอาศัยภพ
หรือว่าอาศัยภพจึงแสงหายญในเทวดา แสงหายญ
ในเทวดา เพราะอาศัยสังสาร หรือว่าอาศัยสังสารจึงแสงหายญในเทวดา
แสงหายญในเทวดา
เพราะอาศัยวิญญะ หรือว่าอาศัยวิญญะจึงแสงหายญในเทวดา ปรรณนา
พัวพัน เข้าถึง ติดใจ
น้อมใจไปแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยชรา จึงแสงหายญ.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

"ฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนี้ เป็น
อันมากในโลกนี้ แสงหายญ แก่เทวดาทั้งหลาย. ดูกรปุณณกะ
ฤาษี มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์เป็นอันมากในโลกนี้เหล่านั้น
หวังความเป็นอย่างนี้ อาศัยชราจึงแสงหายญแก่เทวดาทั้งหลาย.

[๑๒๙] (ท่านปุณณกะทูลถามว่า)

มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนี้ มีเป็นอันมาก
ในโลกนี้ แสงหาแล้วซึ่งัยญ แก่เทวดาทั้งหลาย. ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคผู้ันรทุกข ผู้บูชาัยญเหล่านั้นไม่ประมาทแล้ว
ในทางัยญ ได้ข้ามพ้นแล้วซึ่งชาติชราบ้างหรือ? ข้าแต่พระผู้มี-
พระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์จงตรัสบอก
ปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์เถิด.

[๑๓๐] คำว่า เยเกจิเม ในอุเทศว่า เยเกจิเม อัสโย มนุชา ดังนี้ ฯลฯ

คำว่า

กจฺจิสฺ เต ภควา ยํปเถ อปฺปมตฺตา ความว่า การถามเพื่อตัดความสงสัย
การถามเพื่อ

ตัดความเคลือบแคลง การถามเพื่อตัดความมีใจเป็นสอง
การถามโดยไม่ใช้ส่วนเดียว เรื่องนี้

เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้ เรื่องนี้เป็นไฉน หรือเป็นอย่างไร
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า บ้างหรือ. คำว่า เต ความว่า ผู้บูชาญ. คำว่า ภควา
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ

คำว่า ภควานี้ เป็นสังคิกขาบัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บุคคล

พวกนั้น ... บ้างหรือ.

คำว่า ไม่ประมาทแล้วในทางญ. ความว่า
ญ.นั้นแหละท่านกล่าวว่าทางญ. อริยมรรค

ทางอริยะ มรรคเทวดา ทางเทวดา มรรคพรหม ทางพรหม ฉะนั้น
ญ.นั้นแหละ ท่านกล่าว

ว่าทางญ. ฉะนั้นเหมือนกัน. คำว่า ไม่ประมาทแล้ว ความว่า
ไม่ประมาทแล้ว คือ ทำโดย

ความเคารพ ทำติดต่อกัน ทำไม่หยุด มีความประพฤตินิยามย่อหย่อน
ไม่ทอดฉันทะ ไม่ทอดธุระ

ในทางญ. คือ ประพฤติอยู่ในทางญ.นั้น มากอยู่ในทางญ.นั้น
หนักอยู่ในทางญ.นั้น น้อม

ไปในทางญ.นั้น โอนไปในทางญ.นั้น เจื่อมไปในทางญ.นั้น
น้อมใจไปในทางญ.นั้น มีทาง

ญ.นั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ประมาทแล้วในทางญ.
แม้ชนเหล่าใดแสวงหา

สืบทา เสาะหาญ. คือ จีวร ... เครื่องประทีป เป็นผู้กระทำโดยเคารพ ฯลฯ
มีทางญ.นั้นเป็น

ใหญ่ แม้ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางญ.

แม้ชนเหล่าใดจัดแจงญ. คือ จีวร ...

แม้ชนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางญ. แม้ชนเหล่าใดยอมให้
ยอมบูชา ย่อมบริจาค

ยัญ คือ จีวร ... แม้ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางยัญ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่

พระผู้มีพระภาค ผู้บูชายัญเหล่านั้น ไม่ประมาทในทางยัญ ... บ้างหรือ.

[๑๓๑] คำว่า "อตารุ ชาติุจ มาริส" ความว่า
ผู้บูชายัญเหล่านั้นได้ข้าม

พ้นแล้ว คือ ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามทั่วแล้ว ก้าวล่วงแล้ว ล่วงไปแล้วซึ่งชาติ ชรา
และมรณะ.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ
คำว่า มาริส นี้ เป็น

เครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มี-

*พระภาคผู้นิรทุกข์ ผู้บูชายัญเหล่านั้น ได้ข้ามพ้นแล้วซึ่งชาติและชรา.

[๑๓๒] คำว่า ปุจฉามิ ต่ ในอุเทศว่า "ปุจฉามิ ต่ ภควา พुरुหิ เม ต่"
ดังนี้

ความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ขอทูลวิงวอน ขอเชิญ
ขอให้ทรงประสาท ขอจงตรัสบอก

ปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น คำว่า ภควา นั้น

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ คำว่า
พुरुหิ เม ต่

ความว่า ขอพระองค์จงตรัส คือ ขอจงบอก ขอจงแสดง ขอจงบัญญัติ
ขอจงแต่งตั้ง ขอจง

เปิดเผย ขอจงจำแนก ขอจงทำให้ตื่น ขอจงทรงประกาศ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ข้าแต่

พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่ง มีเป็นอันมาก

ในโลกนี้ แสวงหาแล้วซึ่งยัญแก่เทวดาทั้งหลาย. ข้าแต่ พระผู้-

มีพระภาคผู้นิรทุกข์ ผู้บูชายัญเหล่านั้นไม่ประมาทแล้วในทางยัญ

ได้ข้ามพ้นแล้วซึ่งชาติและชราบ้างหรือ, ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์.

[๑๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปุณณกะ)

ชนทั้งหลายย่อมหวัง ย่อมชม (ย่อมชอบ) ย่อมบูชา อาศรัย
ลาภแล้ว ย่อมชอบกามทั้งหลาย. เราย่อมกล่าวว่า ชนเหล่านั้น
ประกอบการบูชา ยัญ กำหนดแล้วด้วยความกำหนดในภพ ไม่
ข้ามพ้นชาติและชราไปได้.

[๑๓๔] คำว่า อาสีสุนติ ในอุเทศว่า อาสีสุนติ โภมยุนติ อภิขปฺปุนติ
ชฺหุนติ

ดังนี้ ความว่า หวังได้รูป หวังได้เสียง หวังได้กลิ่น หวังได้รส
หวังได้โผฏฐัพพะ หวังได้

บุตร หวังได้ภรรยา หวังได้ทรัพย์ หวังได้ยศ หวังได้ความเป็นใหญ่
หวังได้อัตภาพในสกุล

กษัตริย์มหาศาล หวังได้อัตภาพในสกุลพราหมณ์มหาศาล

หวังได้อัตภาพในสกุลคฤหบดีมหาศาล

หวังได้อัตภาพในเทวดาชาวจาตุมหาราชิก ฯลฯ หวัง ยินดี ปรรณนา
รักใคร่การได้อัตภาพ

ในเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหวัง.

คำว่า ย่อมชม ความว่า ย่อมชมยัญบ้าง ย่อมชมผลบ้าง
ย่อมชมทักษิณียบุคคลบ้าง.

ย่อมชมยัญอย่างไร? ย่อมชม คือ ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า
เราให้ของรัก

เราให้ของเจริญใจ เราให้ของประณีต เราให้ของที่ควร เราเลือกให้
เราให้ของไม่มีโทษ เรา

ให้เนืองๆ เมื่อกำลังให้ จิตก็เลื่อมใส ย่อมชมยัญ อย่างนี้.

ย่อมชมผลอย่างไร ย่อมชม ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า
เพราะยัญนี้เป็นเหตุ

จักได้รูป ... จักได้ไผ่จกัฏฐัพพะ จักได้อัตถภาพในสกุลกษัตริย์มหาศาล ฯลฯ
จักได้อัตถภาพในเทวดา

ที่นับเนื่องในหมู่พรหม ย่อมชมผลอย่างนี้.

ย่อมชมทักษิไณยบุคคลอย่างไร? ย่อมชม ยกย่อง

พรรณนา สรรเสริญว่า พระทักษิไณยบุคคลเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยชาติ
ถึงพร้อมด้วยโคตร เป็นผู้

ชำนาญมนต์ ทรงมนต์ เรียบจบไตรเพท

พร้อมด้วยคัมภีร์นิพนธ์ทศสาสตร์และเกตุกสาสตร์ เป็น

ประเภทอักษระ มีคัมภีร์อิติหาสเป็นที่ห้า เป็นผู้เข้าใจตัวบท

เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์

โลกายตนะและตำราทำนายมหาบุรุษลักษณะ เป็นผู้ปราศจากราคะบ้าง
ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะบ้าง

เป็นผู้ปราศจากโทสะบ้าง ปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะบ้าง

เป็นผู้ปราศจากโมหะบ้าง ปฏิบัติเพื่อกำจัด

โมหะบ้าง ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ

วิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมชม

ทักษิไณยบุคคลอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหวัง ย่อมชม.

คำว่า อภิขบุปนฺติ ความว่า ย่อมชอบการได้รูป ...

ชอบการได้ไผ่จกัฏฐัพพะ ชอบการได้

อัตถภาพในสกุลกษัตริย์มหาศาล ฯลฯ

ชอบการได้อัตถภาพในเทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหวัง ย่อมชม ย่อมชอบ.

คำว่า ชุหนฺติ ความว่า ย่อมบูชา คือ ย่อมให้ ย่อมสละ ย่อมบริจาค
ซึ่งจีวร ...

เครื่องประทีป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหวัง ย่อมชม ย่อมชอบ ย่อมบูชา.

คำว่า ปุณฺณกาทิ ภควา ความว่า พระผู้มีพระภาค

ย่อมตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดย

ชื่อว่า ปุณฺณกะ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

ตรัสตอบว่า ดูกรปุณณกะ.

[๑๓๕] คำว่า อาศัยลาภแล้วย่อมชอบกามทั้งหลาย ความว่า
อาศัยการได้รูปแล้วย่อม
ชอบกามทั้งหลาย ฯลฯ
อาศัยการได้อัตภาพในเทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหมแล้ว ย่อมชอบ คือ
ยินดี ปรรณากามทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
อาศัยลาภแล้วย่อมชอบกามทั้งหลาย.

[๑๓๖] คำว่า เต ในอุเทศว่า "เต ยาชโยคา ภวราครตุตา นาตริสุ
ชาติชรรนติ
พुरुมิ" ดังนี้ ความว่า ผู้บุชายัญ.

คำว่า ยาชโยคา ความว่า ผู้ประกอบ คือ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วด้วยดี
ในการ
บูชาทั้งหลาย คือ ประพฤติในการบูชา มากอยู่ในการบูชา
หนักอยู่ในการบูชา เอนไปในการ
บูชา โอนไปในการบูชา เจื่อมไปในการบูชา น้อมใจไปในการบูชา
มีการบูชาเป็นใหญ่ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลายผู้ประกอบในการบูชายัญเหล่านั้น.

คำว่า ภวราครตุตา ความว่า ตัณหาท่านเรียกว่า ภวราคะ (อนึ่ง)
ความพอใจในภพ

ความกำหนัดในภพ ความเพลิดเพลินในภพ ตัณหาในภพ
ความเยื่อใยในภพ ความกระหาย
ในภพ ความเร่าร้อนในภพ ความลุ่มหลงในภพ ความหมกมุ่นในภพ
ในภพทั้งหลาย เรียกว่า

ภวราคะ ผู้บุชายัญเหล่านั้นกำหนดแล้ว คือ ติดใจ หลงใหล หมกมุ่น ช้อง
เกี่ยวข้อง

พัวพันแล้วในภพทั้งหลายด้วยความกำหนัดในภพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้บุชายัญเหล่านั้น

ประกอบในการบูชา ยินดีแล้วด้วยภวราคะ.

คำว่า นาตริสุ ชาติชรรนติ พुरुมิ ความว่า เราย่อมกล่าว คือ ย่อมบอก
ย่อมแสดง

ยอมบัญญัติ ย่อมแต่งตั้ง ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก ย่อมทำให้ตื่น
ยอมประกาศว่า ผู้บูชายัญ
เหล่านั้น ประกอบในการบูชา กำหนดแล้วด้วยภวราคะ ไม่ข้าม คือ
ไม่ข้ามขึ้น ไม่ข้ามพ้น
ไม่ก้าวล่วง ไม่เป็นไปล่วงซึ่งชาติ ชรา และมรณะ คือ เป็นผู้ไม่ออก
ไม่สละตอก ไม่ล่วง
ไม่พ้น ไม่เป็นไปล่วงจากชาติ ชรา และมรณะ ย่อมวนเวียนอยู่ภายในชาติ
ชรา และมรณะ
ย่อมวนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร เป็นผู้เป็นไปตามชาติ อันชราเล่นตาม
พยาธิก็ครอบงำ
มรณะห้าห้า ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น ไม่มีอะไรเป็นสรณะ
ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า เรายอมกล่าวว่า ผู้บูชายัญเหล่านั้น ประกอบในการบูชา
ยินดีด้วยภวราคะ
ไม่ข้ามพ้นซึ่งชาติ ชรา และมรณะไปได้.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรปุณณกะ ชนทั้งหลายยอมหวัง ย่อมชม (ยอมชอบ)
ยอมบูชา อาศัยลากแล้ว ย่อมชอบกามทั้งหลาย. เรายอม
กล่าวว่า ชนเหล่านั้นประกอบการบูชายัญ กำหนดแล้ว
ด้วยความกำหนดในภพ ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้.

[๑๓๗] (ท่านปุณณกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ ถ้าชนเหล่านั้น ประกอบด้วยการบูชา
ด้วยยัญทั้งหลาย ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้. ข้าแต่พระองค์
ผู้บริสุทธิ เมื่อเป็นดังนี้ บัดนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก
ได้ข้ามพ้นชาติและชรา. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์
ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่
ข้าพระองค์.

[๑๓๘] คำว่า เต เจ นาตริสฺส ยาชโยคา ความว่า
ผู้บูชายัญเหล่านั้นประกอบใน

การบูชา กำหนดแล้วด้วยความกำหนดในภพ ไม่ข้าม คือ ไม่ข้ามขึ้น
ไม่ข้ามพ้น ไม่ก้าวล่วง

ไม่เป็นไปล่วง ซึ่งชาติ ชรา และมรณะ คือ เป็นผู้ไม่ออก ไม่สัต์ออก
ไม่ล่วง ไม่พ้น

ไม่เป็นไปล่วง จากชาติ ชรา และมรณะ

ย่อมวนเวียนอยู่ภายในชาติชราและมรณะ ย่อม

วนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร เป็นผู้เป็นไปตามชาติ อันชราเล่นตาม
พยาธิตรอบยำ มรณะ

ห้ำหั่น ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น ไม่มีอะไรเป็นสรณะ

ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ถ้าชนเหล่านั้นประกอบในการบูชา ไม่ข้ามพ้น.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจจายสฺมา ปุณฺณโก เป็นบทสนธิ ฯลฯ
ท่านปุณณกะ.

[๑๓๙] คำว่า ยํเฬิ ชาติํจ ชรํจ มาริส ความว่า
ด้วยยัญเป็นอันมาก คือ

ด้วยยัญต่างๆ ชนิด ด้วยยัญมากมาย.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ.

คำว่า มาริส นี้

เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ยํเฬิ ชาติํจ ชรํจ มาริส.

[๑๔๐] คำว่า อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก อตาริ ชาติํจ ชรํจ มาริส
ความว่า

เมื่อเป็นดังนั้น ใครเล่าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์
พร้อมทั้งสมณพราหมณ์

เทวดาและมนุษย์ ข้ามแล้ว คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง
ซึ่งชาติ ชรา

และมรณะ?

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ
คำว่า มาริส

นี่ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพยำเกรง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระองค์

ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นดั่งนั้น ในบัดนี้ ใครเล่า ในเทวโลกและมนุษย์โลก
ได้ข้ามพ้นชาติและ
ชราไปได้?

[๑๔๑] คำว่า ปุณฺณามิ ตํ ภควา พुरुหิ เม ตํ ความว่า
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้

นั่น คือ ขอวิงวอน ขอเชื่อเชิญ ขอให้ทรงประสาทปัญหานั้น.
ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหา

นั่นแก่ข้าพระองค์. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
ภควา นี้ เป็น

สัจฉิกาบัญญัติ. คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์
ความว่า ขอพระองค์

จงตรัสบอก ... ขอจงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์

ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.
เพราะเหตุนี้ ปราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ถ้าชนเหล่านั้น ประกอบในการ
บูชาด้วยยัญทั้งหลาย ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้. ข้าแต่
พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นดั่งนี้ ใครเล่าในเทวโลกและ
มนุษย์โลก ได้ข้ามพ้นชาติและชรา? ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอพระองค์จงตรัสบอก
ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.

[๑๔๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปุณณกะ)

เราย่อมกล่าวว่า ความหวั่นไหวในโลกไหนๆ มิได้มีแก่
พระอรหันตชีนาสพใด เพราะทราบฝั่งนี้และฝั่งโน้นในโลก
พระอรหันตชีนาสพนั้น เป็นผู้สงบ ขจัดทุจริต เพียงดัง
ว่าครัน ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ได้ข้ามแล้ว ซึ่งชาติ
และชรา.

[๑๔๓] ญาณ ปัญญา ความรู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง
ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ

ตรัสว่า สังขา ในอุเทศว่า "สังขาย โลกสมิ ปโรปรานิ".

คำว่า ปโรปรานิ ความว่า มนุษยโลกตรัสว่าฝั่งนี้.
เทวโลกตรัสว่าฝั่งโน้น. กามธาตุ
ตรัสว่าฝั่งนี้. รูปธาตุและอรุธาตุตรัสว่าฝั่งโน้น. กามธาตุ รูปธาตุ
ตรัสว่าฝั่งนี้. อรูปธาตุตรัสว่า
ฝั่งโน้น.

คำว่า สังขาย โลกสมิ ปโรปรานิ ความว่า เพราะทราบ คือ รู้เทียบเคียง
พิจารณา

ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏ ซึ่งฝั่งนี้และฝั่งโน้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค

เป็นดังหัวผี เป็นดังลูกศร ฯลฯ โดยไม่มีอุบายเครื่องสลัดออกได้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเพราะ
ทราบฝั่งโน้นและฝั่งนี้ในโลก.

คำว่า ปุณณกาติ ภควา ความว่า
พระผู้มีพระภาคยอมตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
ปุณณกะ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรปุณณกะ.

[๑๔๔] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺสึชิตํ นตฺถิ กุหิํจ โลกเ" ดังนี้
ได้แก่

พระอรหันตชินาสพ. คำว่า อึชิตํ คือความหวั่นไหวเพราะค้นหา
ความหวั่นไหวเพราะทิฐิ

ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหวเพราะมานะ
ความหวั่นไหวเพราะกรรม ความหวั่นไหว

เหล่านั้นไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่พระอรหันตชินาสพใด คือ
ความหวั่นไหว

เหล่านี้ พระอรหันตชินาสพใด ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ทำไมให้อาจ

เกิดขึ้น เภาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ.

คำว่า กุหิ^๑จิ ความว่า ไหนๆ คือ แห่งไหน แห่งไร ภายใน
หรือภายนอก หรือ
ทั้งภายในภายนอก.

คำว่า โลก คือในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ความ

หวั่นไหวในโลกไหนๆ มิได้มีแก่พระอรหันตชินาสพใด.

[๑๔๕] คำว่า สนโต ในอุเทศว่า "สนโต วิธูโม อนินฺโหม นิราโส อตาริ โส
ชาติชเรณฺฐิ พุริมิ" ดังนี้ ความว่า ชื่อว่า สันตะ เพราะเป็นผู้มีราคะสงบ
มีโทสะสงบ มี

โมหะสงบ ชื่อว่าสงบแล้ว คือ เข้าไปสงบแล้ว ระวังแล้ว ดับแล้ว
ระวังเฉพาะแล้ว เพราะ

เป็นผู้สงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว เภาแล้ว ดับแล้ว
ปราศจากแล้ว ระวัง

เฉพาะแล้วซึ่งความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความดีเสมอ
ความริษยา ความตระหนี่

ความหลง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข่งดี ความเมา
ความประมาท กิเลสทั้งปวง

ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง
ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุสลา-

*ภิสังขารทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสงบ.

คำว่า วิธูโม ความว่า ภายทุจริต วสฺสทุจริต มโนทุจริต
อันพระอรหันตชินาสพขจัด

แล้ว กำจัดแล้ว ให้เหือดแห้งแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว ราคะ โทสะ โมหะ
ความโกรธ ...

ความประมาท กิเลสทั้งปวง ... อกุสลาภิสังขารทั้งปวง

อันพระอรหันตชินาสพขจัดแล้ว กำจัด

แล้ว ให้เหือดแห้งแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว.

อนึ่ง ความโกรธท่านกล่าวว่า เป็นดังควัน

ดูกรพราหมณ์ ท่านมีมานะเปรียบเหมือนดังเครื่องหาบ มีความโกรธเปรียบเหมือนควัน มีการพุดเท็จเปรียบเหมือนง้าว มีลิ้นเปรียบเหมือนหัตถ์พิ หฤทัยของสัตว์ทั้งหลายเปรียบเหมือนสถานที่บูชาัญญของท่าน ตนที่ฝึกดีแล้ว เป็นกำเนิดของบุรุษ.

อนึ่ง ความโกรธย่อมเกิดด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ

ความโกรธเกิดด้วยผูกใจว่า คนโน้น

ได้ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เราแล้ว ๑

คนโน้นประพฤติอยู่ซึ่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

แก่เรา ๑ คนโน้นจักประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา ๑

คนโน้นได้ประพฤติแล้วซึ่งสิ่งที่ไม่

เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑

คนโน้นประพฤติอยู่ซึ่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑

คนโน้นจักประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็น

ที่รักที่ชอบใจของเรา ๑

คนโน้นได้ประพฤติแล้วซึ่งประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจ

ของเรา ๑

คนโน้นประพฤติอยู่ซึ่งประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑

คนโน้นจะ

ประพฤติซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑.

อีกอย่างหนึ่ง ความ

โกรธย่อมเกิดในฐานะอันไม่ควร ความปองร้าย ความมุ่งร้าย

ความขัดเคือง ความโกรธตอบ

ความเคือง ความเคืองทั่ว ความเคืองเสมอ ความชัง ความชังทั่ว

ความชังเสมอ ความ

พยาบาทแห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ

ความเป็นผู้โกรธ ความชัง

กิริยาที่ซ้ง ความเป็นผู้ซ้ง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท
ความเป็นผู้พยาบาท ความพิโรธ
ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้าย ความเพาะวาจาชั่ว
ความไม่พอใจของจิต นี้เรียกว่า
ความโกรธ.

อนึ่ง พึงทราบความโกรธมาก โกรธน้อย
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำจิตให้ขุ่นมัวใน
บางครั้งก็มี แต่ยังไม่ถึงให้มีหน้าเง้าหน้างอ.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้หน้าเง้าหน้างอ ใน
บางครั้งก็มี แต่ไม่ถึงให้คางสั้น.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้คางสั้นในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่
ถึงเปล่งพรุสวาจา.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้เปล่งพรุสวาจาในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่ถึงให้
เหลิยวดูทิศทางต่างๆ. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้เหลิยวดูทิศต่างๆ
ในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่
ถึงการจับท่อนไม้และศาตรา.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้จับท่อนไม้และศาตราในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ถึงเงื้อมท่อนไม้และศาตรา.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้เงื้อมท่อนไม้และศาตราในบางครั้ง
ก็มี แต่ยังไม่ถึงตีฟัน. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ตีฟันในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ถึงฉีกขาดเป็น
บาดแผล.
ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ถึงฉีกขาดเป็นบาดแผลในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ให้หัก
ให้แหลก. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้หักให้แหลกในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ให้อวัยวะน้อยใหญ่
เคลื่อนที่.
ความโกรธเป็นแต่เพียงให้อวัยวะน้อยใหญ่เคลื่อนที่ในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ให้ชีวิต

ดับ. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ชีวิตดับในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ถึงความสละบริจาควัยะ
ทั้งหมด. เมื่อใด ความโกรธให้ฆ่าบุคคลอื่นแล้วให้ฆ่าตน เมื่อนั้น
ความโกรธถึงความเป็น
ความโกรธแรงยิ่ง ถึงความเป็นความโกรธมากยิ่งขึ้น โดยอาการอย่างนี้
ความโกรธนั้น อันพระ-

*อรหันตชีณาสพโต ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบระงับแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้นอีก เภาเสีย
แล้วด้วยไฟคือญาณ พระอรหันตชีณาสพนั้น
เรียกว่าผู้กำจัดกิเลสเพียงดังควัน. พระอรหันต-
*ชีณาสพชื่อว่า วิรูปะ เพราะเป็นผู้ละความโกรธ
เพราะเป็นผู้กำหนดรู้วัตถุแห่งความโกรธ เพราะ
เป็นผู้ตัดขาดซึ่งเหตุแห่งความโกรธ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิรูปะ.

คำว่า อนินโฆ ความว่า ราคะเป็นทุกข โทสะเป็นทุกข โมหะเป็นทุกข
ความโกรธ
เป็นทุกข ความผูกโกรธเป็นทุกข ฯลฯ อกุสลากิสังขารทั้งปวงเป็นทุกข.
ทุกขเหล่านั้น อัน

พระอรหันตชีณาสพโตละได้แล้ว ... เภาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ
พระอรหันตชีณาสพนั้น เรียกว่า
ผู้ไม่มีทุกข.

คำว่า ไม่มีความหวัง ความว่า ตัณหาเรียกว่าความหวัง ราคะ สาราคะ
ฯลฯ อภิชฌา

โลภะ อกุศลมูล เรียกว่าความหวัง. ตัณหาอันเป็นความหวังนั้น
อันพระอรหันตชีณาสพโตละ

ได้แล้ว เภาเสียได้แล้วด้วยไฟคือญาณ พระอรหันตชีณาสพนั้น เรียกว่า
ผู้ไม่มีความหวัง.

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความกำวลง ความบังเกิด ความเกิดเฉพาะ
ความปรากฏ

แห่งขันธทั้งหลาย ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ
แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ

ชื่อว่า ชาติ.

ความแก่ ความเสื่อม ความเป็นผู้มีพินัยกรรม ความเป็นผู้มีพมหายอก
ความเป็นผู้มีหนี้สิน

ความเสื่อมอายุ ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ
แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่า ชรา.

คำว่า สนฺโต วิธูโม อนินฺโฆ นิราโส อตาริ โส ชาติ ชรณฺติ พุริมิ ความว่า
เราย่อม

กล่าว ... ย่อมประกาศว่า พระอรหันตชินาสพใด เป็นผู้สงบ
กำจัดกิเลสเพียงดังว่าควน ไม่มี

ทุกข์ และไม่มีความหวัง พระอรหันตชินาสพนั้นข้ามได้แล้ว ข้ามขึ้นแล้ว
ข้ามทั่วแล้ว ล่วงแล้ว

เป็นไปล่วงแล้วซึ่งชาติ ชรา และมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เราย่อมกล่าวว่า พระอรหันต-

*ชินาสพนั้น เป็นผู้สงบ กำจัดกิเลสเพียงดังว่าควน ไม่มีทุกข์
ไม่มีความหวัง ข้ามได้แล้วซึ่ง
ชาติและชรา.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราย่อมกล่าวว่า ความหวั่นไหวในโลกไหนๆ มิได้มีแก่
พระอรหันตชินาสพใด เพราะทราบฝั่งนี้และฝั่งโน้นในโลก
พระอรหันตชินาสพนั้น เป็นผู้สงบ กำจัดกิเลสเพียงดังว่า
ควน ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติ
และชรา.

พร้อมด้วยเวลาจบคาถา ฯลฯ ท่านพระปุลณณกะนั้น
เป็นภิกษุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร
ทรงสังฆาฏิ บาตร และจีวร นั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาค
ประกาศว่า ข้าแต่-

*พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์.
ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ ปุณณกมาณวกปัญหานิทเทศ ที่ ๓.

เมตตคฺวุมาณวกปัญหานิทเทส
ว่าด้วยปัญหาของท่านเมตตคฺวุ

[๑๔๖] (ท่านเมตตคฺวุทูลถามว่า)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์
ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่าเป็นผู้จบเวท มีพระองค์อันให้เจริญ
แล้ว. ทุกข์มีชนิดเป็นอันมาก เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ในโลก
เกิดมาแต่ที่ไหนหนอ?

[๑๔๗] การถามมี ๓ อย่าง คือ อธิญฺโฌโชตนาปุจฉา ๑

ทิฏฐิสังสนทนาปุจฉา ๑

วิมติเฉทนาปุจฉา ๑ ฯลฯ (เหมือนในข้อ ๑๒๒) เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. คำว่า อิติ

ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา เมตตคฺวุ เป็นคำเชื่อมบท ฯลฯ ชื่อว่า อิจฺจายสฺมา
เมตตคฺวุ.

[๑๔๘] คำว่า มํปามิ ตํ เวทคํ ภาวิตตํ ความว่า

ข้าพระองค์ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์

ว่า ผู้จบเวท ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่า มีพระองค์อันอบรมแล้ว คือ
ข้าพระองค์ย่อมสำคัญ

ย่อมรู้ ย่อมรู้ทั่ว ย่อมรู้แจ้ง ย่อมรู้แจ้งเฉพาะ ย่อมแทงตลอดอย่างนี้ว่า
พระองค์เป็นผู้จบเวท

มีพระองค์อันให้เจริญแล้ว.

ก็พระผู้มีพระภาคทรงจบเวทอย่างไร? ญาณ ปัญญา ปัญญินทรีย์
ปัญญาพละ

ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิมังสา วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิ เรียกว่าเวท.

พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด ทรงบรรลุถึงที่สุด ทรงไปสู่ที่สุด
ทรงบรรลุซึ่งที่สุด ทรง

ถึงส่วนสุดรอบ ถึงส่วนสุดแล้ว ทรงถึงความจบ ทรงบรรลุความจบแล้ว
แห่งชาติ ชรา และ

มรณะ ทรงถึงที่ต้านทาน ทรงบรรลुถึงที่ต้านทาน ทรงถึงที่เร้น
ทรงบรรลुถึงที่เร้น ทรงถึงที่พึง
ทรงบรรลुถึงที่พึง ทรงถึงความไม่มีภัย ทรงบรรลुถึงความไม่มีภัย
ทรงถึงความไม่เคลื่อนไหว ทรง
บรรลुถึงความไม่เคลื่อนไหว ทรงถึงความไม่ตาย ทรงบรรลุความไม่ตาย
ทรงถึงนิพพาน ทรงบรรลु
นิพพาน ด้วยเวทเหล่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุดแห่งเวททั้งหลาย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าเวทคุ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุดด้วยเวททั้งหลาย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าเวทคุ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ชื่อว่าเวทคุ
เพราะพระองค์ทรงทราบแล้วซึ่งธรรม ๗

ประการ คือ ทรงทราบสักรากายทิณฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีสัพฺพตฺปรามาส รากะ โทสะ
โมหะ มานะ

และพระองค์ทรงทราบอกุศลธรรมอันลามก อันทำให้เศร้าหมอง
ให้เกิดในภพใหม่ มีความ

กระวนกระวาย มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป.

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสภิกะ)

บุคคลเลือกเวทเหล่าใดทั้งสิ้น เวทเหล่านั้น ของสมณพราหมณ์
ก็มีอยู่ บุคคลนั้นปราศจากรากะในเวทนาทั้งปวง ล่วงเวททั้งปวง
แล้ว ชื่อว่าเวทคุ.

พระผู้มีพระภาค มีพระองค์อันให้เจริญแล้วอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคมีพระกาย มีศีล มีจิต มีปัญญา มีสติปัญฺฐาน
มีสัมมปปธาน มี

อิทธิบาท มีอินทริย มีพละ มีโพชฌมคฺ มีมรรค อันให้เจริญแล้ว
ทรงละกิเลสแล้ว ทรง

แห่งตลอดอกุปฺปธรรมแล้ว มีนิโรธอันทรงทำให้แจ่มแจ้งแล้ว
พระองค์ทรงกำหนดรู้ทุกข์ ทรง

ละสมุทัย ทรงเจริญมรรค ทรงทำให้แจ้งนิโรธแล้ว
ทรงรู้อย่างยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง ทรงกำหนด
รู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ทรงละธรรมที่ควรละ ทรงเจริญธรรมที่ควรเจริญ
ทรงทำให้แจ้งซึ่งธรรม
ที่ควรทำให้แจ้ง. พระองค์มีธรรมไม่น้อย มีธรรมมาก มีธรรมลึก
มีธรรมประมาณไม่ได้ มีธรรม
ยากที่จะหยั่งลงได้ มีธรรมรตนะมาก เปรียบเหมือนทะเลหลวง
ทรงประกอบด้วยฉัพพัชฌ์เบกขา
พระองค์ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุแล้ว ไม่ดีพระทัย ไม่เสียพระทัย
ทรงวางเฉย มีสติ
สัมปชัญญะอยู่ ทรงได้ยินเสียงด้วยพระโสตแล้ว
ทรงดมกลิ่นด้วยพระฆานะแล้ว ทรงลิ้มรส
ด้วยพระชีวาแล้ว ทรงถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยพระกายแล้ว
ทรงทราบธรรมารมณ์ด้วยพระมโน
แล้ว ไม่ดีพระทัย ไม่เสียพระทัย ทรงวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่.
ทรงเห็นรูปอันน่าพอใจ
ด้วยพระจักขุแล้ว ไม่ทรงติดใจ ไม่ทรงรักใคร่ ไม่ทรงยังราคะให้เกิด.
พระองค์มีพระกายคงที่
มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นกิเลสดีแล้ว.
ทรงเห็นรูปนั้นอันไม่เป็นที่ชอบใจด้วย
พระจักขุแล้ว ไม่ทรงเก้อเขิน มีพระทัยมิได้ขัดเคือง มีพระทัยไม่หดหู่
มีพระทัยไม่พยายาบาท
พระองค์มีพระกายคงที่ มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน
พ้นกิเลสดีแล้ว. ทรงได้ยิน
เสียงอันน่าพอใจด้วยพระโสตแล้ว
ทรงดมกลิ่นอันน่าพอใจด้วยพระฆานะแล้ว ทรงลิ้มรสอันน่า
พอใจด้วยพระชีวาแล้ว
ทรงถูกต้องโผฏฐัพพะอันน่าพอใจด้วยพระกายแล้ว ทรงทราบธรรมา-
*รมณ์อันน่าพอใจด้วยพระมโนแล้ว ไม่ทรงติดใจ ไม่ทรงรักใคร่
ไม่ทรงยังราคะให้เกิด. พระองค์

มีพระกายคงที่ มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พันกิเลสดีแล้ว.

ทรงรู้แจ้งธรรมารมณ

อันไม่เป็นที่พอใจด้วยพระมนัสแล้ว ไม่ทรงเก้อเขิน มีพระทัยมิได้ขัดเคืองมี
พระทัยไม่หดหู่

มีพระทัยไม่พยายาบาท. พระองค์มีพระกายคงที่ มีพระทัยคงที่
ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พันวิเศษ

ดีแล้ว. ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุแล้ว มีพระกายคงที่ในรูป
ทั้งที่ชื่นชอบและไม่ชอบใจ มีพระทัย

คงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พันวิเศษดีแล้ว.

ทรงได้ยินเสียงด้วยพระโสตแล้ว ทรงดมกลิ่น

ด้วยพระฆานะแล้ว ทรงลิ้มรสด้วยพระชีวาแล้ว

ทรงถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยพระกายแล้ว

ทรงทราบธรรมารมณด้วยพระมนัสแล้ว มีพระกายคงที่ในธรรมทั้งหลาย
ทั้งที่ชื่นชอบและไม่ชอบ

ใจ มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พันวิเศษดีแล้ว.

ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุแล้ว ไม่

ทรงรักในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก

ไม่ทรงชังในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความชัง ไม่ทรงหลงในรูป

อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่ทรงโกรธในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ

ไม่ทรงมัวเมาในรูปอัน

เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

ไม่ทรงเศร้าหมองในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความเศร้าหมอง. ทรงได้ยิน

เสียงด้วยพระโสตแล้ว ทรงดมกลิ่นด้วยพระฆานะแล้ว

ทรงลิ้มรสด้วยพระชีวาแล้ว ทรงถูกต้อง

ต้องโผฏฐัพพะด้วยพระกายแล้ว ทรงทราบธรรมารมณด้วยพระมนัสแล้ว

ไม่ทรงรักในธรรมอัน

เป็นที่ตั้งแห่งความรัก

ไม่ทรงขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ไม่ทรงหลงในธรรม

อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่ทรงโกรธในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ

ไม่ทรงมัวเมา

ในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา
ไม่ทรงเศร้าหมองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเศร้าหมอง
พระผู้มีพระภาคเป็นแต่เพียงทรงเห็นรูปที่ทรงเห็น
เป็นแต่เพียงทรงได้ยินในเสียงที่ทรงได้ยิน
เป็นแต่เพียงทรงทราบในอารมณ์ที่ทรงทราบ
เป็นแต่เพียงทรงรู้ในธรรมารมณ์ที่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรง
ติดในรูปที่ทรงเห็น ในเสียงที่ทรงได้ยิน ในอารมณ์ที่ทรงทราบ
ในธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ไม่ทรง
เข้าถึง ไม่ทรงอาศัย ไม่ทรงเกี่ยวข้อง ทรงพ้นวิเศษแล้ว.
ไม่ทรงเกี่ยวข้องในรูปที่ทรงเห็น มี
พระทัยอันไม่ให้มีเขตแดนอยู่ ไม่ทรงเข้าถึง ... ไม่ทรงเกี่ยวข้อง
ในเสียงที่ทรงได้ยิน ในอารมณ์
ที่ทรงทราบ ในธรรมารมณ์ที่ทรงรู้แจ้ง มีพระทัยอันไม่มีเขตแดนอยู่
พระผู้มีพระภาคทรงมี
พระจักขุ ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุ แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ
มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว, พระผู้มี
พระภาคทรงมีพระโสต ทรงสดับเสียงด้วยพระโสต แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ
มีพระทัยพ้นวิเศษ
ดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมีพระฆานะ ทรงสูดกลิ่นด้วยพระฆานะ
แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มี
พระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงมีพระชีวหา
ทรงลิ้มรสด้วยพระชีวหา แต่ไม่ทรงมี
ฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมีพระกาย
ทรงถูกต้องไผฏฐัพพะด้วย
พระกาย แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว.
พระผู้มีพระภาคทรงมีพระมนัส ทรงรู้
แจ้งธรรมด้วยพระมนัส แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว.
พระผู้มีพระภาคทรงข่ม
ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระจักขุอันชอบใจในรูป ยินดีในรูป
พอใจในรูป และ

ทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมจักขุ นั้น, ทรงชม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา
ทรงสำรวมพระโสตอัน

เหล่านั้น เป็นผู้มีความชนะในโลกอินทรีย์ทั้งหลาย.

พระชินาสพโต

ให้เจริญแล้ว อายตนะภายใน อายตนะภายนอก พระชินาสพนั้น
ทำให้หมดเสพติดแล้ว พระชินาสพนั้น ล่วงแล้วซึ่งโลกนี้และ
โลกอื่น ในโลกทั้งปวง มีธรรมอันให้เจริญแล้ว ฝึกดีแล้ว ย่อม
หวังมรณกาล.

คำว่า เอว ภควา ภาวิตตโต ความว่า

ข้าพระองค์ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่า จบเวท

มีพระองค์อันให้เจริญแล้ว.

[๑๔๙] คำว่า กุโตนฺ ในอุเทศว่า "กุโตนฺ ทุกฺขา สมฺปาคตา เม"

ความว่า เป็น

การถามด้วยความสงสัย เป็นการถามด้วยความเคลือบแคลง

เป็นการถามสองแง่ ไม่เป็นการถาม

โดยส่วนเดียวว่า เรื่องนี้เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้?

เรื่องนี้เป็นไฉนหนอ

หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แต่อะไรหนอ.

ชื่อว่าทุกฺข คือ ชาติทุกฺข ชราทุกฺข พยาธิทุกฺข มรณทุกฺข ทุกฺขคือ
ความโศก ความ

รำไร ความทุกฺข ความทุกฺขใจ และความคับแค้นใจ ทุกฺขในนรก

ทุกฺขในดิรัจฉานกำเนิดทุกฺข

ในปัตติวิสัย ทุกฺขในมนุษย ทุกฺขมีการก้าวลงสู่ครุฑเป็นมูล

ทุกฺขมีการตั้งอยู่ในครุฑ เป็นมูล

ทุกฺขมีความออกจากครุฑเป็นมูล ทุกฺขเนื่องแต่สัตว์ผู้เกิด

ทุกฺขเนื่องแต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกฺข

เกิดแต่ความเพียรของตน ทุกฺขเกิดแต่ความเพียรของผู้อื่น ทุกฺขในทุกฺข

สังสารทุกฺข วิปริณาม-

*ทุกฺข โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคในศีรษะ โรคที่หู

โรคในปาก โรคฟัน

โรคไอ โรคมอญคร่อ โรคจิตสืดวงจุมก โรคร้อนใน โรคชรา โรคในท้อง
โรคสลับ โรคลงแดง

โรคจุกเสียด โรคลงท้อง โรคเรื้อน โรคฝี กลาก โรคหืด โรคลมบ้าหมู
หิดดำน หิดเปื่อย

คุดทะราด รำราบ คุดทะราดใหญ่ โรคกลากเลือด โรคดี โรคเบาหวาน
โรคจิตสืดวงทวาร

โรคต่อม บานทะโรค อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน
อาพาธมีลมเป็น

สมุฏฐาน อาพาธมีดีเป็นต้นประชุมกัน อาพาธเกิดเพราะฤดูแปรไป
อาพาธเกิดเพราะเปลี่ยน

อิริยาบถไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดเพราะความเพียร
อาพาธเกิดเพราะผลกรรม ความหนาว ความ

ร้อนความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์แต่เหลือบยง
ลม แดด และ

สัมผัสแห่งสัตว์สี่อกคณาน ความตายของมารดาเป็นทุกข์
ความตายของบิดาเป็นทุกข์

ความตายของพี่ชายน้องชายเป็นทุกข์

ความตายของพี่หญิงน้องหญิงเป็นทุกข์ ความตายของ

บุตรเป็นทุกข์ ความตายของธิดาเป็นทุกข์

ความฉิบหายแห่งญาติก็เป็นทุกข์ ความฉิบหาย

แห่งโภคทรัพย์ก็เป็นทุกข์ ความฉิบหายแห่งศีลก็เป็นทุกข์

ความฉิบหายแห่งทัญญูก็เป็นทุกข์

รูปาภิธรรมเหล่าใดมีความเกิดในเบื้องต้นปรากฏรูปาภิธรรมเหล่านั้น
ก็มีความดับไปในเบื้องปลาย

ปรากฏ. วิบากอาสัยกรรม กรรมอาสัยวิบาก รูปอาสัยนาม นามก็อาสัยรูป
นามรูปไปตามชาติ

ชราที่ติดตาม พยาธิที่ครอบงำ มรณะที่ห้าหั้น ตั้งอยู่ในทุกข์

ไม่มีอะไรต้านทาน ไม่มีอะไรเป็น

ที่เร้น ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เหล่านี้เรียกว่าทุกข์.

ท่านพระเมตตคฺย่อมทูลถาม ทูลวิงวอน ทูลเชื้อเชิญ
ทูลให้ทรงประสาทซึ่งมูล เหตุ
นิทาน เหตุเกิด แดนเกิด สมุฏฐาน อาหาร อารมณฺ์ ปัจจัย สมุทัย
แห่งทุกซ์เหล่านี้
ทุกซ์เหล่านี้เข้ามาถึงพร้อม เกิด ประจักษ์ บังเกิด บังเกิดเฉพาะ
ปรากฏแล้วแต่อะไร มีอะไร
เป็นนิทาน มีอะไรเป็นสมุทัย มีอะไรเป็นแดนเกิด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทุกซ์เหล่านี้ เกิด
มาแต่ที่ไหนหนอ?

[๑๕๐] คำว่า เยเกจิ ในอุเทศว่า "เยเกจิ โลกสมฺมี อนนฺกรูปา" ความว่า
ทั้งปวง
โดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ
บพว่า เยเกจิ นี้
เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด.

คำว่า โลกสมฺมี ความว่า ในอบายโลก ในมนุษยโลก ในเทวโลก
ในชั้นธโลก ใน
ธาตุโลก ในอายตนโลก.

คำว่า อนนฺกรูปา ความว่า ทุกซ์ทั้งหลายมีอย่างเป็นอนนฺก คือ
มีประการต่างๆ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกซ์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอนนฺกอย่างใดอย่างหนึ่งในโลก.
เพราะเหตุนั้น พรหมมณฺ์นั้นจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์
ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่าเป็นผู้จบเวท มีพระองค์อันให้เจริญ
แล้ว. ทุกซ์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก เหล่าใดเหล่าหนึ่งใน
ในโลก เกิดมาแต่ที่ไหนหนอ?

[๑๕๑] (พระผู้มีพระภาคตอบว่า ดูกรเมตตคฺย)

ท่านถามถึงเหตุแห่งทุกซ์กะเราแล้ว. เรารู้อยู่อย่างไร ก็จะ
บอกเหตุนั้นแก่ท่าน. ทุกซ์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก อย่าง
ใดอย่างหนึ่งในโลก มีอุปธิเป็นเหตุ ย่อมเกิดขึ้น.

[๑๕๒] คำว่า ทุกขสส ในอุเทศว่า "ทุกขสส เว มํ ปภวํ อปฺจุณฺ" ความว่า

แห่งชาติทุกขฺ ชราทุกขฺ พยาธิทุกขฺ มรณทุกขฺ ทุกขฺคือความโศก ความรำไร ความทุกข์กาย

ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าแห่งทุกขฺ.

คำว่า เว มํ ปภวํ อปฺจุณฺสิ ความว่า ท่านถาม วิงวอน เชื้อเชิญ ให้ประสาทซึ่งมูล

เหตุ นิทาน เหตุเกิด แดนเกิด สมุฏฐาน อาหาร อารมณฺ์ ปัจจัย สมุทัย แห่งทุกขฺกะเรา

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านถามถึงเหตุแห่งทุกขฺกะเราแล้ว.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า เมตตคุ. คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่อง

กล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา เป็นสัจฉิกาบัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาค

ตรัสตอบว่า ดูกรเมตตคุ.

[๑๕๓] คำว่า ตนฺเต ปวกุขามิ ในอุเทศว่า "ตันเต ปวกุขามิ ยถา ปชานํ" ดังนี้

ความว่า เราจักกล่าว ... จักประกาศ ซึ่งมูล ... สมุทัยแห่งทุกขฺนั้นแก่ท่าน เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เราจักกล่าวซึ่งมูลแห่งทุกขฺนั้นแก่ท่าน.

คำว่า ยถา ปชานํ ความว่า เรารู้อยู่ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอดอย่างไร

จะบอกธรรมที่ประจักษ์แก่ตนที่เรารู้เฉพาะด้วยตนเอง โดยจะไม่บอกว่า กล่าวกันมาดังนี้ๆ ไม่

บอกตามที่ได้ยินกันมา ไม่บอกตามลำดับสืบๆ กันมา

ไม่บอกโดยการอ้างตำรา ไม่บอกตามที่

นึกเดาเอาเอง ไม่บอกตามที่คาดคะเนเอาเอง

ไม่บอกด้วยความตรึกตามอาการ ไม่บอกด้วย

ความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรารู้อย่างไร.

[๑๕๔] คำว่า อุปธิ ในอุเทศว่า "อุปธินิทานา ปภวนติ ทุกฺขา" ดังนี้
ได้แก่อุปธิ

๑๐ ประการ คือ ตัณหุปธิ ทิณฺณชูปธิ กิเลสอุปธิ กัมมอุปธิ หุจฺจริตฺตอุปธิ อาหารอุปธิ
ปฏิกฺขุปธิ

อุปธิคืออุปาทินนธาทู ๔ อุปธิคืออายตนะภายใน ๖ อุปธิคือหมวตวิญญาน
๖ ทุกข์แม้ทั้งหมดก็

เป็นอุปธิ เพราะอรรถว่า ยากที่จะทนได้ เหล่านี้เรียกว่าอุปธิ ๑๐.

คำว่า ทุกฺขา คือชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ฯลฯ
ไม่มีอะไรเป็นสรณะ

ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เหล่านี้เรียกว่าทุกข์. ทุกข์เหล่านี้มีอุปธิเป็นนิทาน
มีอุปธิเป็นเหตุ มีอุปธิ

เป็นปัจจัย มีอุปธิเป็นการณ์ ย่อมมี ย่อมเป็น เกิดขึ้น เกิดพร้อม บังเกิด
ปรากฏ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์ทั้งหลาย มีอุปธิเป็นเหตุย่อมเกิดขึ้น.

[๑๕๕] คำว่า เยเกจิ ในอุเทศว่า "เยเกจิ โลกสฺมี อนนฺกรูปา" ดังนี้
ความว่า

ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ
มีส่วนไม่เหลือ คำว่า เยเกจิ

นี้เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. คำว่า โลกสฺมี ความว่าในอบายโลก
ในมนุษยโลก ในเทวโลก

ในชั้นโลก ในธาตุโลก ในอายตনโลก. คำว่า อนนฺกรูปา ความว่า
ทุกข์ทั้งหลายมีอย่างเป็น

อนนฺก มีประการต่างๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทุกข์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก อย่างใดอย่างหนึ่ง
ในโลก.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านได้ถามเหตุแห่งทุกข์กะเราแล้ว. เราอยู่ออย่างใด ก็
บอกเหตุนั้นแก่ท่าน. ทุกข์ทั้งหลาย มีชนิดเป็นอันมาก
อย่างใดอย่างหนึ่งในโลก มีอุปธิเป็นเหตุ ย่อมเกิดขึ้น.

[๑๕๖] ผู้ใดแล มิใช่ผู้รู้ ย่อมทำอุปธิ ผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมเข้า

ถึงทุกข์บ่อยๆ. เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้รู้อยู่ ไม่พึงทำอุปธิ
เป็นผู้พิจารณาเหตุเกิดแห่งทุกข์.

[๑๕๗] คำว่า โย ในอุเทศว่า "โย เว อวิหวา อุปธิ กโรติ" ดังนี้ ความว่า
กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสฺถ์ บรรพชิต เทวดา หรือ มนุษย์ผู้ใด
คือ เช่นใด

ควรอย่างไร ชนิดใด ประการใด ถึงฐานะใด ประกอบด้วยธรรมใด.

คำว่า อวิหวา ความว่า ไม่รู้ คือ ไปแล้วในอวิชชา ไม่มีญาณ
ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง
มีปัญญาทรม.

คำว่า อุปธิ กโรติ ความว่า กระทำซึ่งตัณหาปฐิ ... อุปธิ คือ
หมวดวิญญาน ๖ คือ

ให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มิใช่ผู้รู้กระทำอุปธิ.

[๑๕๘] คำว่า ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมฺเปติ ในอุเทศว่า "ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมฺเปติ
มนฺโท"

ดังนี้ ความว่า ย่อมถึง คือ เข้าถึง เข้าไปถึง ย่อมจับ ย่อมลบลบล่า
ย่อมยึดมั่น ซึ่งชาติทุกข์

ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์คือ ความโศก ความรำไร
ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ

ความคับแค้นใจบ่อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เข้าถึงทุกข์บ่อยๆ.

คำว่า มนฺโท ความว่า เป็นคนเขลา คือ เป็นคนหลงมิใช่ผู้รู้ ไปแล้ว
ในอวิชชา

ไม่มีญาณ ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นคนเขลา เข้าถึง
ทุกข์บ่อยๆ.

[๑๕๙] คำว่า ตสฺมา ในอุเทศว่า "ตสฺมา ปชานํ อุปธิ น กยิรา" ดังนี้
ความว่า

เพราะเหตุนั้น คือ เพราะการณ เหตุ ปัจจัย นิทานนั้น
บุคคลเมื่อเห็นโทษนี้ในอุปธิทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุนั้น.

คำว่า ปชานัน คือ รู้ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอด คือ รู้ ...

แห่งตลอดว่า

สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ...

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง

มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า อุปธิ น กยิรา ความว่า ไม่พึงกระทำ ... ไม่พึงกระทำตณฺหุปฺธิ ...

อุปธิ คือ

อายตนะภายใน ๖ คือ ไม่พึงให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เพราะ

เหตุ นั้น รู้ อยู่ ไม่พึงทำอุปธิ.

[๑๖๐] คำว่า ทุกขสฺส ความว่า เป็นผู้พิจารณาเห็นแดนเกิด คือ
เป็นผู้พิจารณา

เห็นมูล เหตุ นิทาน สมภพ แดนเกิด สมุฏฐาน อาหาร อารมณฺ์ ปัจจัย
สมุทัย แห่ง

ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์ คือ ความโศก ความรำไร
ทุกข์กาย

ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ. ปัญญา คือ ความรู้ชัด กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ
ความไม่หลง ความ

เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิณฺฐิ เรียกว่า อนุปัสสนา. บุคคลเป็นผู้เข้าไป คือ
เข้าไปพร้อม เข้ามา

เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบแล้วด้วยปัญญาอันพิจารณาเห็นนี้ บุคคลนั้นเรียกว่า

ผู้พิจารณาเห็น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้พิจารณาเห็นแดนเกิดแห่งทุกข์.

เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ใดแล มิใช่ผู้รู้ ย่อมทำอุปธิ ผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึง
ทุกข์บ่อยๆ. เพราะเหตุ นั้น บุคคลผู้รู้ อยู่ ไม่พึงทำอุปธิ
เป็นผู้พิจารณาเห็นแดนเกิดแห่งทุกข์.

[๑๖๑] ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้วซึ่งปัญหาใด พระองค์ได้ตรัสบอก
ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะขอ
ทูลถามปัญหาข้ออื่น. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น.

ธีรชนทั้งหลายยอมข้ามซึ่งโอฆะ ชาติ ชรา โสกะและ
ปริเทวะได้อย่างไรหนอ? พระองค์เป็นพระมุนี ขอทรงโปรด
แก้ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยดี. แท้จริง ธรรมนั้น
อันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๖๒] คำว่า ยนฺตํ อปฺจุณฺมิห อภิตฺติยิ โน ความว่า
ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ทูลถาม
คือ ทูลวิงวอน ทูลเชื่อเชิญ ทูลให้ทรงประสาธแล้วซึ่งปัญหาใด.
คำว่า อภิตฺติยิ โน ความว่า พระองค์ได้ตรัส คือ บอก ... ทรงทำให้ง่าย
ทรงประกาศ
แล้ว ซึ่งปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ทั้งหลายได้
ทูลถามปัญหาใดแล้ว
พระองค์ได้ตรัสแก้ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย.

[๑๖๓] คำว่า กถํ นุ ในอุเทศว่า "อํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พุรุหิ กถํ นุ
ธีรา วิตรนฺติ โอฬํ ชาติชฺชเร โสกะปริเทวํ" ดังนี้ ความว่า
เป็นการด้วยความสงสัย
เป็นการถามด้วยความเคลือบแคลง เป็นการถามสองแง่
ไม่เป็นการถามโดยส่วนเดียวว่า เรื่องนี้
เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้? เรื่องนี้เป็นไฉนหนอแล
หรือเป็นอย่างไร?
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อย่างไรหนอ?

คำว่า ธีรา คือ นักปราชญ์ บัณฑิต ผู้มีปัญญา ผู้มีความรู้ มีญาณ
มีปัญญาแจ่มแจ้ง
มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า โอฬํ คือ กาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏฺฐโฆชะ อวิชโชฆะ ความเกิด
ความเกิดพร้อม
ความกำวลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ
ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย ความได้เฉพาะ
ซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่าชาติ.

ความแก่ ความเสื่อม ความเป็นผู้มีพินัยกรรม ความเป็นผู้มีมรดก
ความเป็นผู้มีหนี้สิน

ความเสื่อมอายุ ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ
แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่าชรา.

ความโศก กิริยาที่โศก ความเป็นผู้โศก ความโศก ณ ภายใน
ความกรมเกรี้ยว ณ

ภายใน ความร้อน ณ ภายใน ความเร่าร้อน ณ ภายใน
ความเกรี้ยวกรอมแห่งจิต โทมนัส

ลูกศรคือความโศก ของคนที่ถูกความฉิบหายแห่งญาติกระทบเข้า
หรือของคนที่ถูกความฉิบหาย

แห่งภคกระทบเข้า ของคนที่ถูกความฉิบหายเพราะโรคกระทบเข้า
หรือของคนที่ถูกความฉิบหาย

แห่งศีลกระทบเข้า ของคนที่ถูกความฉิบหายแห่งทิฏฐิกระทบเข้า
ของคนที่ประจวบกับความ

ฉิบหายอย่างใดอย่างหนึ่ง

หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบเข้า ชื่อว่า
ความโศก.

ความร้องไห้ ความรำพัน กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่รำพัน
ความเป็นผู้ร้องไห้ ความเป็น

ผู้รำพัน ความพุดถึง ความพุดเพื่อ ความพุดบ่อยๆ ความรำไร กิริยาที่รำไร
ความเป็นผู้รำไร

ของคนที่ถูกความฉิบหายแห่งญาติกระทบเข้า ...

หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง
กระทบเข้า ชื่อว่า ปริเทวะ.

คำว่า อีรชนทั้งหลายย่อมข้ามโอฆะชาติ ชรา โสกะและปริเทวะได้
อย่างไรหนอ

ความว่า อีรชนทั้งหลาย ย่อมข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง
เป็นไปล่วงซึ่งโอฆะชาติ

ชรา โสกะและปริเทวะได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อีรชนทั้งหลาย
ย่อมข้ามโอฆะชาติ

ชรา โสกะและปรีทเวได้อย่างไรหนอ?

[๑๖๔] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า "ตมฺเม มฺนิ สาธุ วียากโรหิ" ดังนี้ ความว่า ข้าพระองค์ยอมทูลถาม ทูลวิงวอน ทูลเชื่อเชิญ ทูลให้ทรงประสาท. ญาณ ปัญญา

ความรู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า โมนะ ในคำว่า

มฺนิ. พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยญาณนั้น จึงเป็นพระมฺนิ คือ ถึงความเป็นพระมฺนิ.

โมเนยยะ (ความเป็นมฺนิ) ๓ ประการ คือ กายโมเนยยะ วจีโมเนยยะ มโนโมเนยยะ.

กายโมเนยยะ เป็นไฉน? การละกายทุจริต ๓ อย่าง เป็นกายโมเนยยะ กายสุจริต ๓ อย่าง

เป็นกายโมเนยยะ ญาณมีกายเป็นอารมณ์ เป็นกายโมเนยยะ

ความกำหนดรู้กาย เป็นกายโมเนยยะ

มรรคอันสหระคตด้วยความกำหนดรู้ เป็นกายโมเนยยะ

ความละฉันทราคะในกาย เป็นกาย-

*โมเนยยะ ความดับกายสังขาร ความเข้าจตุตถฌาน เป็นกายโมเนยยะ นี้ชื่อว่า กายโมเนยยะ.

วจีโมเนยยะ เป็นไฉน? การละวจีทุจริต ๔ อย่าง เป็นวจีโมเนยยะ วจีสุจริต ๔ อย่าง

เป็นวจีโมเนยยะ ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ เป็นวจีโมเนยยะ

การกำหนดรู้วาจา เป็นวจีโมเนยยะ

มรรคอันสหระคตด้วยการกำหนดรู้ เป็นวจีโมเนยยะ

การละฉันทราคะในวาจา เป็นวจีโมเนยยะ

ความดับวจีสังขาร ความเข้าหุตติยฌาน เป็นวจีโมเนยยะ นี้ชื่อว่า วจีโมเนยยะ.

มโนโมเนยยะ เป็นไฉน? การละมโนทุจริต ๓ อย่าง เป็นมโนโมเนยยะ มโนสุจริต ๓

อย่าง เป็นมโนโมเนยยะ ญาณมีจิตเป็นอารมณ์ เป็นมโนโมเนยยะ

การกำหนดรู้จิต เป็น

มโนโมเนยยะ มรรคอันสหรรคด้วยความกำหนดรู้ เป็นมโนโมเนยยะ
การละฉันทราคะในจิต

ความดับจิตสังขาร ความเข้าสู่สัญญาเวทิตินิโรธ นี้ชื่อว่า มโนโมเนยยะ.

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงมุนี ผู้เป็นมุนีโดยกาย เป็นมุนีโดย
วาจา เป็นมุนีโดยใจ ผู้ไม่มีอาสวะถึงพร้อมด้วยความเป็น
มุนีว่า เป็นผู้ละอกุศลธรรมทั้งปวง. บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึง
มุนี ผู้เป็นมุนีโดยกาย เป็นมุนีโดยวาจา เป็นมุนีโดยใจ
ผู้ไม่มีอาสวะ ถึงพร้อมด้วยความเป็นมุนีว่า เป็นผู้มีบาปอัน
ลอยแล้ว.

มุนีผู้ประกอบด้วยธรรมอันทำให้เป็นมุนีเหล่านี้ เป็นมุนี ๖ จำพวก คือ
เป็นอาคารมุนี ๑

อนาคารมุนี ๑ เสกขมุนี ๑ อเสกขมุนี ๑ ปัจเจกมุนี ๑ มุนิมุนี ๑.
อาคารมุนี เป็นไฉน?

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีบิณฑังเห็นแล้ว มีศาสนาอันรู้แจ้ง นี้ชื่อว่า
อาคารมุนี. อนาคารมุนี

เป็นไฉน? บรรพชิตผู้มีบิณฑังเห็นแล้ว มีศาสนาอันรู้แจ้งแล้ว นี้ชื่อว่า
อนาคารมุนี. พระเสกข-

*บุคคล ๗ จำพวก ชื่อเสกขมุนี. พระอรหันต์ชื่ออเสกขมุนี.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ชื่อปัจเจกมุนี.

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อมุนิมุนี.

บุคคลย่อมไม่เป็นมุนีด้วยความเป็นผู้หนึ่ง เป็นผู้หลง มิใช่ผู้รู้
ก็ไม่เป็นมุนี. ส่วนบุคคลใดเป็นบัณฑิต ถือธรรมอันประเสริฐ
เหมือนบุคคลปกครองตราซัง ย่อมละเว้นบาปทั้งหลาย
บุคคลนั้นเป็นมุนี โดยเหตุนั้น บุคคลนั้นเป็นมุนี. บุคคล
ใด รู้จักโลกทั้ง ๒ บุคคลนั้นท่านเรียกว่าเป็นมุนี โดยเหตุนั้น.
บุคคลใด รู้ธรรมของอัสตบุรุษและธรรมของสัสตบุรุษในโลก
ทั้งปวง ทั้งในภายในทั้งในภายนอก อันเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายบูชาแล้ว บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งราคาภิธรรมเป็น
เครื่องข้อง และตณหาดังว่าชาย ชื่อว่าเป็นมุนี.

คำว่า สาธุ วิทยาโรหิ ความว่า ขอพระองค์ทรงตรัสบอก คือ ทรงแสดง ... ทรง
ประกาศด้วยดี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์เป็นพระมุณี
ขอทรงโปรดแก้ปัญหานั้นของ
ข้าพระองค์ด้วยดี.

[๑๖๕] คำว่า ตถา หิ เต วิทิตฺเต เอส ธมฺโม ความว่า จริงอย่างนั้น
ธรรมนั้น
อันพระองค์ทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว ทรงเทียบเคียงแล้ว
ทรงพิจารณาแล้ว ทรงให้เจริญแล้ว
ทรงแจ่มแจ้งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จริงอย่างนั้น
ธรรมนี้อันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้วซึ่งปัญหาใด พระองค์ได้ตรัสบอก
ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงขอทูล
ถามปัญหาข้ออื่น. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น.
อิรชชนทั้งหลายย่อมข้ามซึ่งโอฆะ ชาติ ชรา โสกะ และ
ปริเหวะได้อย่างไรหนอ? พระองค์เป็นพระมุณี ขอทรงโปรด
แก้ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยดี. แท้จริง ธรรมนั้น
อันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรเมตตคุ)
เราจักบอกธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน
ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเหียวไป พึงข้ามตัณหาอัน
เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลกแก่ท่าน.

[๑๖๗] คำว่า เราจักบอกธรรม ... แก่ท่าน ความว่า เราจักบอก ...
ประกาศซึ่งพรหมจรรย์
อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ
พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ
บริบูรณ์สิ้นเชิง และสติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕
พละ ๕

โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติให้ถึงนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เราจักบอกธรรมแก่ท่าน. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
เมตตคุ.

[๑๖๘] คำว่า ทิฏเฐ ธมฺเม ในอุเทศว่า "ทิฏเฐ ธมฺเม อนินฺติห" ดังนี้
ความว่า

ในธรรมที่เราเห็น รู้ เทียบเคียง พิจารณา ให้เจริญแล้ว ปราภุแล้ว คือ
ในธรรมอันเราเห็นแล้ว ...

ปราภุแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น

ทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า
เราจักบอกธรรมในธรรม

ที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เราจักบอกทุกข์ในทุกข์ที่เราเห็นแล้ว
จักบอกสมุทัยในสมุทัยที่

เราเห็นแล้ว จักบอกมรรคในมรรคที่เราเห็นแล้ว

จักบอกนิโรธในนิโรธที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วย

เหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า จักบอกธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เราจักบอกธรรมที่จะพึงเห็นเอง
ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียก

ให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุ

อย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า เราจักบอกธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ในธรรม

ที่เราเห็นแล้ว.

คำว่า อนินฺติห ความว่า เราจักบอกซึ่งธรรมอันประจักษ์แก่ตน
ที่เรารู้เฉพาะด้วยตนเอง

โดยไม่บอกวาทถกกันมาอย่างนี้ ไม่บอกตามที่ได้ยินกันมา

ไม่บอกตามลำดับสืบๆ กันมา ไม่

บอกโดยการอ้างตำรา ไม่บอกตามที่นึกเอาเอง
ไม่บอกตามที่คาดคะเนเอาเอง ไม่บอกโดย
ความตรึกตามอาการ ไม่บอกด้วยความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใน
ธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตน.

[๑๖๙] คำว่า ยัม วิทิตฺวา สโต จรํ ความว่า กระทำให้รู้แจ้ง คือ เทียบเคียง
พิจารณา

ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้ง คือ ทำให้รู้ ... ทำให้แจ่มแจ้งว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใด
สิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐานเป็นเครื่อง
พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นเรียกว่า มีสติ.

คำว่า จรํ คือ เทียวไป เทียวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นไป
รักษาบำรุ้ง เยียวยา
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ธรรมใดแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเทียวไป.

[๑๗๐] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า วิสัฏฐิกา.

ตัณหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลเก วิสตุตฺติกั"
ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในคำว่า วิสตุตฺติกา เพราะอรรถว่าอะไร?

เพราะอรรถว่า แผ่ไป

เพราะอรรถว่า กว้างขวาง เพราะอรรถว่า ซ่านไป เพราะอรรถว่า ครอบงำ
เพราะอรรถว่า นำไปผิด

เพราะอรรถว่า ให้กล่าวผิด เพราะอรรถว่า มีรากเป็นพิษ เพราะอรรถว่า
มีผลเป็นพิษ เพราะ

อรรถว่า มีการบริโภคนเป็นพิษ.

อนึ่ง ตัณหานั้นกว้างขวาง ซ่านไป แผ่ซ่านไปใน รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ

สกุล คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัย-

*เภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ
สัญญาภพ อสัญญาภพ

แนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ
อดีตกาล อนาคตกาล

ปัจจุบันกาล ธรรม คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ
และธรรมที่รู้แจ้ง เพราะ

เหตุ นั้น จึงชื่อว่า วิสัฏฐิกา.

คำว่า โลก คือในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก.

คำว่า ตเร โลเก วิสัฏฐิกं ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้มีสติ พึงข้าม คือ
ข้ามขึ้น

ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง ซึ่งค้นหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ
ในโลก เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พึงข้ามค้นหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราจักบอกธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน
ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเหี่ยวไป พึงข้ามค้นหาอัน
เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก แก่ท่าน.

[๑๗๑] ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ชอบใจ
พระดำรัสของพระองค์นั้น และธรรมอันสูงสุดที่บุคคลทราบ
แล้ว เป็นผู้ที่มีสติเหี่ยวไป พึงข้ามค้นหาอันเกาะเกี่ยวใน
อารมณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๑๗๒] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า "ตฺถาหิ อภินนุทามิ" ความว่า
ซึ่งพระดำรัส คือ

ทางแห่งถ้อยคำ เทศนา อนุสนธิ ของพระองค์.

คำว่า อภินนุทามิ คือ ข้าพระองค์ยอมยินดี ชอบใจ เปิกบาน
อนุโมทนา ปรรณนา

พอใจ ขอ ประสงค์ รักใคร่ ติดใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ย่อมชอบใจพระดำรัส
ของพระองค์นั้น.

[๑๗๓] คำว่า มเหสี ในอุเทศว่า มเหสี ธมฺมุตตมํ ดังนี้ ความว่า ชื่อว่า
มเหสี

เพราะอรรกว่ากระไร? ชื่อว่า มเหสี เพราะอรรกว่า

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา

ค้นหาซึ่งศีลชั้นใหญ่ ซึ่งสมาธิชั้นใหญ่ ซึ่งปัญญาชั้นใหญ่

ซึ่งวิมุตติชั้นใหญ่ ซึ่งวิมุตติญาณ-

*หัสสนชั้นใหญ่ ชื่อว่า มเหสี เพราะอรรกว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา
เสาะหา ค้นหา

แล้วซึ่งความทำลายกองมิดใหญ่ ซึ่งความทำลายวิปlassใหญ่

ซึ่งความถอนลูกศรคือตัณหาใหญ่

ซึ่งความตัดความสืบท่อทัญญุใหญ่ ซึ่งความให้มานะเป็นเชนธงใหญ่ตกไป

ซึ่งความระงับ

อกิสังขารใหญ่ ซึ่งความสละโอหะใหญ่ ซึ่งความปลงภาระใหญ่

ซึ่งความตัดสังสารวัฏใหญ่ ซึ่งการ

ให้ความเร่าร้อนใหญ่ดับไป ซึ่งความสงบระงับความเดือดร้อนใหญ่

ซึ่งความยกขึ้นซึ่งธรรมเป็น

ดั่งว่าธงใหญ่ ซึ่งสติปัญญฐานใหญ่ ซึ่งสัมมปปธานใหญ่ ซึ่งอิทธิบาทใหญ่

ซึ่งอินทรีย์ใหญ่ ซึ่ง

พละใหญ่ ซึ่งโพชฌงค์ใหญ่ ซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ใหญ่

ซึ่งอมตนิพพานเป็น

ปรมัตถ์ใหญ่.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่า มเหสี เพราะอรรกว่า

อันสัตว์ทั้งหลายผู้มีศกดิ์

ใหญ่แสวงหา เสาะหา สืบหาว่า พระพุทธเจ้าประทับ ณ ที่ไหน

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ

ที่ไหน พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทวดาล่วงเทวดาประทับ ณ ที่ไหน

พระนราศกประทับ ณ ที่ไหน.

อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา

ความสำรอกตัณหา ความดับตัณหา
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า เป็น
ธรรมอุดม ในคำว่า ามมุตตม.

คำว่า อุตตม คือ ธรรมอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุด
อย่างยิ่ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ... ซึ่งธรรมอุดม.

[๑๗๔] คำว่า ยัม วิทิตฺวา สโต จรํ ความว่า ทำให้ทราบ คือ เทียบเคียง
พิจารณา

ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ ทำให้ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐานเป็นเครื่อง

พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นท่านกล่าวว่า เป็นผู้ที่มีสติ.

คำว่า จรํ คือ เทียวไป เทียวไปทั่ว ... เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
รู้แจ้งแล้ว
เป็นผู้ที่มีสติเทียวไป.

[๑๗๕] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า วิสฺตติกา

ตัณหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลเก วิสฺตติกา"

วิสฺตติกา ในบทว่า วิสฺตติกา เพราะอรรถว่าอะไร? ฯลฯ ชานไป
แผ่ชานไปในรูป

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ฯลฯ ธรรม คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้ทราบ และ

ธรรมที่รู้แจ้ง เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า วิสฺตติกา.

คำว่า โลเก คือ ในอบายโลก ฯลฯ อายตนโลก.

คำว่า ตเร โลเก วิสตุติกั ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้มีสติ พึงข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น

ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งค้นหา อันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พึงข้ามค้นหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ชอบใจ พระดำรัสของพระองค์นั้น และธรรมอันสูงสุดที่บุคคล ทราบแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเที่ยวไป พึงข้ามค้นหาอันเกาะเกี่ยว ในอารมณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๑๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเมตตคุ) ท่านย่อมรู้ธรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง ส่วนกว้าง ท่านจงบรรเทาความยินดี ความพัวพัน และ วิญญาณในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ.

[๑๗๗] คำว่า ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ท่านย่อมรู้ คือ รู้ทั่ว รู้แจ้ง

รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอดซึ่งธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านย่อมรู้ธรรม

อย่างใดอย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้น โดยชื่อว่า เมตตคุ. คำว่า ภควา นี้

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ดูกรเมตตคุ.

[๑๗๘] พระผู้มีพระภาคตรัสสอนาคตาว่า ชั้นสูง ในอุเทศว่า "อุทธ อโธ ติริย ุจาปี

มขุเณ" ดังนี้. ตรัสอดีตว่า ชั้นต่ำ. ตรัสปัจจุบันว่า ชั้นกลาง ส่วนกว้าง. ตรัสเทวโลกว่า

ชั้นสูง. ตรัสนิรยโลกว่า ชั้นต่ำ. ตรัสมนุษยโลกว่า ชั้นกลาง ส่วนกว้าง. ตรัสกุศลธรรมว่า

ชั้นสูง. ตรัสอภิสกลธรรมว่า ชั้นต่ำ. ตรัสอพยพาทธรรมว่า ชั้นกลาง
ส่วนกว้าง. ตรัสอรุปธาตุว่า

ชั้นสูง ตรัสกามธาตุว่า ชั้นต่ำ. ตรัสรูปธาตุว่า ชั้นกลาง ส่วนกว้าง.
ตรัสสุขเวทนาวา ชั้นสูง.

ตรัสทุกขเวทนาวา ชั้นต่ำ. ตรัสทุกขมสุขเวทนาวา ชั้นกลาง ส่วนกว้าง.
ตรัสส่วนเปื่องบน

ตลอดถึงพื้นเท้าว่า ชั้นสูง. ตรัสส่วนเปื่องต่ำตลอดถึงปลายผมว่า ชั้นต่ำ.
ตรัสส่วนกลางว่า

ชั้นกลาง ส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง
ส่วนกว้าง.

[๑๗๙] คำว่า เอเตสุ ในอุเทศว่า "เอเตสุ นนฺธิจฺ นินเวสนํจฺ ปนุชฺช
วิปฺภินํ

ภเว น ติญฺเห" ดังนี้ ความว่า ในธรรมทั้งหลายที่เราบอกแล้ว ...
ประกาศแล้ว ตัณหา ราคะ

สाराคะ ฯลฯ อภิชฌมา โลภะ อภิสกลมูล ตรัสว่าความยินดี.

ความพัวพันในบพว่า นินเวสนํ มี ๒ อย่าง คือ ความพัวพันด้วยตัณหา
๑ ความพัวพัน

ด้วยทิฏฐิ ๑. ความพัวพันด้วยตัณหาเป็นไฉน?

ความถือว่าของเราอันทำให้เป็นแดน ... ด้วยส่วน

ตัณหาเท่าใด ฯลฯ นี้ชื่อว่า ความพัวพันด้วยตัณหา.

ความพัวพันด้วยทิฏฐิเป็นไฉน? สักกายทิฏฐิ

มีวัตถุ ๒๐ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ความพัวพันด้วยทิฏฐิ.

คำว่า ปนุชฺช วิปฺภินํ ความว่า

วิญญูญาณอันสหระตด้วยปัญญากิสังขาร วิญญูญาณอัน

สหระตด้วยอปัญญากิสังขาร วิญญูญาณอันสหระตด้วยอเนญซากิสังขาร.

ท่านจงบรรเทา คือ

จงสลัด จงถอน จงถอนทิ้ง จงละ จงทำให้ไกล จงทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งความยินดี

ความพัวพัน และวิญญูญาณอันสหระตด้วยอภิสังขารในธรรมเหล่านี้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่าน

จงบรรเทาความยินดี ความพัวพัน และวิญญานในธรรมเหล่านี้.

ภพมี ๒ คือ กรรมภพ ๑ ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ ๑

ชื่อว่าภพในอุเทศว่า "ภเว น

ติฏฺเฐ". กรรมภพเป็นไฉน? ปุณฺณากิสังขาร อปุณฺณากิสังขาร
อเนญซากิสังขาร นี่เป็นกรรมภพ.

ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิเป็นไฉน? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน
อันมีในปฏิสนธิ

นี้เป็นภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ.

คำว่า ภเว น ติฏฺเฐ ความว่า เมื่อละขาด บรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มี

ซึ่งความยินดี ความพัวพัน วิญญานอันสหระคตด้วยอภิสังขาร กรรมภพ
และภพใหม่อันมีใน

ปฏิสนธิ ไม่พึงตั้งอยู่ในกรรมภพ ไม่พึงดำรงอยู่

ไม่พึงประดิษฐานอยู่ในภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านจงบรรเทา ... วิญญานไม่พึงตั้งอยู่ในภพ.
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค

จึงตรัสว่า

ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลางส่วนกว้าง. ท่านจงบรรเทาความยินดี ความพัวพัน
และวิญญานในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ.

[๑๘๐] ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท มีความรู้แจ้ง
ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว เทียวไป พึงละชาติ ชรา
ความโศกและความรำพันอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เสียทีเดียว.

[๑๘๑] คำว่า เอววิหารี ในอุเทศว่า "เอววิหารี สโต อปฺมตฺโต" ดังนี้
ความว่า

ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความยินดี ความพัวพัน
วิญญานอันสหระคต

ด้วยอภิสังขาร กรรมภพ และภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้.

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐานเครื่อง-

*พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ ภิกษุนั้น
พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นผู้มีสติ.

คำว่า อปมตฺโต ความว่า ภิกษุเป็นผู้ทำด้วยความเต็มใจ คือ
ทำเนืองๆ ทำไม่หยุด

มีความประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ปลงฉันท์ ไม่ทอดธุระ
ไม่ประมาทในกุศลธรรม คือ ความพอใจ

ความพยายาม ความหมั่น ความเป็นผู้มีความหมั่น ความไม่ถอยหลัง สติ
สัมปชัญญะ

ความเพียรให้กิเลสร้อนทั่ว ความเพียรชอบ ความตั้งใจ
ความประกอบเนืองๆ ใด ในกุศลธรรม

นั่นว่า เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญศีลชั้นๆที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์
หรือพึงอนุเคราะห์ศีลชั้นๆที่

บริบูรณ์ด้วยปัญญาในกุศลธรรมนั้น ... เมื่อไร
เราพึงบำเพ็ญสมาธิชั้นๆที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์

หรือพึงอนุเคราะห์สมาธิชั้นๆที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในกุศลธรรมนั้น ...
เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญปัญญา-

*ชั้นๆที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์
หรือพึงอนุเคราะห์ปัญญาชั้นๆที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในกุศลธรรม

นั้น ... เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญวิมุตติชั้นๆที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์
หรือพึงอนุเคราะห์วิมุตติชั้นๆที่

ที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในกุศลธรรมนั้น ... เมื่อไร
เราพึงบำเพ็ญวิมุตติญาณทัสสนชั้นๆที่ยังไม่บริบูรณ์

ให้บริบูรณ์
หรือพึงอนุเคราะห์วิมุตติญาณทัสสนชั้นๆที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในกุศลธรรม
นั้น. ความ

พอใจเป็นต้นนั้น ชื่อว่าความไม่ประมาทในกุศลธรรม ความพอใจ
ความพยายาม ... ความตั้งใจ

ความประกอบเนื่องๆ ใดในกุศลธรรมนั้นว่า
เมื่อไรเราพึงกำหนดรู้ทุกขที่ยังไม่กำหนดรู้ เราพึง
ละกิเลสทั้งหลายที่ยังไม่ได้ละ เราพึงเจริญมรรคที่ยังไม่เจริญ
หรือเราพึงทำให้แจ้งซึ่งนิโรธที่ยัง
ไม่ทำให้แจ้ง ความพอใจเป็นต้นนั้น ชื่อว่าความไม่ประมาทในกุศลธรรม
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ เป็นผู้มีสติไม่ประมาท.

[๑๘๒] ภิกษุเป็นกัลยาณบุรุษนาคีติ ภิกษุเป็นพระเสขะกัณฐี ชื่อว่า ภิกษุ
ในอุเทศว่า

"ภิกษุ จรฺ หิตฺวา มมายิตานิ" ดังนี้.

คำว่า จรฺ ความว่า เทียวไป คือ เทียวไปทั่ว ... เยียวยา.

ความยิตถิอวาทของเรามี ๒ อย่าง คือ ความยิตถิอวาทของเรา
ด้วยอำนาจตัณหา ๑ ความ

ยิตถิอวาทของเราด้วยอำนาจทิณฺณิ ๑ ฯลฯ นี้ชื่อว่า
ความยิตถิอวาทของเราด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่า
ความยิตถิอวาทของเราด้วยอำนาจทิณฺณิ ชื่อว่าความยิตถิอวาทของเรา.
ละความยิตถิอวาทของเราด้วย

อำนาจตัณหา สละคืนความยิตถิอวาทของเราด้วยอำนาจทิณฺณิ ละ สละ
บรรเทา ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งความยิตถิอวาทของเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ภิกษุ ... ละแล้วซึ่งความ
ยิตถิอวาทของเราทั้งหลายเทียวไป.

[๑๘๓] ความเกิด ความเกิดพร้อม ...

ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลายในหมู่สัตว์

นั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่าชาติ ในอุเทศว่า "ชาติขุขรฺ โสภปริทุเทวํ
อิเมว วิทวา

ปชฺชเหยฺย ทุกขํ" ดังนี้. ความแก่ ความเสื่อม ...

ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ชื่อว่าชรา.

ความโสภ กิริยาที่โสภ ...

หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบเข้า ชื่อว่า

ความโศก. ความร้องไห้ ความรำพัน ...

หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบเข้า
ชื่อว่า ปริเทวะ.

คำว่า อธิ ความว่า ในทฤษฎีนี้ ฯลฯ ในมนุษยโลกนี้.

คำว่า วิหฺวา ความว่า ผู้รู้แจ้ง คือถือความรู้แจ้ง มีญาณ
มีความแจ่มแจ้ง เป็น

นักปราชญ์. ขาติทุกขฺ ฯลฯ ทุกขฺคือโศกะ ปริเทวะ ทุกขฺ โทมนัส
และอุปายาส ชื่อว่าทุกขฺ.

คำว่า ขาติขุขรฺ โสกะปริทุเทวฺจฺ อธิเว วิหฺวา ปชฺชเหยย ทุกขฺ ความว่า
ผู้รู้แจ้ง

คือ ถึงความรู้แจ้ง มีญาณ มีความแจ่มแจ้ง เป็นปราชญ์ พึงละ คือ
พึงบรรเทา ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งชาติ ชรา ความโศก และความรำไรในอัตภาพนี้เทียว
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ผู้รู้แจ้งพึงละชาติ ชรา ความโศก

และความรำไรอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เทียว. เพราะฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท มีความรู้แจ้ง

ละความยึดถือว่าเป็นของเรา แล้วเทียวไป พึงละชาติ ชรา

ความโศกและความรำพันอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เสียทีเดียว.

[๑๘๔] ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัส ของพระองค์

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ที่ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมไม่มีอุปธิ.

พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่.จริงอย่างนั้น ธรรม

นั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๘๕] คำว่า เอตํ ในอุเทศว่า "เอตาทินนุทามิ วโจ มหะสิโน" ดังนี้
ความว่า

ถ้อยคำ ทางถ้อยคำ เทศนา อนุสนธิของพระองค์.

คำว่า อทินนุทามิ ความว่า ย่อมยินดี คือ ชอบใจ เบิกบาน อนุโมทนา
ปรารภนา

พอใจ ขอประสงค์ รักใคร่ ติดใจ.

คำว่า มเหสีโน ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา
ค้นหาศีลชั้นยิ่งใหญ่ ฯลฯ

พระนราศกประทับที่ไหน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสของพระองค์
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่.

[๑๘๖] คำว่า สุกิตติต ในอุเทศว่า "สุกิตติต โคตม นุปริก" ดังนี้
ความว่า

อันพระองค์ตรัสแล้ว คือ ตรัสบอก ... ทรงประกาศแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ตรัสดีแล้ว.

กิเลสทั้งหลายก็ดี ชั้นรก็ดี อภิสังขารก็ดี ท่านกล่าวว่า อุปริ ในอุเทศว่า
"โคตม

นุปริก" เป็นธรรมที่ละอุปริ คือ เป็นที่สงบอุปริ ที่ละคืนอุปริ ที่ระงับอุปริ
อมตนิพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระโคตม ... ตรัสดีแล้ว เป็นธรรมไม่มีอุปริ.

[๑๘๗] คำว่า อุทธา ในอุเทศว่า "อุทธา हि ภควา ปหาสิ ทุกข" ดังนี้
เป็น

เครื่องกล่าวโดยส่วนเดียว เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่มีความสงสัย
เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่มีความ

เคลือบแคลง เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่เป็นสองแง่ เป็นเครื่องกล่าวแน่นอน
เป็นเครื่องกล่าวไม่ผิด

คำว่า อุทธา นี้ เป็นเครื่องกล่าวแน่แท้. คำว่า ภควา นี้
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า

ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ปหาสิ ทุกข ความว่า พระองค์ทรงละ คือ ทรงละขาด
ทรงบรรเทา ทรงทำ

ให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งชาติทุกข พยาธิทุกข มรณทุกข
ทุกขคือความโศก ความรำพัน

ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาคทรง

ละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่.

[๑๘๘] คำว่า จริงอย่างนั้น ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว ความว่า
จริงอย่างนั้น

ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบ คือ ทรงรู้ ทรงเทียบเคียง ทรงพิจารณา
ทรงให้แจ่มแจ้ง

ปรากฏแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จริงอย่างนั้น
ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว. เพราะ
ฉะนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสของพระองค์
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ที่ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมไม่มี
อุปธิ. พระผู้มีพระภาคทรงละทุกขได้แล้วเป็นแน่. จริง
อย่างนั้น ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๘๙] พระองค์เป็นพระมุณีตรัสสอนชนเหล่าใดบ่อยๆ ก็ชนแม่
เหล่านั้นพึงละทุกขได้เป็นแน่. ข้าพระองค์มาพบแล้วซึ่ง
พระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ จักขอนมัสการพระองค์. ขอ
พระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ บ้าง.

[๑๙๐] คำว่า เต จาปิ ในอุเทศว่า "เต จาปิ นูน ปชเหยยฺหํ ทุกขํ" ดังนี้
คือ

กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสฺถ์ บรรพชิต เทวดา มนุษย์ พึงละได้.

คำว่า ทุกขํ ความว่า พึงลง คือ พึงบรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มีซึ่ง

ชาติทุกขํ ... ความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ก็แม่ชนเหล่านั้นพึงละทุกขได้เป็นแน่.

[๑๙๑] คำว่า เย ในอุเทศว่า "เย ตวํ มุนิ อญฺเฐ โอวเทยฺย" ดังนี้ คือ
กษัตริย์

พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสฺถ์ บรรพชิต เทวดา มนุษย์
เมตตคุพราหมณ์ย่อมกล่าวกับ
พระผู้มีพระภาคว่า ตวํ.

ญาณ เรียกว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ ฯลฯ
บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งราคาคติธรรมเป็น
เครื่องข้อง และค้นหาเป็นดั่งว่าชาย ย่อมเป็นมุนิ.

คำว่า อัญญิต โอวาทะ ความว่า ตรัสสอนโดยเอื้อเฟื้อ คือ
ตรัสสอนเนื่องๆ

ตรัสสอน พร่ำสอนบ่อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์เป็นพระมุณี
ตรัสสอนชนเหล่าใด
บ่อยๆ.

[๑๙๒] เมตตคูปราหมณ์กล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า ต่ ในอุเทศว่า
ตนุต นมสฺสามิ
สเมจฺจ นาค.

คำว่า นมสฺสามิ ความว่า ข้าพระองค์ขอนมัสการ คือ ขอ สักการะ
เคารพ นับถือ
บูชาด้วยกาย ด้วยจิต ด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นไปตามประโยชน์
หรือด้วยการปฏิบัติธรรมสมควร
แก่ธรรม.

คำว่า สเมจฺจ ความว่า ข้าพระองค์มาพบ คือ มาประสบ มาหา
มาเฝ้าแล้ว ขอ
นมัสการพระองค์เฉพาะพระพักตร์.

คำว่า นาค ความว่า ผู้ไม่มีความชั่ว,
พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่ว เพราะฉะนั้น
จึงทรงพระนามว่า นาค. ไม่เสด็จไปสู่ความชั่ว เพราะฉะนั้น
จึงทรงพระนามว่า นาค. ไม่เสด็จ
มาสู่ความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่วอย่างไร เพราะฉะนั้น
จึงทรงพระนามว่า นาค. อกุศล-

*ธรรมทั้งปวงอันทำให้เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย
มีทุกข์เป็นวิบาก

เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ท่านกล่าวว่าความชั่ว.

บุคคลไม่ทำความชั่วน้อยหนึ่งในโลก

สลัดแล้วซึ่งกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ทั้งปวง

ซึ่งเครื่องผูกทั้งหลาย เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องในที่ทั้งปวง.

บุคคลนั้นท่านกล่าวว่า เป็น

นาค ผู้คงที่ มีจิตอย่างนั้น.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่วอย่างนี้ เพราะฉะนั้น
จึงทรงพระนามว่า นาค.

พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค? พระผู้มี-

*พระภาคไม่เสด็จไปสู่ฉันทาคติ ไม่เสด็จไปสู่โทสาคติ

ไม่เสด็จไปสู่โมหาคติ ไม่เสด็จไปสู่

ภยาคติ. พระองค์ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจราคะ ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจโทสะ
ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจ

โมหะ ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจทิฏฐิ ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจมานะ

ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจอุทธัจจะ

ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจวิจิกิจฉา ไม่เสด็จไปด้วยอำนาจอนุสัย ไม่ดำเนิน

ไม่เสด็จออก ไม่ถูก

พัดไป ไม่ถูกนำไป ไม่ถูกเคลื่อนไปด้วยธรรมอันเป็นพวก

พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปอย่างนี้

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค.

พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จมาอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค? พระผู้มี-

*พระภาคไม่มาอีก ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสทั้งหลาย

ที่พระองค์ทรงละได้แล้วด้วยโสดาปัตติ-

*มรรค ... ด้วยสกาคามิมรรค ... ด้วยอนาคามิมรรค ... ด้วยอรหัตมรรค.

พระผู้มีพระภาค

ไม่เสด็จมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์

มาพบพระผู้มีพระภาคผู้เป็นนาค จึงขอนมัสการพระองค์.

[๑๙๓] คำว่า อปฺเปว มํ ภควา อญฺเฐติ โวหะเยย ความว่า

ขอพระผู้มีพระภาค

พึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ คือ โปรดตรัสสอนโดยเอื้อเฟื้อ

ตรัสสอนเนื่องๆ ตรัสสอน

พราสอนบ่อยๆ บ้าง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ขอพระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ
บ้าง. เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

พระองค์เป็นพระมุณี ตรัสสอนชนเหล่าใดบ่อยๆ ก็ชน
แม่เหล่านั้ันพึงละทุกข์ได้เป็นแน่. ข้าพระองค์มาพบแล้ว
ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ จักขอนมัสการพระองค์.
ขอพระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ บ้าง.

[๑๙๔] บุคคลพึงรู้จักผู้ใดว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ถึงเวท ไม่มีกิเลสเครื่อง
กักรวล ไม่ข้องเกี่ยวในกามภพ ผู้นั้นข้ามได้แล้วซึ่งโอชะนี้
โดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีเสาเชือก ไม่มีเสาคือ
สงสัย.

[๑๙๕] คำว่า พราหมณ์ ในอุเทศว่า ยัม พราหมณ์ เวทคุ อภิชา
ความว่า ชื่อว่า

เป็นพราหมณ์เพราะเป็นผู้ลอยเสียแล้วซึ่งธรรม ๗ ประการ.
เป็นผู้ลอยสักรากทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สีลัพพตปรามาส ราคะ โทสะ โมหะ มานะ.
เป็นผู้ลอยอกุศลบาปธรรมอันทำให้เศร้าหมอง
ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก
เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะ
ต่อไป.

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรสภียะ) พระผู้มีพระภาค
ลอยเสียแล้วซึ่งธรรมอันลามกทั้งปวง ปราศจากมลทิน มีจิต
ตั้งมั่นดี มีจิตคงที่ ล่วงแล้วซึ่งสงสาร เป็นผู้บริบูรณ์.
พระผู้มีพระภาคนั้ันอันค้นหาและทิฏฐิไม่อาศัย เป็นผู้คงที่
บัณฑิตกล่าว่าว่าเป็นผู้ประเสริฐ.

ญาณในมรรค ๔ ตรัสว่าเวท ในคำว่า เวทคุ ฯลฯ
พราหมณ์นั้นเป็นเวทคุ เพราะล่วง
เสียซึ่งเวททั้งปวง.

คำว่า อภิชา ความว่า พึงรู้จัก คือ พึงรู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ
แห่งตลอด

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงรู้จักผู้ใดว่าเป็นพราหมณ์ผู้ถึงเวท.

[๑๙๖] คำว่า อภิฺจัน ในอุเทศว่า อภิฺจัน กามภเว อสตุตฺ ดังนี้
ความว่า

เครื่องกังวล คือ ราคะ เครื่องกังวล คือ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺฐิ กิเลส
ทุจริต.

เครื่องกังวลเหล่านี้อันผู้ใดละขาดแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้น

เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.

โดยอุทานว่า กาม กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑. ฯลฯ
เหล่านี้ตรัสว่า

วัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้ตรัสว่า กิเลสกาม.

ชื่อว่าภพ คือ ภพ ๒ อย่าง. คือ กรรมภพ ๑ ภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ ๑.
ฯลฯ นี้

ชื่อว่าภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ.

คำว่า อภิฺจัน กามภเว อสตุตฺ ความว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ไม่ข้องเกี่ยว คือ

ไม่ข้องแวะ ไม่เกาะเกี่ยว ไม่พัวพัน ในกามภพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

ไม่ข้องเกี่ยวในกามภพ.

[๑๙๗] คำว่า อหฺธา ในอุเทศว่า อหฺธา หิ โส โอมมิมํ อตาริ ดังนี้
เป็นเครื่อง

กล่าวโดยส่วนเดียว ฯลฯ คำว่า อหฺธา นี้เป็นเครื่องกล่าวแน่แท้. คำว่า โอมํ
คือ กามโอะชะ

ภวโอะชะ ทิณฺฐิโอะชะ อวิชชาโอะชะ. คำว่า อตาริ ความว่า ข้ามแล้ว คือ
ข้ามขึ้นแล้ว ข้าม

พ้นแล้ว ก้าวล่วงแล้ว เป็นไปล่วงแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้นั้นได้ข้ามแล้วซึ่งโอะชะนี้

โดยแท้.

[๑๙๘] คำว่า ตินฺโน ในอุเทศว่า "ตินฺโน จ ปารํ อชิโล อกฺโข" ดังนี้
ความว่า
ผู้นั้นข้ามได้แล้ว คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ล่วงพ้นแล้ว เป็นไปล่วงแล้ว
ซึ่งกามโอฆะ ภวโอฆะ
ทิฏฐิโอฆะ อวิชชาโอฆะ มีความอยู่จบแล้ว มีจระณะอันประพฤติแล้ว
มีทางไกลอันถึงแล้ว
มีทิศอันถึงแล้ว มีที่สุดอันถึงแล้ว มีพรหมจรรย์อันรักษาแล้ว
ถึงแล้วซึ่งทิฏฐิอันอุดม มีมรรค
อันเจริญแล้ว มีกิเลสอันละแล้ว มีอกุปปธรรมอันแทงตลอดแล้ว
มีนิโรธอันทำให้แจ้งแล้ว.
ผู้นั้นกำหนดรู้ทุกขแล้ว ละสมุทัยแล้ว เจริญมรรคแล้ว
ทำนิโรธให้แจ่มแจ้งแล้ว รู้อยิ่งซึ่งธรรม
ที่ควรรู้อย่างแล้ว กำหนดรู้ซึ่งธรรมที่ควรกำหนดรู้แล้ว ละซึ่งธรรมที่ควรละแล้ว
เจริญซึ่งธรรมที่
ที่ควรเจริญแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งแล้ว.
ผู้นั้นมีวิชาเพียงดังกลอนอันถอด
ออกแล้ว มีชาติสังสารเพียงดังคุอันกลบแล้ว
มีตัณหาเพียงดังเสาระเนียดอันถอนขึ้นแล้ว ไม่มี
ลิมสลัก เป็นผู้ไกลจากกิเลสดังข้าศึก มีอัสมีมานะดังว่าธงลัมไปแล้ว
มีภาระปลงเสียแล้ว เป็น
ผู้ไม่เกี่ยวข้อง ละนิวรณโฌงค์ ๕ เสียแล้ว ประกอบด้วยอุเบกขามโงค์ ๖
มีสติเป็นเครื่องรักษา
อย่างเอก มีธรรมเป็นที่พึงพิง ๔ มีทิฏฐิสีจจะเฉพาอย่างหนึ่งๆ
บรรเทาเสียแล้ว มีความ
แสวงหาอันประเสริฐบริบูรณ์โดยชอบ มีความดำริไม่ขุ่นมัว
มีกายสังขารระงับแล้ว มีจิตพ้น
วิเศษดีแล้ว มีปัญญาพ้นวิเศษดีแล้ว เป็นผู้บริบูรณ์ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว
เป็นบุรุษอุดม
เป็นบุรุษประเสริฐ เป็นผู้ถึงอรหัตผลอันประเสริฐ.

ผู้นั้นยอมไม่ก่อ ไม่ทำลาย ทำลายเสร็จแล้วดำรงอยู่ ไม่ต้องละ
ไม่ต้องยึดถือ ละเสร็จ

แล้วดำรงอยู่ ย่อมไม่เย็บ ไม่ยก ตัดเสร็จแล้วดำรงอยู่ ไม่ต้องกำจัด
ไม่ต้องก่อ ก่อเสร็จ

แล้วดำรงอยู่ ชื่อว่าดำรงอยู่แล้ว เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลชั้น
สมาธิชั้น ปัญญาชั้น

วิมุตติชั้น วิมุตติญาณทัสสนชั้น อันเป็นของพระอเสขะ
ยังอริยสัจทั้งปวงให้ถึงเฉพาะแล้ว

ดำรงอยู่ ล่วงเสียอย่างนี้แล้วดำรงอยู่ ดับไฟกิเลสแล้วดำรงอยู่
ดำรงอยู่ในความเป็นผู้ไม่วนเวียน

ยึดถือความชนะเสร็จแล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่ในความส่องแสงวิมุตติ
ดำรงอยู่ในเมตตา กรุณา

มุทิตา อุเบกขาอันบริสุทธิ์ ดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ส่วนตัว
ดำรงอยู่ในความเป็นผู้ไม่มี

กัมมัญญะ (ตัณหา ทิณฺณฺหิ มานะ) ดำรงอยู่เพราะความเป็นผู้พ้นวิเศษแล้ว
ดำรงอยู่เพราะความ

เป็นผู้มีจิตสงบ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งชั้น ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งธาตุ
ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งอายตนะ

ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งคติ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งอุปatti
ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งปฏิสนธิ ดำรงอยู่ใน

ที่สุดแห่งภพ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งสังขาร ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งวิญญู
ดำรงอยู่ในภพอันมีในที่สุด

ดำรงอยู่ในอรรถภาพอันมีในที่สุด

เป็นพระอรหันต์ทรงไว้ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุด.

พระชินาสพนั้น มีภพนี้เป็นครั้งหลัง มีอรรถภาพนี้และมีสังสาร
คือชาติ ชราและมรณะเป็นครั้งสุดท้าย ไม่มีภพใหม่.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว.

อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสลесคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา

ความสำรอกค้นหา ความดับค้นหา
ความออกจากค้นหาเป็นเครื่องร้อยรัด ตรัสว่าผัง ในบหว่า
ปาร์ ดังนี้. ผู้นั้นถึงแล้วซึ่งผัง คือ บรรลุถึงผัง ไปสู่ส่วนสุด ถึงส่วนสุด
ไปสู่ที่สุด ถึงที่สุด
ไปสู่ส่วนสุดรอบ ถึงส่วนสุดรอบ ไปสู่ที่จบ ถึงที่จบ ไปสู่ที่ต้านทาน
ถึงที่ต้านทาน ไปสู่
ที่เร้น ถึงที่เร้น ไปสู่ที่พึง ถึงที่พึง ไปสู่ที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่มีภัย
ไปสู่ที่ไม่เคลื่อนไหว ถึงที่ไม่เคลื่อนไหว
ไปสู่อมตะ ถึงอมตะ ไปสู่นิพพาน ถึงนิพพาน.
ผู้นั้นมีพรหมจรรย์อันเป็นเครื่องอยู่ อยู่จบแล้ว
มีจรรยาประพฤติแล้ว ฯลฯ ไม่มีสังสาร คือ ชาติ ชราและมรณะ
ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว ถึงผัง.

คำว่า ไม่มีเสาเชื่อน คือ ราคะเป็นเสาเชื่อน โทสะเป็นเสาเชื่อน
โมหะเป็นเสาเชื่อน
ความโกรธเป็นเสาเชื่อน ความผูกโกรธเป็นเสาเชื่อน ฯลฯ
อกุศลลาภสังขารทั้งปวงเป็นเสาเชื่อน.
ผู้ใดละเสาเชื่อนเหล่านี้แล้ว ตัดขาด สงบ ระวังแล้ว ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้วด้วยไฟ
คือญาณ ผู้นั้นตรัสว่า เป็นผู้ไม่มีเสาเชื่อน.

คำว่าผู้ไม่มีความสงสัย คือ ความสงสัยในทุกข
ความสงสัยในทุกขสมุทัย ความ
สงสัยในทุกขนิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
ความสงสัยในเงื่อนไขเบื้องต้น ความ
สงสัยในเงื่อนไขเบื้องปลาย ความสงสัยในปฏิจลสมุปบันธรรม คือ
ความเป็นปัจจัยแห่งสงขาร-
*พิธีกรรมนี้ ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ความเป็นผู้สงสัย ความเคลือบแคลง
ความไม่ตกลง
ความเป็นสองแง่ ความเป็นสองทาง ความลังเล
ความไม่ถือเอาโดยส่วนเดียว ความระวาง

ความระแวงรอบ ความตัดสินใจไม่ลง ความมีจิตครั่นคร้าม ความมีใจสั่นเทห์
เห็นปานนี้. ผู้ใด

ละความสงสัยเหล่านี้ ... เผาเสียแล้วด้วยไฟ คือ ญาณ ผู้นั้นตรัสว่า
เป็นผู้ไม่มีความสงสัย

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว ถึงฝั่ง ไม่มีเสาเชือก ไม่มีความสงสัย.
เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลพึงรู้จักผู้ใดว่า เป็นพราหมณ์ ผู้ถึงเวท ไม่มีกิเลสเครื่อง
กัณฑ์ ไม่ข้องเกี่ยวในกามภพ ผู้นั้นได้ข้ามแล้วซึ่งโอชะนี้
โดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีเสาเชือก ไม่มี ความ
สงสัย.

[๑๙๙] นรชนใดในศาสนานี้ มีความรู้ เป็นเวทคุ สัตแล้วซึ่ง
บาปธรรมเป็นเครื่องข้องนี้ ในภพน้อยและภพใหญ่ นรชน
นั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความหวัง. เรา
กล่าวว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา.

[๒๐๐] คำว่า วิหฺวา ในอุเทศว่า "วิหฺวา จ โย เวทคุ นโร อธิ" ดังนี้
ความว่า

ไปแล้วในวิชา มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า โย ความว่า ฯลฯ มนุษย์ใด คือ เช่นใด.

ญาณในมรรค ๔ ตรัสว่าเวท ในบทว่า เวทคุ นรชน นั้น
ชื่อว่า เป็นเวทคุ เพราะล่วง
เสียซึ่งเวททั้งปวง.

คำว่า นโร ได้แก่ สัตว์ นระ มาณพ ผู้อันเขาเลี้ยง บุคคล ผู้เป็นอยู่
ผู้ถึงชาติ

สัตว์เกิด ผู้ถึงความ เป็นใหญ่ ชนผู้เกิดแต่พระมนุ.

คำว่า อธิ คือ ในทฎฐินี้ ฯลฯ ในมนุษยโลกนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นรชนใดใน

ศาสนานี้ มีความรู้ เป็นเวทคุ.

[๒๐๑] คำว่า ภวากเว ในอุเทศว่า "ภวากเว สงฺคมิมฺ วิสชช" ดังนี้ ความว่า

ในภพน้อยและภพใหญ่ คือ ในกรรมภพ (กรรมวิญญู) ในปุณฺณภพ
(วิปากวิญญู) ในกามภพ
(กามธาคู) ในกรรมภพ ในกามภพ ในปุณฺณภพ ในรูปภพ ในกรรมภพ
ในรูปภพ ในปุณฺณภพ
ในอรุภพ ในกรรมภพ ในวิปากวิญญูอันให้เกิดใหม่ในอรุภพ ในภพบ่อยๆ
ในคติบ่อยๆ
ในอุปบัติบ่อยๆ ในปฏิสนธิบ่อยๆ ในความเกิดแห่งอัตภาพบ่อยๆ.
บาปธรรมเป็นเครื่องข้อง
ในบทว่า สงฺคํ มี ๗ อย่าง คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณฐิ กิเลส ทุกฺขิต
เป็น
เครื่องข้อง.

คำว่า สละแล้ว คือ สลัดแล้ว ซึ่งบาปธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งหลาย.
อีกอย่างหนึ่ง
ความว่า เปลื้องปล่อยบาปธรรมทั้งหลายเป็นเครื่องข้อง คือ เป็นเครื่องผูก
เครื่องพัน เครื่อง
คล้อง เครื่องเกี่ยวข้อง เครื่องผูกพัน เครื่องพัวพัน.
เปรียบเหมือนชนทั้งหลายยอมทำความ
ปลดปล่อยยาน คานหาม รถ เกรียน หรือล้อเลื่อน ยอมให้เสียไป จันใด
นรชนนั้น
สละ สลัดบาปธรรมเป็นเครื่องข้องเหล่านั้น
หรือปลดปล่อยบาปธรรมทั้งหลายเป็นเครื่องข้อง
เป็นเครื่องผูกไว้ เป็นเครื่องพัน เป็นเครื่องคล้องไว้ เป็นเครื่องเกี่ยวข้อง
เป็นเครื่องพัวพัน
เป็นเครื่องผูกพัน จันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
สลัดแล้วซึ่งบาปธรรมเป็นเครื่องข้องนี้
ในภพน้อยและภพใหญ่.

[๒๐๒] รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผณฐัพพตัณหา
ธรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า "โส วิตตณฺโห อนิโฆ นิราโส อตฺตาริ
โสชาติขรณฺติ พฺรุมิ"

ดังนั้น นรชนใดละตัณหานี้แล้ว ... เพาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ

นรชนนั้นตรัสว่า เป็นผู้ปราศจาก

ตัณหา คือ เป็นผู้สละตัณหา คายตัณหา ปลอยตัณหา ละตัณหา

สละคิณตัณหา ปราศจาก

ราคะ สละราคะ คายราคะ ปลอยราคะ ละราคะ สละคิณราคะ ไม่มีความหิว เป็นผู้ดับ

เยือกเย็นแล้ว เสวยสุขอยู่ด้วยตนอันประเสริฐ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

นรชนนั้นเป็นผู้ปราศจาก

ตัณหา.

คำว่า อนิโฆ ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ

อกุศลาสังขารทั้งปวง เป็นทุกข์. นรชนใดละทุกข์เหล่านี้แล้ว ...

เพาเสียแล้วด้วยไฟ คือ ญาณ

นรชนนั้นตรัสว่า ไม่มีทุกข์.

คำว่า ไม่มีความหวัง ความว่า ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล

ตรัสว่าความหวัง. นรชนใดละความหวัง คือ ตัณหานี้แล้ว ...

เพาเสียแล้วด้วยไฟ คือ ญาณ

นรชนนั้นตรัสว่า ไม่มีความหวัง.

ความเกิด ความเกิดพร้อม ... ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ

แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่าชาติ. ความแก่ ความเสื่อม ...

ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลายในหมู่สัตว์

นั้นๆ แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่า ชรา. ความตาย ความจติ ...

ความทอดทิ้งซากศพ ความขาด

แห่งชีวิตินทรีย์ทั้งหลาย จากหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่ามรณะ. คำว่า นรชนนั้น

เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เรากล่าวว่า

นรชนนั้นได้ข้ามแล้ว ซึ่ง

ชาติชรา ความว่า นรชนนั้นใดเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์
ไม่มีความหวัง เรากล่าว

บอก ... ประกาศว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้ว คือ ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง
ซึ่งชาติ ชรา

และมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชนนั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหา
ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง

เรากล่าวว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนใดในศาสนานี้ มีความรู้ เป็นเวทคุ สลัดแล้วซึ่งบาป
ธรรมเป็นเครื่องข้องนี้ ในภพน้อยและภพใหญ่ นรชนนั้น
เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เรากล่าว
ว่านรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา เมตตคุพราหมณ์ ฯลฯ

นั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มี-

*พระภาคประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์. ข้าพระองค์
เป็นสาวก ดังนี้แล.

จบ เมตตคุมาณวกปัญหานิทเทศ ที่ ๔.

โรตกมาณวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านโรตกะ

[๒๐๓] (ท่านโรตกะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอ
พระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. ข้าแต่พระ-
องค์ผู้แสวงหาธรรมอันใหญ่ ข้าพระองค์ย่อมหวังพระวาจา
ของพระองค์. บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว พึง
ศึกษาฉันทเพื่อบำเพ็ญ.

[๒๐๔] คำถามในคำว่า ปุจฉามิ ในอุเทศว่า "ปุจฉามิ ตํ ภควา พुरुहि เม
ตํ" ดังนี้

มี ๓ อย่าง คือ อหิงสโชนาปุจฉา ๑ ทิณฐสังสนทนาปุจฉา ๑
วิมติเนทนาปุจฉา ๑. ฯลฯ

ปุจฉา ๓ อย่างนี้ ฯลฯ ถ้ามถึงนิพพาน.

คำว่า ปุจฉามี ต่ ความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลวิงวอน
ทูลเชื้อเชิญ ทูลให้

ประสาทปัญหานั้น ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า พุรุหิ เม ต่ ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ โปรดบอก ...
ขอทรงโปรด

ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอ

พระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.

คำว่า อิจฺจ ในอุเทศว่า "อิจฺจายสุมา โธตโก" ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสุมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โธตโก เป็นชื่อ ฯลฯ

เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านพระโธตกะทูลถามว่า.

[๒๐๕] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาธรรมใหญ่

ข้าพระองค์ย่อมหวังพระวาจาของ

พระองค์ มีความว่า ข้าพระองค์ย่อมหวัง คือ ย่อมจำนง ปรรณนา ยินดี
ประสงค์ รักใคร่

ชอบใจ ซึ่งพระดำรัส คือ คำเป็นทาง เทศนา अनुสนธิ ของพระองค์.

คำว่า มเหสี ความว่า ชื่อว่ามเหสีเพราะอรรกว่ากระไร?

ชื่อว่ามเหสีเพราะอรรกว่า

พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหา ซึ่งศีลชั้นยิ่งใหญ่ ฯลฯ

พระนราสภประทับที่ไหน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มเหสี เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาธรรมใหญ่
ข้าพระองค์ย่อมหวังเฉพาะซึ่งพระวาจาของพระองค์.

[๒๐๖] คำว่า บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ความว่า
บุคคลได้ฟัง คือ ได้ยิน
ศึกษา เข้าไปทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้ว ซึ่งพระดำรัส คือ คำเป็นทาง
เทศนา อนุสนธิของ
พระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว.

[๒๐๗] สิกขา ในคำว่า สิกฺขเ ในอุเทศว่า "สิกฺขเ นิพฺพานมตฺตโน"
ดังนี้ มี ๓

อย่าง คือ อธิสัสสิกขา ๑ อธิจิตตสิกขา ๑ อธิปัญญาสิกขา ๑ ฯลฯ
นี้ชื่ออธิปัญญาสิกขา.

คำว่า นิพฺพานมตฺตโน ความว่า ฟังศึกษาเมื่ออธิสัส เมื่ออธิจิต
เมื่ออธิปัญญา เพื่อดับ
ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ เพื่อสงบ เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อสงบวิเศษ
เพื่อดับ

เพื่อสลесัน เพื่อระงับ ฯลฯ อกุศลาสังขารทั้งปวง เพื่อนึกถึงสิกขา ๓
อย่างนี้ก็ฟังศึกษา

เมื่อรู้จักฟังศึกษา เมื่อเห็นก็ฟังศึกษา เมื่อพิจารณาก็ฟังศึกษา
เมื่ออธิษฐานจิตก็ฟังศึกษา เมื่อ
น้อมใจไปด้วยศรัทธาก็ฟังศึกษา เมื่อประกอบความเพียรก็ฟังศึกษา
เมื่อเข้าไปตั้งสติก็ฟังศึกษา

เมื่อตั้งจิตก็ฟังศึกษา เมื่อรู้ด้วยปัญญาก็ฟังศึกษา
เมื่อรู้ยิ่งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่งก็ฟังศึกษา เมื่อ
กำหนดรู้ด้วยปัญญาเครื่องกำหนดรู้จักฟังศึกษา
เมื่อละธรรมที่ควรละก็ฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่
ควรเจริญก็ฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งก็ฟังศึกษา
สมาทานประพฤติ

สมาทานปฏิบัติไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฟังศึกษานิพพานเพื่อตน.
เพราะเหตุนั้น พราหมณ์

นั่นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. ข้าแต่พระองค์
ผู้แสวงหาธรรมอันใหญ่ ข้าพระองค์ย่อมหวังพระวาจาของ
พระองค์. บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ฟังศึกษา
นิพพานเพื่อตน.

[๒๐๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตกะ)

ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเป็นผู้มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรใน
ทิฏฐินี้แหละ. บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเราแล้ว ฟังศึกษา
นิพพานเพื่อตน.

[๒๐๙] คำว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจง ... ทำความเพียร ความว่า

ท่านจงทำความเพียร

ทำความหมั่น ทำความเป็นผู้มีความหมั่น ทำความพยายาม

ทำความทรงจำ ทำความเป็นผู้กล้า

ยังฉันทะให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้เข้าไปตั้งไว้ ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจง ... ทำความเพียร.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โธตกะ ในอุเทศว่า
โธตกาติ ภควา.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตกะ.

[๒๑๐] คำว่า อธิ ในอุเทศว่า "อิเธว นิปปโก สโต" ดังนี้ คือ ทิฏฐินี้
ในความ

ควรนี้ ในความชอบใจนี้ ในความถือนี้ ในธรรมนี้ ในวินัยนี้ ในธรรมวินัยนี้
ในปาพจน์นี้

ในพรหมจรรย์นี้ ในสัตตสุสานนี้ ในอัทธภาพนี้ ในมนุษยโลกนี้.

คำว่า นิปปโก ความว่า เป็นผู้มีความปัญญา คือ เป็นบัณฑิต มีความรู้
มีความตรัสรู้ มีญาณ

มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐานเครื่องพิจารณา
เห็นกายในกาย ฯลฯ ผู้ที่นั้นตรัสว่ามีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นผู้มีปัญญา มีสติ ... ใน
ทิฏฐินี้แหละ.

[๒๑๑] คำว่า ได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว ความว่า ได้ยิน คือ ได้ฟัง
ศึกษา เข้าไป

ทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้วซึ่งถ้อยคำ คำเป็นทาง เทศนา อุนสนธิของเรา
แต่ปากเรานี้ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว.

[๒๑๒] สิกขา ในคำว่า สิกฺขเ ในอุเทศว่า "สิกฺขเ นิพฺพานมตฺตโน"
ดังนี้ มี ๓

คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ฯลฯ นี้ ชื่อว่า
อธิปัญญาสิกขา.

คำว่า นิพฺพานมตฺตโน ความว่า ฟังศึกษาแม้อธิสัส แม้อธิจิต
แม้อธิปัญญา ... สมาทาน

ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฟังศึกษานิพพานเพื่อตน. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเป็นผู้มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรในทิฏฐินี้
นี้แหละ. บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว ฟังศึกษานิพพาน
เพื่อตน.

[๒๑๓] ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็น
พราหมณ์ เทียวอยู่ในมนุษยโลก. ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันต-
จักขุ ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น. ข้าแต่พระสัณณะ
ขอพระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลาย.

[๒๑๔] เทพ ในอุเทศว่า "ปสุสามหํ เทวมนุสฺสโลเก" ดังนี้ มี ๓
คือ สมมติเทพ ๑ อุปัตติเทพ ๑ วิสุทธิเทพ ๑. สมมติเทพเป็นไหน?
พระราชา พระราช-

*กุมารและพระเทวี เรียกว่า สมมติเทพ.

อุปบัติเทพเป็นไฉน? เทวดาชาวจาตุมหาราชิกา เทวดาชาวดาวดึงส์
เทวดาชาวยามา
เทวดาชาวดุสิต เทวดาชาวนิमानรดี เทวดาชาวปรนิมมิตวสวัตดี
เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม
และเทวดาในชั้นที่สูงกว่า เรียกว่าอุปบัติเทพ.

วิสุทธิเทพเป็นไฉน? พระอรหันตชีนาสพสาวกของพระตถาคต
และพระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้า เรียกว่า วิสุทธิเทพ.

พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่าอุปบัติเทพ
และกว่าวิสุทธิเทพ

ทั้งหลาย เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสีกะยิ่งกว่าสีกะ เป็นนาคยิ่งกว่านาค
เป็นเจ้าคณะยิ่งกว่า

เจ้าคณะ เป็นมุณียิ่งกว่ามุณี เป็นพระราชายิ่งกว่าพระราชา.

คำว่า ปสฺสามหํ เทว มนุสฺสโลเก ความว่า
ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพ

คือ ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นอติเทพ ย่อมเห็น ย่อมดู ย่อมแลดู ย่อมเพ่งดู
ย่อมเข้าพิจารณา

ซึ่งพระองค์ผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพ ...

ในมนุษยโลก.

[๒๑๕] คำว่า อภิฺจัน ในอุเทศว่า "อภิฺจัน พุราหมณ อริยมาน" ดังนี้
ความว่า

ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส หุจฺริต เป็นเครื่องกังวล
เครื่องกังวลเหล่านั้น

อันพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทำไมให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว

จึงชื่อว่าไม่มีเครื่องกังวล.

คำว่า พราหมณ์ ความว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่าเป็นพราหมณ์
เพราะทรงลอยธรรม

๗ ประการแล้ว คือ ทรงลอยสัทธิกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ราคะ
โทสะ โมหะ

มานะ และทรงลอยธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศลอันลามก อันทำให้เศร้าหมอง
ให้เกิดในภพใหม่

มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ
ชราและมรณะต่อไป.

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสภิกะ)

พระผู้มีพระภาคลอยเสียแล้วซึ่งธรรมอันลามกทั้งปวง ปราศจาก
มลทิน มีจิตตั้งมั่นดี มีจิตคงที่ ล่วงแล้วซึ่งสังสาร เป็นผู้บริบูรณ์.
พระผู้มีพระภาคนั้น ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยแล้ว เป็นผู้คงที่
บัณฑิตกล่าว่า เป็นผู้ประเสริฐ.

คำว่า อริยมาน ความว่า เทียวไป เทียวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ
รักษา เป็นไป

เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์เทียวไป.

[๒๑๖] โธตกพราหมณ์กล่าวกะพระผู้มีพระภาคว่า ต่ ในอุเทศว่า
"ตนตัม นมสฺสามิ
สมนฺตจกฺขุ" ดังนี้.

คำว่า นมสฺสามิ ความว่า ข้าพระองค์ขอนมัสการด้วยกาย ด้วยวาจา
ด้วยจิต ขอ

นมัสการด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นไปตามประโยชน์ หรือขอนมัสการ สักการะ
เคารพ นับถือ

บูชา ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

พระสัพพัญญุตญาณ เรียกว่าสมันตจักขุ ในบทว่า สมนฺตจกฺขุ.
พระผู้มีพระภาคทรง

เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ประกอบด้วยพระสัพพัญญุต-

*ญาณนั้น.

พระตถาคตพระองค์นั้น ไม่ทรงเห็นอะไรๆ น้อยหนึ่งในโลกนี้

อนึ่ง ไม่ทรงรู้อะไรๆ ที่ไม่ทรงรู้แล้ว ไม่มีเลย. พระตถาคต
ทรงรู้อย่างซึ่งธรรมทั้งปวง ธรรมชาติใดที่ควรแนะนำมีอยู่ พระ-
ตถาคตทรงรู้อย่างซึ่งธรรมชาตินั้นแล้ว เพราะฉะนั้น พระตถาคต
จึงชื่อว่า มีพระสมันตจักขุ.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ข้าพระองค์
ขอนมัสการพระองค์.

[๒๑๗] คำว่า สักกะ ในอุเทศว่า "ปมฺยุจ มํ สกฺก กกฺกถาหิ" ดังนี้
ความว่า

พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากศากยสกุล แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสักกะ.
อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มี

พระภาคเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ แม้เพราะเหตุนี้
พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ.

พระองค์มีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri
ทรัพย์คือโอตตปปะ

ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัญญาน
ทรัพย์คือสัมมปปธาน

ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์
ทรัพย์คือมรรค

ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน. พระผู้มีพระภาคมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก
นับว่ามีทรัพย์ ด้วย

รัตนทรัพย์ทั้งหลายอย่างนี้ แม้เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ.
อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มี-

*พระภาคเป็นผู้อาจ ผู้องอาจ อาจหาญ มีความสามารถ ผู้กล้า
ผู้แก่งกล้า ผู้ก้าวหน้า

ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี
ละความกลัวความขลาดเสียแล้ว ปราศจาก

ความเป็นผู้มีชนลักชนพอง แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สักกะ.

วิจิกิจจา คือ ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในทุกขสมุทัย
ความสงสัยในทุกข-

*นิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความสงสัยในเงื่อนเบื้องต้น
ความสงสัยในเงื่อน

เบื้องปลาย ความสงสัยทั้งในเงื่อนเบื้องต้นและเงื่อนเบื้องปลาย

ความสงสัยในธรรมที่อาศัยกัน

เกิดขึ้น คือ ความที่สังขาราทิธรรมนี้เป็นปัจจัยแห่งกันและกัน ความสงสัย
กิริยาที่สงสัย

ความเป็นผู้สงสัย ความเคลือบแคลง ความไม่ตกลง ความเป็นสองแง่
ความเป็นสองทาง

ความลังเล ความไม่ถือเอาโดยส่วนเดียว ความระแวง ความระแวงโดยรอบ
ความตัดสินใจ

ไม่ลง ความที่จิตครั่นคร้าม ใจสั่นเท่ห้ เรียกว่า กถกถา.

คำว่า ข้าแต่พระสีกกะ ขอพระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์
จากความสงสัยทั้งหลาย

ความว่า ขอพระองค์จงปลดปล่อย จงปล่อย จงถอนขึ้น จงจุดชัก
จงให้ข้าพระองค์ออกไป

จากลูกศร คือความสงสัย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสีกกะ
ขอพระองค์จงปลดปล่อย

ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย. เพราะเหตุนั้น พราหมณ์จึงทูลว่า

ข้าพระองค์ยอมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพเจ้า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล

เป็นพราหมณ์เดียวอยู่ในมนุษยโลก. ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น. ข้าแต่พระสีกกะ ขอ

พระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลาย.

[๒๑๘] ดูกรโธตกะ เราไม่อาจปลดปล่อยใครๆ

ที่มีความสงสัยในโลกได้

ก็แต่ท่านเมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ พึงข้ามโอฆะนี้ได้ด้วยความรู้
อย่างนี้

[๒๑๙] คำว่า เราไม่อาจปลดปล่อย ความว่า เราไม่อาจ ปลด ปล่อย
แก้ ปล่อย

ถอนขึ้น จุดชักท่านให้ออกจากลูกศร คือความสงสัยได้

แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า เรา

ไม่อาจปลดเปลื้อง.

อีกอย่างหนึ่ง เราไม่อาจ ไม่สามารถ ไม่อุทิศหา ไม่พยายาม
ไม่กระทำความหมั่น
ไม่กระทำความเป็นผู้มีความหมั่น ไม่กระทำให้เร็วแรง ไม่ทำความทรงจำ
ไม่ทำความเพียร ไม่ยัง
ฉันทะให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ
เพื่อจะแสดงธรรมกะบุคคลผู้ไม่มี
ศรัทธา ไม่มีฉันทะ ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรแล้ว ไม่ปฏิบัติตาม
แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้
จึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าบุคคลเหล่านั้นพึงปลดเปลื้องได้ ก็ไม่ต้องมีใครๆ
อื่นช่วยปลดเปลื้อง.

บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติพาอันชอบ ปฏิบัติพาสมควร
ปฏิบัติพาอันเป็นไปตามประโยชน์
ปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรม ด้วยเร็วแรง กำลัง ความเพียร
ความบากบั่น ของตน ด้วย
เร็วแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ
ด้วยความบากบั่นของบุรุษ อัน
เป็นส่วนของตนเอง พึงปลดเปลื้องได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า
เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรจุนทะ
บุคคลนั้นหนอเป็นผู้
ติดหล่มอยู่ด้วยตน จักถอนขึ้นซึ่งบุคคลอื่นผู้ติดหล่มได้ ชื่อนี้
ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้. ดูกรจุนทะ
บุคคลนั้นหนอ ไม่ได้ฝึก ไม่ได้ถูกแนะนำ ไม่ดัดบรอบแล้วด้วยตนเอง
จักฝึกจักแนะนำให้
บุคคลอื่นให้ดัดบรอบได้ ชื่อนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้. แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้
จึงชื่อว่า เราไม่
อาจปลดเปลื้องได้.

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

กรรมชั่วอันบุคคลทำด้วยตนเองแล้ว จักเศร้าหมองด้วยตนเอง.
กรรมชั่วอันบุคคลไม่ทำด้วยตนเองแล้ว ย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง.
ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เฉพาะตน. ผู้อื่นจะช่วย
ชำระผู้อื่นให้บริสุทธิ์หาได้ไม่.

แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ จึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรพราหมณ์
นิพพานก็ตั้งอยู่อย่างนั้น
แหละ. หนทางนิพพานก็ตั้งอยู่. เราผู้แนะนำก็ตั้งอยู่. ก็เมื่อเป็นอย่างนี้
สาวกทั้งหลายของเรา

เราก็ตักเตือนอย่างนี้ พร่ำสอนอย่างนี้.

บางพวกบรรลุนิพพานอันมีความสำเร็จส่วนเดียว. บาง
พวกก็ไม่บรรลु. ดูกรพราหมณ์ ในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้.

ดูกรพราหมณ์ ตถาคตเป็นแต่

ผู้บอกทาง. ใครถามทางแล้วก็บอกให้. บุคคลทั้งหลายปฏิบัติอยู่ด้วยตน
พึงพ้นได้เอง. แม้

ด้วยเหตุอย่างนี้จึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

[๒๒๐] คำว่า ดูกรโธตกะ ... ใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลก ความว่า
ซึ่งบุคคลผู้มี

ความสงสัย มีความเคลือบแคลง มีความระแวง มีความเห็นเป็นสองทาง
มีวิจิกิจฉา.

คำว่า กุจิ ความว่า ใครๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร คฤหสัท
บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์.

คำว่า โลเก ความว่า ในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ดูกรโธตกะ ... ใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลก.

[๒๒๑] คำว่า ก็แต่ ... เมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ ความว่า อมตนิพพาน
ความระงับ

สังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสำรอกกิเลส
ความดับ ความ

ออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ตรัสว่าเป็นธรรมอันประเสริฐ.

คำว่า เสฏฺฐิํ ความว่า อันเลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธานอุดม.
คำว่า อาชานมานิ ความว่า รู้ทั่ว คือ รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอด
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ก็แต่ ... รู้ทั่วธรรมอันประเสริฐ.

[๒๒๒] คำว่า ท่านพึงข้ามโอชะนี้ด้วยความมารู้อย่างนี้ ความว่า
ท่านพึงข้าม คือ พึง

ก้าวล่วง พึงเป็นไปล่วง ซึ่งโอชะคือกาม โอชะคือภพ โอชะคือทิฏฐิ
โอชะคืออวิชชา

ด้วยความมารู้อย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ท่านพึงข้ามโอชะนี้ด้วยความมารู้อย่างนี้. เพราะเหตุ

นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า.

ดูกรโธตกะ เราไม่อาจปลดปล่อยใครๆ ที่มีความสงสัย
ในโลกได้. ก็แต่ท่านเมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ พึงข้าม
โอชะนี้ได้ด้วยความมารู้อย่างนี้.

[๒๒๓] ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณา
ตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้. ข้าพระองค์ไม่
ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แน่แท้ ไม่อาศัย
แล้วพึงเที่ยวไป.

[๒๒๔] คำว่า อนุสาส พุรหุเม ในอุเทศว่า "อนุสาส พุรหุเม กรุณายมานิ"
ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดตรัสสอน คือ
อนุเคราะห์ เอ็นดู เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดตรัสสอน.

คำว่า กรุณายมานิ ความว่า โปรดกรุณา ปราณี รักษา อนุเคราะห์
เอ็นดู เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัสสอน.

[๒๒๕] อมตนิพพาน ... ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด
ตรัสว่า เป็นธรรม

อันสงัด ในอุเทศว่า "วิเวกธมมํ ยมห์ วิชฺฌํ".

คำว่า ยมห์ วิชั ั ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้แจ้ง
พึงรู้แจ้งเฉพาะ พึง

แห่งตลอด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ธรรมอันสังกัดที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง.

[๒๒๖] คำว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ ความว่า
ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง

คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน เหมือนอากาศอันไม่ขัดข้อง คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน
ด้วยเหตุอย่างนี้

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ. ข้าพระองค์ไม่รัก ไม่ชัง
ไม่หลง ไม่มัวหมอง

เหมือนอากาศที่ใครๆ ย้อมด้วยน้ำครั่ง น้ำขมิ้น น้ำสีเขียว น้ำสีผาด ไม่ได้
ฉะนั้น แม้ด้วย

เหตุอย่างนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ.

ข้าพระองค์ไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง

ไม่หุดหู่ ไม่กระทบกระทั่ง เหมือนอากาศ ไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง ไม่หุดหู่
ไม่กระทบกระทั่ง

แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ.

[๒๒๗] คำว่า อิเรว สนโต ในอุเทศว่า อิเรว สนโต อสีโต จเรยฺย
ความว่า

เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แน่แท้ คือ เป็นผู้นั่งอยู่ในที่นี้แน่แท้ ผู้เป็นนั่งอยู่แล้ว
ณ อาสนะนี้

แน่แท้ เป็นผู้นั่งอยู่แล้วในบริษัทนี้แน่แท้ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
เป็นผู้สงบอยู่

ในที่นี้แน่แท้.

อีกอย่างหนึ่ง ข้าพระองค์สงบ เข้าไปสงบ เข้าไปสงบวิเศษ ดับระงับแล้ว
ในที่นี้

นี้แน่แท้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แน่แท้.

"คำว่า อสีโต ความว่า นิสัยมี ๒ อย่าง คือ ตัณหานิสัย ๑ ทิฏฐินิสัย ๑
ฯลฯ

นี้ชื่อว่าตัณหานิสัย. ฯลฯ นี้ชื่อว่าทิฏฐินิสัย. ข้าพระองค์ละตัณหานิสัย
สละคตินทิฏฐินิสัย

ไม่อาศัย จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ ไม่อาศัยรูป เสียง กลิ่น รส
โณภูมัพพะ

ธรรมาภรณ์ ไม่อาศัย สกฺล คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข
ไม่อาศัยจิวร ปิณฑบาต

เสนาสนะ คิลานเภสัชบริขาร ไม่อาศัยกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
ไม่อาศัยกามภพ รูปภพ

อรูปภพ ไม่อาศัยสัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญา นาสัญญาภพ
ไม่อาศัยเอกโวการภพ

จตุโวการภพ ปญฺจโวการภพ ไม่อาศัยอดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่อาศัย
ไม่แอบ ไม่เข้าถึง

ไม่พัวพัน ไม่น้อมใจ ออก สละ พ้นขาดแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง
อาภรณ์ที่ได้ทราบ

และธรรมที่พึงรู้แจ้ง มีจิตอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่อาศัย.

คำว่า จเรยฺย ความว่า พึงเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ
ประพฤติกไป

เป็นไป เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์เป็นผู้สงบอยู่
ในที่นี้แน่ละ ไม่อาศัยแล้ว

พึงเที่ยวไป. เพราะเหตุนั้น พรหมมณฺ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณา
ตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้. ข้าพระองค์ไม่
ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แน่ละ ไม่อาศัย
แล้ว พึงเที่ยวไป.

[๒๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตกะ) เราจักบอกความ
สงบในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตนแก่ท่าน ที่
บุคคลได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามตณฺหาอันชาน
ไปในอาภรณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๒๙] คำว่า เราจักบอกความสงบ ... แก่ท่าน ความว่า เราจักบอก
คือ จักเล่า ...

จักประกาศซึ่งความสงบราคะ ความสงบโทสะ ความสงบโมหะ ความสงบ
เข้าไปสงบ ความ

เข้าไปสงบวิเศษ ความดับ ความระงับซึ่งความโกรธ ความผูกโกรธ
ความลบหลู่ ความตีเสมอ

ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความหัวดี้อ ความแข่งดี
ความถือตัว ความ

ดูหมิ่นท่าน ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง
ความกระวนกระวายทั้งปวง

ความเร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุศลากิสังขารทั้งปวง
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เรา

จักบอกความสงบ ... แก่ท่าน.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โธตกะ ในอุเทศ
ว่า โธตกาติ ภควา ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควานี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตกะ.

[๒๓๐] คำว่า ทิฏฺเฐ ธมฺเม ในอุเทศว่า ทิฏฺเฐ ธมฺเม อนินฺติหํ ดังนี้
ความว่า ใน

ธรรมที่เราเห็นแล้ว คือ ในธรรมที่เราารู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว
ปรากฏแล้ว

แจ่มแจ้งแล้ว คือ ในธรรมที่เราเห็นแล้ว ... แจ่มแจ้งแล้วว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใด

สิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกทุกข์ในทุกข์ที่เราเห็นแล้ว
จักบอกสมุทัยในสมุทัยที่เราเห็น

แล้ว จักบอกมรรคในมรรคที่เราเห็นแล้ว

จักบอกนิโรธในนิโรธที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง เราจับบอกธรรมอันบุคคลผู้บรรลุพึงเห็นเอง
ไม่ประกอบด้วยกาล ควร
เรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน
ในธรรมที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วย
เหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

คำว่า ประจักษ์แก่ตน ความว่า เราจับบอกซึ่งธรรมอันประจักษ์แก่ตน
ที่เรารู้เฉพาะ

ด้วยตนเอง โดยไม่บอกกล่าวกันมาดังนี้ ไม่บอกตามที่ได้ยินกันมา
ไม่บอกตามลำดับสืบๆ

กันมา ไม่บอกด้วยอ้างตำรา ไม่บอกตามที่นึกเดาเอาเอง

ไม่บอกตามที่คาดคะเนเอาเอง ไม่บอก

ด้วยความตรึกตามอาการ ไม่บอกด้วยความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน.

[๒๓๑] คำว่า ที่บุคคลรู้แจ้งแล้วเป็นผู้มีสติเหี่ยวไป

ความว่ากระทำให้รู้แจ้ง คือ

เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ ทำให้รู้แจ้ง ...

แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น

ธรรมดา.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

มีสติเจริญสติปัฏฐานเครื่อง

พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นตรัสว่า เป็นผู้มีสติ.

คำว่า เหี่ยวไป ความว่า เหี่ยวไป เหี่ยวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอริยาบถ
ประพฤติ รักษา

บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้มีสติเหี่ยวไป.

[๒๓๒] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูลตรัสว่า
ตัณหาอัน

ชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลเก วิสตุติกา"

คำว่า วิสตุติกา ความว่า ตัณหาชื่อวิสตุติกา เพราะอรรถว่าอะไร?

ฯลฯ เพราะอรรถว่า

ชานไป กว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิสตุติกา.

คำว่า โลเก คือ ในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก. คำว่า

พึงข้ามตัณหาอันชานไป

ในอารมณ์ต่างๆ ในโลก ความว่า พึงเป็นผู้มีสติข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น
ก้าวล่วง เป็นไปล่วง

ซึ่งตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พึงข้ามตัณหาอันชานไป

ในอารมณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์ แก่ตน
แก่ท่าน ที่บุคคลได้ทราบแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเที่ยวไป พึงข้าม
ตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๓๓] ข้าแต่พระองค์ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ชอบใจ
พระดำรัสของพระองค์นั้น และสันติอันสูงสุดที่บุคคล
ทราบแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเที่ยวไป พึงข้ามตัณหาอันชานไปใน
อารมณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๓๔] คำว่า ต ในอุเทศว่า ตุจหา อภินนุทามิ ความว่า ซึ่งพระดำรัส
คือ ทางแห่ง

ถ้อยคำ เทศนา อนุสนธิของพระองค์.

คำว่า อภินนุทามิ ความว่า ข้าพระองค์ย่อมยินดี ชอบใจ เบิกบาน
อนุโมทนา พอใจ

ปรารภนา รักใคร่ ติดใจ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ย่อมชอบใจพระดำรัสของพระองค์นั้น.

คำว่า มเหสี ในอุเทศว่า มเหสี สนมุตมุตมัม ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาคทรง

แสวงหา เสาะหา ค้นหาซึ่งสัลขันธ์ใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มเหสี.
พระผู้มีพระภาคทรง

แสวงหา เสาะหา ค้นหาซึ่งสมาธิขั้นยิ่งใหญ่ ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคเป็นเทวดาล่วงเทวดา ประทับ
อยู่ ณ ที่ไหน. พระนราสภประทับอยู่ ณ ที่ไหน. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
มเหสี.

อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา
ความสำรอกกิเลส ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด
เรียกว่า สันติ ในอุเทศว่า
"สนฺติมุตฺตมํ".

คำว่า อุตฺตมํ ความว่า เลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุดอย่างยิ่ง
เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า มเหสี สนฺติมุตฺตมํ.

[๒๓๕] คำว่า ที่บุคคลรู้แจ้งแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป ความว่า
กระทำให้รู้แจ้ง คือ
เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ ทำให้รู้แจ้ง ...
แจ่มแจ้งแล้ว สังขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไป
เป็นธรรมดา.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐาน เครื่อง
พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นเรียกว่า เป็นผู้มีสติ.

คำว่า จร ความว่า เที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว พลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ประพฤติ
รักษา บำรุง

เยียวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ที่รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเที่ยวไป.

[๒๓๖] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล เรียกว่า
ตัณหา

อันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลเก วิสตุตฺติกํ".

คำว่า วิสตุตฺติกา ความว่า ตัณหาชื่อวิสตุตฺติกา เพราะอรรถว่ากระไร?
 ฯลฯ เพราะอรรถว่า

ชานไป กว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิสตติกา.

คำว่า โลเก คือ ในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก. คำว่า
พึงข้ามค้นหาอันชานไปใน
อารมณ์ต่างๆ ในโลก ความว่า พึงเป็นผู้มีสติข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น
ก้าวล่วง เป็นไปล่วง
ซึ่งค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พึงข้ามค้นหาอันชานไป
ในอารมณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะเหตุนั้นพราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสของพระองค์นั้น
และสันติอันสูงสุดที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเที่ยวไป
พึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์
ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๓๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตกะ) ท่านย่อมรู้
ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และ
ชั้นกลางส่วนกว้าง ท่านรู้ธรรมนี้ว่า เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก
แล้วอย่าได้ทำค้นหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่.

[๒๓๘] คำว่า ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ท่านย่อมรู้
คือ ย่อมรู้แจ้ง
รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใด
อย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โธตกะ
ในอุเทศว่า "โธตกาติ ภควา".

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรโธตกะ.

[๒๓๙] พระผู้มีพระภาคตรัสสอนาคตาว่า ชั้นสูง ในอุเทศว่า "อุทธ อโธ
ติริย ุจาปี
มขุณเณ" ดังนี้ ตรัสอดีตว่าชั้นต่ำ. ตรัสปัจจุบันว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง.
อีกอย่างหนึ่ง ตรัส

สุขเวทนาว่า ชั้นสูง. ตรัสทุกขเวทนาว่า ชั้นต่ำ. ตรัสอทุกขมสุขเวทนาว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง.

ตรัสกุศลธรรมว่า ชั้นสูง. ตรัสอกุศลธรรมว่า ชั้นต่ำ. ตรัสอพยาคตธรรมว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง.

ตรัสเทวโลกว่า ชั้นสูง. ตรัสอบายโลกว่า ชั้นต่ำ. ตรัสมนุษย์โลกว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง. ตรัส

อรุปธาตุว่า ชั้นสูง. ตรัสกามธาตุว่า ชั้นต่ำ. ตรัสรูปธาตุว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง. ตรัสส่วน

เบื่องบนตลอดถึงพื้นเท้าว่า ชั้นสูง. ตรัสส่วนเบื่องต่ำตลอดถึงปลายผมว่า
ชั้นต่ำ. ตรัสส่วนกลาง

ว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลางส่วนกว้าง.

[๒๔๐] คำว่า ท่านรู้แล้วซึ่งธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลก ความว่า
รู้ คือ ทราบ

เทียบเคียง พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏว่า ธรรมนี้เป็นเครื่องข้อง
ธรรมชาตินี้เป็นเครื่อง

ขัดข้อง ธรรมชาตินี้เป็นเครื่องผูกพัน ธรรมนี้เป็นเครื่องกั้วล เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า รู้แล้ว

ซึ่งธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลก.

[๒๔๑] คำว่า อย่าได้ทำแล้วซึ่งตณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่
ความว่า รูปตณหา

สัทตตณหา คันธตณหา รสตณหา โผฏฐัพพตณหา ธรรมตณหา.

คำว่า เพื่อภพน้อยและภพใหญ่ ความว่า ท่านอย่าได้ทำ คือ
อย่าให้ตณหาเกิด อย่าให้

เกิดพร้อม อย่าให้บังเกิด อย่าให้บังเกิดเฉพาะ จงละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มี

ซึ่งตณหา เพื่อภพน้อยและภพใหญ่ คือ เพื่อกรรมภพ (กรรมวิญ)
เพื่อปุณฺณภพ (วิปากวิญ)

เพื่อกามภพ (กามธาตุ) เพื่อกรรมภพ (กรรมวิญ) เพื่อกามภพ
เพื่อปุณฺณภพ (วิปากวิญ) เพื่อ

รูปภพ เพื่อกรรมภพ เพื่อวิปากวัญอันให้เกิดใหม่ในรูปภพ เพื่ออรุณภพ
เพื่อกรรมภพ เพื่อ

วิปากวัญ อันให้เกิดใหม่ในอรุณภพ เพื่อภพบ่อยๆ เพื่อคติบ่อยๆ
เพื่ออุบัติบ่อยๆ เพื่อปฏิสนธิ

บ่อยๆ เพื่อความเกิดแห่งอัตภาพบ่อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อย่าได้ทำตณหาเพื่อภพน้อย

และภพใหญ่. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลางส่วนกว้าง. ท่านรู้ธรรมนี้ว่า เป็นเครื่องข้อง
ในโลกแล้ว อย่าได้ทำตณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ นั่งประนมอัญชลินมัสการ
พระผู้มีพระภาคประกาศว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์.
ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ โธตกมานวกปัญหานิทเทศ ที่ ๕.

อุปสัณณวาทปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านอุปสัณ

[๒๔๒] (ท่านอุปสัณทูลถามว่า)

ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ไม่อาศัยแล้ว ไม่อาจ
ข้ามโอชะใหญ่ได้. ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ขอพระองค์
จงตรัสบอกอารมณ์ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามโอชะนี้ได้.

[๒๔๓] คำว่า เอโก ในอุเทศว่า เอโก อหํ สกุก มหนตโมหํ ดังนี้

ความว่า

ข้าพระองค์ไม่มีบุคคลเป็นเพื่อน หรือไม่มีธรรมเป็นเพื่อน.

ข้าพระองค์อาศัยบุคคลหรืออาศัยธรรม

แล้ว พึงข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งกามโอชะ
ภาวะโอชะ ทิณฐิโอชะ

อวิชชาโอชะ ใหญ่ได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้เดียว.

คำว่า สกุก คือ พระผู้มีพระภาคเป็นศากยราช
พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากศากย-

*สกุก แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์
แม้เพราะเหตุนี้

พระองค์จึงชื่อว่าพระสักกะ. พระองค์มีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา
ทรัพย์คือศีล

ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ
ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือ

สติปัญญาน ฯลฯ ทรัพย์คือนิพพาน. พระผู้มีพระภาคมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก
นับว่ามีทรัพย์ ด้วย

ทรัพย์รัตนะหลายอย่างนี้ แม้เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า สักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคผู้อาจ ผู้อ่องอาจ มีความสามารถ
อาจหาญ ผู้กล้า ผู้มี

ความกล้ากล้า ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี
ละความกลัวความขลาด

เสียแล้ว ปราศจากความเป็นผู้มีชนลูกชนพอง แม้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า
เป็นพระสักกะ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ... โอหะใหญ่ได้.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า "อิจุจายสุมา อุปสีโว" ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสุมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า อุปสีโว เป็นชื่อ ฯลฯ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านอุปสีวะทูลถามดังนี้.

[๒๔๔] คำว่า อนิสสิโต ในอุเทศว่า "อนิสสิโต โน วิสahami ตาริตุ" ดังนี้
ความว่า ไม่อาศัยบุคคลหรือไม่อาศัยธรรมแล้ว.

คำว่า ไม่อาจ คือ ไม่อุตสาหกรรม ไม่อาจ ไม่สามารถ.

คำว่า ข้าม คือ ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งกามโอหะ
ภวโอหะ

ทิฏฐิโอหะ อวิชชาโอหะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่อาศัยแล้วไม่อาจข้ามได้.

[๒๔๕] คำว่า อารมมณฺ พรฺหิ ในอุเทศว่า "อารมมณฺ พรฺหิ สมฺนตจกฺขุ" ความ

ว่า ขอพระองค์ตรัส คือ บอก ... ประกาศซึ่งอารมณฺ คือ ที่ยึดเหนี่ยว ที่อาศัย ที่เข้าไป

อาศัย พระสัพพัญญุตญาณ เรียกว่า สมันตจักขุ ในคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ,

พระผู้มีพระภาคทรงเข้า เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วย พระสัพพัญญุตญาณนั้น.

พระตถาคตพระองค์นั้น ไม่ทรงเห็นอะไรๆ น้อยหนึ่งในโลกนี้ อนึ่ง ไม่ทรงรู้อะไรๆ ที่

ไม่ทรงรู้แล้ว ไม่มีเลย. พระตถาคต ทรงรู้อย่างซึ่งธรรมทั้งปวง. ธรรมชาติใดที่ควรแนะนำมีอยู่

พระตถาคต ทรงรู้อย่างซึ่งธรรมชาตินั้น เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่า มีพระสมันตจักขุ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ขอพระองค์ตรัสบอกอารมณฺ.

[๒๔๖] คำว่า ยํ นิสฺสลิโต ในอุเทศว่า "ยํ นิสฺสลิโต โอฆมิมํ ตเรยฺยํ" ดังนี้ ความว่า อาศัยบุคคล หรืออาศัยธรรมแล้ว.

คำว่า พึงข้ามโอฆะนี้ได้ คือ พึงข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่ง

กามโอฆะ ภวโอฆะ ทิณฺณโอฆะ อวิชชาโอฆะ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อาศัยอันใดแล้วพึงข้าม

โอฆะนี้ได้ เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ไม่อาศัยแล้ว ไม่อาจ

ข้ามโอฆะใหญ่ได้. ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ขอ

พระองค์ตรัสบอกอารมณฺที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามโอฆะนี้ได้.

[๒๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสบอกว่า ดูกรอุปสัวะ)

ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งดูอาภิกฺขุจฺญายตนสมาบัติ อาศัยสมาบัติ

อันเป็นไปว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งไม่มีดังนี้แล้ว จงข้ามโอฆะเกิด.
ท่านจงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย พิจารณาดู
ความสิ้นไปแห่งตัณหาตลอดคืนและวันเกิด.

[๒๔๘] คำว่า ท่านจะเป็นผู้มีสติเพ่งดูอาภิญญายตนสมาบัติ
ความว่า พราหมณ์นั้น
ได้อาภิญญายตนสมาบัติ โดยปกติ
ไม่รู้ว่าเป็นที่อาศัยว่าสมาบัตินี้เป็นที่อาศัยของเรา. พระผู้มี
พระภาคยอมตรัสบอกสมาบัติเป็นที่อาศัยและธรรมเป็นทางที่ออกยิ่งขึ้นไป
แก่พราหมณ์นั้นว่า
ท่านเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ออกจากสมาบัติแล้ว จงเพ่งดู
คือ ตรวจดู พินิจดู
พิจารณา ดูซึ่งธรรม คือ จิตและเจตสิกที่เกิดในสมาบัตินั้น
โดยความเป็นธรรมไม่เที่ยง เป็น
ทุกข์ เป็นโรค เป็นฝी เป็นลูกศร เป็นความลำบาก เป็นอาพาธ
เป็นของขำระดู เป็นเสนียด
เป็นอุบาทว์ เป็นของไม่สำราญ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของหวั่นไหว
เป็นของทำลาย
เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่มีที่ต้านทานเป็นของไม่มีที่เร้น
เป็นของไม่เป็นสรณะ เป็นของ
ไม่เป็นที่พึ่ง เป็นของว่าง เป็นของเปล่าเป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นโทษ
เป็นวิปริณามธรรม
เป็นของไม่มีแก่นสาร เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นของไม่เจริญ เป็นของมีอาสวะ
เป็นดังเพชฌฆาต
เป็นธรรมอันปัจจุปรังแต่ เป็นเหยื่อมาร เป็นของมีชาติเป็นธรรมดา
เป็นของมีชราเป็นธรรมดา
เป็นของมีพยาธิเป็นธรรมดา เป็นของมีมรณะเป็นธรรมดา เป็นของมีโสกะ
ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
และอุปายาสเป็นธรรมดา เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา
เป็นของมีความดับเป็นธรรมดา เป็น
ของไม่น่าพอใจ เป็นของมีอาทินพโทษ เป็นของไม่มีเครื่องสลัดออก.

คำว่า มีสติ ความว่า ความระลึก ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ
ฯลฯ ความ

ระลึกชอบ นี้เรียกว่า สติ.

พราหมณ์นั้นผู้เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม ประกอบ

ด้วยสตินี้ ตรัสว่า มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นผู้มีสติเพ่งดูอากิณฺญายตนสมาบัติ.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปสัวะ ในอุเทศว่า
อุปสัวาติ ภควา ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปสัวะ.

[๒๔๙] คำว่า อาศัยสมาบัติอันเป็นไปว่า อะไรๆ น้อยหนึ่ง ไม่มีดังนี้แล้ว
จงข้าม

โอชะเกิด ดังนี้ ความว่า อากิณฺญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่าอะไรๆ
น้อยหนึ่งย่อมไม่มี.

อากิณฺญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งย่อมไม่มี
เพราะเหตุไร. พราหมณ์

นั้นเป็นผู้มีสติ เข้าวิญญาณัญญายตนสมาบัติ ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว
ไม่ยังวิญญาณนั้นนั้น

แหละให้เจริญ ให้เป็นแจ้ง ให้หายไป ย่อมเห็นว่าอะไรๆ น้อยหนึ่งย่อมไม่มี.
เพราะเหตุนั้น

จึงชื่อว่า อากิณฺญายตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า อะไรๆ
น้อยหนึ่งย่อมไม่มี. ท่านจงอาศัย

คือ เข้าไปอาศัยสมาบัตินั้น ทำให้เป็นอารมณ์ ให้เป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยว
แล้วจงข้าม ข้ามขึ้น

ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งกามโอชะ ภวโอชะ ทิณฺณโอชะ
อวิชชาโอชะเกิด. เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยสมาบัติอันเป็นไปว่า อะไรๆ
น้อยหนึ่งย่อมไม่มีดังนี้แล้ว ข้ามโอชะเกิด.

[๒๕๐] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า กามะ ปหาย วิรโต กถาหิ ดังนี้
ความ

ว่า กามี ๒ คือ วัตถุคาม ๑ กิเลสคาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุคาม.
ฯลฯ เหล่านี้

เรียกว่า กิเลสคาม.

คำว่า ละกามทั้งหลาย ความว่า กำหนดรู้วัตถุคามทั้งหลาย ละ สละ บรรเทา
ทำให้

สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งกิเลสคามทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ละกามทั้งหลาย.

วิจิกิจฉาเรียกว่า ความสงสัย ในอุเทศว่า วิรโต กถาหิ.

ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ

ความที่จิตครั่นคร้าม ใจสั่นเท่ หงุด เว้น ขาด ออก สลัด หลุดพ้น
ไม่เกี่ยวข้องด้วยความ

สงสัย ย่อมมีใจทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้
จึงชื่อว่า เว้นจากความ

สงสัยทั้งหลาย.

อีกอย่างหนึ่ง หงุด เว้น เว้นขาด ออก สลัด หลุดพ้น

ไม่เกี่ยวข้องด้วยดิรัจฉาน-

*กถา ๓๒ ประการ ย่อมมีใจทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่
แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า

เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละกามทั้งหลายแล้ว
เว้นจากความสงสัย

ทั้งหลาย.

[๒๕๑] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา
ธรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า "ตณฺหุขยํ รตฺตมहाภิปสฺส" ดังนี้.

กลางคืนชื่อว่า รตตะ. กลางวันชื่อว่า อหะ. ท่านจงดู คือ พิจารณา
แลดู ตรววดู

พินิจ พิจารณา ซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหา คือ ความสิ้นแห่งราคะ โทสะ
โมหะ คติ อุปบัติ

ปฐิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ ทั้งกลางคืนกลางวัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
จงพิจารณาดูความ

สิ้นแห่งตัณหาตลอดกลางคืนและกลางวัน. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งดูอาภิญญายตนสมาบัติ อาศัย
สมาบัติอันเป็นไปว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งไม่มี. ดังนี้แล้ว
จงข้ามโอฆะเกิด ท่านจงละกามทั้งหลายแล้ว เว้นจาก
ความสงสัยทั้งหลาย พิจารณาดูความสิ้นไปแห่งตัณหาตลอด
คืนและวันเกิด.

[๒๕๒] (ท่านอุปสีวะทูลถามว่า)

ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น
อาศัยอาภิญญายตนสมาบัติ น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์
อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในอาภิญ-
ญายตนสมาบัตินั้นหรือหนอ.

[๒๕๓] คำว่า สพฺเพสุ ในอุเทศว่า "สพฺเพสุ กามะสุ โย วิตราคโค" ดังนี้
ความว่า

ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ
ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า สพฺเพสุ

นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวม. โดยอุทานว่า กามะสุ กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม
๑ กิเลส-

*กาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม.

คำว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง ความว่า
ผู้ใดปราศจากความกำหนัด

คือ สละ คาย ปล่อย ละ สละคืน ชมความกำหนัดในกามทั้งปวง
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา อุปสีโว เป็นบทสนธิ. คำว่า आयสุมา
เป็น

เครื่องกล่าวด้วยความรัก คำว่า อุปสีโว เป็นชื่อ ฯลฯ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านอุปสัระหุลถามว่า.

[๒๕๔] คำว่า ละสมมติอื่น อาศัยอาภิญาญายตนสมมติ ความว่า
ละ เว้น สละ

ล่วง ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งสมมติ ๖ ชั้นต่ำแล้ว อาศัย คือ แอบอิง เข้ามา
เข้ามาพร้อม

ชอบใจ น้อมใจไปสู่อาภิญาญายตนสมมติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ละสมมติอื่น อาศัย

อาภิญาญายตนสมมติ.

[๒๕๕] คำว่า น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์อย่างยิ่ง ความว่า
สัญญาสมมติ ๗ ท่าน

กล่าวว่า สัญญาวิโมกข์. บรรดาสัญญาสมมตินั้น
อาภิญาญายตนสมมติเป็นวิโมกข์เลิศ

ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดมและอย่างยิ่ง. น้อมใจไป
ในสัญญาวิโมกข์อย่างยิ่ง เลิศ

ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดม อย่างยิ่ง ด้วยอริมุตตวิโมกข์ คือ
น้อมใจไปในสัญญา-

*วิโมกข์นั้น ปลอຍใจไปในสัญญาวิโมกข์นั้น ประพฤติในสัญญาวิโมกข์
มากอยู่ในสัญญาวิโมกข์

หนักรอยู่ในสัญญาวิโมกข์ เอนไปในสัญญาวิโมกข์
โอบนไปในสัญญาวิโมกข์ เฝือไปในสัญญา-

*วิโมกข์ มีสัญญาวิโมกข์นั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์เป็น
อย่างยิ่ง.

[๒๕๖] คำว่า ตัญญุเต นุ ในอุเทศว่า "ตัญญุเต นุ โส ตตถ อนนุยายิ" ดังนี้
เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามสองแง่ ไม่เป็นคำถามสวนเดียวว่า
เรื่องนั้นเป็นอย่างนี้

หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้ เรื่องนี้เป็นไฉนหนอแล หรือเป็นอย่างไร
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พึงดำรงอยู่หรือหนอ.

คำว่า ตตถ คือ ในอาภิญาญายตนสมมติ.

คำว่า อนาณายา ความว่า ไม่หวั่นไหว คือ ไม่พรั่นพรึง ไม่ไปปราศ
ไม่อันตรธาน

ไป ไม่เสื่อมไป. อีกอย่างหนึ่ง ไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่หลง ไม่มัวหมอง
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว

พึงดำรงอยู่ในอาภิยัญญายตนสมาบัตินั้นหรือหนอ. เพราะ

เหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ผู้ใดปราศจากความกำหนดในกามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น
อาศัยอาภิยัญญายตนสมาบัติ น้อมใจไปในสัญญาวิโมกซ์
อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในอาภิย-
ัญญายตนสมาบัตินั้นหรือหนอ.

[๒๕๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปสัวะ)

ผู้ใดปราศจากความกำหนดในกามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น
อาศัยอาภิยัญญายตนสมาบัติ น้อมใจไปในสัญญาวิโมกซ์
อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในสัญญา-
วิโมกซ์นั้น.

[๒๕๘] คำว่า สพฺเพสุ ในอุเทศว่า "สพฺเพสุ กามะสุ โย วิตฺราโค" ดังนี้
ความ

ว่า ... ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า "สพฺเพสุ" นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวม.

โดยอุทานว่า กามะสุ กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑.
ฯลฯ เหล่านี้

เรียกว่า วัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม.

คำว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนดในกามทั้งปวง ความว่า
ผู้ใดปราศจากความกำหนด ...

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนดในกามทั้งปวง.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปสัวะ ในอุเทศว่า
"อุปสัวาติ ภควา"

ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า ดูกรอุปสัวะ.

[๒๕๙] คำว่า ละสมภารัตติอื่น อาศัยอาภิกขุจัญญายตนสมภารัตติ ความว่า
ละเว้น น้อมใจ

ไปสู่อาภิกขุจัญญายตนสมภารัตติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละสมภารัตติอื่น
อาศัยอาภิกขุจัญญายตน-
*สมภารัตติ.

[๒๖๐] คำว่า น้อมใจไปในสัญญาวิมอกช้อย่างยิ่ง ความว่า
สัญญาสมภารัตติ ๗ ทาน

กล่าวว่า สัญญาวิมอกช ... มีสัญญาวิมอกชนั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า น้อมใจไปใน
สัญญาวิมอกช เป็นอย่างยิ่ง.

[๒๖๑] คำว่า ติฏเฐย ในอุเทศว่า "ติฏเฐย โส ตตถ อนานุยายี" ดังนี้
ความ

ว่า พึงตั้งอยู่หกหมื่นกัป. คำว่า ตตถ คือ ในอาภิกขุจัญญายตนสมภารัตติ
คำว่า อนานุยายี

ความว่า ไม่หวั่นไหว ... เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว
พึงดำรงอยู่ใน

อาภิกขุจัญญายตนสมภารัตตินั้น. เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง ละสมภารัตติอื่น
อาศัยอาภิกขุจัญญายตนสมภารัตติ น้อมใจไปแล้วในสัญญา-
วิมอกช้อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ใน
อาภิกขุจัญญายตนสมภารัตตินั้น.

[๒๖๒] ถ้าผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในสมภารัตตินั้น. ข้าแต่
พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ผู้นั้นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น
พึงมีในสมภารัตตินั้นนั้นแหละแม้มากปี. วิญญานของบุคคล
เช่นนั้นพึงมีหรือ?

[๒๖๓] คำว่า ติฏเฐ เจ โส ในอุเทศว่า "ติฏเฐ เจ โส ตตถ อนานุยายี"
ดังนี้ ความว่า ถ้าผู้นั้นพึงดำรงอยู่หกหมื่นกัป.

คำว่า ตตถ คือ ในอาภิกขุจัญญายตนสมภารัตติ.

คำว่า อนาณายายี ความว่า ไม่หวั่นไหว ... ไม่เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ถ้าผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ ในอาภิญญายตนสมาบัตินั้น.

[๒๖๔] คำว่า ปุคฺคปิ วสฺสานํ ในอุเทศว่า "ปุคฺคปิ วสฺสานํ สมฺมตจกฺขุ"
ดังนี้

ความว่า แม้มากปี คือ แม้อายุปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี
หลายร้อยกัป

หลายพันกัป หลายแสนกัป. พระสัพพัญญุตญาณ เรียกว่า สมันตจักขุ
ในคำว่า ข้าแต่พระ-

*องค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ฯลฯ เหตุฉะนั้นพระตถาคต จึงชื่อว่า
มีพระสมันตจักขุ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ... แม้มากปี.

[๒๖๕] คำว่า ผู้นั้นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น
พึงมีในสมาบัตินั้นนั่นแหละ วิญญาน

ของบุคคลเช่นนั้นพึงมีหรือ ความว่า ผู้นั้นถึงความเป็นผู้เย็น ยั่งยืน
เป็นผู้เที่ยง ไม่มีความ

แปรปรวนเป็นธรรมดา ในสมาบัตินั้นนั่นแหละ
พึงตั้งอยู่ในสมาบัตินั้นนั่นแหละเที่ยงแท้.

อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์นั้นย่อมถามถึงความเที่ยงแท้
และความขาดสูญของบุคคลผู้

บังเกิดในอาภิญญายตนภพว่า วิญญานของผู้นั้นพึงเคลื่อนไป
พึงขาดสูญ พินาศไป ไม่พึงมี

ปฏิสันธิวิญญานไม่พึงเกิดในกามธาตุ ในรูปธาตุ หรือในอรุปธาตุดังนี้
หรือว่าย่อมถามถึง

ปรินิพพานและปฏิสันธิของบุคคลผู้เกิดแล้วในอาภิญญายตนภพว่า
บุคคลนั้น ย่อมปรินิพพาน

ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ในอาภิญญายตนภพนั้นนั่นแหละ
หรือว่าวิญญานของบุคคลนั้น

พึงเคลื่อนไป พึงเกิดปฏิสันธิวิญญานในกามธาตุ รูปธาตุ
หรืออรุปธาตุอีก.

คำว่า ตถาวริสสุ ความว่า ของบุคคลชนิดอย่างนั้น คือ
ของบุคคลเช่นนั้น ผู้ดำรง
อยู่ดังนั้น ผู้มีประการดังนั้น ผู้มีส่วนดังนั้น
ผู้เกิดแล้วในอาภิญญายตนภพ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้นั้นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น พึงมีในสมบัตินั้นแหละ
วิญญานของบุคคลเช่นนั้น
พึงมีหรือ. เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า.

ถ้าผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในสมบัตินั้น. ข้าแต่
พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ผู้นั้นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น
พึงมีในสมบัตินั้นนั่นแหละแม้มากปี. วิญญานของบุคคล
เช่นนั้นพึงมีหรือ?

[๒๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปสัวะ)

เปลวไฟดับไปแล้วเพราะกำลังลม ย่อมถึงความไม่มี ไม่
เข้าถึงความนับ ฉันใด มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมถึง
ความไม่มี ไม่เข้าถึงความนับ ฉันนั้น.

[๒๖๗] เปลวไฟตรัสว่า อัจฉริ ในอุเทศว่า "อัจฉริ ยถา วาตเวเคน ชิตตัม"
ดังนี้

ลมทิศตะวันออก ลมทิศตะวันตก ลมทิศเหนือ ลมทิศใต้ ลมมีธุลี ลมไม่มีธุลี
ลมเย็น ลมร้อน

ลมแรง ลมเบาหุ ลมแต่ปีกนก ลมแต่ปีกครุฑ ลมแต่ใบตาล ลมแต่พัด
ชื่อว่า วาตา.

คำว่า ดับแล้วเพราะกำลังลม ความว่า ดับ คือ สูญหาย หายไป สิ้นไป
หมดไป

หมดสิ้นไปแล้วเพราะกำลังลม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เปลวไฟดับไปแล้วเพราะกำลังลม ... ฉันใด.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปสัวะ ในอุเทศว่า
"อุปสัวาติ ภควา" ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ พระนามว่า
ภควา นี้ เป็น

สังคิกาบัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า
ดูกรอุปสัวะ.

[๒๖๘] คำว่า อตถํ ปเลติ ในอุเทศว่า อตถํ ปเลติ น อเปติ สงฺขํ ดังนี้
ความว่า ย่อมดับไป คือ ถึงความสิ้นไป ถึงความหมดไป ดับไป สงบไป
ระงับไป.

คำว่า ไม่เข้าถึงความนับ ความว่า ไม่เข้าถึงความนับ คือ
ไม่เข้าถึงความอ้าง ความ
คาดคะเน ความบัญญัติว่า เปลวไฟนั้นไปสุกติดชื้อโน้นแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ย่อมถึง
ความไม่มี ไม่เข้าถึงความนับ.

[๒๖๙] คำว่า เหว ในอุเทศว่า "เหว มุนิ นามกายา วิมุตโต" ดังนี้
เป็นเครื่อง
ยังอุปมาให้ถึงพร้อม.

ญาณ ตรัสว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ. ฯลฯ
มุนินั้นล่วงแล้วซึ่งราคาภิธรรมเป็นเครื่อง
ข้องและตักตนาเป็นดังว่าชาย.

คำว่า พ้นแล้วจากนามกาย ความว่า
มุนินั้นพ้นจากนามกายและรูปกายก่อนแล้วโดย
ปกติ คือ มุนินั้นละนามกายและรูปกายแล้ว ด้วยการละ คือ
ความล่วงและความชม ด้วย
องค์นั้นๆ อาศัยพระผู้มีพระภาคแล้วได้อริยมรรค ๔
เพราะเป็นผู้ได้อริยมรรค ๔ จึงกำหนดรู้
นามกายและรูปกาย เพราะเป็นผู้กำหนดรู้นามกายและรูปกาย จึงพ้น คือ
พ้นวิเศษจากนามกาย
และรูปกายด้วยความพ้นวิเศษส่วนเดียว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มุนิพ้นแล้วจากนามกาย ...
ฉันทัน.

[๒๗๐] คำว่า ย่อมถึงความไม่มี ในอุเทศว่า "อตถํ ปเลติ น อเปติ สงฺขํ"
ดังนี้

ความว่า มุนินั้นยอมปริญพพานด้วยอนุปาติเสสปริญพพานธาตุ คือ
ปริญพพานแล้วด้วยอนุปา-

*ติเสสปริญพพานธาตุ.

คำว่า ย่อมไม่เข้าถึงความนับ ความว่า มุนินั้นยอมไม่เข้าถึงความนับ
คือ ไม่เข้าถึง

ความอ้าง ความคาดคะเน ความบัญญัติว่า เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์
เป็นแพศย์ เป็นศูทร

เป็นคฤหสภ์ เป็นบรรพชิต เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์มีรูป
เป็นสัตว์ไม่มีรูป เป็นสัตว์

มีสัญญา เป็นสัตว์ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นสัตว์มีสัญญาก็มิใช่
ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มุนินั้นไม่มี

เหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการณ์เครื่องให้ถึงการนับ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ยอมถึงความไม่มี ไม่

เข้าถึงความนับ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เปลวไฟดับไปแล้วเพราะกำลังลม ย่อมถึงความไม่มี ไม่เข้า
ถึงความนับ ฉนใด. มุนิพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมถึงความ
ไม่มี ไม่เข้าถึงความนับ ฉนนั้น.

[๒๗๑] มุนินั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุนินั้นยอมไม่มี หรือว่ามุนินั้น
เป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เที่ยง. ขอพระองค์ผู้เป็นพระ-
มุนิ โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยดี พระองค์
ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง.

[๒๗๒] คำว่า มุนินั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุนินั้นยอมไม่มี ความว่า
มุนินั้นเป็นผู้

ดับไปแล้ว หรือว่ามุนินั้นยอมไม่มี คือ มุนินั้นดับแล้ว ขาดสูญแล้ว
หายไปแล้ว เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มุนินั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุนินั้นยอมไม่มี.

[๒๗๓] คำว่า หรือว่ามุนินั้นเป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เที่ยง
ความว่า หรือว่ามุนิ

นั้นเป็นผู้ยังยืน คือ เป็นผู้เที่ยง ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
พึงตั้งอยู่เที่ยงแท้ในอาภิญ-

*จัญญายตนภพนั้นนั่นแหละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
หรือมุนินั้นเป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็น
ผู้เที่ยง.

[๒๗๔] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า ตมเม มุนิ สาธุ วียากโรหิ ดังนี้ ความว่า
ข้าพระองค์

ย่อมทูลถาม ทูลขอ ทูลเชื่อเชิญ ทูลให้ทรงประสาทปัญหาใด.

ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ ฯลฯ
มุนินั้นล่วงแล้วซึ่งราคาภิธรรมเป็น
เครื่องข้องและค้นหาเป็นดังว่าชาย.

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ด้วยดี ความว่า
ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ขอจง
ทรงประกาศด้วยดี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์ผู้เป็นมุนิ
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่
ข้าพระองค์ด้วยดี.

[๒๗๕] คำว่า พระองค์ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง ความว่า
พระองค์ทรงทราบ คือ
ทรงรู้ ทรงเทียบเคียง ทรงพิจารณา ทรงให้แจ่มแจ้ง
ทรงให้ปรากฏแล้วแท้จริง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระองค์ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง. เพราะเหตุนี้
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

มุนินั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุนินั้นย่อมไม่มี หรือว่ามุนินั้น
เป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เที่ยง. ขอพระองค์ผู้เป็นพระมุนิ
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยดี. พระองค์ทรง
ทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง.

[๒๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปสีวะ)

บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ. คนทั้งหลายพึงว่าบุคคล
นั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น. เมื่อธรรม
ทั้งปวงอันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว แม้ทางแห่งถ้อยคำทั้งปวง
บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว.

[๒๗๗] คำว่า บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ ความว่า
บุคคลผู้ดับไปแล้ว คือ
ปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ย่อมไม่มี ย่อมไม่ปรากฏ
ย่อมไม่ประจักษ์ประมาณ
แห่งรูป ประมาณแห่งเวทนา ประมาณแห่งสัญญา
ประมาณแห่งสังขารประมาณแห่งวิญญาณ
ประมาณแห่งรูปเป็นต้นนั้น อันบุคคลผู้ดับไปแล้ว ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว
ให้สงบแล้ว
ระงับแล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เพลาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า บุคคลผู้
ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ.

พระผู้มีพระภาคยอมตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปสิวะ
ในอุเทศว่า อุปสิวาติ
ภควา ดังนี้. คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา
นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปสิวะ.

[๒๗๘] คำว่า ชนทั้งหลายพึงว่าบุคคลนั้นด้วยกิเลสใด
กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น
ดังนี้ ความว่า ชนทั้งหลายพึงว่า (บุคคลนั้น) ด้วยราคะ ด้วยโทสะ
ด้วยโมหะ ด้วยมานะ
ด้วยทิฏฐิ ด้วยอุทธัจจะ ด้วยวิจิกิจฉา ด้วยอนุสัยใดว่า
บุคคลนั้นเป็นผู้กำหนด เป็นผู้ขัดเคือง
เป็นผู้หลง เป็นผู้มีความทะนุถนอม เป็นผู้ถือมั่น เป็นผู้ถึงความฟุ้งซ่าน
เป็นผู้ถึงความไม่ตกลง
หรือว่าเป็นผู้ถือกำลังอภิสังขารเหล่านั้น บุคคลนั้นละเสียแล้ว
เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ละอภิสังขาร
เสียแล้ว ชนทั้งหลายพึงว่าโดยคติด้วยเหตุใดว่า บุคคลนั้นผู้เกิดในนรก
เป็นผู้เกิดในกามานิคม
ดิรัจฉาน เป็นผู้เกิดในปิตติวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นสัตว์มีรูป
เป็นสัตว์ไม่มีรูป

เป็นสัตว์มีสัญญา เป็นสัตว์ไม่มีสัญญา
หรือว่าเป็นสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บุคคล
นั้นไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการณะอันเป็นเครื่องให้ชนทั้งหลายฟังว่า
ฟังกล่าว ฟังพูดถึงได้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลายฟังว่าบุคคลนั้นด้วยกิเลสใด
กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น.

[๒๗๙] คำว่า เมื่อธรรมทั้งปวงอันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว ความว่า
เมื่อธรรมทั้งปวง
คือ เมื่อขันธ อายตนะ ธาตุ คติ อุปatti ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ ทั้งปวง
อันบุคคล
นั้นถอนขึ้นแล้ว คือ ถอนขึ้นพร้อมแล้ว จุดขึ้นแล้ว จุดขึ้นพร้อมแล้ว
เพิกขึ้นแล้ว เพิกขึ้น
พร้อมแล้ว ละขาดแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระงับแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้น เผลาเสียแล้ว
ด้วยไฟคือ ญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เมื่อธรรมทั้งปวงอันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว.

[๒๘๐] คำว่า ทางแห่งถ้อยคำทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว ความว่า
กิเลส ขันธ และ
อภิสังขาร ตรัสว่า ทางแห่งถ้อยคำ. ถ้อยคำ ทางแห่งถ้อยคำ ชื่อ
ทางแห่งชื่อ นิรุตติ ทางแห่ง
นิรุตติ บัญญัติ ทางแห่งบัญญัติ อันบุคคลนั้นถอนขึ้นแล้ว
ถอนขึ้นพร้อมแล้ว จุดขึ้นแล้ว
จุดขึ้นพร้อมแล้ว เพิกขึ้นแล้ว เพิกขึ้นพร้อมแล้ว ละขาดแล้ว ตัดขาดแล้ว
สงบแล้ว ระงับ
แล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เผลาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า แม้ทางแห่ง
ถ้อยคำทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ. ชนทั้งหลายฟังว่าบุคคล
นั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น. เมื่อธรรม

ทั้งปวง อันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว แม้ทางแห่งถ้อยคำ
ทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ

นั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาค ประกาศ

ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของพวกข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็น
สาวก ดังนี้.

จบอุปสีมมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๖.

นั้นทโมนวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านพระนันทะ

[๒๘๑] (ท่านพระนันทะทูลถามว่า)

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวกันว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลกนี้. ข้อนี้
นั้นเป็นอย่างไร? ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบ
ด้วยญาณว่าเป็นมุนี หรือว่าย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยความ
เป็นอยู่ว่าเป็นมุนี?

[๒๘๒] คำว่า สนฺติ ในอุเทศว่า สนฺติ โลเก มุนโย ดังนี้ ความว่า ย่อมมี
คือ

ย่อมปรากฏ ย่อมประจักษ์.

คำว่า ในโลก ความว่า ในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก.

คำว่า มุนีทั้งหลาย ความว่า อาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ดาบส ชื่อว่า มุนี
เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา นนฺโท ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสฺมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า นนฺโท เป็นชื่อ ฯลฯ

เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนันทะทูลถามว่า.

[๒๘๓] คำว่า ชนทั้งหลาย ในอุเทศว่า ชนา วทฺตติ ตยิทํ กถํสุ ดังนี้ คือ
กษัตริย์

พราหมณ์ แพศย์ ศูทร บรรพชิต เทวดา และมนุษย์.

คำว่า ย่อมกล่าว ความว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด ย่อมแสดง
ย่อมบัญญัติ.

คำว่า ตยิทํ กถํสุ เป็นคำถามด้วยความสงสัย
เป็นคำถามด้วยความเคลือบแคลง เป็น
คำถามสองแง่ ไม่เป็นคำถามโดยส่วนเดียวว่า เรื่องนี้เป็นอย่างไรหนอแล
หรือไม่เป็นอย่างไร?

เรื่องนี้เป็นในหนอแล หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ชนทั้งหลายย่อมกล่าวกัน ...

ข้อนี้มันเป็นอย่างไร?

[๒๘๔] คำว่า

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยญาณว่าเป็นมุนีหรือ ความว่า

ชนทั้งหลายย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง

ย่อมบัญญัติซึ่งบุคคลผู้เข้าไป เข้า

ไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยญาณอันสัปปุตด้วยสมบัติ ๘

หรือด้วยญาณ คือ อภิญญา ๕ ว่าเป็นมุนี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่ง

บุคคลผู้ประกอบด้วยญาณว่าเป็นมุนี.

[๒๘๕] คำว่า

หรือว่าชนทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่งบุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็น

มุนี ความว่า หรือว่าชนทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ...

ประกอบด้วยความเพียรของบุคคลผู้เป็นอยู่

เศร้าหมอง ผู้ทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งยวดหลายอย่างว่าเป็นมุนี เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า หรือว่าชน

ทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่งบุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี.

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้น

จึงกล่าวว่า

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวกันว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก. ข้อนี้

นั้นเป็นอย่างไร? ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบ

ด้วยญาณว่าเป็นมุนี หรือว่าย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วย
ความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี?

[๒๘๖] ดูกรนันทะ ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วย
ทิณฺณิ ด้วยสุตะ ด้วยญาณ ว่าเป็นมุนี. เราย่อมกล่าวว่า
ชนเหล่าใดกำจัดเสนาเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีความ
หวังเที่ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุนี.

[๒๘๗] คำว่า น ทิณฺณิยา ในอุเทศว่า น ทิณฺณิยา น สุติยา น ปาณน
ดังนี้

ความว่า ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวด้วยความหมดจดด้วยความเห็น.

คำว่า น สุติยา ความว่า ไม่กล่าวด้วยความหมดจด ด้วยการฟัง.

คำว่า น ปาณน ความว่า ไม่กล่าวแม้ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยสมบัติ
๘ ไม่กล่าว

ด้วยญาณอันผิด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วยทิณฺณิ ด้วยสุตะ

ด้วยญาณ.

[๒๘๘] คำว่า กุสลา ในอุเทศว่า มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺติ ดังนี้ ความว่า
ท่าน

ผู้ฉลาดในชั้นนี้ ท่านผู้ฉลาดในธาตุ ท่านผู้ฉลาดในอายตนะ

ท่านผู้ฉลาดในปฏิจลสมุปบาท ท่าน

ผู้ฉลาดในสติปัญฐาน ท่านผู้ฉลาดในสัมมปปธาน

ท่านผู้ฉลาดในอิทธิบาท ท่านผู้ฉลาดใน

อินทริย์ ท่านผู้ฉลาดในพละ ท่านผู้ฉลาดในโพชฌงค์

ท่านผู้ฉลาดในมรรค ท่านผู้ฉลาดในผล

ท่านผู้ฉลาดในนิพพาน. ท่านผู้ฉลาดเหล่านั้น ย่อมไม่กล่าว ...

ผู้ประกอบด้วยความหมดจดด้วย

ความเห็น ด้วยความหมดจดด้วยการฟัง

ด้วยความหมดจดด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยสมบัติ ๘

หรือด้วยญาณอันผิด ว่าเป็นมุนี เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดูกรนันทะ

ท่านผู้ฉลาด ... กล่าว ...

ว่าเป็นมุนี.

[๒๘๙] คำว่า เราย่อมกล่าวชนเหล่าใดกำจัดเสนาเสียแล้ว
เป็นผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มี
ความหวัง เทียวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุณี ความว่า เสนามารตรัสว่า เสนา.
กายทุจริตเป็น
เสนามาร วชิทุจริตเป็นเสนามาร มโนทุจริตเป็นเสนามาร
ราคะเป็นเสนามาร โทสะเป็นเสนา-
*มาร โมหะเป็นเสนามาร ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่
ความตีเสมอ ความริษยา
ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข่งดี
ความถือตัว ความดูหมิ่น
ท่าน ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง
ความกระวนกระวายทั้งปวง ความ
เร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุศลากิสังขารทั้งปวง
เป็นเสนามาร.

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

กามท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๑ ของท่าน. ความไม่ยินดีท่าน
กล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๒ ของท่าน. ความหิวและความกระหาย
ท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๓ ของท่าน. ตัณหาท่านกล่าวว่าเป็น
เสนาที่ ๔ ของท่าน. ถีนมิตะท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๕
ของท่าน. ความขลาดท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๖ ของท่าน.
วิจิณฺฉณาท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๗ ของท่าน. ความลบหลู่
ความกระด้างท่านกล่าวว่าเป็นเสนาที่ ๘ ของท่าน. ลาก ความ
สรรเสริญ สักการะ ยศที่ได้มาผิด ก็เป็นเสนา. ความยก
ตนและการชมผู้อื่นก็เป็นเสนา. นี่เสนามารของท่าน (เป็น
มารไม่ปล่อยท่านให้พ้นอำนาจไป) เป็นผู้ประหารท่านผู้มี
ธรรมดำ. คนไม่กล้าย่อมไม่ชนะเสนานั้นได้. คนกล้าย่อม
ชนะได้ ครั้นชนะแล้วย่อมได้ความสุข ดังนี้.

เสนามารทั้งปวง กิเลสทั้งปวง ชนเหล่าใดชนะแล้ว ให้แพ้ ทำลาย
กำจัดให้เปื้อนหน้า

หนีแล้วด้วยอริยมรรค ๔ ในกาลใด ในกาลนั้น ชนเหล่านั้น
เรากล่าวว่าผู้กำจัดเสนาเสียแล้ว.

คำว่า อนิฆา ความว่า รากะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ
ฯลฯ อกุสลา-

*ภิสังขารทั้งปวง เป็นความทุกข์. ความทุกข์เหล่านั้น ชนเหล่าใดละขาด
ตัดขาด สงบ ระวังแล้ว

ทำไมให้อาจเกิดขึ้น เภาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ชนเหล่านั้น ตรัสว่า
ผู้ไม่มีความทุกข์.

ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า ความหวัง
ในคำว่า

นิราสา ดังนี้. ความหวังคือ ตัณหานี้ ชนเหล่าใดละขาด ...

เภาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ชน
เหล่านั้น ตรัสว่า ผู้ไม่มีความหวัง.

คำว่า เรากล่าวว่า ชนเหล่าใดกำจัดเสนาเสียแล้ว ไม่มีทุกข์
ไม่มีความหวัง เทียบไป

ชนเหล่านั้นเป็นมุณี ความว่า เราย่อมกล่าว ... ย่อมประกาศว่า ชนเหล่าใด
คือ พระอรหันตชินาสพ

กำจัดเสนาเสียแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ย่อมเทียบไป คือ
เปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป

รักษา บำรุง เยียวยา ชนเหล่านั้นเป็นมุณีในโลก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
เราย่อมกล่าวว่า

ชนเหล่าใดกำจัดเสนาเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เทียบไป
ชนเหล่านั้นเป็นมุณี.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรนันทะ ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วย
ทิณฐิ ด้วยสุตะ ด้วยญาณว่า เป็นมุณี. เราย่อมกล่าวว่า
ชนใดกำจัดเสนาเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง
เทียบไป ชนเหล่านั้นเป็นมุณี.

[๒๙๐] (ท่านพระนันทะทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด

ด้วยการเห็นและการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วย
มงคลหลายชนิดบ้าง. (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค) ผู้มีฤทธิ์
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้สำรวมแล้ว ประพฤติอยู่ในทิฏฐิ
นั้น ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชราบ้างหรือ? ข้าแต่พระผู้มี-
พระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอพระองค์โปรด
ตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๒๙๑] คำว่า เยเกจิ ในอุทเทสว่า เยเกจิเม สมณพราหมณา เส ดังนี้
ความว่า

ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ
มีส่วนไม่เหลือ. คำว่า เยเกจิ

นี้เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งเข้าถึงการบวช คือ
ถึงพร้อมด้วยการบวช

ภายนอกพุทธศาสนานี้ ชื่อว่าสมณะ.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีวาตะเจริญ ชื่อว่า พราหมณ์.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมณพราหมณ์.

บทว่า อิติ ในอุทเทสว่า อิจฺจายสฺมา นนฺโท ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสฺมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า นนฺโท เป็นชื่อ ฯลฯ

เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนั้นทูลถามว่า.

[๒๙๒] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบ้าง
ความว่า ย่อมกล่าว

คือ ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติความหมดจด คือ
ความหมดจดพิเศษ ความ

บริสุทธิ ความพ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบ้าง ...
ด้วยการสดับบ้าง ... ด้วยการ

เห็นและการสดับบ้าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและด้วยการ
สดับบ้าง.

[๒๙๓] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง ความว่า
ย่อมกล่าว ...

ย่อมบัญญัติความหมดจด ... ความพันรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ...
ด้วยทั้งศีลและวัตรบ้าง

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๒๙๔] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด ความว่า
ย่อมกล่าว ...

ย่อมบัญญัติความหมดจด ...
ความพันรอบด้วยมงคลคือวัตรและความตื่นข่าวกายอย่าง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด.

[๒๙๕] คำว่า กจฺจิสฺส ในอุเทศว่า กจฺจิสฺส เต (ภควา) ตตฺถ ยตา
จรฺนตา ดังนี้

เป็นการถามด้วยความสงสัย เป็นการถามด้วยความเคลือบแคลง
เป็นการถามสองแง่ ไม่เป็นการ
ถามส่วนเดียวว่า เรื่องนั้นเป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้?
เรื่องนี้เป็นไฉนหนอแล
หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าบ้างหรือ.

คำว่า เต คือ พวกสมณพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิเป็นคติ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พวกสมณพราหมณ์นั้น ...
บ้างหรือ.

คำว่า ตตฺถ ในอุเทศว่า ตตฺถ ยตา จรฺนตา ดังนี้ ความว่า
ในทิฏฐิของตน

ในความควรของตน ในความชอบใจของตน ในลัทธิของตน.

คำว่า ยตา ความว่า สำรวม สงวน คุ้มครอง รักษา ระวัง.

คำว่า เทียวไป ความว่า เทียวไป เทียวไปทั่ว
ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นไป รักษา

บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค)
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้สำรวม

แล้วประพจน์อยู่ในทิวทัศน์นั้น ... บ้างหรือ.

[๒๙๖] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา
ความว่า ได้ข้ามแล้ว

คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงแล้วซึ่งชาติชราและมรณะ.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก คำว่า มาริสนี้
เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับ

ด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ... ได้ข้ามแล้ว
ซึ่งชาติและชรา.

[๒๙๗] คำว่า ปุจฉามิ ต่ ในอุเทศว่า ปุจฉามิ ต่ ภควา พुरुหิ เมตํ ดังนี้
ความว่า

ข้าพระองค์ขอทูลถาม ทูลขอ ทูลเชื้อเชิญ ทูลให้ประกาศซึ่งปัญหานั้นว่า
ขอพระองค์จงตรัส

บอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ ความว่า
ขอพระองค์จงตรัส ...

จงประกาศ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น.

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.
เพราะเหตุนี้พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด
ด้วยการเห็นและการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วย
มงคลหลายชนิดบ้าง. (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค) ผู้นิรทุกข์
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้สำรวมแล้ว ประพจน์อยู่ในทิวทัศน์
นั้น ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรานี้หรือ? ข้าแต่พระผู้มี-
พระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น. ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๒๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรนันทะ)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด
ด้วยการเห็นและการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง
ด้วยมงคลหลายชนิด. เราย่อมกล่าวว่า สมณพราหมณ์
เหล่านั้น ถึงแม้เป็นผู้สำรวมแล้วประพฤติดูอยู่ในทิฏฐินั้น
แต่ก็ข้ามซึ่งชาติและชราไปไม่ได้.

[๒๙๙] คำว่า เยเกจิ ความว่า ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง
ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง
ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า เยเกจิ นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด.
ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
เข้าถึงการบวช ถึงพร้อมด้วยการบวชภายนอก
แต่พุทธศาสนานี้ชื่อว่าสมณะ. ชนเหล่าใด
เหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีวาหะเจริญ ชื่อว่าพราหมณ์. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
สมณพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งนี้. พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า นันทะ
ในอุเทศว่า นนฺทาติ
ภควา ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรนันทะ.

[๓๐๐] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบ้าง
ความว่า ย่อมกล่าว
ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ซึ่งความหมดจด
ความหมดจดวิเศษ ความบริสุทธิ์
ความพ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบ้าง ...
ด้วยการสดับบ้าง ... ด้วยการเห็น
และสดับบ้าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและด้วยการสดับบ้าง.

[๓๐๑] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง ความว่า
ย่อมกล่าว ...

ย่อมบัญญัติความหมดจด ... ความพันรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ...
ด้วยศีลและวัตรบ้าง

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๓๐๒] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด ความว่า
ย่อมกล่าว ...

ย่อมบัญญัติด้วยมงคลคือวัตรและความตื่นขำมากอย่าง
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความ
หมดจดด้วยมงคลหลายชนิด.

[๓๐๓] คำว่า กิจาปิ ในอุเทศว่า กิจาปิ เต ตตถ ยตา จรณติ
เป็นบทสนธิ

เป็นบทเกี่ยวเนื่อง เป็นเครื่องทำบทให้เต็ม
เป็นความพร้อมเพรียงแห่งอักขระ เป็นความ
สละสลวยแห่งพยัญชนะ. บทว่า กิจาปิ นี้ เป็นไปตามลำดับบท คำว่า เต
คือ พวก

สมณพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิ. คำว่า ตตถ ความว่า ในทิฏฐิของตน
ในความควรของตน ในความ

ชอบใจของตน ในลัทธิของตน. คำว่า ยตา ความว่า เป็นผู้สำรวม สงวน
คุ้มครอง รักษา

ระวัง.

คำว่า จรณติ ความว่า เทียวไป ... เยียวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ถึงแม้สมณพราหมณ์

เหล่านั้นเป็นผู้สำรวมแล้ว ประพฤติอยู่ในทิฏฐินั้น.

[๓๐๔] คำว่า เราย่อมกล่าววว่า ... ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ ความว่า
เราย่อมกล่าว ...

ย่อมประกาศว่า ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งชาติ
ชราและมรณะไปไม่ได้

คือ ไม่ออก ไม่สละ ไม่ก้าวล่วง ไม่เป็นไปล่วงจากชาติ ชราและมรณะ
ย่อมวนเวียนอยู่

ภายในชาติ ชราและมรณะ วนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร ไปตามชาติ
ชราที่เล่นตาม พยาธิก็

ครอบงำ มรณะก็ห้าห้า ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่เร้น ไม่มีสรณะ ไม่มีที่พึ่ง เพราะฉะนั้นจึงชื่อ

ว่า เราย่อมกล่าวว่า ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด ด้วยการเห็นและด้วยการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วยมงคลหลายชนิด. เราย่อมกล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้เป็นผู้สำรวมแล้วประพฤติดูอยู่ในทิณฐินั้น แต่ก็ข้ามซึ่งชาติและชราไปไม่ได้.

[๓๐๕] (ท่านพระนั้นทะลุถามว่า)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด ด้วยการเห็นและการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วยมงคลหลายชนิดบ้าง. ถ้าพระองค์ผู้เป็นพระมุณีตรัสสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ข้ามโอฆะไปไม่ได้แล้ว. ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ เมื่อเป็นอย่างนั้น บัดนี้ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้ามชาติและชราไปได้แล้ว. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.

[๓๐๖] คำว่า เยเกจิ ในอุเทศว่า เยเกจิ เม สมณพราหมณาเส ดังนี้ ความว่า

ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ. คำว่า เยเกจิ นี้

เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งเข้าถึงการบวช คือ ถึงพร้อมด้วยการบวช

ภายนอกพุทธศาสนานี้ ชื่อว่าสมณะ.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีวาตะเจริญ ชื่อว่าพราหมณ์.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา นนฺโท ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า อายสุมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า นนโท เป็นชื่อ ฯลฯ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนั้นทะลุถามว่า.

[๓๐๗] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบ้าง
ความว่า ย่อมกล่าว

ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติความหมดจด คือ
ความหมดจดวิเศษ ความบริสุทธิ์

ความพ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบ้าง ...
ด้วยการสดับบ้าง ... ด้วยการเห็นและ

การสดับบ้าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและด้วยการสดับบ้าง.

[๓๐๘] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง ความว่า
ย่อมกล่าว ... ย่อม

บัญญัติความหมดจด ... ความพ้นรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ...
ด้วยทั้งศีลและวัตรบ้าง เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๓๐๙] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด
ความว่าย่อมกล่าว ... ย่อม

บัญญัติด้วยมงคลคือวัตรและความตื่นขาวมากอย่าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ย่อมกล่าวความหมดจด
ด้วยมงคลหลายชนิด.

[๓๑๐] คำว่า เต เจ ในอุเทศว่า เต เจ มุณี พุริส อโนมตฺติณฺเณ ดังนี้
ความว่า

พวกสมณพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิเป็นคติ ญาณท่านกล่าวว่า โมนะ ในบทว่า
มุณี. ฯลฯ พระผู้มีพระภาค

นั้น ล่วงแล้วซึ่งราคาภิธรรมเป็นเครื่องข้อง และค้นหาเป็นดั่งว่าชาย
เป็นมุณี.

คำว่า ย่อมตรัสว่า ... ข้ามโอชะไปไม่ได้แล้ว ความว่า ข้ามไม่ได้แล้ว
คือ ข้ามขึ้น

ไม่ได้แล้ว ข้ามลวงไม่ได้แล้ว ก้าวลวงไม่ได้แล้ว
เป็นไปลวงไม่ได้แล้วซึ่งกามโอชะ ภวโอชะ
ทิณฐิโอชะ อวิชชาโอชะ วณเวียนอยู่ภายในชาติชราและมรณะ
วนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร
ไปตามชาติ ชราก็เล่นตาม พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ห้าหั้น
ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น
ไม่มีสรณะ ไม่มีที่พึ่ง.

คำว่า ย่อมตรัส คือ ย่อมตรัส ... ย่อมประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถ้าพระองค์ผู้

เป็นมุนีย่อมตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามโอชะไปไม่ได้แล้ว.

[๓๑๑] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ เมื่อเป็นดั่งนั้น ในบัดนี้
ใครเล่าในเทวโลก

และมนุษย์โลก ข้ามชาติและชราไปได้ ความว่า เมื่อเป็นดั่งนั้น
ใครนั้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก

มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
ข้ามได้แล้ว คือ

ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ล่วงแล้ว ก้าวล่วงแล้ว เป็นไปลวงแล้วซึ่งชาติ
ชราและมรณะ.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความเคารพ. คำว่า

มาริส นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ เมื่อเป็นดั่งนั้น ในบัดนี้
ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลกข้ามชาติและ
ชราไปได้แล้ว.

[๓๑๒] คำว่า ปุจฉามิ ต่ ในอุเทศว่า ปุจฉามิ ต่ ภควา พुरुหิ เม ต่ ดังนี้
ความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลขอ ทูลเชื่อเชิญ
ทูลให้ประสาธซึ่งปัญหานี้ว่า ขอ

พระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ขอทูลถาม

ปัญหานั้น.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็น
สัจฉิกาบัญญัติ,

คำว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ ความว่า
ขอพระองค์โปรด

ตรัส ... โปรดประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหา

นั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนี้
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมดจด ด้วย
การเห็นและการสดับบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วยมงคล
หลายชนิดบ้าง. ถ้าพระองค์ผู้เป็นพระมุณีตรัสพราหมณ์เหล่านั้น
ว่า ข้ามโอะหะไปไม่ได้แล้ว. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นรหุข เมื่อเป็น
อย่างนั้น บัดนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้ามชาติและ
ชราไปได้แล้ว. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
ปัญหานั้น. ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์.

[๓๑๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรนันทะ) เราย่อมไม่กล่าวว่า
สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้อันชาติและชราหุ้มห่อแล้ว. เราย่อม
กล่าวว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้ทราบ ศีลและวัตรทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคล
หลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้ตนหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
นรชนเหล่านั้นแล เป็นผู้ข้ามโอะหะได้แล้ว.

[๓๑๔] คำว่า เราย่อมไม่กล่าวว่า

สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้อันชาติและชราหุ้มห่อ

แล้ว ความว่า ดูกรนันทะ เราย่อมไม่กล่าวว่า

สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้อันชาติและชราหุ้ม

ไว้แล้ว หุ้มไว้แล้ว คลุมไว้แล้ว ปิดไว้แล้ว บังไว้แล้ว ครอบไว้แล้ว.

เราย่อมกล่าว คือ

ย่อมบอก ... ทำให้ตื่นว่า สมณพราหมณ์เหล่าใด ละชาติ

ชราและมรณะแล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ทำให้ไม่มีที่ต้งต้งตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี
มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา สมณพราหมณ์
เหล่านั้นมีอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เราย่อมไม่กล่าวว่า
สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้อันตราย
และชราหุ้มห่อไว้แล้ว.

[๓๑๕] คำว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้ทราบ

ศีลและวัตรทั้งปวง ความว่า นรชนเหล่าใดละแล้ว คือ ละแล้ว บรรเทาแล้ว
ทำให้สิ้นสุด

แล้ว ให้ถึงความไม่มีแล้ว ซึ่งความหมดจดด้วยการเห็นทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดด้วยการฟัง

ทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดทั้งด้วยการเห็นและด้วยการฟังทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดด้วยการได้

ทราบทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดด้วยศีลทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดด้วยวัตรทั้งปวง ... ซึ่งความหมด

จดทั้งด้วยศีลและวัตรทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น

เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ หรือแม้ศีลหรือวัตรทั้งปวง.

[๓๑๖] คำว่า ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง ความว่า ละแล้ว คือ
ละขาด

แล้ว บรรเทาแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว ให้ถึงความไม่มีแล้ว ซึ่งความหมดจด
คือ ความหมด

จตวิเศษ ความบริสุทธิ์ ความพ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ
ด้วยมงคลคือวัตรและความ

ตื่นขำมากอย่าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง.

[๓๑๗] คำว่า ตณฺหํ ในอุเทศว่า ตณฺหํ ปริิไย อนาสวา เย เต เว นรา
โอสติณฺณาติ พุรุมิ ดังนี้ ได้แก่วรรณคดี สัทตณฺหา คณฺธตณฺหา
รสตณฺหา โภฏฐัพพตณฺหา
ธรรมตณฺหา.

คำว่า กำหนดรู้แล้ว ความว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งค้นหาด้วยปัญญา ๓
คือ ญาตปัญญา

ตริณปัญญา ปหานปัญญา.

ญาตปัญญาเป็นไฉน? นรชนย่อมรู้ชัด คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นค้นหาว่า
นี้รูปค้นหา

นี้สัทค้นหา นี้คันธค้นหา นี้รสค้นหา นี้โผฏฐัพพค้นหา นี้ธรรมค้นหา
นี้ชื่อว่าญาตปัญญา.

ตริณปัญญาเป็นไฉน?

นรชนทำค้นหาที่ตนรู้อย่างนี้แล้วย่อมพิจารณาค้นหา คือ พิจารณา
โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นฝิ ฯลฯ โดยความไม่ให้สลดออก
นี้ชื่อว่า

ตริณ-ปัญญา.

ปหานปัญญาเป็นไฉน? นรชนพิจารณาอย่างนี้แล้ว ละ บรรเทา
ทำให้สิ้นสุด ให้

ถึงความไม่มีซึ่งค้นหา. สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย

ฉันทราคะในค้นหาใด ท่านทั้งหลายจงละฉันทราคะนั้นเสีย.
เมื่อเป็นอย่างนี้ ตัณหานั้นจักเป็น

ของอันท่านทั้งหลายละแล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ทำไมให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มี

ความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ดังนี้. นี้ชื่อว่าปหานปัญญา.

กำหนดรู้แล้วซึ่งค้นหาด้วย

ปัญญา ๓ นี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กำหนดรู้ซึ่งค้นหา.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ
ทิณฺฐาสวะ

อวิชชาสวะ. นรชนเหล่าใดละอาสวะเหล่านี้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ทำไมให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา นรชนเหล่านั้นตรัสว่า
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ.

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชินาสพทั้งหลาย.

คำว่า เราย่อมกล่าวว่า นรชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัณหาแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชน
เหล่านั้นแล ข้ามโอชะได้แล้ว ความว่า เราย่อมกล่าวว่า ... ย่อมประกาศว่า
นรชนเหล่าใด
กำหนดรู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้น
ข้ามแล้วซึ่งกามโอชะ ภวโอชะ ทิณฺณ-
*โอชะ อวิชชาโอชะ คือ ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามออก ล่วง ก้าวล่วง
เป็นไปล่วงแล้วซึ่งทาง
แห่งสังสารวัฏทั้งปวง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เราย่อมกล่าวว่า
นรชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัณหา
แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นแล ข้ามโอชะได้แล้ว.
เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

เราย่อมไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้อันชาติและ
ชราหุ้มห่อแล้ว เราย่อมกล่าวว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่ง
รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ศีลและวัตร
ทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้
ตัณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นแล เป็นผู้
ข้ามโอชะได้แล้ว.

[๓๑๘] ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ย่อมขอบใจพระวาจานั้น อัน
พระองค์ผู้เป็นพระมเหสี (ผู้แสวงหาธรรมใหญ่) ตรัสดีแล้ว
ไม่มีอุปริ. แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่า นรชนเหล่าใดละแล้ว
ซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ศีลและ
วัตรทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนด
รู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นแลเป็นผู้
ข้ามโอชะได้แล้ว.

[๓๑๙] คำว่า เอตํ ในอุเทศว่า เอตาทินนุทามิ วโจ มหะสิโน ดังนี้
ความว่า
ข้าพระองค์ย่อมยินดี คือ ยินดียิ่ง เบิกบาน อนุโมทนา ปรรณนา พอใจ
ประสงค์ รักใคร่

จิตใจ พระวาจา คือ ทางแห่งถ้อยคำ เทศนา อนุสนธิ ของพระองค์.

คำว่า อันพระองค์เป็นพระมหาลี ความว่า

พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระมหาลี ทรง

แสวงหา คือ ทรงเสาะหา ทรงค้นหา ซึ่งศีลชั้นยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้น
จึงทรงพระนามว่า

มเหสี. ฯลฯ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทวดาล่วงเทวดาประทับที่ไหน
พระนราสภประทับที่ไหน

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า มเหสี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์ย่อมขอบใจพระวาจา

นั้น อันพระองค์ผู้เป็นพระมหาลี.

[๓๒๐] คำว่า สุกิตติตฺ ในอุเทศว่า สุกิตติตฺ โคตม นุปริกํ ดังนี้ ความว่า
ตรัสบอกดีแล้ว คือ ทรงแสดงดีแล้ว ทรงบัญญัติดีแล้ว ทรงแต่งตั้งดีแล้ว
ทรงเปิดเผยดีแล้ว

ทรงทำให้ดีขึ้นดีแล้ว ทรงประกาศดีแล้ว.

กิเลส ชั้นธ และอภิสังขาร ท่านกล่าวว่า อุปริ ในอุเทศว่า โคตม นุปริกํ
ดังนี้.

การละอุปริ ความสงบอุปริ ความสลละคืนอุปริ ความระงับอุปริ อมตนิพพาน
ท่านกล่าวว่า

ธรรมไม่มีอุปริ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระโคตม ... ตรัสดีแล้ว
เป็นธรรมไม่มีอุปริ.

[๓๒๑] คำว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้ทราบ

ศีลและวัตรทั้งปวง ความว่า นรชนเหล่าใดละแล้ว คือ สละ บรรเทา
ทำให้สิ้นสุด ให้ถึง

ความไม่มีซึ่งความหมดจดด้วยการเห็นทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดด้วยการฟังทั้งปวง ซึ่งความ

หมดจดทั้งด้วยการเห็นและการฟังทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดด้วยการได้ทราบทั้งปวง ... ซึ่งความ

หมดจดด้วยศีลทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดด้วยวัตรทั้งปวง ...

ซึ่งความหมดจดทั้งด้วยศีลและ

วัตรทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น
เสียงที่ได้ยิน อารมณ์
ที่ได้ทราบ ศิลและวัตรทั้งปวง.

[๓๒๒] คำว่า ละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง ความว่า ละ คือ ละขาด
บรรเทา

ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความหมดจด คือ ความหมดจด วิเศษ
ความบริสุทธิ์ ความ

พ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยมงคล
คือวัตรและความตื่นข่าวมากอย่าง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง.

[๓๒๓] คำว่า ตณฺหํ ในอุเทศว่า ตณฺหํ ปริิไย อนาสวา เย อหฺมปิ เต
โฆมตฺถินฺนาติ พฺรุมิ ดังนี้ คือ รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา
รสตัณหา โภญฺฐัพพตฺถินฺนา
ธรรมตัณหา.

คำว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตัณหา ความว่า
กำหนดรู้แล้วซึ่งตัณหาด้วยปัญญา ๓ คือ
ญาตปริญญา ตีรณปริญญา ปหานปริญญา.

ญาตปริญญาเป็นไฉน? นรชนย่อมรู้ซึ่งตัณหา คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า
นี้รูปตัณหา
นี้สัมผัสตัณหา นี้คันธตัณหา นี้รสตัณหา นี้โภญฺฐัพพตฺถินฺนา
นี้ธรรมตัณหา. นี้ชื่อว่า ญาต-
*ปริญญา.

ตีรณปริญญาเป็นไฉน? นรชนทำตัณหาที่ตนรู้อย่างนี้แล้ว
ย่อมพิจารณาตฺถินฺนา คือ
พิจารณาด้วยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ โดยความไม่ให้สลดออก.
นี้ชื่อว่า ตีรณปริญญา.

ปหานปริญญาเป็นไฉน? นรชนพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ละบรรเทา
ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งตัณหา. นี้ชื่อว่าปหานปริญญา.
กำหนดรู้แล้วซึ่งตัณหาด้วยปัญญา ๓ นี้

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตณหา.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ
ทิฏฐาสวะ

อวิชชาสวะ. นรชนเหล่าใดละอาสวะเหล่านี้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ทำไมให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา นรชนเหล่านั้นตรัสว่า
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชีนาสพทั้งหลาย.

คำว่า แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่ นรชนเหล่าใดกำหนดรู้ตณหาแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ

นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะแล้ว ความว่า แม้ข้าพระองค์ก็กล่าว คือ
พูดว่า นรชนเหล่าใด

กำหนดรู้ตณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ

นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามแล้วซึ่งกามโอชะ ภวโอชะ

ทิฏฐิโอชะ อวิชชาโอชะ ข้ามแล้ว ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามออกแล้ว ล่วงแล้ว
ก้าวล่วงแล้ว ซึ่ง

ทางสงสารทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แม้ข้าพระองค์ย่อมกล่าวว่
นรชนเหล่าใดกำหนดรู้

ตณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะแล้ว.

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้น

จึงกล่าวว่

ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ย่อมขอบใจพระว่จา นั้น อัน
พระองค์ผู้เป็นพระมเหสีตรัสดีแล้ว ไม่มีอุปรี. แม้ข้า-
พระองค์ก็กล่าวว่ นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น
เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ศิลและวัตรทั้งปวง ทั้ง
ละแล้วซึ่งมกคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้ตณหาแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะได้แล้ว.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ

พระนันทะนั่งประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาค

ประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์. ข้าพระองค์
เป็นสาวก ดังนี้.

จบนั้นทมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๗.

หมกมณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระหมกะ

[๓๒๔] (ท่านพระหมกะทูลถามว่า)

ในกาลอื่นก่อนแต่ศาสนาของพระโคดม พวกอาจารย์เหล่านี้
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้. เรื่องนี้จักมีดังนี้. คำทั้งหมดนั้น
เป็นคำกล่าวสืบๆ กันมา. คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตริก
ให้เจริญ. ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น.

[๓๒๕] คำว่า เย ในอุเทศว่า เยเม ปุพเพ วิทยากัสสุ ดังนี้ ความว่า
พาริพราหมณ

และพราหมณอื่นซึ่งเป็นอาจารย์ของพาริพราหมณ พยากรณ์แล้ว คือ
บอกแล้ว ... ประกาศแล้ว

ซึ่งทฎฐิของตน ความควรของตน ความชอบใจของตน ลัทธิของตน
อัยยาศัยของตน ความ

ประสงค์ของตน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ... ก่อน ...

พวกอาจารย์เหล่านี้พยากรณ์แล้ว.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจจายสุมมา หมโก ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ
คำว่า อิติ นี้

เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า อายสุมมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความเคารพ. คำว่า
อายสุมมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า หมโก เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณนั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ท่านพระหมกะทูลถามว่า.

[๓๒๖] คำว่า ในกาลอื่นแต่ศาสนาของพระโคตม ความว่า ในกาลอื่นแต่ศาสนา

ของพระโคตม คือ อื่นแต่ศาสนาของพระโคตม

ก่อนกว่าศาสนาของพระโคตม กว่าศาสนา

ของพระพุทธเจ้า กว่าศาสนาของพระชินเจ้า กว่าศาสนาของพระตถาคต
กว่าศาสนาของพระ-

*อรหันต์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในกาลอื่นแต่ศาสนาของพระโคตม.

[๓๒๗] คำว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมีดังนี้ ความว่า ได้ยินว่า
เรื่องนี้มีแล้ว

อย่างนี้. ได้ยินว่า เรื่องนี้จักมีอย่างนี้. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมี

ดังนี้.

[๓๒๘] คำว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสืบบๆ กันมา ความว่า
คำทั้งปวงนั้นเป็นคำ

กล่าวสืบบๆ กันมา คือ อาจารย์เหล่านั้น กล่าวธรรมอันไม่ประจักษ์แก่ตน
ที่ตนมิได้รู้เฉพาะเอง

โดยบอกตามที่ได้ยินกันมา บอกตามลำดับสืบบๆ กันมา โดยอ้างตำรา
โดยเหตุที่นึกเดาเอาเอง

โดยเหตุที่คาดคะเนเอาเอง ด้วยความตรึกตามอาการ
ด้วยความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสืบบๆ กันมา.

[๓๒๙] คำว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ ความว่า
คำทั้งปวงนั้น

เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ คือ เป็นเครื่องยังวิตกให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความดำริให้เจริญ

เป็นเครื่องยังกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความตรึกถึงญาติให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความตรึกถึงชนบทให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความตรึกถึงเทวดาให้เจริญ เป็นเครื่อง

ยังวิตกปฏิเสธด้วยความเอ็นดูผู้อื่นให้เจริญ
เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิเสธด้วยลาภ สักการะ
และความสรรเสริญให้เจริญ
เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิเสธด้วยความปรารถนามิให้ใครดูหมิ่น
ให้เจริญ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตริภิกให้เจริญ.

[๓๓๐] คำว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดียิ่งในคำนั้น ความว่า ข้าพระองค์ไม่ได้
ไม่ประสพ
ไม่ได้เฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น.
เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้น
จึงกล่าวว่า

ในกาลอื่นก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม พวกอาจารย์เหล่านี้
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้. เรื่องนี้จักมีดังนี้. คำทั้งหมด
นั้นเป็นคำกล่าวสับสนๆ กันมา คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความ
ตริภิกให้เจริญ. ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น.

[๓๓๑] ข้าแต่พระมุณี ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่อง
กำจัดตัณหา ที่บุคคลรู้แล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้าม
ตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๓๓๒] พราหมณ์นั้นกล่าวกะพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ ในอุเทศว่า
ตวัจ เม
ธมฺมมกฺขาหิ ดังนี้.

คำว่า ธมฺม ในอุเทศว่า ธมฺมมกฺขาหิ ดังนี้ ความว่า
ขอพระองค์โปรดตรัส ... โปรด
ทรงประกาศพรหมจรรย์อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ
พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔
อิทธิบาท ๔
อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน
และข้อปฏิบัติอันให้ถึงนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมแก่ข้าพระองค์.

[๓๓๓] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา
ธรมตัณหา

ชื่อว่าตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาณิคุมฺหาตํ มุนิ ดังนี้.

คำว่า เป็นเครื่องกำจัดตัณหา ความว่า เป็นเครื่องปราบตัณหา
เป็นเครื่องละตัณหา

เป็นเครื่องสงบตัณหา เป็นเครื่องสลະคินตัณหา เป็นเครื่องระงับตัณหา
เป็นอมตนิพพาน.

ญาณ ท่านกล่าวว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ. ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคล่วงแล้วซึ่งราคาทิธรรม

เป็นเครื่องข้องและตัณหาเป็นดั่งว่าข้าย จึงเป็นมุนิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระมุนิ ...

เครื่องกำจัดตัณหา.

[๓๓๔] คำว่า ที่บุคคลรู้แล้ว เป็นผู้มีสติเที่ยวไป ความว่า
บุคคลทำกรรมใดให้ทราบ

แล้ว คือ เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ
ทำให้ทราบแล้ว ...

ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรม
ดา.

คำว่า เป็นผู้มีสติ คือ เป็นผู้มีสติด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ เป็นผู้มีสติ
เจริญสติ-

*ปณฺฐานเครื่องพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ ผู้นั้นท่านกล่าวว่าเป็นผู้มีสติ
...

คำว่า เที่ยวไป คือ เที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นไป
รักษา เยียวยา

ให้เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเที่ยวไป.

[๓๓๕] ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า

ค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า เतर โลเก วิสตติก.
ค้นหาชื่อว่าวิสตติกาเพราะ
อรรถว่าอะไร? ฯลฯ เพราะอรรถว่าแผ่ไป ชานไป ฉะนั้น จึงชื่อว่า
วิสตติกา.

คำว่า ในโลก คือ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก.

คำว่า พึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก ความว่า
พึงเป็นผู้มีสติข้าม

คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง
ซึ่งค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.
เพราะเหตุนี้ พราหมณ์
นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระมุนี ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่อง
กำจัดค้นหาที่บุคคลรู้แล้ว เป็นผู้มึสติเที่ยวไป พึงข้ามค้นหา
อันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก แก่ข้าพระองค์เถิด.

[๓๓๖] ดูกรเหมกะ บทนิพพานเป็นที่บรรเทาฉันทราคะในปิยรูป
ทั้งหลาย ที่ได้เห็น ที่ได้ยินและที่ได้ทราบ (ที่รู้แจ้ง)
เป็นที่ไม่เคลื่อน.

[๓๓๗] คำว่า ทิณฺณํ ในอุเทศว่า อธิ ทิณฺณสฺสุมุตฺตํ วิปฺปเตสฺส ดังนี้
ความว่า
ที่ได้เห็นด้วยจักขุ. คำว่า โสตํ ความว่า ที่ได้ยินด้วยหู. คำว่า มุตฺตํ ความว่า
ที่ทราบ คือ
ที่สุดด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย. คำว่า วิปฺปเตสฺส คือ ที่รู้ด้วยใจ.
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ... ที่เห็น ที่ได้ยิน ที่ได้ทราบ ที่รู้แจ้ง.

[๓๓๘] คำว่า ดูกรเหมกะ ... ในปิยรูปทั้งหลาย ความว่า
สิ่งอะไรเป็นปิยรูป (เป็นที่รัก)

สาตรูป (เป็นที่ยินดี) ในโลก. จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
เป็นปิยรูปสาตรูป

ในโลก. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์
เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก. จักขุวิญญาณ
โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ
มโนวิญญาณ เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก.
จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
เป็นปิยรูป

สาตรูปในโลก. จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา
ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหา-

*สัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก.

รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา
ธรรมสัญญา เป็นปิยรูป

สาตรูปในโลก. รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา
รสสัญญาเจตนา โผฏฐัพพสัญญาเจตนา

ธรรมสัญญาเจตนา เป็นปิยรูป สาตรูปในโลก. รูปตัณหา สัททตัณหา
คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพ-

*ตัณหา ธรรมตัณหา เป็นปิยรูป สาตรูปในโลก. รูปวิตก สัททวิตก
คันธวิตก รสวิตก

โผฏฐัพพวิตก ธรรมวิตก เป็นปิยรูป สาตรูปในโลก. รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์
คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์

โผฏฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์ เป็นปิยรูป สาตรูปในโลก. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ในปิยรูปทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า เหมกะ.

[๓๓๙] ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพลินในกาม
ตัณหาในกาม

ความสืบนหาในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม ความหลงในกาม
ความชอบใจในกาม ในกาม

ทั้งหลาย กามโอชะ กามโยคะ กามุปาทาน กามฉันทนิวรณ ชื่อว่า
ฉันทราคะ ในอุเทศว่า

ฉันทราควิโนหนฺ ดังนี้. คำว่า เป็นที่บรรเทาฉันทราคะ ความว่า
เป็นที่ละฉันทราคะ เป็นที่สงบ

ฉันทราคะ เป็นที่สละคืนฉันทราคะ เป็นที่ระงับฉันทราคะ เป็นอมตนิพพาน.
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เป็นที่บรรเทาฉันทราคะ.

[๓๔๐] คำว่า บทนิพพาน ... ไม่เคลื่อน ความว่า บทนิพพาน คือ
บทที่ต้านทาน บทที่

เร้น บทที่ยึดหน่วง บทไม่มีภัย. คำว่า ไม่เคลื่อน คือ เทียง ยั่งยืน มั่นคง
เป็นธรรมไม่แปรปรวน.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บทนิพพาน ... ไม่เคลื่อน. เพราะเหตุ นั้น
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรhemกะ บทนิพพานเป็นที่บรรเทาฉันทราคะในปิยรูปทั้งหลาย
ที่ได้เห็น ที่ได้ยิน

และที่ได้ทราบ (ที่รู้แจ้ง) เป็นที่ไม่เคลื่อน.

[๓๔๑] พระอรหันตชินาสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงบทนิพพานนั้นแล้ว

เป็นผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว พระอรหันตชินาสพ
เหล่านั้น เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุกสมัย เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่ง
ตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

[๓๔๒] คำว่า เอตํ ในอุเทศว่า เอตทํปิเยสเส สตา ดังนี้ คือ
อมตนิพพาน ความ

สงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา

ความคลายกำหนัด ความดับตัณหา

ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด.

คำว่า รู้ทั่วถึง ความว่า รู้ทั่ว คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ
ทำให้แจ่มแจ้ง

คือ รู้ทั่ว ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เทียง

สังขารทั้งปวงเป็นทุกข ธรรม

ทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับ

ไปเป็นธรรมดา. คำว่า เย คือ พระอรหันตชินาสพทั้งหลาย.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า เป็นผู้มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐาน

คือพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้ันตรัสว่า
เป็นผู้มีสติ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดรู้ทั่วถึงบัพนิพพานนี้ เป็นผู้มีสติ.

[๓๔๓] คำว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว ความว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว
คือ มีธรรม

อันรู้แล้ว มีธรรมอันเทียบเคียงแล้ว มีธรรมอันพิจารณาแล้ว

มีธรรมอันแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรม

อันปรากฏแล้ว มีธรรมอันเห็นแล้ว ... มีธรรมอันปรากฏแล้วว่า

สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า ดับแล้ว ความว่า ชื่อว่าดับแล้ว เพราะเป็นผู้ยังราคะ โทสะ โมหะ
ความโกรธ

ความผูกโกรธ ฯลฯ อกุสลากิสังขารทั้งปวงให้ดับ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มีธรรมอันเห็นแล้ว

ดับแล้ว.

[๓๔๔] คำว่า เข้าไปสงบแล้ว ในอุเทศว่า อุปสนฺตา จ เต สทา ดังนี้ ความว่า
ชื่อว่าเข้าไปสงบแล้ว คือ สงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว เข้าไปสงบวิเศษแล้ว
ดับแล้ว ระงับแล้ว

เพราะความที่ราคะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ

อกุสลากิสังขารทั้งปวง เป็นโทษ

ชาติสงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว ใหม้แล้ว ดับแล้ว ปราศจากไปแล้ว

ระงับแล้ว เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้เข้าไปสงบแล้ว. คำว่า เต คือ พระอรหันตชีณาสพทั้งหลาย.

คำว่า ทุกสมัย คือ ทุกเมื่อ ในกาลทั้งปวง สิ้นกาลทั้งปวง

สิ้นกาลเป็นนิตย กาลยังยืน

เนื่องๆ ติดต่อ ไม่เฝือกกับเหตุอื่น สืบต่อโดยลำดับ เหมือนละลอกน้ำมิได้ว่าง
สืบต่อไม่ขาดสาย

กาลมีประโยชน์ กาลที่ถูกต้อง กาลเป็นปุเรกัต กาลเป็นปัจฉากัต ยามต้น
ยามกลาง ยามหลัง

ข้างแรม ข้างขึ้น คราวฝน คราวหนาว คราวร้อน ตอนวัยต้น ตอนวัยกลาง
ตอนวัยหลัง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น
เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุกสมัย.

[๓๔๕] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขณา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า วิสัฏฐิกา

ในอุเทศว่า ตัณณา โลเก วิสัฏฐิกัง ดังนี้.

ตัณหา ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในคำว่า วิสัฏฐิกัง เพราะอรรถว่าอะไร?

เพราะอรรถว่า ฯลฯ

แผ่ไป ชานไป ฉะนั้น จึงชื่อ วิสัฏฐิกา.

คำว่า ในโลก คือ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก.

คำว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว ... ในโลก ความว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว คือ ข้ามขึ้น
ข้ามพ้น

ก้าวล่วง ก้าวพ้น เป็นไปล่วงแล้ว ซึ่งตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ
ในโลก เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่งตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มี-

*พระภาคจึงตรัสว่า

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงบทนิพพานนั้นแล้ว

เป็นผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้วดับแล้ว พระอรหันตชีณาสพ

เหล่านั้น เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุกสมัย เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่ง

ตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ

พระหมกะนั้นประนมอัญชลินมัสการพระผู้มีพระภาค

ประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์. ข้าพระองค์

เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ เหมกมานวกปัญหานิทเทศ ที่ ๘.

โตทยมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระโตทยะ

[๓๔๖] (ท่านพระโตทยะทูลถามว่า)

กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด ตณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของผู้นั้น
เป็นเช่นไร.

[๓๔๗] คำว่า กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด ความว่า
กามทั้งหลายย่อมไม่อยู่ คือ
ไม่อยู่รวม ไม่มาอยู่ในผู้ใด.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา โตทยะ ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ
คำว่า อิติ นี้
เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า आयสุมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. คำว่า आयสุมา
นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพยำเกรง. คำว่า โตทยะ
เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำ
ร้องเรียกของพราหมณ์นั้น. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ท่านพระโตทยะทูลถามว่า.

[๓๔๘] คำว่า ตณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ความว่า ตณหาย่อมไม่มี คือ
ไม่ปรากฏ ไม่
ประจักษ์ แก่ผู้ใด คือ ตณหาอันผู้ใดละได้แล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้น เพา
เสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด.

[๓๔๙] คำว่า และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว ความว่า
ผู้ใดข้ามแล้ว คือ ข้าม
ขึ้นแล้ว ข้ามพ้น ล่วงแล้ว ก้าวล่วงแล้ว เป็นไปล่วงแล้วจากความสงสัย
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว.

[๓๕๐] คำว่า วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นเช่นไร? ความว่า
พราหมณ์นั้นยอมทูลถามวิโมกข์
ว่า วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นเช่นไร? คือ มีสัจฐานเช่นไร? มีประการอย่างไร?
มีส่วนเปรียบ
อย่างไร? อันบุคคลนั้นพึงปรารถนา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นเช่นไร?
เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
 กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
 และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของผู้นั้นเป็น
 เช่นไร?

[๓๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโตทยยะ)
 กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
 และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อย่างอื่นของ
 ผู้นั้น ย่อมไม่มี.

[๓๕๒] คำว่า ยสฺมี ในอุเทศว่า ยสฺมี กามา น วสนฺติ ดังนี้ คือ
ในพระอรหันต-
*ชีณาสพ โดยอุทานว่า กามา กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม
๑. ฯลฯ เหล่านี้
เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม.
 คำว่า ย่อมไม่มี ความว่า กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ คือ ย่อมไม่อยู่รวม
 ไม่มาอยู่ในผู้ใด
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้น
 โดยชื่อว่า โตทยยะ ในอุเทศว่า โตทยยาติ ภควา ดังนี้.
 คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำว่า ภควา นี้
 เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโตทยยะ.

[๓๕๓] รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา
ธรรมตัณหา
 ชื่อว่าตัณหา ในอุเทศว่า ยสฺส น วิชฺชติ ดังนี้.

คำว่า ยสส คือ แก่พระอรหันตชีนาสพ.

คำว่า ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ความว่า ตัณหาย่อมไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์

แก่ผู้ใด คือ ตัณหานั้นอันผู้ใดละแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้น เผลอเสียแล้ว

ด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด.

[๓๕๔] วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในทุกข ๔ลข

ความที่จิตหวาดใจสั่นเท่ห์ เรียกว่า

กถังกถา ในอุเทศว่า กถังกถา จ โย ตินฺโน ดังนี้.

คำว่า โย คือ พระชีนาสพนั้นใด.

คำว่า และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว ความว่า ผู้ใดข้ามแล้ว
คือ ข้ามขึ้น

ข้ามพ้น ล่วง ก้าวล่วง เป็นไปล่วงจากความสงสัยได้แล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า และผู้ใด

ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว.

[๓๕๕] คำว่า วิโมกข์อย่างอื่นของผู้นั้นย่อมไม่มี ความว่า วิโมกข์
อย่างอื่นอันเป็น

เครื่องให้หลุดพ้นได้ของผู้นั้นย่อมไม่มี.

ผู้นั้นควรทำกิจด้วยวิโมกข์อย่างไร? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

วิโมกข์อย่างอื่นของผู้นั้นย่อมไม่มี. เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กามทั้งหลายย่อมไม่มีอยู่ในผู้ใด ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด

และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อย่างอื่นของ
ผู้นั้นย่อมไม่มี.

[๓๕๖] ผู้นั้นไม่มีความหวังหรือยังมีหวังอยู่ มีปัญญาหรือมีความก่อ

(ตัณหาทิณฺฐิ) ด้วยปัญญา ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์จะพึง

รู้จักมุนีได้อย่างไร ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีสมันตจักขุ ขอ

พระองค์ตรัสบอกให้แจ้งซึ่งปัญญานั้น แก่ข้าพระองค์.

[๓๕๗] คำว่า ผู้นั้นไม่มีความหวังหรือยังมีความหวังอยู่ ความว่า
ผู้นั้นไม่มีตัณหา

หรือยังมีตณหา คือ ย่อมหวัง คือ ย่อมหวัง จํานง ยินดี ปรรณนา รักใคร่
ชอบใจ ซึ่งรูป

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สกฺล คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร
บิณฑบาต

เสนาสนะและคิลานปัจจยเภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ
รูปภพ อรูปภพ

สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปญฺจโวการภพ

อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน

อารมณ์ที่ทราบและธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้นั้นไม่มีความหวังหรือยังมีหวังอยู่.

[๓๕๘] คำว่า ผู้มีปัญญา ในอุเทศว่า ปญฺเฑณวา โส อหฺ ปญฺเฑณวา ปญฺเฑณวา
ความว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีความรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง
มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า หรือมีความก่อ (ตณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา ความว่า
หรือว่าย่อมก่อตณหาทิฏฐิ

คือ ยังตณหาหรือทิฏฐิให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ
ด้วยญาณในสมบัติ ๘

ด้วยญาณคืออภิญญา ๕ หรือด้วยญาณอันผิด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ผู้นั้นมีปัญญาหรือมีความก่อ
(ตณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา.

[๓๕๙] พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าสักกะ ในคำว่า สกฺก ในอุเทศว่า
มุนี อหฺ

สกฺก ยถา วิชํ ํ ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากศากยสกุล แม้เพราะเหตุ
ดังนี้ จึงชื่อว่า

พระสักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก
นับว่ามีทรัพย์ แม้เพราะ

เหตุดังนี้ จึงชื่อว่าพระสักกะ.

พระองค์มีทรัพย์เหล่านั้น คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล
ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือ

โอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา

ทรัพย์คือสติปัญญาน ทรัพย์คือ

สัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ

ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือ

มรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน. พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มั่งคั่ง
มีทรัพย์มาก นับว่า

มีทรัพย์ ด้วยทรัพย์เป็นดั่งว่าแก้วหลายอย่างเหล่านั้น แม้เพราะเหตุดังนี้
พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้อาจ อดอาจ สามารถ ผู้กล้า
ผู้แก้แล้วกล้า

ผู้ก้าวหน้า ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี ละความกลัว
ความขลาดเสียแล้ว

ปราศจากความเป็นผู้มีชนลูกชนพอง แม้เพราะเหตุนี้
พระองค์จึงชื่อว่าพระสักกะ.

คำว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักมันได้อย่างไร ความว่า
ข้าแต่พระสักกะ

ข้าพระองค์จะพึงรู้จัก คือ พึงรู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ รู้ประจักษ์ซึ่งมันได้อย่างไร
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักมันได้อย่างไร?

[๓๖๐] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า ตมเม วิทยาจิกฺข สมฺนตจกฺข ดังนี้ ความว่า
ข้าพระองค์

ขอทูลถาม ทูลวิงวอน เชื้อเชิญ ขอให้ประสาธน์ ซึ่งปัญหาใด.

คำว่า ขอโปรดตรัสบอกให้แจ้ง ความว่า ขอจงตรัสบอก ...

ขอจงประกาศ. พระสัพพัญญ-

*กุตญาณ เรียกว่า สมันตจักขุ ในคำว่า สมฺนตจกฺข ฯลฯ เพราะฉะนั้น
พระตถาคตจึงชื่อว่า

มีพระสมันตจักขุ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ
ขอพระองค์โปรดตรัส

บอกให้แจ้งซึ่งปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนั้น
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ผู้นั้นไม่มีความหวังหรือยังมีหวังอยู่ มีปัญญาหรือมีความก่อ
(ตัณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา. ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์จะพึง
รู้จักมันได้อย่างไร? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีสมันต์จักขุ ขอ
พระองค์โปรดตรัสบอกให้แจ้งซึ่งปัญหานั้น แก่ข้าพระองค์.

[๓๖๑] ผู้นั้นไม่มีความหวัง ไม่หวังอยู่ มีปัญญาและไม่มีความก่อ
(ตัณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา. ดูกรโศเตยยะ ท่านจงรู้จักมันผู้ไม่
มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพ แม้อย่างนี้.

[๓๖๒] คำว่า ผู้นั้นไม่มีความหวัง ไม่หวังอยู่ ความว่า ผู้นั้นไม่มีตัณหา
ไม่เป็นไป

กับด้วยตัณหา คือ ไม่หวัง ไม่จําแนง ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่รักใคร่
ไม่ชอบใจซึ่งรูป

เสียง กลิ่น ฯลฯ รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ
และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้ง เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้นั้นไม่มีความหวัง ไม่หวังอยู่.

[๓๖๓] คำว่า ผู้นั้นมีปัญญา ในอุเทศว่า ปุณฺณวา โส น จ ปุณฺณปิ
ดังนี้

ความว่า ผู้นั้นเป็นบัณฑิต มีปัญญา มีความตรัสรู้ มีญาณ
มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลาย
กิเลส.

คำว่า ไม่มีความก่อ (ตัณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา ความว่า
ผู้นั้นยอมไม่ก่อซึ่งตัณหา

หรือทิฏฐิ คือ ไม่ยังตัณหาหรือทิฏฐิให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด
ให้บังเกิดเฉพาะ ด้วย

ญาณในสมาบัติ ๘ ด้วยญาณคืออภิญญา ๕ หรือด้วยญาณอันพิศ.
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้นั้น

มีปัญญา ไม่มีความก่อ (ตัณหาทิฏฐิ) ด้วยปัญญา.

[๓๖๔] ญาณ ท่านกล่าวว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ ในอุเทศว่า เอวมปิ
โศเตยยะ

มุนี วิชาน ดังนี้. ฯลฯ

บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้องและตันทาเป็นดังข้าย ย่อมเป็นมุนี.

คำว่า ดุกรโตเทยยะ ท่านจงรู้จักมุนี ... แม้อย่างนี้ ความว่า
ดุกรโตเทยยะ ท่านจงรู้จัก

รู้แจ้ง รู้ประจักษ์ซึ่งมุนีอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดุกรโตเทยยะ
ท่านจงรู้จักมุนี ... แม้อย่างนี้.

[๓๖๕] คำว่า อภิฺจนํ ในอุเทศว่า อภิฺจนํ กามภเว อสตุตํ ดังนี้
ความว่า

เครื่องกังวลคือราคะ เครื่องกังวลคือโทสะ เครื่องกังวลคือโมหะ
เครื่องกังวลคือมานะ เครื่อง

กังวลคือทิฏฐิ เครื่องกังวลคือกิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต.
เครื่องกังวลเหล่านี้อันมุนีได้ละได้

แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ

มุนีนั้นตรัสว่า ไม่มีเครื่องกังวล. โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า กามภเว
ดังนี้ กามี ๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๖ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่าวัตถุกาม. ฯลฯ
เหล่านี้เรียกว่ากิเลสกาม.

โดยอุเทศว่า ภพ ภพมี ๒ อย่าง คือ กรรมภพ ๑ ปุณภพอันมีในปฏิสนธิ ๑.
ฯลฯ นี่เป็น

ปุณภพอันมีในปฏิสนธิ.

คำว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพ ความว่า
ผู้ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้อง

คือ ไม่เกี่ยว ไม่เกี่ยวข้อง ไม่พัวพัน ออกไป สลัดออก หลุดพ้นไม่
ประกอบในกามและภพ

มีใจอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล
ผู้ไม่ข้องในกาม

และภพ. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้นั้นไม่มีความหวัง ไม่หวังอยู่ มีปัญญาและไม่มีความก่อ

(ตัณหาทิณฐิ) ด้วยปัญญา. ดูกรโตเทยยะ ท่านจงรู้จักมนุษย์ที่ไม่มี
เครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในกามและภพ แม้อย่างนี้.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดา
ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.
จบ โตเทยยมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๙.

กัมปมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระกัมปะ

[๓๖๖] (ท่านพระกัมปะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกกรรมอันเป็น
ที่พึงแก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อห้วงกิเลส
เกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว.
อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกกรรมเป็นที่พึงแก่ข้าพระองค์.
ทุกข์นี้ไม่เพียงมีอีก อย่างไร?

[๓๖๗] สงสาร คือ การมา การไป ทั้งการมาและการไป กาลมรณะ คติ
ภพแต่ภพ

จุติ อุปบัติ ความบังเกิด ความแตก ชาติ ชรา และมรณะ ท่านกล่าวว่า สรร
ในอุเทศว่า
มชเป สรสมิ ตินฺนํ ดังนี้.

แม้ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ
แม้ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารก็ไม่ปรากฏ สัตว์
ทั้งหลายตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่ น้อมใจ ไปแล้ว
ในท่ามกลางสงสาร.

ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร?

วิภูฏะเป็นไปแล้วสิ้นชาติเท่านี้ พัน

จากนั้น ย่อมไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนั้น ที่สุดข้างต้นแห่งสงสาร
ย่อมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้.

วิภูฏะเป็นไปแล้วสิ้นร้อยชาติเท่านี้ พันจากนั้นย่อมไม่เป็นไป
ย่อมไม่มีอย่างนั้น ที่สุดข้างต้น

แห่งสงสารยอมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้. วัฏฏะเป็นไปแล้วสิ้นพันธุ์ชาติเท่านี้ ...
สิ้นแสนชาติเท่านี้ ...
สิ้นโกฏฐชาติเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏฐชาติเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏฐชาติเท่านี้ ...
สิ้นแสนโกฏฐชาติเท่านี้ ...
สิ้นปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ... สิ้นพันปีเท่านี้ ... สิ้นแสนปีเท่านี้ ...
สิ้นโกฏฐปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏฐปี
เท่านี้ ... สิ้นพันโกฏฐปีเท่านี้ ... สิ้นแสนโกฏฐปีเท่านี้ ... สิ้นกัปเท่านี้ ...
สิ้นร้อยกัปเท่านี้ ... สิ้นพันกัป
เท่านี้ ... สิ้นแสนกัปเท่านี้ ... สิ้นโกฏฐกัปเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏฐกัปเท่านี้ ...
สิ้นพันโกฏฐกัปเท่านี้ สิ้น
แสนโกฏฐกัปเท่านี้ พ้นจากนั้นยอมไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนี้
ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารยอมไม่
ปรากฏแม้อย่างนี้.

สมจริงดังพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
สงสารนี้มีที่สุดอัน
รู้ไม่ได้ ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารยอมไม่ปรากฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
สัตว์ทั้งหลายมีวิชาเป็น
เครื่องกันไว้ มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป
เสวยความทุกข์ความพินาศเป็น
อันมากตลอดกาลนาน มากไปด้วยป่าช้า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
เพราะเหตุนี้แหละ จึงสมควรจะ
เบื่อหน่าย ควรจะคลายกำหนัด ควรจะหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง ดังนี้.
ที่สุดข้างต้นแห่งสงสาร
ยอมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้.

ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารยอมไม่ปรากฏอย่างไร?
วัฏฏะจักเป็นไปสิ้นชาติเท่านี้ พ้นจาก
นั้นจักไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนั้น ที่สุดข้างปลายแห่งสงสาร
ยอมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้. วัฏฏะ
จักเป็นไปสิ้นร้อยชาติเท่านี้ ... สิ้นพันชาติเท่านี้ ... สิ้นแสนชาติเท่านี้ ...
สิ้นโกฏฐชาติเท่านี้ ... สิ้น

ร้อยโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นแสนโกฏิชาติเท่านี้ ...
สิ้นปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ...

สิ้นพันปีเท่านี้... สิ้นแสนปีเท่านี้ ... สิ้นโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ...

สิ้นพันโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้น

แสนโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นกัปเท่านี้ ... สิ้นร้อยกัปเท่านี้ ... สิ้นพันกัปเท่านี้ ...
สิ้นแสนกัปเท่านี้ ... สิ้น

โกฏิกัปเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏิกัปเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิกัปเท่านี้ ...

วิญญูจะจักเป็นไปสิ้นแสนโกฏิกัปเท่านี้

พ้นจากนั้นจักไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนี้

ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ แม้อย่างนี้.

แม้ที่สุดข้างต้น แม้ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ อย่างนี้.

สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน ติดอยู่

น้อมใจไปแล้วในท่ามกลางสงสาร

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา กปโป ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า
อิตี นี้

เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า อายสุมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรักเป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ

คำว่า อายสุมา นี้

เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง. คำว่า กปโป

เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ท่านพระกัปปะทูลถามว่า.

[๓๖๘] คำว่า เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ความว่า
เมื่อกามโอชะ

ภวโอชะ ทิณฺณฐิโอชะ อวิชชาโอชะ เกิดแล้ว คือ เกิดพร้อม บังเกิด

บังเกิดเฉพาะ ปรากฏ

แล้ว. คำว่า เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ความว่า เมื่อชาติภัยขราภัย พยาธิภัย

มรณภัย มีแล้ว

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว.

[๓๖๙] คำว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว ความว่า
ผู้อันชราถูกต้องถึงรอบ ตั้งลง
ประกอบแล้ว อันมัจจุราชถูกต้อง ถึงรอบ ตั้งลง ประกอบแล้ว
อันชาติไปตาม ชราก็เล่นตาม
พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ห้าหั้น ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น
ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มี
อะไรเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว.

[๓๗๐] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ในทุกข
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นที่พึ่ง ความ
ว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ... ขอจงประกาศซึ่งธรรมเป็นที่พึ่ง คือ
ธรรมเป็นที่ต้านทาน ธรรม
เป็นที่ซ่อนเร้น ธรรมเป็นสรณะ ธรรมเป็นคติที่ไป.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ,
คำว่า มาริส
นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้ในทุกข ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นที่พึ่ง.

[๓๗๑] พราหมณ์นั้นกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ในอุเทศว่า
ตฺวํ เม
ที่ปมกุขาหิ ดังนี้.

คำว่า ขอจงตรัสบอกธรรมเป็นที่พึ่ง ความว่า ขอจงตรัสบอก ...
ขอจงประกาศซึ่งธรรม
เป็นที่พึ่ง คือ ธรรมเป็นที่ต้านทาน ธรรมเป็นที่ซ่อนเร้น ธรรมเป็นสรณะ
ธรรมเป็นคติที่ไป
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อนึ่ง
ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระองค์.

[๓๗๒] คำว่า ทุกขนี้ไม่เพียงมีอีกอย่างไร ความว่า ทุกขนี้พึงดับ คือ
พึงสงบ พึง
ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ พึงระงับไปในภพนี้แหละ คือ ทุกขอันมิในปฏิสันธิ
ไม่พึงบังเกิดอีก

คือ ไม่พึงเกิด ไม่พึงเกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิดในกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
กามภพ รูปภพ

อรุภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปญฺจโว-

*การภพ ในคติใหม่ อุปัตติใหม่ ปฏิสันธิใหม่ ภพ สงสารหรือในวัฏฏะ
พึงดับ สงบถึง

ความตั้งอยู่ไม่ได้ ระบุไปในภพนี้แน่แหละ อย่างไร? เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ทุกขนี้ไม่พึงมี

อีกอย่างไร? เพราะเหตุนั้น พรหมมณฺเฑนั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เญทุกข ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นที่พึง

แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อห้วงกิเลสเกิด
แล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ผู้อนชราและมัจจุถึงรอบแล้ว. อนึ่ง
ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นที่พึงแก่ข้าพระองค์. ทุกขนี้
ไม่พึงมีอีกอย่างไร?

[๓๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัปปะ)

เราจะบอกธรรมเป็นที่พึง แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลาง
สงสาร เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ผู้อนชรา
และมัจจุถึงรอบแล้ว. ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นที่พึง
แก่ท่าน.

[๓๗๔] สงสาร คือ การมา การไป ทั้งการไปและการมา การมรณะ คติ
ภพแต่ภพ

จุติ อุปัตติ ความบังเกิด ความแตก ขาติชราและมรณะ ท่านกล่าวว่า สระ
ในอุเทศว่า

มชเป สรสมิ ติฏฺเฐติ ดังนี้.

แม้ที่สุดข้างต้น แม้ที่สุดข้างปลายแห่งสงสาร ย่อมไม่ปรากฏ ฯลฯ
ก็สัตว์ทั้งหลายตั้ง

อยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่ น้อมใจไปแล้วในท่ามกลางสงสาร.
ที่สุดข้างต้น

แห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร? ฯลฯ

ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้. ที่สุด

ข้างปลายแห่งสงสารยอมไม่ปรากฏอย่างไร? ฯลฯ

ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารยอมไม่ปรากฏแม้

อย่างนี้. แม้ที่สุดข้างต้น

แม้ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารยอมไม่ปรากฏแม้อย่างนี้. สัตว์ทั้งหลาย

ตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่

น้อมใจไปแล้วในท่ามกลางสงสาร เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า กัปปะ ในอุเทศว่า
กปุปาติ ภควา

ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัปปะ.

[๓๗๕] ขั้วว่า เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ความว่า
เมื่อกามโสมะ

ภวโสมะ ทิณฺณโสมะ อวิชชาโสมะ เกิดแล้ว คือ เกิดพร้อม บังเกิด
บังเกิดเฉพาะ

ปรากฏแล้ว.

คำว่า เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ความว่า เมื่อชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย
มรณภัย มีแล้ว

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว.

[๓๗๖] ขั้วว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว ความว่า
ผู้อันชราถูกต้องถึงรอบ ตั้งลง

ประกอบแล้ว อันมัจจุถูกต้อง ถึงรอบ ตั้งลง ประกอบแล้ว อันชาติไปตาม
ชราก็เล่นตาม

พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ห้าหั้น ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น
ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มี

อะไรเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว.

[๓๗๗] ขั้วว่า ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นที่พึ่งแก่ท่าน ความว่า
เราจะบอก ...

จะประกาศ ซึ่งธรรมเป็นที่พึง คือ ธรรมเป็นที่ต้านทาน ธรรมเป็นที่ซ่อนเร้น ธรรมเป็นสรณะ

ธรรมเป็นคติที่ไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เราจะบอกธรรมเป็นที่พึง.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า กัปปะ ในอุเทศว่า กปป เต ดังนี้

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นที่พึงแก่ท่าน. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า.

เราจะบอกธรรมเป็นที่พึง แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว. ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นที่พึงแก่ท่าน.

[๓๗๘] เราขอบอกนิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหา เครื่องถือมั่น ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและ มัจจุนี้ นั่นว่า ธรรมเป็นที่พึง.

[๓๗๙] คำว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ในอุเทศว่า อภิฺจัน อนาทานํ ดังนี้ ความว่า

ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส หุจฺริต เป็นเครื่องกังวล อมตนิพพานเป็นที่ละ

เป็นที่สงบ เป็นที่สละคืน เป็นที่ระงับแห่งกิเลสเครื่องกังวล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีกิเลส เครื่องกังวล.

คำว่า ไม่มีตัณหาเครื่องถือมั่น ความว่า ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ

อกุศลมูล ตรัสว่า เครื่องถือมั่น. อมตนิพพานเป็นที่ละ เป็นที่สงบ เป็นที่สละคืน เป็นที่

ระงับแห่งตัณหาเครื่องถือมั่น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหาเครื่อง ถือมั่น.

[๓๘๐] คำว่า เป็นที่พึง ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น ความว่า เป็นที่พึง คือ เป็นที่ต้านทาน

เป็นที่ชอบเร้น เป็นสภาวะ เป็นคติที่ไป.

คำว่า ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น คือ ที่พึงอื่น คือ อย่างอื่นจากนิพพานนั้นมีได้มี โดยที่แท้

พืงนั้นนั่นแหละเป็นที่พึงอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธานสูงสุด และอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ที่พืงนี้ไม่ใช่อย่างอื่น.

[๓๘๑] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า วานะ

ในอุเทศว่า นิพพานํ อิติ นํ พุริมิ ดังนี้.

อมตนิพพานเป็นที่ละ เป็นที่สงบ เป็นที่สละคืน เป็นที่ระงับแห่งตัณหา เครื่องร้อยรัด.

คำว่า อิติ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ บทว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า เราขอบอก คือ เราขอบอก ... ขอประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เราขอ

บอกนิพพานนั้นว่า.

[๓๘๒] คำว่า เป็นที่สิ้นชราและมัจจุ ความว่า อมตนิพพาน เป็นที่ละ เป็นที่สงบ

เป็นที่สละคืน เป็นที่ระงับแห่งชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นที่สิ้นชราและมัจจุ.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราขอบอกนิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหา เครื่องถือมั่น ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและ นี้มัจจุนั้นว่า ธรรมเป็นที่พึง.

[๓๘๓] พระอรหันตชินาสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงนิพพานนั้นแล้ว เป็น

ผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว พระอรหันตชินาสพ

เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจแห่งมาร ไม่ไปบำรุงมาร.

[๓๘๔] คำว่า เอตํ ในอุเทศว่า เอตทํปิยา ยะ สตา ดังนี้ คือ อมตนิพพาน

ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืออุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา
ความคลายกำหนัด ความดับ
ความออกจากตัณหาเครื่องร้อยรัด.

คำว่า อภิไธย คือ รู้ทั่วถึง ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ
ทำให้แจ่มแจ้ง คือ

รู้ทั่วถึง ... ทำให้แจ่มแจ้งว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชีนาสพทั้งหลาย.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัญญา

เครื่องพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ เพราะเหตุนั้น
พระอรหันตชีนาสพทั้งหลายจึงตรัสว่า เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า พระอรหันตชีนาสพเหล่าใด
รู้ทั่วถึงนิพพานนั้นแล้วเป็นผู้มีสติ.

[๓๘๕] คำว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว ความว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว
คือ มี

ธรรมอันรู้แล้ว มีธรรมอันเทียบเคียงแล้ว มีธรรมอันพิจารณา
มีธรรมอันเจริญแล้ว มีธรรมอัน
แจ่มแจ้งแล้ว.

คำว่า ดับแล้ว ความว่า เชื่อว่าดับแล้ว ระบุแล้ว เพราะเป็นผู้ดับราคะ
โทสะ โมหะ

ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อกุศลาสังขารทั้งปวง
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มีธรรมอันเห็น
แล้ว ดับแล้ว.

[๓๘๖] ผู้ประกอบมหาชนไว้ในบาปธรรมแล้วให้ตาย
ผู้ประกอบมหาชนไว้ในธรรมดำ
ผู้เป็นใหญ่ ผู้มีในส่วนสุดแห่งอกุศลธรรม ผู้ไม่ปล่อยมหาชน
ผู้เป็นพวกพ้องของคนประมาท
ชื่อว่ามาร ในอุเทศว่า น เต มारวสานุคา ดังนี้.

คำว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจมาร
ความว่า พระอรหันต-

*ชีณาสพเหล่านั้น ย่อมไม่เข้าไปในอำนาจมาร.

แม้มารก็ยังอำนาจให้เป็นไปในพระอรหันตชีณาสพ

เหล่านั้นไม่ได้. พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้นครอบงำ ข่มขี่ ท่วมทับ กำจัด
ย่ำยีซึ่งมาร พวกของ

มาร บ่วงมาร เบ็ดมาร เหยื่อมาร วิสัยมาร ที่อยู่แห่งมาร โคจรแห่งมาร
เครื่องผูกแห่งมาร

ย่อมอยู่ ดำเนินเป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
พระอรหันตชีณาสพ

เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจมาร.

[๓๘๗] คำว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น ไม่ไปบำรุงมาร ความว่า
พระอรหันตชีณาสพ

เหล่านั้น ไม่ไปบำรุง เทียบบำรุง บำเรอ รับใช้แห่งมาร.

พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น เป็น

ผู้บำรุง เทียบบำรุง บำเรอ รับใช้แห่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระ-

*อรหันตชีณาสพเหล่านั้นไม่ไปบำรุงมาร. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระอรหันตชีณาสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงนิพพานนั้นแล้ว เป็น
ผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว. พระอรหันตชีณาสพ
เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจแห่งมาร ไม่ไปบำรุงมาร.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดา

ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ กัปปมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๐.

ชตฺถกัณณิมาณวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านชตฺถกัณณิ

[๓๘๘] (ท่านชตฺถกัณณิทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้แก้แล้วกล้า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์
ไม่มีความใคร่ถาม ล่วงพ้นห้วงกิเลส จึงมาเพื่อจะทูลถาม
พระองค์ผู้ไม่มีถาม. ข้าแต่พระองค์ผู้มีญาณดังดวงตาอันเกิด
พร้อมกับความตรัสรู้ ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท. ข้าแต่
พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์จงตรัสบอกกรรมอันแท้จริงนั้น
แก่ข้าพระองค์.

[๓๘๙] คำว่า ข้าพระองค์ผู้แก้แล้วกล้า
ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์ไม่มีความใคร่
ถาม ความว่า ข้าพระองค์ได้ยิน ได้ฟัง ศึกษา ทรงจำ เข้าไปกำหนดว่า
แม้เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว
เป็นผู้จำแนกกรรม เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว.

พระผู้มีพระภาคทรงกล้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ทรงมีความเพียร
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ทรงองอาจ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ให้ผู้อื่นมีความเพียร
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
วีระ. ผู้สามารถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ผู้แก้แล้วกล้า ผู้ก้าวหน้า
ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว
ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี ละความกลัวความขลาดแล้ว
ปราศจากความเป็นผู้ขุ่นลึกลงพอง เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคจึงเป็นผู้แก้แล้วกล้า.

พระผู้มีพระภาค ทรงเว้นแล้วจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้
ล่วงเสียแล้วซึ่งทุกข์ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร. พระองค์
ทรงมีวิริยะมีปธาน ทรงแก้แล้วกล้า เป็นผู้คงที่ ทานกล่าว
ว่ามีพระหฤทัยเป็นอย่างนั้น.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้แก้แล้วกล้า
ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่า.

โดยอุทานว่า กาม ในอุเทศว่า อกามกามิ ดังนี้ กามมี ๒ คือ วัตถุกาม
๑ กิเลส-

*กาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า วัตถุกาม. ฯลฯ

เหล่านี้น่าจะกล่าวว่ากิเลสกาม.

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงกำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละกิเลสกาม เพราะทรงกำหนด

รู้วัตถุกาม เพราะทรงละกิเลสกามแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงใคร่กาม ไม่ทรงยินดีกาม

ไม่ทรงติดใจกามทั้งหลายว่า กามทั้งหลายประเสริฐ เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่มีกาม

ออกจากกามแล้ว มีกามอันทรงสละแล้ว สำรอกแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว

ปราศจากราคะ มีราคะหายไปแล้ว มีราคะอันทรงสละแล้ว สำรอกแล้ว ปล่อยแล้ว สละคืนแล้ว

ทรงหายหิวแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว เป็นผู้เสวยสุข มีพระองค์อันประเสริฐอยู่ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้แกแล้วกล้า

ข้าพระองค์ได้ยืนแล้วว่าพระองค์ไม่มีความใคร่กาม.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา ชตฺถกฺกณฺเณ ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ บทว่า อิติ

นี้ เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า อายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก

เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพ

และความยำเกรง.

คำว่า ชตฺถกฺกณฺเณ เป็นโคตร ฯลฯ เป็นคำบัญญัติเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ท่านชตฺถกฺกณฺเณทูลถามว่า.

[๓๙๐] คำว่า ผู้ล่วงพ้นห้วงกิเลสแล้ว ในอุเทศว่า โอฆาติคํ ปุณฺณํ กามมาคมํ ดังนี้

ความว่า ผู้ล่วงพ้นห้วงกิเลส คือ ผู้ก้าวล่วง ก้าวล่วงพร้อม เป็นไปล่วง ซึ่งห้วงกิเลส เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้ล่วงพ้นห้วงกิเลสแล้ว.

คำว่า เพื่อจะทูลถาม ความว่า เพื่อจะทูลถาม คือ สอบถาม ทูลวิงวอน
ทูลเชิญ
ทูลให้ทรงประสาธ.

คำว่า จึงมา ... พระองค์ผู้ไม่มีกาม ความว่า ข้าพระองค์มา คือ
เป็นผู้มา เข้ามา ถึงพร้อม
สมาคมกับพระองค์ เพื่อจะทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม คือ
ผู้ออกแล้วจากกาม มีกามอันสละแล้ว
สำรอกแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว ปราศจากราคะ มีราคะอันสละ
สำรอก ปล่อย
ละ สละคืนแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ... ผู้ล่วงพ้นห้วงกิเลสแล้ว
จึงมาเพื่อทูลถามพระองค์ผู้
ไม่มีกาม.

[๓๙๑] สันติก็ดี สันติบทก็ดี ย่อมมีโดยอาการเดียวกัน
สันติบทนั้นนั่นแหละ
เป็นอมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา ความ
คลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ชื่อว่า
สันติ ในอุเทศว่า
สันติปทํ พुरुหิ สหาชเนตฺตํ ดังนี้.

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า บทนี้สงบ
บทนี้ประณีต คือ
ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา
ความคลายกำหนด ความดับ
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด.

โดยอาการอีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อบรรลุความสงบ
เพื่อถูกต้อง

ความสงบ เพื่อทำให้แจ้งความสงบ ธรรมเหล่านั้น คือ สติปัฏฐาน ๔
สัมมปปีธาน ๔

อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
ธรรมเหล่านี้ท่านกล่าวว่า

สันติบท. ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ขอจงประกาศซึ่งสันติบท คือ
บทที่ต้านทาน บทที่ซ่อนเร้น
บทเป็นสภาวะ บทที่ไม่มีภัย บทที่ไม่มีความเคลื่อนไหว บทอมตะ บทนิพพาน.
สัพพัญญุตญาณ
ท่านกล่าวว่า ญาณเป็นดังดวงตา ในคำว่า สหชาเนตฺตํ ดังนี้.
ญาณเป็นดังดวงตาและความ
เป็นพระชินเจ้า เกิดขึ้นแล้วแก่พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
ในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน
ที่ควงไม้โพธิพฤกษ เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่า
มีญาณเป็นดังดวงตาอันเกิดพร้อมกับ
ความตรัสรู้ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้มีญาณเป็นดังดวงตาอันเกิดพร้อมกับความตรัสรู้
ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท.

[๓๙๒] อมตนิพพาน คือ ความสงบสังขารทั้งปวง
ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความ
สิ้นค้นหา ความคลายกำหนด ความดับ
ความออกจากค้นหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า
ยถาตจฺจํ ในอุเทศว่า ยถาตจฺจํ ภควา พุรุหิ เม ตํ ดังนี้.
คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกนิพพานนั้นแก่ข้าพระองค์ ความว่า
ขอพระองค์จงตรัส
บอก ฯลฯ ขอจงทรงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ขอพระองค์จง
ตรัสบอกนิพพานนั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนี้
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้แก่ล้าวกล้า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์
ไม่มีความใคร่ในกาม ล่วงพ้นห้วงกิเลสแล้ว จึงมาเพื่อจะ
ทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม. ข้าแต่พระองค์ผู้มีญาณดังดวงตา
อันเกิดพร้อมกับความตรัสรู้ ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมอันแท้
จริงนั้นแก่ข้าพระองค์.

[๓๙๓] พระผู้มีพระภาคทรงมีเดช ทรงประกอบด้วยเดช ทรง
ครอบงำกามทั้งหลายแล้วดำเนินไป เหมือนพระอาทิตย์
อันมีแสงสว่าง ประกอบด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุม
ทั่วปฐพี. ขอพระองค์ผู้มีปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน โปรด
ตรัสบอกธรรมเครื่องละชาติและชราในภพนี้ ที่ข้าพระองค์
พึงทราบได้ แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยเถิด.

[๓๙๔] คำว่า ภควา ในอุเทศว่า ภควา หิ กามะ อภิกุญฺญ อิริยติ ดังนี้
เป็น
เครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสังคิกขาบัญญัติ.
กาม ในคำว่า กามะ โดยอุทานมี ๒ คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ
เหล่านี้

ท่านกล่าวว่า วัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า กิเลสกาม.
พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดรู้วัตถุกาม
ทรงละ ทรงครอบงำ ทรงปกคลุม ทรงท่วมทับ ทรงกำจัด ทรงย้ายแล้ว
ซึ่งกิเลสกาม
เสด็จเที่ยวไป ดำเนินไป เป็นไป รักษา บำรุง ทรงเยียวยา
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาค
ทรงครอบงำกามทั้งหลายแล้วดำเนินไป.

[๓๙๕] พระอาทิตย์ท่านกล่าวว่า อาทิจฺโจ ในอุเทศว่า อาทิจฺโจว ปศฺวี
เตชี เตชสา
ดังนี้.

ชรา ท่านกล่าวว่า ปฐพี. พระอาทิตย์มีแสงสว่าง ประกอบด้วยเดช คือ
รัศมีสอง
แผ่ปกคลุมครอบปฐพี ให้ร้อน ลื่อนลอยไปในอากาศทั่วไปกำจัดมืด
สองแสงสว่างไปในอากาศ
อันว่างเป็นทางเดิน ฉะนั้นใด พระผู้มีพระภาคทรงมีเดชคือพระญาณ
ประกอบด้วยเดชคือพระญาณ

ทรงกำจัดแล้วซึ่งสมุหัยแห่งอภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ ความมืดคือกิเลส
อันธการคืออวิชชา ทรง

แสดงแสงสว่างคือญาณ ทรงกำหนดรู้ซึ่งวัตรทุกาม ทรงละ ทรงครอบงำ
ทรงปกคลุม

ทรงท่วมทับ ทรงกำจัด ทรงยำยี่ ซึ่งกิเลสทุกาม ย่อมเสด็จเหี่ยวไป ดำเนินไป
รักษา บำรุง

เยียวยา ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เหมือนพระอาทิตย์มีแสงสว่าง ประกอบ

ด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี.

[๓๙๖] คำว่า มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน ...

แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อย ความว่า

ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อย คือ มีปัญญาทึบ มีปัญญาต่ำ

ส่วนพระองค์มีพระปัญญาใหญ่ มีพระ

ปัญญามาก มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาเล่น มีพระปัญญากล้าแข็ง
มีพระปัญญาทำลายกิเลส.

ปฐพี ท่านกล่าวว่า ภูมิ.

พระองค์ทรงประกอบด้วยพระปัญญาอันไพบุลย์ กว้างขวางเสมอ

ด้วยแผ่นดิน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน ...

แก่ข้าพระองค์ผู้มี

ปัญญาน้อย.

[๓๙๗] คำว่า ขอจงตรัสบอกธรรม ในอุเทศว่า อาจิกข ธมฺมํ ยมห์
วิชฺฉํ ดังนี้

ความว่า ขอจงตรัสบอก ... ขอจงประกาศซึ่งพรหมจรรย์อัน

งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง

งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง คือ
สติปัญฐาน ๔ ฯลฯ

นิพพาน และข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ขอจงตรัสบอกธรรม.

คำว่า ที่ข้าพระองค์พึงทราบได้ ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้แจ้ง
พึงรู้แจ้ง

เฉพาะ ฟังแห่งตลอด ฟังบรรลุ ฟังถูกต้อง ฟังทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ขอจงตรัส

บอกรัชมที่ข้าพระองค์ฟังทราบได้.

[๓๙๘] คำว่า เครื่องละชาติและชราในภพนี้ ความว่า
ธรรมเป็นเครื่องละ เครื่องสงบ

เครื่องสลัดคืน เครื่องระงับ ซึ่งชาติ ชราและมรณะในภพนี้แล คือ
อมตนิพพาน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เครื่องละชาติและชราในภพนี้. เพราะเหตุนี้
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคทรงมีเดช ทรงประกอบด้วยเดช ทรงครอบงำ
ทั้งหลายแล้วดำเนินไป เหมือนพระอาทิตย์อันมีแสงสว่าง ประกอบ
ด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี. ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญา
กว้างขวางดุจแผ่นดิน

โปรดตรัสบอกรัชมเครื่องละชาติและชราใน

ภพนี้ ที่ข้าพระองค์ฟังทราบได้ แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยเกิด.

[๓๙๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรชตฤกณ) ท่านเห็นแล้วซึ่ง
เนกขัมมะโดยความเกษม

จงกำจัดความกำหนัดในกามทั้งหลายเสีย.

กิเลสเครื่องกั้ววลที่ท่านยึดไว้ ควรสลัดเสีย อย่าได้มีแก่ท่านเลย.

[๔๐๐] กาม ในคำว่า กามเมสุ ในอุเทศว่า กามเมสุ วินยเคธฺ ดังนี้
โดยอุทานมี ๒

คือ วัตถุกาม ๑. กิเลสกาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่าวัตถุกาม ฯลฯ
เหล่านี้ท่านกล่าวว่า

กิเลสกาม. ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า ความกำหนัด

ในคำว่า เคธฺ.

คำว่า จงกำจัดความกำหนัดในกามทั้งหลายเสีย ความว่า
ท่านจงกำจัด คือ จงปราบปราม

จงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ท่านจงกำจัดความ

กำหนดในกามทั้งหลายเสีย

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยโคตรว่า ชตุกัณณิ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ

เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรชตุกัณณิ.

[๔๐๑] คำว่า ซึ่งเนกขัมมะ ในอุเทศว่า เนกขัมมํ ทนฺนํ เชมโต ดังนี้ ความว่า

เห็น คือ เห็นแจ้ง เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ้งแล้ว

ซึ่งความปฏิบัติชอบ ความ

ปฏิบัติสมควร ความปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์
ความปฏิบัติธรรม

สมควรแก่ธรรม ความทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย

ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ

การประกอบความเพียรในความเป็นผู้ตื่น สติสัมปชัญญะ

สติปัญฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมี

องค์ ๘ นิพพานและข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน โดยความเกษม คือ

โดยเป็นที่ต้านทาน โดย

เป็นที่ซ่อนเร้น โดยเป็นสภาวะ โดยเป็นที่พึง โดยไม่มีภัย

โดยความไม่เคลื่อนไหว โดยความ

ไม่ตาย โดยเป็นธรรมออกจากค้นหาเครื่องร้อยรัด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เห็นแล้วซึ่ง

เนกขัมมะ โดยความเกษม.

[๔๐๒] คำว่า ที่ท่านยึดได้ ในอุเทศว่า อุกคหิตํ นีรุตฺตํ วา ดังนี้ ความว่า
ที่ท่าน

ยึด คือ จับต้อง ถือนั่น ติดใจ น้อมใจไปด้วยสามารถค้นหา
ด้วยสามารถทิวฐิ.

คำว่า ควรสลัดเสีย ความว่า ควรสลัด คือ ควรปล่อย ควรละ
ควรบรรเทา ควร

ทำให้สิ้นสุด ควรให้ถึงความไม่มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่ท่านยึดไว้ ควรสลัดเสีย.

[๔๐๓] คำว่า กิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่ท่าน ความว่า

กิเลสเครื่องกังวลคือราคะ

โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณฐิ กิเลส หุจฺริต กิเลสเครื่องกังวลนี้อย่าได้มี คือ
อย่าได้ประจักษ์

อย่าได้ปรากฏ คือ ท่านจงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า กิเลสเครื่องกังวล อย่าได้มีแล้วแก่ท่าน. เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านเห็นแล้วซึ่งเนกขัมมะโดยความเกษม จงกำจัดความกำหนด
ในกามทั้งหลายเสีย. กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ ควรสลัดเสีย
อย่าได้มีแก่ท่านเลย.

[๔๐๔] กิเลสชาติใดในกาลก่อน

ท่านจงเพากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป

กิเลสเครื่องกังวลในภายหลัง อย่าได้มีแล้วแก่ท่าน ถ้าท่านจัก
ไม่ถือ (รูปาทิสังขาร) ในท่ามกลาง ท่านจักเป็นผู้สงบแล้ว
เทียวไป.

[๔๐๕] คำว่า กิเลสชาติใดในกาลก่อน

ท่านจงเพากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป ความ

ว่า กิเลสเหล่าใดพึงเกิดขึ้นเพราะปรารภถึงสังขารทั้งหลายในอดีตกาล

ท่านจงเพากิเลสเหล่านั้น

ให้เหือดไป คือให้แห้งไป ให้เกรียม ให้กรอบ จงทำให้ไม่มีพืช จงละ
จงบรรเทา จงทำ

ให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี. แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า

กิเลสชาติใดในกาลก่อน

ท่านจงเพากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป.

อนึ่ง กรรมาสังขารส่วนอดีตเหล่าใด อันให้ผลแล้ว

ท่านจงเพากรรมาสังขาร

เหล่านั้นให้เหือดไป คือ ให้แห้งไป ให้เกรียม ให้กรอบ จงทำให้ไม่มีพิษ
จงละ จงบรรเทา

จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
กิเลสชาติใดในกาลก่อน

ท่านจงเพากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป.

[๔๐๖] คำว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วแก่ท่าน
ความว่า กิเลส

เครื่องกังวลในอนาคต ตรัสว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลัง.

กิเลสเครื่องกังวลคือราคะ โทสะ

โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส ทุจฺริต

พึงเกิดขึ้นเพราะปรารภสังขารทั้งหลายในอนาคต. กิเลส

เครื่องกังวลนี้ อย่าได้มีมาแล้วแก่ท่าน คือ

ท่านจงอย่ายังกิเลสเครื่องกังวลนั้นให้เกิด อย่าให้เกิด

พร้อม อย่าให้บังเกิด จงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วแก่ท่าน.

[๔๐๗] คำว่า ถ้าท่านจักไม่ถือ (รูปาทิสังขาร) ในปัจจุบัน ความว่า รูป
เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาน อันเป็นปัจจุบัน ตรัสว่า ทามกลาง.

ท่านจักไม่ถือ คือ จักไม่ยึด

ถือ จักไม่ลุ่มคล่ำ จักไม่เพลิดเพลिन จักไม่ติดใจซึ่งสังขารอันเป็นปัจจุบัน
ด้วยสามารถค้นหา

ด้วยสามารถทิณฺณิ คือ จักละ จักบรรเทา จักทำให้สิ้นสุด จักให้ถึงความไม่มี
ซึ่งความยินดี

ความชอบใจ ความยึด ความถือ ความถือมั่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถ้าท่านจักไม่ถือ (รูปาทิ-

*สังขาร) ในทามกลาง.

[๔๐๘] คำว่า จักเป็นผู้สงบแล้วเที่ยวไป ความว่า ชื่อว่า จักเป็นผู้สงบ
เข้าไปสงบ

เข้าไปสงบวิเศษ ดับ ระบุ เพราะความที่ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ

อกุศลลาภสังขารทั้งปวง สงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว สงบวิเศษ เพาเสียแล้ว ให้ดับไปแล้ว

จักเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จักเป็นผู้สงบ

แล้วเที่ยวไป. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กิเลสชาติใดในกาลก่อน ท่านจงเพากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้ง ไป. กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วแก่ท่าน. ถ้าท่าน จักไม่ถือ (รูปาภิสังขาร) ในท่ามกลาง ท่านจักเป็นผู้สงบ แล้วเที่ยวไป.

[๔๐๙] ดูกรพราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ย่อมไม่มีแก่พระอรหันตชินาสพ ผู้ปราศจากความกำหนัดในนาม รูปโดยประการทั้งปวง.

[๔๑๐] คำว่า โดยประการทั้งปวง ในอุเทศว่า สพฺพโส นามรูปสมิ วิตฺเตสฺส

พราหมณ์ ความว่า ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วน ไม่เหลือ.

คำว่า สพฺพโส นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. อรูปชั้น ๔ ชื่อว่านาม. มหาภูตรูป ๔

และรูปอาศัยมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่า รูป ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า ความกำหนัด.

คำว่า ดูกรพราหมณ์ ... ผู้ปราศจากความกำหนัดในนามรูป โดยประการทั้งปวง ความ

ว่า ผู้ปราศจากความกำหนัดในนามรูป คือ มีความกำหนัดในนามรูป ไปปราศแล้ว

มีความกำหนัดอันสละแล้ว สำรอกแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว

ปราศจากความยินดี คือ มีความยินดีไปปราศแล้ว มีความยินดีอันสละแล้ว
สำรอกแล้ว

ปล่อยแล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว ในนามรูป โดยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ดูกรพราหมณ์ ... ผู้ปราศจากความกำหนดในนามรูปโดยประการทั้งปวง.

[๔๑๑] อาสวะ ในคำว่า อาสวา ในอุเทศว่า อาสวสุส น วิชขนฺติ ดังนี้ มี
๔

คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิณฺฐาสวะ อวิชชาสวะ.

คำว่า อสุส คือ พระพระอรหันตชีณาสพ.

คำว่า ย่อมไม่มี คือ อาสวะเหล่านี้ย่อมไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ
ไม่ประจักษ์

แก่พระอรหันตชีณาสพเหล่านั้น คือ

อาสวะเหล่านี้อันพระอรหันตชีณาสพนั้นละได้แล้ว ตัด

ขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น

เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า อาสวะทั้งหลาย ... ย่อมไม่มีแก่พระอรหันตชีณาสพนั้น.

[๔๑๒] คำว่า เป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ความว่า

บุคคลพึงถึงอำนาจแห่งมัจจุ

พึงถึงอำนาจแห่งมรณะ หรือพึงถึงอำนาจแห่งพวกของมาร

ด้วยอาสวะเหล่าใด อาสวะเหล่านั้น

ย่อมไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่พระอรหันตชีณาสพนั้น คือ
อาสวะเหล่านั้น

อันพระอรหันตชีณาสพนั้นละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว
ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น

เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ. เพราะเหตุนี้

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรพราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่ง

มัจจุ ย่อมไม่มีแก่พระอรหันตชีณาสพผู้ปราศจากความกำหนด

ในนามรูปโดยประการทั้งปวง.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดา
ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นพระสาวก ฉะนี้แล.

จบ ชตฺถกัณณิมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๑.

ภัทราวุธมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านภัทราวุธ

[๔๑๓] (ท่านภัทราวุธทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ขออาราธนาพระองค์ผู้ละความอาลัย ตัดค้นหา
เสียได้ ไม่มีความห่วงไหว ละความเพลนเสีย ข้ามโอฆะแล้ว
พ้นวิเศษแล้ว ละความดำริ มีปัญญาดี. ชนทั้งหลายได้ฟัง
พระดำรัสของพระองค์ผู้เป็นนาคแล้ว จักหลีกไปแต่ที่นี่.

[๔๑๔] คำว่า ผู้ละความอาลัย ในอุเทศว่า โอภุชหํ ตณฺหจฺฉิทฺถํ อนนฺชํ
ดังนี้

ความว่า ความพอใจ ความกำหนด ความเพลน ความทะยานอยาก
ความเข้าไปยึดถือด้วย

ค้นหา ทิฏฐิและอุปาทาน อันเป็นที่ตั้ง
เป็นที่ผูกพันและเป็นอนุสัยแห่งใจในรูปธาตุ. กิเลส-

*ชาติมีความพอใจเป็นต้นเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว

ทรงทำไม่ให้มีที่ตั้ง ดังตาลยอดด้วน ทรงให้ถึงความไม่มี
ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความอาลัย.
ความพอใจ ความกำหนด ...

ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ.
กิเลสชาติมีความพอใจเป็นต้น

เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทรงทำไม่ให้มีที่ตั้ง

ดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา
เพราะเหตุนั้น พระผู้มี-

*พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความอาลัย.

รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฺขตัณหา
ธรรมตัณหา ชื่อว่า

ตัณหา ในคำว่า ตณฺหจฺฉิทฺถํ ดังนี้.

ตัณหานั้นอันพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงตัดแล้ว

ตัดขาดแล้ว ตัดขาดพร้อมแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้วด้วยไฟ

คือญาณ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า
ทรงตัดตัณหา.

ตัณหา ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า

ความหวนไหว ในคำว่า ผู้ไม่มีความหวนไหว.

ตัณหาอันเป็นความหวนไหวนั้น อันพระผู้มี-

*พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทรงทำให้ไม่มีที่ตั้ง
ดังตาลยอดด้วน ให้

ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว

จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีความหวนไหว.

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่าผู้ไม่มีความหวนไหว
เพราะพระองค์ทรงละความ

หวนไหวเสียแล้ว. พระผู้มีพระภาคไม่สะทกสะท้าน ไม่ทรงหวน ไม่ทรงไหว
ไม่พรั่น ไม่พริ้ง

แม้ในเพราะลาภ แม้ในเพราะความเสื่อมลาภ แม้ในเพราะยศ

แม้ในเพราะความเสื่อมยศ แม้

ในเพราะความสรรเสริญ แม้ในเพราะความนินทา แม้ในเพราะสุข

แม้ในเพราะทุกข์ เพราะ

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ไม่มีความหวนไหว

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พระองค์ผู้ละความอาลัย ตัดตัณหาเสีย ไม่มีความหวนไหว.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธ ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ
คำว่า อิติ
นี้ เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า आयस्मा เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. คำว่า आयस्มา
นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า ภทฺราวุโธ เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ท่านภทฺราวุธะทูลถามว่า.

[๔๑๕] ตัณหา ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา โลภะ
อกุศลมูล

ท่านกล่าวว่า ความเพลน ในอุเทศว่า นนฺทิฯชหํ โอฆตฺถินฺณํ วิมุตฺตํ ดังนี้.
ตัณหาอันเป็น

ความเพลนนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทรงทำไม่ให้มีที่

ตั้ง ดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา
เพราะเหตุนั้น พระ-

*ผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความเพลนเสีย.

คำว่า ข้ามโอฆะแล้ว ความว่า
พระผู้มีพระภาคทรงข้ามแล้วซึ่งกามโอฆะ ภวโอฆะ
ทิฏฐิโอฆะ อวิชชาโอฆะ ทรงข้ามแล้ว คือ ทรงข้ามขึ้นแล้ว
ทรงข้ามพ้นแล้ว ทรงก้าวล่วง

แล้ว ทรงล่วงเลยไปแล้ว ซึ่งคลองแห่งสงสารทั้งปวง. พระผู้มีพระภาคนั้น
มีธรรมเป็นเครื่อง

อยู่อันพระองค์อยู่จบแล้ว มีจรรณะทรงประพฤติแล้ว ฯลฯ มิได้มีสงสาร
คือชาติ ชราและมรณะ

ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความเพลนเสีย
ทรงข้ามโอฆะแล้ว.

คำว่า พ้นวิเศษแล้ว คือ พระผู้มีพระภาคมีพระทัยพ้นแล้ว พ้นวิเศษแล้ว
พ้นวิเศษ

ดีแล้ว จากระาคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อกุศลลาภสังขารทั้งปวง
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความเพลนเสีย ทรงข้ามโอฆะแล้ว
พ้นวิเศษแล้ว.

[๔๑๖] ความดำริ ในคำว่า กปป ในอุเทศว่า กปป[ชห] อภียาเจ สุมะธ
ดังนี้

มี ๒ อย่าง คือ ความดำริด้วยอำนาจตณหา ๑. ความดำริด้วยอำนาจทิกฺขณฺฐิ
๑. ฯลฯ นี่เป็นความ

ดำริด้วยอำนาจตณหา. ฯลฯ นี่เป็นความดำริด้วยอำนาจทิกฺขณฺฐิ.

พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้ว ทรงละความดำริด้วยอำนาจตณหา
ทรงสลละคิณความดำริด้วย

อำนาจทิกฺขณฺฐิแล้ว. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่า ทรงละความดำริ
เพราะพระองค์ทรงละความ

ดำริด้วยอำนาจตณหา

เพราะพระองค์ทรงสลละคิณความดำริด้วยอำนาจทิกฺขณฺฐิ.

คำว่า ขออาราธนา คือ ทูลอาราธนา ทูลเชื่อเชิญ ทูลยินดี
ปรารถนารักใคร่ ชอบใจ

(คำของพระองค์).

ปัญญา ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม
สัมมาทิกฺขณฺฐิ ท่าน

กล่าวว่า เมธา ในคำว่า สุมะธ.

พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยปัญญาชื่อเมธานี้ เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่ามีปัญญาดี เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขออาราธนา ... ละความดำริ มีปัญญาดี.

[๔๑๗] พระผู้มีพระภาคชื่อว่า เป็นนาค. ในคำว่า นาคสุส ในอุเทศว่า
สุตฺวาน

นาคสุส อปนมิสฺสนฺติ อิตฺถิ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงกระทำความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค. ไม่เสด็จไปสู่

ความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค. ไม่เสด็จมาสู่ความชั่ว
เพราะฉะนั้น จึงทรง

พระนามว่า นาค. ฯลฯ พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จมาสู่ความชั่วอย่างนี้
เพราะฉะนั้น จึงทรง

พระนามว่า นาค.

ชื่อว่า ชนทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้เป็นนาคแล้ว
จักหลีกไปแต่ที่นี่ ความ

ว่า ชนเป็นอันมาก ได้ยิน ได้ฟัง ศึกษา ทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้ว
ซึ่งพระดำรัส คือ

พระดำรัสที่เป็นทางเทศนา อนุสนธิ ของพระองค์แล้ว จักหลีก
จักเลียงไปแต่ที่นี่ คือ จักไป

สุทิศใหญ่และทิศน้อย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ชนทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้เป็น

นาคแล้ว จักหลีกไปแต่ที่นี่. เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์ขออาราธนาพระองค์ ผู้ละความอาลัย ตัดตัณหา
เสีย ไม่มีความหวั่นไหว ละความเพลนเสีย ข้ามโอฆะแล้ว
พ้นวิเศษแล้ว ละความดำริ มีปัญญาดี. ชนทั้งหลายได้ฟัง
คำของพระองค์ผู้เป็นนาคแล้ว จักหลีกไปแต่ที่นี่.

[๔๑๘] ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ชนต่างๆ มาแต่ชนบททั้งหลายประชุม
กันแล้ว หวังอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์. ขอพระองค์ทรง
พยากรณ์ด้วยดีแก่ชนเหล่านั้น. เพราะว่าธรรมนั้น พระองค์
ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง.

[๔๑๙] กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสถ์ บรรพชิต

เทวดาและมนุษย์ ชื่อว่า

ชนต่างๆ ในอุเทศว่า นานาชนา ชนปเทหิ สงคตา ดังนี้.

คำว่า มาแต่ชนบททั้งหลายประชุมกันแล้ว คือ มาแต่อังคะ มคธะ กาสี
โกศล วัชชี

มัลละ เจติย สาคระ ปัญจาละ อวันตี โยนะ และกัมโปช.

คำว่า ประชุมกันแล้ว คือ ถึงพร้อม มาพร้อม มาร่วมประชุมกันแล้ว
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ชนต่างๆ มาแต่ชนบททั้งหลาย ประชุมกันแล้ว.

[๔๒๐] พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้กล้า จึงชื่อว่า วีระ ในอุทเทสว่า ตว วีร
วากุย

อภิภขมานา ดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงมีความเพียร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
วีระ. พระผู้มีพระภาค

เป็นผู้อาจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ.

พระผู้มีพระภาคทรงให้ผู้อื่นมีความเพียร เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า วีระ. พระผู้มีพระภาคผู้สามารถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ.

พระผู้มีพระภาคปราศจาก

ความเป็นผู้มีชนลูกชนพอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ.

พระผู้มีพระภาค ทรงเว้นแล้วจากบาปธรรมทั้งปวงในโลกนี้
ล่วงเสียแล้วซึ่งทุกข์ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร. พระองค์
ทรงมีวิริยะ มีปธาน ทรงแก้แล้วกล้า เป็นผู้คงที่ ท่านกล่าว
ว่า มีพระหฤทัยเป็นอย่างนั้น.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ... ของพระองค์.

คำว่า หวังอยู่ซึ่งพระดำรัส ความว่า พระดำรัส ทางแห่งพระดำรัส
เทศนา อนุสนธิ
ของพระองค์.

คำว่า หวังอยู่ คือ มุ่ง หวัง ปรรณนา ยินดี ประสงค์ รักใคร่ ชอบใจ
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า หวังอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์.

[๔๒๑] คำว่า เตส ในอุทเทสว่า เตส ตวุ สาธุ วิทยาโรหิ ดังนี้ คือ กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสัท บรพชิต เทวดา มนุษย์เหล่านั้น
พราหมณ์นั้นย่อมทูล

พระผู้มีพระภาคว่า ตวุ.

คำว่า ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ด้วยดี คือ ขอพระองค์ตรัสบอก ...
ขอทรงประกาศด้วยดี

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ด้วยดี.

[๔๒๒] คำว่า เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง
ความว่า เพราะ
ว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบ ทรงรู้ ทรงเทียบเคียง ทรงพิจารณา เจริญ
ให้แจ่มแจ้งแล้ว
อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง.
 เพราะเหตุ นั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ชนต่างๆ มาแต่ชนบททั้งหลาย ประชุม
กันแล้ว หวังอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์. ขอพระองค์ทรง
พยากรณ์ด้วยดีแก่ชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์
ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง.

[๔๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย) หมู่สัตว์พึง
นำเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ
หรือแม้ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าไป
ถือรูปาதிขันธใดๆ ในโลก มารยอมไปตามสัตว์ด้วย
อำนาจอภิสังขาร คือ กรรมนั้นนั่นแล.

[๔๒๔] ตัณหาในรูป ตรัสว่า ตัณหาเครื่องยึดถือ ในอุเทศว่า
อาทานตณฺหํ วินยเอถ
สพฺพํ ดังนี้.

เหตุใด ตัณหาในรูปจึงตรัสว่า ตัณหาเครื่องยึดถือ. เพราะตัณหา นั้น
สัตว์ทั้งหลายจึง

ยึดถือ เข้าไปยึดถือ ยึดไว้ จับต้อง ถือมั่น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ คติ

อุปบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ เพราะเหตุ นั้น ตัณหาในรูปจึงตรัสว่า
ตัณหาเครื่องยึดถือ.

คำว่า พึงนำเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ความว่า พึงนำเสีย
ปราบเสีย ละเสีย

บรรเทาเสีย พึงทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งสิ้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พึงนำเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า ภัทราวุธะ
ในอุทเทสว่า ภัทราวุธะ
ภควา ดังนี้.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสังคิกขาบัญญัติ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้ว่า ดูกรภัทราวุธะ.

[๔๒๕] อนาคต ตรัสว่า เปื้องบน ในอุทเทสว่า อุทฺธ อโธ ติริย วาปี
มชฺฌเม ดังนี้.

อดีต ตรัสว่า เปื้องต่ำ. ปัจจุบัน ตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง.
กุศลธรรมตรัสว่า เปื้องบน.

อกุศลธรรมตรัสว่า เปื้องต่ำ. อัพยากตธรรมตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง.
เทวโลก ตรัสว่า

เปื้องบน. อบายโลก ตรัสว่า เปื้องต่ำ. มนุษยโลก ตรัสว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง. สุขเวทนา

ตรัสว่า เปื้องบน. ทุกขเวทนา ตรัสว่า เปื้องต่ำ. อทุกขมสุขเวทนา ตรัสว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง.

อรุปธาตุ ตรัสว่า เปื้องบน. กามธาตุ ตรัสว่า เปื้องต่ำ. รูปธาตุ ตรัสว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง.

เปื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตรัสว่า เปื้องบน. เปื้องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงมา
ตรัสว่า เปื้องต่ำ.

ท่ามกลางตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทั้งเปื้องบน
เปื้องต่ำ หรือแม้

ชั้นกลางส่วนกว้าง.

[๔๒๖] คำว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าไปยึดถือรูปาหิขันธใดๆ ในโลก
ความว่า สัตว์

ทั้งหลายย่อมยึดถือ คือ เข้าไปยึดถือ ถือไว้ จับต้อง ถือมั่น ซึ่งรูป เวทนา
สัญญา สังขาร
วิญญาณใดๆ.

คำว่า ในโลก คือ ในอบายโลก ฯลฯ आयตนโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
สัตว์ทั้งหลาย

ยอมเข้าไปยึดถือรูปาติขั้นใดๆ ในโลก.

[๔๒๗] คำว่า มารยอมไปตามสัตว์ด้วยอำนาจอภิสังขาร คือ
กรรมนั้นนั่นแล ความว่า

ขันธมาร ธาตุมาร อายตนมาร คติมาร อุปัตติมาร ปฏิสนธิมาร ภวมาร
สังสารมาร วัฏฏมาร

อันมีในปฏิสนธิ ยอมไปตาม คือ ตามไป เป็นผู้ติดตามไป
ด้วยอำนาจอภิสังขาร คือ กรรมนั้น
นั่นแล.

คำว่า ชนฺตํ คือ สัตว์ นระ มาณพ บุรุษ บุคคล ชีวชน ชาตฺชน ชันตฺชน
อินทฺชน

ผู้เกิดจากพระมनु เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
มารยอมไปตามสัตว์ด้วยอำนาจอภิสังขาร คือกรรมนั้น
นั่นแล. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

หมู่สัตว์พึงนำเสียซึ่งค้นหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ทั้งเบื้องบน
เบื้องต่ำ หรือแม้ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะว่าสัตว์ทั้งหลาย
ยอมเข้าไปยึดถือรูปาติขั้นใดๆ ในโลก มารยอมไปตามสัตว์
ด้วยอำนาจอภิสังขารคือกรรมนั้นนั่นแล.

[๔๒๘] เพราะเหตุนั้น ภิกษุรู้อยู่ เมื่อเห็นซึ่งหมู่สัตว์นี้ผู้ช้องอยู่ใน
บ่วงแห่งมัจจุรา เป็นผู้ติดอยู่ในรูปาติขั้นเครื่องยึดถือ พึง
เป็นผู้มีสติไม่เข้าไปยึดถืออะไรๆ ในโลกทั้งปวง.

[๔๒๙] คำว่า เพราะเหตุนั้น ... เมื่อรู้อยู่ ... ไม่พึงเข้าไปยึดถือ ความว่า
เพราะเหตุนี้

คือ เพราะการณะนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิทานนั้น
ภิกษุเมื่อเห็นโทษนี้ใน

ค้นหาเครื่องยึดถือ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุนี้.

คำว่า รู้อยู่ คือ รู้ รู้ชัด รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอด เมื่อรู้ รู้ชัด
รู้ทั่ว

รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอดว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น

ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า ไม่พึงเข้าไปยึดถือ คือ ไม่พึงยึดถือ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ
ไม่พึงถือไว้ ไม่พึงจับต้อง
ไม่พึงถือมั่น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คติ อุปatti ปฏิสนธิ
ภพ สงสาร
วิญญะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุ นั้น ... เมื่อรู้ อยู่ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ.

[๔๓๐] ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษนิกัฏฐิ ภิกษุผู้เป็นพระเสขะกัฏฐิ ชื่อว่า
ภิกษุ ในอุเทศว่า

ภิกษุ สโต กิณฺณ สัพพโลกे ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ภิกษุ.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
มีสติเจริญสติปัฏฐาน

เครื่องพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ ภิกษุนั้นตรัสว่า มีสติ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ภิกษุ ...

เป็นผู้มีสติ.

คำว่า อะไรๆ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรๆ.

คำว่า ในโลกทั้งปวง คือ ในอภายโลกทั้งปวง ในเทวโลกทั้งปวง
ในมนุษยโลกทั้งปวง

ในชั้นนรกโลกทั้งปวง ในอายตนะโลกทั้งปวง ในธาตุโลกทั้งปวง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ภิกษุ ...

เป็นผู้มีสติ ... อะไรๆ ในโลกทั้งปวง.

[๔๓๑] คำว่า ... เมื่อเห็น ... ว่าติดอยู่ในรูปาதிขันธเครื่องยึดถือ ความว่า
สัตว์เหล่าใด

ย่อมยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือไว้ จับต้อง ถือมั่น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ

คติ อุปatti ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วิญญะ สัตว์เหล่านั้นตรัสว่า
ติดอยู่ในรูปาதிขันธเครื่อง
ยึดถือ.

คำว่า อิติ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า เมื่อเห็น คือ เมื่อพบ เมื่อแลเห็น เมื่อตรวจดู เมื่อเพ่งดู
เมื่อพิจารณาอยู่

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... เมื่อเห็น ... ว่าติดอยู่ในรูปาติขันธเครื่องยึดถือ.

[๔๓๒] คำว่า ปช เป็นชื่อของสัตว์ ในอุเทศว่า ปช อิม มจฺจุเธยฺเย
วิสตตํ ดังนี้.

กิลีสกัถิ ชันธกัถิ อภิสังขารกัถิ ตรัสว่า บ่วงแห่งมัจจุ ในคำว่า
มจฺจุเธยฺเย. หมุ่สัตว์

ข้อง เกี่ยวข้อง เกาะเกี่ยว พัวพัน ในบ่วงแห่งมัจจุ คือ ในบ่วงแห่งมาร
ในบ่วงแห่งมรณะ.

สิ่งของข้องเกี่ยวอยู่ เกี่ยวเกาะ พันอยู่ที่ตาปุตติตผา หรือที่ไม้แนคพันธ์
(ท่อนไม้โตนเหมือน

งาช้าง) ฉนฺได หมุ่สัตว์ข้อง เกี่ยวข้อง เกาะเกี่ยว พัวพัน ในบ่วงแห่งมัจจุ
คือ ในบ่วง

แห่งมาร ในบ่วงแห่งมรณะ ฉนฺตนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ...
หมุ่สัตว์นี้ข้องอยู่ใน

บ่วงมัจจุ. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะเหตุนั้น ภิกษุรู้อยู่ เมื่อเห็นซึ่งหมุ่สัตว์นี้ผู้ข้องอยู่ในบ่วง
แห่งมัจจุว่า เป็นผู้ติดอยู่ในรูปาติขันธเครื่องยึดถือ พึงเป็นผู้มีสติ
ไม่เข้าไปยึดถืออะไรๆ ในโลกทั้งปวง.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของ

ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ ภัทราวุธมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๒.

อุทยมาณวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านอุทยะ

[๔๓๓] (ท่านอุทยะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้มีมาน
ไม่มีกิลีสกัถิ ประทับอยู่ (ที่ป่าสาณกเจดีย์) ทรงทำกิจ
เสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง. ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์ (อรหัตวิโมกข์) อันเป็นเครื่อง
ทำลายอวิชชา.

[๔๓๔] คำว่า ผู้มีมาน ในอุเทศว่า ฌายี วิรชมาสินี ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค

ทรงมีมานแม้ด้วยปฐมมาน แม้ด้วยทุติยมาน แม้ด้วยตติยมาน
แม้ด้วยจตุตถมาน แม้ด้วยมาน

อันมีวิตกวิจารณ์ แม้ด้วยมาน (ทุติยมานในปัญจกนัย) สักว่าไม่มีวิตก
มีแต่วิจารณ์ แม้ด้วยมาน

อันไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ แม้ด้วยมานมีปีติ แม้ด้วยมานอันไม่มีปีติ
แม้ด้วยมานอันประกอบด้วยสุข

แม้ด้วยมานอันประกอบด้วยอุเบกขา แม้ด้วยมานอันเป็นสุญญตะ
แม้ด้วยมานอันเป็นอนิมิตตะ

แม้ด้วยมานเป็นอัปปณิหตะ แม้ด้วยมานอันเป็นโลกียะ
แม้ด้วยมานอันเป็นโลกุตระ

ทรงยินดีในมาน ทรงชวนชวายเป็นผู้เดียว
หนักอยู่ในอรหัตผลซึ่งเป็นประโยชน์ของ

พระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีมาน.

คำว่า ไม่มีกิเลสตั้งฐลี้ ความว่า รากะ โทสะ โมหะ ความโกรธ
ความผูกโกรธ ฯลฯ

อกุสลาภิสังขารทั้งปวง เป็นตั้งฐลี้. กิเลสตั้งฐลี้เหล่านั้น

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละ

ได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ตั้งตั้งตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี
ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป

เป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า ผู้ไม่มีฐลี้
ปราศจากฐลี้

ไปปราศแล้วจากฐลี้ ละฐลี้เสียแล้ว พ้นขาดแล้วจากฐลี้.

รากะเป็นฐลี้ แต่ท่านมิได้กล่าวละองว่าเป็นฐลี้. คำว่า ฐลี้ นี้
เป็นชื่อของรากะ. พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุ ทรงละฐลีนั่นแล้ว
เพราะเหตุนั้น พระพุทธชินะท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้มิมีฐลี้ไป
ปราศแล้ว. โทสะเป็นฐลี้ แต่ท่านมิได้กล่าวละองว่า
เป็นฐลี้. คำว่า ฐลี้ นี้ เป็นชื่อของโทสะ. พระผู้มีพระภาค
ผู้มีพระจักขุ ทรงละฐลีนั่นแล้ว เพราะเหตุนั้น พระพุทธชินะ

ท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้มิธลีไปปราศแล้ว. โมหะเป็นธลี แต่ท่านมิได้กล่าวละอองว่าเป็นธลี. คำว่า ธลี นี้ เป็นชื่อของโมหะ พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักขุ ทรงละธลีนั่นแล้ว เพราะเหตุนั้น พระพุทธชินะ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้มิธลีไปปราศแล้ว.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่มีกิเลสตั้งธลี. คำว่า ผู้ประทับอยู่ ความว่า พระผู้มีพระภาค

ประทับอยู่ที่ปาสาณกเจดีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ประทับอยู่.

เชิดดูพระมุนีผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ประทับนั่งอยู่ที่ภูเข. พระสาวกทั้งหลายผู้ได้ไตรวิชชา เป็นผู้ละมัจจุเสีย นั่งห้อมล้อมอยู่.

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประทับอยู่แม้อย่างนี้.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประทับอยู่

เพราะพระองค์ทรงรับความขวนขวาย (ด้วย

กิเลส) ทั้งปวงแล้ว มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ พระองค์อยู่จบแล้ว

มีจระณะทรงประพฤติแล้ว ฯลฯ.

ไม่มีสังสารคือชาติ ชราและมรณะ มิได้มีภพใหม่.

พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประทับอยู่แม้ด้วยเหตุ

อย่างนี้ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์ผู้มีมาน ไม่มีกิเลสตั้งธลี ประทับอยู่.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา อุทโย ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้

เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า อายสุมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ.

คำว่า อายสุมา นี้

เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า อุทโย เป็นชื่อ. ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ท่านอุทยะทูลถามว่า.

[๔๓๕] คำว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ความว่า กิจ คือ กรรมที่ควรทำ

และกรรมที่ไม่ควรทำ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้ว ทรงทำ

ไม่ให้มีที่ต้งดงตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี
มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่าทรงทำกิจเสร็จแล้ว.

ทิฐฐิเป็นเครื่องตกไปรอบ ย่อมไม่มีแกกัณษใด ผู้มีกระแสนันต์
ขาดแล้ว ละแล้วซึ่งกิจที่ควรทำและกิจที่ไม่ควรทำ ความเร้าร้อน
ย่อมไม่มีแกกัณษนั้น.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว.

อาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิณฺฐาสวะ อวิชชาสวะ ชื่อว่า อาสวะ
ในคำ

ว่า อนาสว. อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้ว

ทำให้ไม่มีที่ต้งดงตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี
ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุ

นั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ทรงทำ

กิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ.

[๔๓๖] คำว่า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ความว่า พระผู้มีพระภาค
ทรงถึงฝั่งแห่ง

อภิญญา ถึงฝั่งแห่งปริญญา ถึงฝั่งแห่งปหานะ ถึงฝั่งแห่งภาวนา
ถึงฝั่งแห่งการทำให้แจ้ง ถึง

ฝั่งแห่งการเข้าถึงธรรมทั้งปวง คือ ทรงถึงฝั่งแห่งความรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวง
ถึงฝั่งแห่งความกำหนด

รู้ซึ่งทุกขทั้งปวง ถึงฝั่งแห่งการละกิเลสทั้งปวง ถึงฝั่งแห่งการเจริญมรรค ๔
ถึงฝั่งแห่งการทำให้

แจ้งซึ่งนิโรธ ถึงฝั่งแห่งการเข้าสมบัติทั้งปวง

พระผู้มีพระภาคนั้นทรงถึงความชำนาญและความ

สำเร็จในอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยวิมุตติ.

พระผู้มีพระภาคนั้นเสด็จไปสู่ฝั่ง ทรงถึง

ฝั่งแล้ว เสด็จไปสู่สวนสุด ทรงถึงสวนสุดแล้ว เสด็จไปสู่ที่สุด
ทรงถึงที่สุดแล้ว เสด็จไปสู่
สวนสุดรอบ ทรงถึงสวนสุดรอบแล้ว เสด็จไปสู่ที่จบ ทรงถึงที่จบแล้ว
เสด็จไปสู่ที่ต้านทาน
ทรงถึงที่ต้านทานแล้ว เสด็จไปสู่ที่เร้น ทรงถึงที่เร้นแล้ว เสด็จไปสู่จรรยา
ทรงถึงจรรยาแล้ว
เสด็จไปสู่ที่ไม่มีภัย ทรงถึงที่ไม่มีภัยแล้ว เสด็จไปสู่ที่ไม่เคลื่อนไหว
ทรงถึงที่ไม่เคลื่อนไหวแล้ว เสด็จ
ไปสู่อมตะ ทรงถึงอมตะแล้ว เสด็จไปสู่นิพพาน ทรงถึงนิพพานแล้ว.
พระผู้มีพระภาคนั้น
มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่จบแล้ว มีจรรยาทรงประพฤติแล้ว ฯลฯ
มิได้มีสังสาร คือ ชาติ
ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง.

[๔๓๗] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า ความว่า
พวกข้าพระองค์
มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า คือ เป็นผู้จะทูลถามปัญหามาเฝ้าแล้ว
เป็นผู้ใคร่ฟังปัญหา
มาเฝ้าแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า.

อีกอย่างหนึ่ง ความมา ความมุ่งมา ความมาเฝ้า
ของพวกข้าพระองค์ผู้มีความต้องการ
ด้วยปัญหา คือ ต้องการจะทูลถามปัญหา ใคร่ฟังปัญหา
มีอยู่แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า.

อีกอย่างหนึ่ง ความมาแห่งปัญหาของพระองค์มีอยู่
ทั้งพระองค์มีความเป็นผู้อ่องอาจ
ให้ผู้อื่นมีความเพียร สามารถเพื่อจะตรัสถาม ตรัสบอก ทรงแก้
ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ทรงเฉลย

กับข้าพระองค์ได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา
จึงมาเฝ้า.

[๔๓๘] อรหัตวิโมกข์ ท่านกล่าวว่า อัญญาวิโมกข์ ในอุเทศว่า
อัญญาวิโมกข์ สंपุริ
ดังนี้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ ขอจงบอก ... ขอจงทรงประกาศ
ซึ่งอรหัตวิโมกข์ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์.

[๔๓๙] คำว่า ทำลายอวิชชา คือ หุบ ต่อย ทำลาย ละ สงบ สละคืน
ระงับ
ซึ่งอวิชชา เป็นอมตนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทำลายอวิชชา.
เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้น
จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
มีมาน ไม่มีกิเลสตัณหา ประทับอยู่ (ที่ป่าสาณกเจดีย์)
ทรงทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง.
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์ (อรหัตวิโมกข์)
อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชา.

[๔๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุททยะ) เราขอบอก
อัญญาวิโมกข์ เป็นเครื่องละซึ่งกามฉันทะ และโทมนัสทั้ง
๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง เป็นเครื่องกั้นความ
รำคาญ.

[๔๔๑] ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพลินในกาม
ความอยากในกาม
ความสืบนหาในกาม ความกระหายในกาม ความเร่าร้อนในเพราะกาม
ความหลงในกาม
ความติดใจในกาม ในกามทั้งหลาย กามโอหะ กามโยคะ กามุปาทาน
กามฉันทนิเวรณ ชื่อว่า
ฉันทะ ในอุเทศว่า ปหาน กามฉนฺทานํ ดังนี้.

คำว่า ธรรมเป็นเครื่องละกามฉันทะ ความว่า ธรรมเป็นเครื่องละ
เครื่องสงบ

เครื่องสละคืน เครื่องระงับกามฉันทะทั้งหลาย เป็นอมตนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ธรรมเป็นเครื่องละกามฉันทะ.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุททะในอุทเทสว่า
อุทยาติ ภควา

ดังนี้. คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นสังคิกขาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุททะ.

[๔๔๒] ความไม่แช่มชื่นในทางใจ เจตสิกทุกข

ความเสวยอารมณ์เป็นทุกขไม่แช่มชื่น

เกิดจากสัมผัสทางใจ ทุกขเวทนาอันไม่แช่มชื่น เกิดจากสัมผัสทางใจ
ชื่อว่า โทมนัส ในอุทเทสว่า

โทมนสฺसान จูภยํ ดังนี้.

คำว่า และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง ความว่า ธรรมเป็นเครื่องละ เครื่องสงบ
เครื่องสละคืน

เครื่องระงับซึ่งกามฉันทะและโทมนัสทั้ง ๒ ประการ เป็นอมตนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง.

[๔๔๓] ความที่จิตไม่ควร ความที่จิตไม่สมควรแก่การงาน ความห่อ
ความถอย

ความกลับ ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ความเป็นผู้หดหู่ ชื่อว่า ถีนะ ในอุทเทสว่า
ถีนสฺส จ

ปนูหนํ ดังนี้.

คำว่า เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง ความว่า เป็นเครื่องบรรเทา เครื่องละ
เครื่องสงบ

เครื่องสละคืน เครื่องระงับ ความง่วง เป็นอมตนิพพาน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นเครื่อง

บรรเทาความง่วง.

[๔๔๔] ความรำคาญมือ ความรำคาญเท้า ความรำคาญมือและเท้า
ความสำคัญในสิ่ง

ที่ไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร

ความสำคัญในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ความ

สำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ ความรำคาญ กิริยาที่รำคาญ

ความเป็นผู้รำคาญ ความเดือดร้อน

แห่งจิต ความขัดใจเห็นปานนี้ๆ ท่านเรียกว่า กุกกัจจิง ในคำว่า กุกกัจจัน
ในอุเทศว่า

กุกกัจจัน นิวารณฺ ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต เป็นความขัดใจ
ย่อมเกิดขึ้น

เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ เพราะกระทำ ๑ เพราะไม่กระทำ ๑.

ความรำคาญอันเป็นความเดือดร้อน

แห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยเพราะกระทำ ๑ เพราะไม่กระทำ
๑ อย่างไร? ความ

รำคาญอันเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า
เราทำกายทุจริต เราไม่ได้

ทำกายสุจริต เราทำวจีทุจริต เราไม่ได้ทำวจีสุจริต เราทำมโนทุจริต
เราไม่ได้ทำมโนสุจริต

เราทำปาณาติบาต เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต

เราทำอทินนาทาน เราไม่ได้ทำความ

งดเว้นจากอทินนาทาน เราทำกาเมสุมิฉฉาจาร

เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร เราทำ

มุสาวาท เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากมุสาวาท เราทำปิสุณาวาจา

เราไม่ได้ทำความงดเว้นจาก

ปิสุณาวาจา เราทำพรุสวาจา เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากพรุสวาจา

เราทำสัมผัปปลาปะ เราไม่ได้

ทำความงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ เราทำอภิชฌา เราไม่ทำอนภิชฌา

เราทำพยาบาท เราไม่ได้ทำ

อภัยบาท เราทำมิจฉาภิน္ณู เราไม่ได้ทำสัมมาภิน္ณู
ความรำคาญอันเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต
เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำและเพราะไม่กระทำอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญอันเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต
เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า
เราไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย
เราไม่ได้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เราไม่รู้จักประมาณ
ในโภชนะ เราไม่ได้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งความเพียรเครื่องตื่นอยู่
เราไม่ได้ประกอบด้วยสติ-
*สัมปชัญญะ เราไม่ได้เจริญสติสัมปชัญญะ เราไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔
เราไม่ได้เจริญสัมมัปป-
*ธาน ๔ เราไม่ได้เจริญอิทธิบาท ๔ เราไม่ได้เจริญอินทรีย์ ๕
เราไม่ได้เจริญพละ ๕ เราไม่ได้
เจริญโพชฌงค์ ๗ เราไม่ได้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘
เราไม่ได้กำหนดรู้ทุกข์ เราไม่ได้ละสมุทัย
เราไม่ได้เจริญมรรค เราไม่ได้ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ.

คำว่า เป็นเครื่องกั้นความรำคาญ ความว่า เป็นเครื่องปิด คือ
เป็นเครื่องกั้น เครื่องละ
เครื่องสงบ เครื่องสลัดคืน เครื่องระงับความรำคาญทั้งหลาย
เป็นอมตนิพพาน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกั้นความรำคาญ. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราขอบอกอัญญาวิโมกข์ อันเป็นเครื่องละซึ่งกามฉันทะ
และโหมหนัสทั้ง ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง เป็น
เครื่องกั้นความรำคาญ.

[๔๔๕] เราขอบอกอัญญาวิโมกข์ อันมีอุเบกขาและสติหมดจดดี
มีความตรึกประกอบด้วยธรรม เล่นไปข้างหน้า เป็นเครื่อง
ทำลายอวิชชา.

[๔๔๖] ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพิกเฉย ความสงบแห่งจิต
ความที่จิต

เลื่อมใส ความที่จิตเป็นกลางด้วยจตุตถฌาน ชื่ออุเบกขา ในอุเทศว่า
อุเบกขาสติสสสูตร ดังนี้.

ความระลึก ความตามระลึก ฯลฯ ความระลึกชอบ
เพราะปรารภถึงอุเบกขาในจตุตถฌาน ชื่อว่า
สติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อุเบกขา และสติ.

คำว่า หมดจตตี ความว่า
อุเบกขาและสติในจตุตถฌานเป็นความหมดจต หมดจตตี
ขาวรอบ ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน
ตั้งมั่น ถึงความ
ไม่หวั่นไหว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีอุเบกขาและสติ หมดจตตี.

[๔๔๗] ความดำริชอบ ตรัสว่า ความตรึกประกอบด้วยธรรม ในคำว่า
ธมฺมตฺถกฺกปฺเรชวํ

ดังนี้. ความตรึกประกอบด้วยธรรมนั้น มีในเบื้องต้น
มีข้างหน้าเป็นประธานแห่งอัญญาวิโมกข์
แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า
มีความตรึกประกอบด้วยธรรมแล่นไปข้างหน้า.

อีกอย่างหนึ่ง สัมมาทิณฺฐิ ตรัสว่า ความตรึกประกอบด้วยธรรม.
สัมมาทิณฺฐินั้นมีใน
เบื้องต้น มีข้างหน้า เป็นประธานแห่งอัญญาวิโมกข์ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้
จึงชื่อว่า มีความตรึก
ประกอบด้วยธรรมแล่นไปข้างหน้า.

อีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนาในกาลเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งมรรค ๔ ตรัสว่า
ความตรึกประกอบ
ด้วยธรรม. วิปัสสนานั้น มีในเบื้องต้นมีข้างหน้า
เป็นประธานแห่งอัญญาวิโมกข์ แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า มีความตรึกประกอบด้วยธรรมแล่นไปข้างหน้า.

[๔๔๘] อรหัตวิโมกข์ ตรัสว่า อัญญาวิโมกข์ ในอุเทศว่า อํปาริโมกฺขํ
สํพฺรูมิ

ดังนี้ เราขอบอก ... ขอประกาศซึ่งอรหัตวิโมกข์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
เราขอบอกอัญญาวิโมกข์.

[๔๔๙] ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ อวิชชาเป็นดังลืมสลัก ความหลง
อกุศลมูล ชื่อว่า

อวิชชา ในอุเทศว่า อวิชชา ย ปภทนต์ ดังนี้.

คำว่า เป็นเครื่องทำลายอวิชชา ความว่า เป็นเครื่องทุบ ต่อย
เครื่องทำลาย เครื่องละ

เครื่องสงบ เครื่องสลละคืน เครื่องระงับ ซึ่งอวิชชา เป็นอมตนิพพาน
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

เป็นเครื่องทำลายอวิชชา. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
เราขอบอก อัญญาวิโมกข์อันมีอุเบกขาและสติ หมดจตตี
มีความตริกประกอบด้วยธรรมแล่นไปข้างหน้า เป็นเครื่อง
ทำลายอวิชชา.

[๔๕๐] โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้? อะไรเล่าเป็นเครื่อง
เทียวไปของโลกลนั้น? พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละ
อะไรเสียได้?

[๔๕๑] คำว่า โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้ ความว่า
อะไรเป็นเครื่องประกอบ

เครื่องคล้องไว้ เครื่องผูก เครื่องพัวพัน เครื่องมัวหมอง ของโลก?
โลกอันอะไรประกอบไว้

ประกอบทั่ว เหนียวรัง ยึดไว้ คล้องไว้ เกี้ยวไว้ พัวพันไว้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า โลกมี

อะไรเป็นเครื่องประกอบไว้.

[๔๕๒] คำว่า อะไรเป็นเครื่องเทียวไปของโลกลนั้น ความว่า
อะไรเป็นเครื่องสัญจร

เทียวไป ห่องเทียวไป ของโลกลนั้น? โลกยอมสัญจรไป เทียวไป
ห่องเทียวไป ด้วยอะไร?

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องเทียวไปของโลกลนั้น?

[๔๕๓] คำว่า พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละอะไรเสียได้ ความว่า
พระองค์

ยอมตรัส ย่อมบอก ย่อมเล่า ย่อมกล่าว แสดง บัญญัติว่า นิพพาน
เพราะละ สงบ สละคืน

ระงับ อะไรเสียได้? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะอะไรเสียได้?

เพราะเหตุนั้น พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้? อะไรเล่าเป็นเครื่อง
เที่ยวไปของโลกนั้น? พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะอะไร
เสียได้?

[๔๕๔] โลกมีความเพลนเป็นเครื่องประกอบไว้. วิตก เป็นเครื่อง
เที่ยวไปของโลกนั้น. เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหา
เสียได้.

[๔๕๕] ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า
ความเพลน

ในอุเทศว่า นนทิสฺสํ โปชนํ โลโก ดังนี้. ความเพลนเป็นเครื่องประกอบ
เครื่องคล่องไว้

เครื่องผูก เครื่องมัดหมองของโลก. โลกอันความเพลนนี้ประกอบไว้
ประกอบทั่ว เหนียวรั้ง

ผูกไว้ คล่องไว้ เกี้ยวไว้ พันไว้. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
โลกมีความเพลนเป็นเครื่องประกอบไว้.

[๔๕๖] วิตก ๙ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก วิตกถึงญาติ
วิตกถึงชนบท

วิตกถึงเทวดา วิตกอันปฏิเสธด้วยความเอ็นดูผู้อื่น

วิตกอันปฏิเสธด้วยลาภ สักการะ และ

สรรเสริญ วิตกอันปฏิเสธด้วยความไม่ยอมให้ผู้อื่นดูหมิ่นตน
เหล่านี้เรียกว่าวิตก ๙ ชื่อว่า

วิตก ในอุเทศว่า วิตกทุกสฺส วิจารณา ดังนี้. วิตก ๙
อย่างนี้เป็นเครื่องสัญจรไป เทียวไป

ท่องเที่ยวไป ของโลกนั้น. โลกนั้นยอมสัญจร เทียวไป ท่องเที่ยวไป
ด้วยวิตก ๙ อย่างนี้.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิตกเป็นเครื่องเที่ยวไปของโลกนั้น.

[๔๕๗] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหา ยิปฺปหาเนน นิมมานํ อิติ วุจฺจติ ดังนี้.

คำว่า เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหาเสียได้ ความว่า
เราย่อมกล่าว ย่อมบอก

เล่า ขาน แสดง บัญญัติว่า นิพพาน เพราะละ สงบ สละคืน
ระงับตัณหาเสียได้ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหาเสียได้. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาค

จึงตรัสว่า

โลกมีความเพลนเป็นเครื่องประกอบไว้. วิตกเป็นเครื่อง
เที่ยวไปของโลกนั้น. เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหา
เสียได้.

[๔๕๘] เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป วิญญานจึงดับ? พวกข้าพระองค์
มาแล้วเพื่อทูลถาม พระผู้มีพระภาค. พวกข้าพระองค์จะขอฟัง
พระดำรัสนั้นของพระองค์.

[๔๕๙] คำว่า เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป ความว่า
เมื่อโลกมีสติสัมปชัญญะอย่างไร
เที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว พลัดเปลี่ยนอริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา.
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป?

[๔๖๐] คำว่า วิญญานจึงดับ ความว่า วิญญานดับ สงบ
ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับ
ไป. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิญญานจึงดับ.

[๔๖๑] คำว่า พวกข้าพระองค์มาแล้วเพื่อจะทูลถามพระผู้มีพระภาค
ความว่า พวก

ข้าพระองค์มาแล้ว คือ มาถึง เข้ามาถึง

มาประชุมกับพระองค์เพื่อจะทูลถาม คือ เพื่อสอบถาม

ทูล ขอ ทูลเชื่อเชิญ ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว คือ ขอให้ทรงประสาท
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พวกข้าพระองค์มาแล้วเพื่อจะทูลถามพระผู้มีพระภาค.

[๔๖๒] คำว่า พวกข้าพระองค์จะขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์
ความว่า พวก

ข้าพระองค์จะขอฟัง ศึกษา ทรงจำ เข้าไป กำหนดพระดำรัส ถ้อยคำ
ทางถ้อยคำ เทศนา

อนุสนธิ ของพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พวกข้าพระองค์จะขอฟังพระดำรัส ของพระองค์
เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป วิญญานจึงดับ? พวกข้าพระองค์
มาแล้วเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาค. พวกข้าพระองค์จะขอฟัง
พระดำรัสนั้นของพระองค์.

[๔๖๓] เมื่อโลกไม่ผลิตเพลีนเวทนาภายในและภายนอก เป็นผู้มึสติ
อย่างนี้เที่ยวไป วิญญานจึงดับ.

[๔๖๔] คำว่า เมื่อโลกไม่ผลิตเพลีนเวทนาภายในและภายนอก
ความว่า เมื่อโลก

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายในภายในอยู่ ไม่ผลิตเพลีน
ไม่พรั้งถึง ไม่ตั้งอยู่ด้วยความ

ติดใจเวทนา คือ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี
ซึ่งความผลิตเพลีน

ความพรั้งถึง ความติดใจ ความถือไว้ ความจับต้อง ความถือมั่น.

เมื่อโลกเป็นผู้พิจารณาเห็น

เวทนาในเวทนาทั้งหลายในภายนอกอยู่

เมื่อโลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายใน

และภายนอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือ

ความเกิดขึ้นในเวทนาทั้งหลายในภายในอยู่

เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือ

ความเสื่อมไปในเวทนาทั้งหลายในภายในอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็น

ธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในเวทนาทั้งหลายในภายในอยู่

เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรม

คือความเกิดขึ้นในเวทนาทั้งหลายในภายนอกอยู่

เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปใน

เวทนาทั้งหลายในภายนอกอยู่
เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปใน
เวทนาทั้งหลายในภายนอกอยู่
เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในเวทนาทั้งหลายทั้ง
ภายในและภายนอกอยู่
เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปในเวทนาทั้งหลายทั้งภายใน
และภายนอกอยู่
เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในเวทนาทั้งห
ลาย
ทั้งภายในและภายนอกอยู่ ย่อมไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้ง
ไม่ตั้งอยู่ด้วยความติดใจซึ่งเวทนา คือ
ย่อมละ ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความเพติดเพลิน
ความพรั้ง ความ
ติดใจ ความถือไว้ ความจับต้อง ความถือมั่น.
เมื่อโลกพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
ด้วยอาการ ๑๒ นี้ ย่อมไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้ง
ไม่ตั้งอยู่ด้วยความติดใจซึ่งเวทนา ฯลฯ ให้
ถึงความไม่มีซึ่งความเพติดเพลิน ความพรั้ง ความติดใจ.
อีกอย่างหนึ่ง เมื่อโลกพิจารณาเห็นเวทนาโดยความไม่เที่ยง
ย่อมไม่เพติดเพลิน ... เมื่อ
โลกพิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นโรค เป็นดังหัวฝี
เป็นดังลูกศร เป็น
ความลำบาก เป็นอาพาธ ฯลฯ โดยไม่มีอุปาย เครื่องสลัดออก
ย่อมไม่เพติดเพลิน ... เมื่อโลก
พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายโดยอาการ ๔๒ นี้อยู่
ย่อมไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้ง ไม่
ตั้งอยู่ด้วยความติดใจเวทนา คือ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มีซึ่งความ
เพติดเพลิน ความพรั้ง ความติดใจ ความถือไว้ ความจับต้อง
ความถือมั่น เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เมื่อโลกไม่เพลิดเพลिनเวทนาในภายในและภายนอก.

[๔๖๕] คำว่า เป็นผู้มีสติอย่างนี้เที่ยวไป ความว่า
เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้
เที่ยวไป คือ เที่ยวไปทั่ว พลัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้มีสติอย่างนี้เที่ยวไป.

[๔๖๖] คำว่า วิญญานจึงดับ ความว่า
วิญญานอันสหระคตด้วยปัญญากิสังขาร วิญญาน
อันสหระคตด้วยอปัญญากิสังขาร
วิญญานอันสหระคตด้วยอเนญซากิสังขาร ย่อมดับ สงบ ถึงความ
ตั้งอยู่ไม่ได้ ระวังไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิญญานจึงดับ. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาค

จึงตรัสว่า

เมื่อโลกไม่เพลิดเพลिनเวทนาในภายในและภายนอก เป็นผู้
มีสติอย่างนี้เที่ยวไป วิญญานจึงดับ.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของ
ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ อุททยมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๓.

(จบตอนที่ ๑)

ตอนที่ ๒

ข้อ ๔๖๗ / หน้า ๑๗๒ - จบ
พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๒
ขุททกนิกาย จุฬนิกาย
โอสถกนิบาตปัญหา
ว่าด้วยปัญหาของท่านโอสถ

[๔๖๗] (ท่านโอสถทูลถามว่า)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ไม่ทรงมีความหวั่นไหว ทรงตัด
ความสงสัยเสียแล้ว ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ย่อมทรง

แสดงอดีต. ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญญา จึงมาเฝ้า
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

[๔๖๘] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย อดีต อาทิสติ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค
พระองค์ใด เป็นพระสยัมภู ไม่มีอาจารย์ ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ
ซึ่งสัจจะทั้งหลายเอง ในธรรม
ทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยได้ยินมาในกาลก่อน
ทรงบรรลุซึ่งความเป็นพระสัพพัญญูในธรรม
เหล่านั้น และทรงบรรลุซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย.
คำว่า ย่อมทรงแสดงอดีต ความว่า
พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดงแม้อดีต ย่อมทรง
แสดงแม่อนาคต ย่อมทรงแสดงแม้ปัจจุบัน ของพระองค์เองและของผู้อื่น.
พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดงอดีตของพระองค์อย่างไร?
พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดง
ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง
สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง
สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง
แสนชาติบ้าง
ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง
ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมาก
บ้าง อันเป็นอดีตของพระองค์เองว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น
มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณ
อย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ
มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติ
จากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น. แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น
มีโคตรอย่างนั้น มี
ผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ
มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น.
ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้มาเกิดในภพนี้.
พระองค์ทรงแสดงชาติก่อนเป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ

พร้อมทั้งอุทิศ ด้วยประการฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงอดีตของพระองค์เองอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงอดีตของผู้อื่นอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดง

ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง
อันเป็นอดีตของผู้อื่นว่า

ในภพโน้น ท่านผู้นี้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น
มีอาหารอย่างนั้น

เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น.

ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดใน

ภพโน้น. แม้ในภพนั้น ท่านผู้นี้ก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
มีผิวพรรณอย่างนั้น มี

อาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น.
ครั้นจุติจากภพนั้น

แล้วได้มาเกิดในภพนี้.

พระองค์ทรงแสดงชาติก่อนเป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทิศ
ด้วยประการฉะนี้. พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสดงอดีตของผู้อื่นอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสชาดก ๕๐๐ ก็ชื่อว่าทรงแสดงอดีตของพระองค์เอง
และของผู้อื่น

ตรัสมหาธนิยสูตร ... มหาสุทฺถสนสูตร ... มหาโควินทสูตร ... มฆเทวสูตร
ชื่อว่าทรงแสดง

อดีตของพระองค์และของผู้อื่น.

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรจุนทะ
ญาณอันตามระลึกถึง

ชาติก่อนของตถาคต ประรภถึงอดีตกาลมีอยู่.

ตถาคตหวังจะรู้ชาติก่อนเท่าใด ก็ระลึกถึงชาติก่อน

ได้เท่านั้น. ดูกรจุนทะ ญาณอันตามระลึกถึงชาติข้างหน้าของตถาคต
ประรภถึงอนาคตกาล

มีอยู่. ฯลฯ ดูกรจุนทะ ญาณอันที่เกิดที่ควงไม้โพธิ์ของตถาคต
ประรภถึงปัจจุบันกาล เกิดขึ้นว่า

ชาตินี้มีในที่สุด. บัดนี้มีได้มีภพต่อไป. อินทรีย์ปโรปริยัตติญาณ
(ญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่ง
ความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหมด) เป็นกำลังของตถาคต.
อาสยานุสยญาณ (ความรู้จัก
ฉันทะที่มานอนและกิเลสอันนอนตามของสัตว์ทั้งหลาย)
เป็นกำลังของตถาคต. ยมกปาฏิหาริยญาณ
(ญาณเป็นเครื่องนำกลับซึ่งปฏิบัติภพธรรมอันเป็นคู่) เป็นกำลังของตถาคต.
มหากรุณาสมาบัติญาณ
(ญาณในมหากรุณาสมาบัติ) เป็นกำลังของตถาคต.
สัพพัญญุตญาณเป็นกำลังของตถาคต.
อนาวรณญาณ (ญาณเนื่องด้วยอวิชชนะไม่มีอะไรกัน)
เป็นกำลังของตถาคต. อนาวรณญาณ
อันไม่ข้อง ไม่มีอะไรขัดในกาลทั้งปวง เป็นกำลังของตถาคต.
พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดง ...
ทรงประกาศ แม้อดีต แม้อนาคต แม้ปัจจุบัน
ของพระองค์และของผู้อื่นด้วยประการอย่างนี้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีต.
คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา โปสาโล ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายุสุมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โปสาโล เป็นชื่อ ฯลฯ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านโปสาละทูลถามว่า.
[๔๖๙] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขเฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า ความ
หวั่นไหว ในอุเทศว่า อเนโช จินฺนสสโย ดังนี้.
ตัณหาอันเป็นความหวั่นไวนั้น พระผู้มี-
*พระภาคตรัสรู้แล้วทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทำไมให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความ
ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า

ไม่มีความหวั่นไหว. พระผู้มีพระภาคชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว
เพราะทรงละความหวั่นไหว
เสียแล้ว. พระผู้มีพระภาคไม่ทรงหวั่น ไม่ทรงไหว ไม่พรั่น ไม่พริ้ง
แม้ในเพราะลาภ แม้ใน
เพราะความเสื่อมลาภ แม้ในเพราะยศ แม้ในเพราะความเสื่อมยศ
แม้ในเพราะความสรรเสริญ
แม้ในเพราะนินทา แม้ในเพราะสุข แม้ในเพราะทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่มีความ
หวั่นไหว.

วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงในทุกข์ ฯลฯ ความสะดุ้งแห่งจิต
ความขัดใจ ท่านกล่าวว่า
ความสงสัย ในอุเทศว่า ฉินฺนสํสโย ดังนี้. ความสงสัยนี้
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วทรงตัด
บั่น ทอน สงบ ระวังเสียแล้ว ทำให้ไม่ให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะ
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ทรงตัดความสงสัยแล้ว
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่มีความหวั่นไหว ทรงตัดความสงสัยเสียแล้ว.

[๔๗๐] คำว่า ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ความว่า
พระผู้มีพระภาคทรงถึงฝั่งแห่งอภิญญา
ทรงถึงฝั่งแห่งปริญญา ทรงถึงฝั่งแห่งปหานะ ทรงถึงฝั่งแห่งภาวนา
ทรงถึงฝั่งแห่งการทำให้แจ้ง
ทรงถึงฝั่งแห่งการเข้า คือ ทรงถึงฝั่งแห่งความรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวง ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคนั้น มิได้
มีสังสารคือชาติ ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทรงถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวง.

[๔๗๑] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า
ความว่า พวกข้าพระองค์

มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า ฯลฯ เพื่อทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง
เพื่อทรงเฉลย แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า.
เพราะเหตุนั้น พรหมณ์
นั้นจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ไม่ทรงมีความหวั่นไหว ทรงตัด
ความสงสัยเสียแล้ว ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ย่อมทรง
แสดงอดีต. ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

[๔๗๒] ข้าแต่พระสัณณะ ข้าพระองค์ขออนุญาตถามถึงญาณของบุคคล
ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ละกายทั้งหมดแล้ว เห็นอยู่
ทั้งภายในภายนอกอะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี. บุคคลอย่างนั้น
ควรแนะนำอย่างไร?

[๔๗๓] รูปสัญญา ในคำว่า วิภูตรูปสํสฺส ดังนี้ เป็นไฉน?
สัญญาความจำ
ความเป็นผู้จำ ของบุคคลผู้เข้าซึ่งรูปาวจรสมบัติ
หรือของบุคคลผู้เข้าถึงแล้ว (ในรูปาวจรภาพ)
หรือว่าของบุคคลผู้มีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน นี้ชื่อว่ารูปสัญญา.
คำว่า ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ความว่า
รูปสัญญาของบุคคลผู้ได้อรูปสมบัติ ๔ เป็น
สัญญาผ่านไปแล้ว หายไปแล้ว ล่วงไปแล้ว เลยกไปแล้ว เป็นไปล่วงแล้ว
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว.

[๔๗๔] คำว่า ผู้ละกายทั้งปวงแล้ว ความว่า
รูปกายอันมีในปฐิสันธิทั้งหมด บุคคล
นั้นละแล้ว คือ รูปกายอันบุคคลนั้นละแล้ว
ด้วยการล่วงด้วยอำนาจตทังปหานและการละด้วย
การข่มไว้ (เพราะได้อรูปฌาน) เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ละกายทั้งปวงแล้ว.

[๔๗๕] อากิญจัญญายตนสมบัติ ชื่อว่าอะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี
ในอุเทศว่า อชฺฌตตํ

พหิทธา จ นตถิ กิฉิตติ ปสฺสโต ดังนี้. เพราะเหตุไร
อาภิกขุจัญญายตนสมาบัติ จึงชื่อว่า
อะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี? บุคคลเป็นผู้มีสติ เข้าวิญญูญาณัญจายตนสมาบัติ
ออกจากสมาบัตินั้น
แล้ว ไม่ยังวิญญูณนั้นนั่นแหละ ให้เจริญ ให้เป็นแจ้ง ให้หายไป
ย่อมเห็นว่า อะไรๆ
น้อยหนึ่งย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อาภิกขุจัญญายตนสมาบัติ จึงชื่อว่า
อะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เห็นอยู่ทั้งภายในและภายนอกว่า อะไรๆ
น้อยหนึ่งมิได้มี.

[๔๗๖] คำว่า สกฺก ในอุเทศว่า ไถณ สกฺกานุปฺจุณามิ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มี-

*พระภาคทรงพระนามว่าสัฏกะ.

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกผนวชจากศากยสกุล. แม้เพราะเหตุ
ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า สัฏกะ. ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคทรงละความกลัวและความขลาด

เสียแล้ว ปราศจากความขนลุกขนพอง แม้เพราะเหตุดังนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงชื่อว่า สัฏกะ.

คำว่า ข้าแต่พระสัฏกะ ข้าพระองค์ขอลุลลามถึงญาณ ความว่า
ข้าพระองค์ขอลุลลาม

ถึงญาณของบุคคลนั้นว่า เช่นไร ดำรงอยู่อย่างไร มีประการไร

มีส่วนเปรียบอย่างไร อันบุคคล

นั้นพึงปรารถนา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสัฏกะ

ข้าพระองค์ขอลุลลามถึงญาณ.

[๔๗๗] คำว่า บุคคลเช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร ความว่า บุคคลนั้น
ควรแนะนำ

ควรนำไปให้วิเศษ ควรนำไปให้ยิ่ง ควรให้รู้ทั่ว ควรให้พิณิจ

ควรให้พิจารณา ควรให้เลื่อมใส

อย่างไร? และญาณที่ยิ่งขึ้นไป อันบุคคลนั้นพึงให้เกิดขึ้นอย่างไร?

คำว่า บุคคลเช่นนั้น คือ บุคคลผู้อย่างนั้น ผู้เช่นนั้น ดำรงอยู่อย่างนั้น
ผู้มีประการ

อย่างนั้น ผู้มีส่วนเปรียบอย่างนั้น ผู้ได้อาภิญจัญญาตนสมาบัตินั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

บุคคลผู้เช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร? เพราะเหตุนั้น
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์ทูลถามถึงญาณของบุคคลผู้มี
รูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ละกายทั้งหมดแล้ว เห็นอยู่ทั้งภายใน
ภายนอกว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี. บุคคลอย่างนั้นควรแนะนำ
อย่างไร?

[๔๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโปสาละ) ตถาคตรู้ยิ่งซึ่ง
วิญญานฐิติ (ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน) ทั้งหมด. ย่อมรู้จัก
บุคคลนั้น เมื่อตั้งอยู่ พันวิเศษแล้ว มีสมาบัตินั้นเป็นเบื้องหน้า.

[๔๗๙] คำว่า วิญญานฐิติทั้งหมด ความว่า

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบวิญญานฐิติ ๔

ด้วยสามารถอภิสังขาร. ย่อมทรงทราบวิญญานฐิติ ๗

ด้วยสามารถปฐิสนธิ.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบวิญญานฐิติ ๔

ด้วยสามารถอภิสังขารอย่างไร? สมจริง

ตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
วิญญานยึดรูปตั้งอยู่ มีรูปเป็น

อารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีความเพติดเพลินเป็นเครื่องส่องเสพ
ย่อมตั้งอยู่ ย่อมถึงความ

เจริญงอกงามไพบุลย์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิญญานยึดเวทนา ฯลฯ
ยึดสัญญา ฯลฯ ยึดสังขาร

ตั้งอยู่ มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย
มีความเพติดเพลินเป็นเครื่องส่องเสพ

ย่อมตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบวิญญานฐิติ ๔ ด้วย
สามารถอภิสังขารอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคยอมทรงทราบวิญญานฐิติ ๗

ด้วยสามารถปฏิสนธิอย่างไร? สมจริงตาม

พระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย

สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญา

ต่างกัน เช่นพวกมนุษย์ เทวดาบางพวก วินิปาติกะบางหมู่

นี้เป็นวิญญานฐิติที่ ๑. ดูกรภิกษุ-

*ทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน

เช่นพวกเทพเนื่องในหมู่พรหม

ผู้เกิดในภูมิปรหมมาน นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๒. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน

มีสัญญาต่างกัน เช่นพวกเทพอาภัสสระ นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๓.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่า

หนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่นพวกเทพสุภกิณหกะ

นี้เป็นวิญญานฐิติที่ ๔.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงรูปสัญญา ดับปฏิมสัญญา

ไม่มนสิการนานัตตสัญญาโดย

ประการทั้งปวง เข้าอาภาส้านญายตนมานด้วยมนสิการว่า

อากาศหาที่สุกมิได้ นี่เป็นวิญญาน

ฐิติที่ ๕. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงอาภาส้านญายตนมานโดยประการทั้งปวง เข้า

วิญญานญายตนมานด้วยมนสิการว่า วิญญานหาที่สุกมิได้

นี้เป็นวิญญานฐิติที่ ๖. ดูกรภิกษุ-

*ทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงวิญญานญายตนมานโดยประการทั้งปวง

เข้าอากิญจัญญายตน-

*มานด้วยมนสิการว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งมิได้มี นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๗.

พระผู้มีพระภาคยอมทรง

ทราบวิญญานฐิติ ๗ ด้วยสามารถปฏิสนธิอย่างนี้. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

วิญญานฐิติทั้งหมด.

พระผู้มีพระภาคเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โปสาละ ในอุเทศว่า

โปสาลาติ ภควา

ดังนี้. คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโปสาละ.

[๔๘๐] คำว่า อภิชาณ ในอุเทศว่า อภิชาณ ตถาคโต ดังนี้ ความว่า รู้ยัง รู้แจ้งแทง-

*ตลอด. คำว่า ตถาคต ความว่า สมจริงตามพระพุทฺธพจน์

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรจุนทะ

ถ้าแม้เรื่องที่ล่วงแล้วไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

เรื่องนั้นตถาคตก็ไม่พยากรณ์. ดูกร

จุนทะ ถ้าแม้เรื่องที่ล่วงแล้ว จริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

แม้เรื่องนั้นตถาคตก็ไม่พยากรณ์

ดูกรจุนทะ ถ้าแม้เรื่องที่ล่วงแล้ว จริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์

ในเรื่องนั้นตถาคต

ย่อมรู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น. ดูกรจุนทะ ถ้าแม้เรื่องที่ยังไม่มาถึง

ฯลฯ. ดูกรจุนทะ

ถ้าแม้เรื่องที่เป็นปัจจุบัน ไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

เรื่องนั้นตถาคตก็ไม่พยากรณ์.

ดูกรจุนทะ ถ้าแม้เรื่องที่เป็นปัจจุบันจริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

แม้เรื่องนั้นตถาคต

ก็ไม่พยากรณ์. ดูกรจุนทะ ถ้าแม้เรื่องที่เป็นปัจจุบันจริงแท้

ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น

ตถาคตย่อมรู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น. ดูกรจุนทะ ด้วยเหตุดังนี้แล

ตถาคตย่อมเป็นผู้

กล่าวโดยกาลอันควร กล่าวจริง กล่าวอิงอรรถ กล่าวอิงธรรม กล่าวอิงวินัย

ในธรรมทั้งหลาย

ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน เพราะเหตุนั้น

บัณฑิตจึงกล่าวว่าเราเป็นตถาคต. ดูกรจุนทะ

อายตนะใดแล อันโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก

อันหมู่สัตว์พร้อมทั้ง

สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว
ถึงแล้ว

เสาะหาแล้ว พิจารณาแล้วด้วยใจ อายตนะทั้งหมดนั้น

ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว เพราะเหตุ

นั้น บัณฑิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนทะ

ตถาคตย่อมตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ในราตรีใด

และตถาคตย่อมปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในราตรีใด.

ตถาคตย่อมกล่าว

บอก เล่า แสดง เรื่องใดในระหว่างนั้น เรื่องทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องจริงแท้
ไม่เป็นอย่างอื่น

เพราะฉะนั้นบัณฑิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนทะ

ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น

ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด
กล่าวอย่างนั้น ด้วย

ประการดังนี้ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนทะ
ตถาคตเป็นใหญ่ยิ่ง

ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก

ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและ

มนุษย์อันใครๆ ครอบงำไม่ได้ เป็นผู้เห็นโดยถ่องแท้ เป็นผู้ให้อำนาจเป็นไป
เพราะเหตุนั้น

บัณฑิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตถาคตรู้ยิ่ง.

[๔๘๑] คำว่า ย่อมรู้จักบุคคลนั้นผู้ตั้งอยู่

ความว่าพระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้จักบุคคล

ผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ด้วยสามารถกรรมาสังขารว่า

บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุคติ

วินิบาต นรก.

พระผู้มีพระภาคย่อมรู้จักบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ด้วยสามารถกรรมาสังขาร
ว่า

บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้จักบุคคล

ผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ ด้วยสามารถกรรมมาภิสังขารว่า

บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงเปรตวิสัย.

พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงรู้จักบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้

ด้วยสามารถกรรมมาภิสังขารว่า บุคคลนี้

เมื่อกายแตกตายไป จักอุปบัติในหมู่มนุษย์.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้จักบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้

ด้วยสามารถกรรมมาภิสังขารว่า บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป

จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสารีบุตร
เรากำหนดรู้ใจของ

บุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า

บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น

ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงอบาย หุคติ วินิบาต
นรก. ดูกรสารีบุตร

เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า
บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น

ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตกตายไป

จักเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน.

ดูกรสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว
ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลนี้

ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น

เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงเปรต

วิสัย. ดูกรสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว
ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า

บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น

เมื่อกายแตกตายไป จักอุปบัติ

ในหมู่มนุษย์. ดูกรสารีบุตร

เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัด

อย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น
เมื่อกายแตกตาย

ไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ดูกรสารีบุตร
เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ

แล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น
ดำเนินไปตามทางนั้น

จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วย

ปัญญาอันรู้ยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ย่อมรู้บุคคลนั้นผู้ตั้งอยู่.

[๔๘๒] คำว่า พันวิเศษแล้ว ในอุเทศว่า วิมุตตํ ตปปรายณํ ดังนี้
ความว่า พัน

วิเศษแล้วในอาภิญญายตนสมาบัติ คือ น้อมใจไปในสมาบัตินั้น
มีสมาบัตินั้นเป็นใหญ่.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบว่ บุคคลนี้น้อมใจไปในรูป
น้อมใจไปใน

เสียง น้อมใจไปในกลิ่น น้อมใจไปในรส น้อมใจไปในโผฏฐัพพะ
น้อมใจไปในสกุล น้อม

ใจไปในคณะ น้อมใจไปในอาวาส น้อมใจไปในลาภ น้อมใจไปในยศ
น้อมใจไปในความสรรเสริญ

น้อมใจไปในสุข น้อมใจไปในฉีวร น้อมใจไปในภินทบาต
น้อมใจไปในเสนาสนะน้อมใจไปใน

คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร น้อมใจไปในพระสูตร น้อมใจไปในพระวินัย
น้อมใจไปในพระอภิธรรม

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือธงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือธงไตรจีวร

เป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการเที่ยวไปเพื่อภินทบาตเป็นวัตรน้อมใจไป
ไปในองค์ของ

ภิกษุผู้ถือการเที่ยวไปตามลำดับตรอกเป็นวัตร
น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการนั่งฉัน ณ อาสนะ

แห่งเดียวเป็นวัตรน้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตรเป็น
วัตร น้อมใจไปในองค์

ของภิกษุผู้ถือการไม่ฉันภัตในภายหลังเป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการอยู่ในป่าเป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการอยู่ที่โคนไม้เป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการอยู่ใน

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของ ที่แจ้งเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดให้อย่างไรเป็นวัตร

น้อมใจไปในองค์ของภิกษุผู้ถือการไม่

นอนเป็นวัตร น้อมใจไปในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

อากาสนัญญายตน-

*สมาบัติ วิญญานัญญายตนสมาบัติ อากิญจัญญายตนสมาบัติ

เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พันวิเศษแล้ว.

คำว่า มีสมาบัตินั้นเป็นเบื้องหน้า ความว่า

สำเร็จมาแต่อากิญจัญญายตนสมาบัติ

มีสมาบัตินั้นเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีกรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

มีวิบากเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

หนักอยู่ในกรรม หนักอยู่ในปฏิสนธิ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย่อมหรทราบว่า

บุคคลนี้มีรูปเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฯลฯ

มีเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเป็นเบื้องหน้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พันวิเศษแล้ว มีสมาบัติ

นั้นเป็นเบื้องหน้า. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ตถาคตรู้อย่างวิญญานฐิติ (ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน) ทั้งหมด

ย่อมรู้จักบุคคลนั้นเมื่อตั้งอยู่ พันวิเศษแล้ว มีสมาบัติเป็น

เบื้องต้น.

[๔๘๓] บุคคลนั้น รู้กรรมว่า เป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ มีความเพลนเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้ ครั้นรู้จักกรรมนั้น อย่างนี้แล้ว ในลำดับนั้นก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมมติ นั้น. นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นพราหมณ์ อยู่จบพรหมจรรย์.

[๔๘๔] คำว่า รู้กรรมว่าเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ ความว่า กรรมภิสังขาร อันให้เป็นไปในอากิญจัญญายตนภพ ตรัสว่า เป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ. คือ รู้ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏซึ่งกรรมภิสังขารอันให้เป็นไปในอากิญจ-
*ัญญายตนภพว่า เป็นเครื่องช้อง เป็นเครื่องผูก เป็นเครื่องกังวล เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
รู้กรรมเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ.

[๔๘๕] คำว่า มีความเพลนเป็นเครื่องประกอบดังนี้ ความว่า ความกำหนัดในรูป
ตรัสว่า ความเพลนเป็นเครื่องประกอบ. รู้กรรมนั้นว่าเกาะ เกี้ยว พัวพัน ด้วยความกำหนัดในรูป
คือ รู้ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏ
ซึ่งความกำหนัดในรูปว่า
เป็นเครื่องช้อง เป็นเครื่องผูกพัน เป็นเครื่องกังวล.

คำว่า อิติ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท.
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มีความเพลนเป็นเครื่องประกอบไว้ ดังนี้.

[๔๘๖] คำว่า ครั้นรู้จักกรรมนั้นอย่างนี้แล้ว ความว่า ครั้นรู้จัก คือ
ทราบ เทียบเคียง
พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏ ซึ่งกรรมนั้นอย่างนี้แล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ครั้นรู้จัก
กรรมนั้นอย่างนี้แล้ว.

[๔๘๗] คำว่า ในลำดับนั้นก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมภาตินั้น
ความว่า เข้า
อาภิญญัญญายตนสมภาติแล้วออกจากสมภาตินั้น แล้วก็พิจารณาเห็น คือ
เห็น ตรวดดู เฟ่งดู
พิจารณา ซึ่งธรรมทั้งหลาย คือ จิตและเจตสิกอันเกิดในสมภาตินั้น
โดยเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค ฯลฯ โดยไม่มีอุปายเครื่องสลัดออก
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในลำดับนั้น
ก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมภาตินั้น.

[๔๘๘] คำว่า นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ความว่า
นั้นเป็นญาณอันแท้จริง
ถ่องแท้ ไม่วิปริต ของบุคคลนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น.

[๔๘๙] คำว่า เป็นพราหมณ์ ในอุเทศว่า พราหมณสุส วุสุมโต ดังนี้
ความว่า
ชื่อว่า เป็นพราหมณ์ เพราะลยธรรม ๗ ประการแล้ว. ฯลฯ
บุคคลอันค้นหาและทัญญูไม่อาศัย
แล้ว เป็นผู้คงที่ ท่านกล่าวว่า เป็นพราหมณ์. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นพราหมณ์.

คำว่า อยู่จบพรหมจรรย์ ความว่า เสขบุคคล ๗ พวก
รวมทั้งกัลยาณปุถุชน ย่อมอยู่
อยู่ร่วม อยู่ทั่ว อยู่รอบ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ
เพื่อให้แจ้ง
ซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง. พระอรหันต์อยู่จบแล้ว ทำกรณียกิจเสร็จแล้ว
ปลงภาระเสียแล้ว
มีประโยชน์ตนอันถึงแล้วโดยลำดับ มีสังโยชนในภพสิ้นไปรอบแล้ว
พ้นกิเลสแล้วเพราะรู้โดย
ชอบ. พระอรหันต์นั้นมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ อยู่จบแล้ว
มีจระณะอันประพฤติแล้ว ฯลฯ มิได้มี

สงสาร คือ ขาติ ขราและมรณะ ไม่มีภพต่อไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
เป็นพราหมณ์อยู่จบ

พรหมจรรย์. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลนั้น รู้กรรมว่า เป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ
มีความเพลนเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้ ครั้นรู้จักกรรมนั้น
อย่างนี้แล้ว ในลำดับนั้นก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมบัติ
นั้น. นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นพราหมณ์
อยู่จบพรหมจรรย์.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของ
ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ ไปสาธตมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๔.

โมฆราชมาณวกปัญหานิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านโมฆราช

[๔๙๐] (ท่านโมฆราชทูลถามว่า)

ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว. พระผู้มี-
พระภาคผู้มีพระจักขุมิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์. ข้า-
พระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระเทพฤาษี (มีผู้ทูล
ถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์.

[๔๙๑] คำว่า ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว
ความว่า พราหมณ์

นั้นได้ทูลถามปัญหากะพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ๒ ครั้ง.

พระผู้มีพระภาคอันพราหมณ์นั้น

ทูลถามปัญหา ไม่ทรงพยากรณ์ในลำดับแห่งพระจักขุว่า
ความแสรบแห่งอินทรีย์ของพราหมณ์นี้

จักมี. พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า สีกะ ในคำว่า สกก.

พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจาก

ศากยสกุล แม้เพราะเหตุดังนี้ จึงทรงพระนามว่า สีกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก
นับว่ามีทรัพย์มาก แม้เพราะเหตุ
ดังนี้ จึงทรงพระนามว่า สักกะ. พระผู้มีพระภาคนั้นทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ
ทรัพย์คือศรัทธา
ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ
ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา
ทรัพย์คือสติปัญญาน ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท
ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ
ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน.
พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง
มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ด้วยทรัพย์อันเป็นรัตนะหลายอย่างนี้
แม้เพราะเหตุดังนี้ พระองค์
จึงทรงพระนามว่า สักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้อาจ ผู้องอาจ ผู้สามารถ
มีความสามารถ ผู้กล้า
ผู้แก้แล้วกล้า ผู้ก้าวหน้า ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี
จากความกลัวความ
ขลาดเสียแล้ว ปราศจากชนลูกชนพอง แม้เพราะเหตุดังนี้
จึงทรงพระนามว่า สักกะ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์ ... ๒ ครั้งแล้ว.
คำว่า ได้ทูลถามแล้ว ความว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม
ทูลขอ ทูล
เชื่อเชิญ ทูลให้ทรงประสาท ๒ ครั้งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์
ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว.
คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสุมา โมฆราชา เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า
อายสุมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โมฆราชา เป็นชื่อ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านโมฆราชทูลถามว่า.

[๔๙๒] คำว่า มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ในอุเทศว่า น เม
พยากาสิ จกขมา

ความว่า มิได้ตรัสบอก ... มิได้ทรงประกาศ แก่ข้าพระองค์.

คำว่า พระจักษุ ความว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุด้วยจักษุ ๕
ประการ คือ ด้วย

มังสจักษุ ทิพยจักษุ ปัญญาจักษุ พุทธจักษุ สมันตจักษุ.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วยมังสจักษุอย่างไร? สี ๕ อย่าง คือ
สีเขียว สีเหลือง

สีแดง สีดำและสีขาว ย่อมปรากฏแก่พระผู้มีพระภาคในมังสจักษุ.

ชนพระเนตรตั้งอยู่เฉพาะใน

ที่ใด ที่นั้นมีสีเขียว เขียวดี นาดู น่าชม เหมือนสีดอกผักตบ.

ที่ถัดนั้นเข้าไปมีสีเหลือง

เหลืองดี เหมือนสีทองคำ นาดู น่าชม เหมือนดอกกรรณิการ์เหลือง.

เบ้าพระเนตรทั้ง ๒ ข้าง

ของพระผู้มีพระภาค มีสีแดง แดงดี นาดู น่าชม

เหมือนสีปีกแมลงทับทิมทอง. ที่ท่ามกลาง

มีสีดำ ดำดี ไม่มัวหมอง ดำสนิท นาดู น่าชม เหมือนสีอิฐแก่ไฟ.

ที่ถัดนั้นเข้าไปมีสีขาว

ขาวดี ขาวล้วน ขาวพ่อง นาดู น่าชม เหมือนสีดาวประกายพลุ.

พระผู้มีพระภาคมีพระ-

*มังสจักษุเป็นปกตินั้น เนื่องในพระอัฐภาพ

อันเกิดขึ้นเพราะสุจริตกรรมในภพก่อน ย่อมทอด

พระเนตรเห็นตลอดที่โยชน์หนึ่งโดยรอบ ทั้งกลางวันและกลางคืน.

แม้ในเวลาใดมีความมืด

ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ดวงอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ๑ ค่ำวันอุโบสถข้างแรม
๑ แแนวปาทีบ ๑

อกาลเมฆใหญ่ตั้งขึ้น ๑ ในความมืดประกอบด้วยองค์ ๔ เห็นปานนี้
ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาค

ก็ทรงทอดพระเนตรเห็นตลอดที่โยชน์หนึ่งโดยรอบ. หลุม บานประตุ
กำแพง ภูเขา กอไม้

หรือเถาวัลย์ ไม่เป็นเครื่องกั้นในการทอดพระเนตรเห็นรูปทั้งหลายเลย.

หากว่าบุคคลพึงเอา

เมล็ดงาเมล็ดหนึ่งเป็นเครื่องหมาย ใส่ลงในเกวียนสำหรับบรรทุกงา

บุคคลนั้นพึงเอาเมล็ดงานั้น

ขึ้น. มั่งสัจจะที่เป็นปกติของพระผู้มีพระภาคบริสุทธิอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วย

มั่งสัจจะอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วยทิพยจักษุอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคย่อมนตรพิจารณา

เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ฯลฯ

ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมทรง

ทราบชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะดูโลกธาตุ

หนึ่งกัฏฐิ สองกัฏฐิ สามกัฏฐิ สี่กัฏฐิ ห้ากัฏฐิ สิบกัฏฐิ ยี่สิบกัฏฐิ สามสิบกัฏฐิ สี่สิบกัฏฐิ

ห้าสิบกัฏฐิ

ร้อยกัฏฐิ พันหนึ่งเป็นส่วนน้อยกัฏฐิ สองพันเป็นส่วนปานกลางกัฏฐิ

สามพันกัฏฐิ สี่พันเป็นส่วน

ใหญ่กัฏฐิ หรือว่าทรงประสงค์เพื่อจะทรงดูโลกธาตุเท่าใด

ก็ทรงเห็นโลกธาตุเท่านั้น. ทิพยจักษุ

ของพระผู้มีพระภาคบริสุทธิอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วยทิพยจักษุอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วยปัญญาจักษุอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคมีพระปัญญาใหญ่

มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาไว

มีพระปัญญาคมกล้า มีพระปัญญา

ทำลายกิเลส ทรงฉลาดในประเภทปัญญา มีพระญาณแตกฉาน

ทรงบรรลุปฏิสัมภิทาแล้ว ทรง

ถึงแล้วซึ่งเวสารัชชญาณ ๔ ทรงพลญาณ ๑๐ ทรงเป็นบุรุษผู้องอาจ

ทรงเป็นบุรุษสืหะ ทรงเป็น

บุรุษนาค ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษนารุระไป มีญาณไม่มีที่สุด
มีเดชไม่มีที่สุด มี

ยศไม่มีที่สุด เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ เป็นผู้
นำไปให้วิเศษ นำเนื่องๆ

ให้เข้าใจ ให้เพ่งพินิจ เป็นผู้ตรวจ ให้เลื่อมใส.

พระผู้มีพระภาคนั้นทรงยังมรรค ที่ยังไม่เกิด

ให้เกิดขึ้น ทรงยังประชาชนให้เข้าใจมรรคที่ยังไม่เข้าใจ

ตรัสบอกมรรคที่ยังไม่มีใครบอก ทรง

รู้มรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ฉลาดในมรรค. ก็แหละในบัดนี้

พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้ดำเนินตาม

มรรค ประกอบในภายหลังอยู่. พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงรู้อยู่ เชื่อว่าทรงรู้

ทรงเห็นอยู่ เชื่อว่า

ทรงเห็น เป็นผู้มีจักษุ มีญาณ มีธรรม มีคุณอันประเสริฐ

เป็นผู้ตรัสบอกธรรม ตรัสบอกทั่วไป

ทรงแนะนำประโยชน์ ประทานอมตธรรม

เป็นพระธรรมสามีเสด็จไปอย่างนั้น. บทธรรมที่

พระองค์มิได้ทรงรู้ มิได้ทรงเห็น มิได้ทรงทราบ มิได้ทรงทำให้แจ่มแจ้ง

มิได้ทรงถูกต้อง ด้วย

ปัญญา ไม่มีเลย.

ธรรมทั้งหมดรวมทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ย่อมมาสู่คลองในมุข คือ
พระญาณ ของ

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว โดยอาการทั้งปวง.

ขึ้นชื่อว่าบทธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ควรแนะนำ

ควรรู้ มีอยู่. ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย

ประโยชน์ในภพนี้ ประโยชน์

ในภพหน้า ประโยชน์ต้น ประโยชน์ลึก ประโยชน์เปิดเผย ประโยชน์ลึกลับ

ประโยชน์ที่ควร

แนะนำ ประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ไม่มีโทษ ประโยชน์ไม่มีกิเลส

ประโยชน์ขาวหรือ

ประโยชน์อย่างยิ่ง. ทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปในภายในพระพุทธานุภาพ.

กายกรรมทั้งหมด วลีกรรมทั้งหมด มโนกรรมทั้งหมด
ย่อมเป็นไปตามพระญาณของ
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
มีพระญาณมิได้ขัดข้องในอดีต อนาคต
ปัจจุบัน. บทธรมที่ควรแนะนำเท่าใด พระญาณก็เท่านั้น พระญาณเท่าใด
บทธรมที่ควรแนะนำ
ก็เท่านั้น พระญาณมีบทธรมที่ควรแนะนำเป็นที่สุด
บทธรมที่ควรแนะนำก็มีพระญาณเป็นที่สุด
พระญาณไม่เป็นไปล่วงบทธรมที่ควรแนะนำ
ทางแห่งบทธรมที่ควรแนะนำก็ไม่ล่วงพระญาณ
ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกันและกัน. ล้นพอบ ๒ ล้นสนิทกัน
ล้นพอบข้างล่าง ไม่เกิน
ล้นพอบข้างบน ล้นพอบข้างบน ก็ไม่เกินล้นพอบข้างล่าง ล้นพอบทั้ง ๒
นั้นตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกัน
ฉันใด พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
มีบทธรมที่ควรแนะนำและพระญาณตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกัน
และกัน ฉันนั้นเหมือนกัน. บทธรมที่ควรแนะนำเท่าใด พระญาณก็เท่านั้น
พระญาณก็เท่าใด
บทธรมที่ควรแนะนำก็เท่านั้น พระญาณมีบทธรมที่ควรแนะนำเป็นที่สุด
บทธรมที่ควรแนะนำ
ก็มีพระญาณเป็นที่สุด พระญาณไม่เป็นไปล่วงบทธรมที่ควรแนะนำ
ทางแห่งบทธรมที่ควร
แนะนำก็ไม่เป็นไปล่วงพระญาณ
ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกันและกัน. พระญาณของ
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง.
ธรรมทั้งปวงเนื่องด้วยอวิชชนะ
เนื่องด้วยอากังขา เนื่องด้วยมนสิการ เนื่องด้วยจิตตูปาท
ของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว.
พระญาณของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง.
พระผู้มีพระภาคย่อมทรง

ทราบฉันทะเป็นที่มานอน อนุสัย จริต อธิมุติ ของสัตว์ทั้งปวง.
ทรงทราบชัดซึ่งสัตว์ทั้งหลาย
ผู้มีกิเลสเพียงดังธูลีในนัยน์ตาคือปัญญาน้อย
ผู้มีกิเลสเพียงดังธูลีในนัยน์ตาคือปัญญามาก ที่มี
อินทรีย์แก่กล้า ที่มีอินทรีย์อ่อน ที่มีอาการดี ที่มีอาการชั่ว ที่ให้รู้ง่าย
ที่ให้รู้ยาก ที่เป็นภพพัสตร์
ที่เป็นอภพพัสตร์ โลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ย่อมเป็นไปในภายในแห่งพระพุทธญาณ.
ปลาและเต่าทุกชนิด โดยที่สุตรวมถึงปลาตมิติมิงคละ
ย่อมเป็นไปในภายในมหาสมุทร
จันได โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา
และมนุษย์ ย่อมเป็นไปในภายในพระพุทธญาณ จันนั้นเหมือนกัน.
นกทุกชนิดโดยที่สุตรวม
ถึงครุฑสกุลเวนเตยยะ ย่อมบินไปในประเทศอากาศ จันได
พระสาวกทั้งหลายเสมอด้วย
พระสารีบุตรโดยปัญญา ย่อมเป็นไปในประเทศแห่งพระพุทธญาณ
จันนั้นเหมือนกัน. พระพุทธ-
*ญาณย่อมแผ่ปกคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. กษัตริย์
พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ
ที่เป็นบัณฑิต มีปัญญาละเอียด มีวาหะโต้ตอบกับผู้อื่น
เป็นดั่งนายขมังธนูยิงชนทรายแม่น
บัณฑิตเหล่านั้นเป็นประหนึ่งว่าเที่ยวทำลายทิณฐิเขาด้วยปัญญาของตน.
บัณฑิตเหล่านั้นปรุ่่งแต่ง
ปัญหาเข้ามาเฝ้าพระตถาคตแล้ว ทูลถามปัญหาเหล่านั้น.
พระผู้มีพระภาคตรัสบอกและตรัสแก้
แล้ว ทรงแสดงเหตุและอ้างผลแล้ว.
บัณฑิตเหล่านั้นย่อมเลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาค. ในลำดับ

นั่นแล

พระผู้มีพระภาคยอมไพบโรจน์ยิ่งขึ้นไปด้วยพระปัญญาในสถานที่นั้น.
เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า มีพระจักขุแม้ด้วยปัญญาจักขุอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแม้ด้วยพุทธจักขุอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวดูโลก

ด้วยพุทธจักขุ

ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้มีกิเลสเพียงดังธูลีในนัยน์ตา คือ ปัญญาน้อย

ผู้มีกิเลสเพียง

ดังธูลีในนัยน์ตา คือ ปัญญามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน

ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการชั่ว

ผู้แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้แนะนำให้รู้ได้ยาก

บางพวกเป็นผู้มีปกติเห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่. ใน

กอบุล ในกอบทุม หรือในกอบุณฑริก ดอกกอบุลบัวเขียว

ดอกปทุมบัวหลวง หรือ ดอกบุณฑริก

บัวขาว บางชนิดเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ไปตามน้ำ

จมอยู่ในน้ำอันน้ำเลียงไว้ บางชนิดเกิดในน้ำ

เจริญในน้ำ ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางชนิดเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่พ้นจากน้ำ
น้ำหล่อเลี้ยงไว้

แม้ฉันใด พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวดูโลกด้วยพุทธจักขุ

ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้มีกิเลสเพียง

ดังธูลีในนัยน์ตา คือ ปัญญาน้อย

ผู้มีกิเลสเพียงดังธูลีในนัยน์ตา คือ ปัญญามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า

ผู้มีอินทรีย์อ่อน ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการชั่ว ผู้แนะนำให้รู้ได้ง่าย

ผู้แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวก

มีปกติเห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ ฉะนั้นเหมือนกัน.

พระผู้มีพระภาคยอมทรงทราบ ว่า บุคคล

นี้เป็นราคะจริต บุคคลนี้เป็นโทสะจริต บุคคลนี้เป็นโมหะจริต

บุคคลนี้เป็นวิัตกกะจริต บุคคลนี้

เป็นศรัทธาจริต บุคคลนี้เป็นญาณจริต.
พระผู้มีพระภาคตรัสบอกอสุภกถาแก่บุคคลผู้เป็นราคะจริต.
ตรัสบอกเมตตาทถาแก่บุคคลผู้เป็นโทสะจริต.
ทรงแนะนำบุคคลผู้เป็นโมหะจริตให้ตั้งอยู่ใน
เพราะอุเทศและปริปัญญา ในการฟังธรรมโดยกาล
ในการสนทนาธรรมโดยกาล ในการอยู่ร่วม
กับครู. ตรัสบอกอนาปานัสสติแก่บุคคลผู้เป็นวิตะกักรจิต
ตรัสบอกความตรัสรู้ดีแห่งพระพุทธเจ้า
ความที่ธรรมเป็นธรรมดี ความที่สงฆ์ปฏิบัติดี และศีลทั้งหลายของตน
ซึ่งเป็นนิमित เป็นที่ตั้ง
แห่งความเลื่อมใส แก่บุคคลผู้เป็นศรัทธาจริต. ตรัสบอกอาการไม่เที่ยง
อาการเป็นทุกข์ อาการ
เป็นอนัตตา อันเป็นวิปัสสนานิमितแก่บุคคลผู้เป็นญาณจริต.

บุคคลยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลา พึงเห็นหมู่ชนโดยรอบ แม้
ฉันใด ข้าแต่พระสุเมธผู้มีพระสมันตจักขุ พระองค์เสด็จ
ขึ้นแล้วสู่ปราสาทอันสำเร็จด้วยธรรม ปราศจากความโศก
ก็ทรงเห็นหมู่ชนที่อาภีรณด้วยความโศก ผู้อันชาติและชรา
ครอบงำ เปรียบฉันนั้น.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแม้ด้วยพุทธจักขุอย่างนี้
พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแม้ด้วยสมันตจักขุอย่างไร?

สัพพัญญุตญาณ ท่านกล่าวว่า

สมันตจักขุ. พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม
เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยสัพพัญญุตญาณ.

บทธรรมอะไรๆ อันพระผู้มีพระภาคนั้นไม่ทรงเห็น ไม่ทรง
รู้แจ้ง หรือไม่พึงทรงทราบ มิได้มีเลย. พระผู้มีพระภาค
ทรงรู้เฉพาะซึ่งบทธรรมทั้งปวง. เนยยบทใดมีอยู่ พระผู้มี-
พระภาคทรงทราบซึ่งเนยยบทนั้น. เพราะเหตุนั้น พระตถาคต
จึงเป็นพระสมันตจักขุ.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุแม้ด้วยสมันตจักษุอย่างนี้. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระผู้มี-

*พระภาคมีพระจักษุ ไม่ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์.

[๔๙๓] คำว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า

พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระเทพฤาษี (เมื่อมีผู้ถาม
ปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์ดังนี้ ความว่า ข้าพระองค์ได้ศึกษา
ทรงจำ เข้าไป

กำหนดไว้แล้วอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าใครทูลถามปัญหา
อันชอบแก่เหตุเป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรง
พยากรณ์ มิได้ตรัสห้าม.

คำว่า ผู้เป็นพระเทพฤาษี ความว่า
พระผู้มีพระภาคทั้งเป็นเทพทั้งเป็นฤาษี เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นพระเทพฤาษี. พระราชาทรงผนวชแล้ว เรียกกันว่า
พระราชาฤาษี พราหมณ์บวช
แล้วก็เรียกกันว่า พราหมณ์ฤาษี ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคทั้งเป็นเทพ
ทั้งเป็นฤาษี ก็ฉนั้น
เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นพระเทพฤาษี.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงผนวชแล้ว แม้เพราะเหตุดังนี้
พระองค์จึงชื่อว่า

พระฤาษี. พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหา ซึ่งศีลชั้นยิ่งใหญ่
แม้เพราะเหตุอย่างนี้

พระองค์จึงชื่อว่า เป็นพระฤาษี. พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหา
ซึ่งสมาธิชั้นยิ่งใหญ่

ปัญญาชั้นยิ่งใหญ่ วิมุตติชั้นยิ่งใหญ่ วิมุตติญาณทัสสนชั้นยิ่งใหญ่
แม้เพราะเหตุดังนี้ พระองค์

จึงชื่อว่า เป็นพระฤาษี. พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหา
ซึ่งการทำลายกองแห่ง

ความมืดใหญ่ การทำลายวิปlassใหญ่ การถอนลูกศรคือตัณหาใหญ่
การคลายกองทิณฐิใหญ่

การล้มนานะเพียงดั่งว่าธงใหญ่ การสงบอภิสังขารใหญ่
การสลัดออกซึ่งโอฆกิเลสใหญ่ การปลง
ภาระใหญ่ การตัดเสียซึ่งสังสารวัฏใหญ่ การดับความเดือดร้อนใหญ่
การระงับความเร่าร้อนใหญ่
การให้ยถกรรมดั่งว่าธงใหญ่ขึ้น แม้เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงชื่อว่า
เป็นพระฤาษี. พระผู้มีพระภาค
ทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหา ซึ่งสติปัญญานใหญ่ สัมมปปธานใหญ่
อิทธิบาทใหญ่ อินทรีย์
ใหญ่ พละใหญ่ โพชฌงค์ใหญ่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ใหญ่ นิพพานใหญ่
แม้เพราะเหตุดังนี้
พระองค์จึงชื่อว่า พระฤาษี.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคอันสัตว์ทั้งหลายที่มีอานุภาพมาก
แสวงหา เสาะหา
ค้นหาว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหน พระผู้มีพระภาคเป็นเทวดา
ล่องเทวดาประทับอยู่ ณ
ที่ไหน พระผู้มีพระภาคผู้องอาจกว่านรชนประทับอยู่ ณ ที่ไหน
แม้เพราะเหตุดังนี้ พระองค์จึงชื่อ
ว่า เป็นพระฤาษี. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า
พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระเทพฤาษี
(มีผู้ทูลถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์. เพราะเหตุนั้น
พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว. พระ-
ผู้มีพระภาคมีพระลักษณะได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ข้า-
พระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระเทพฤาษี (มีผู้
ทูลถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์.

[๔๙๔] โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความ
เห็นของพระองค์ ผู้ใดดมเป็นผู้มียศ.

[๔๙๕] คำว่า โลกนี้ ในอุเทศว่า อัย โลโก ปโร โลโก ดังนี้ คือ
มนุษย์โลก.

คำว่า โลกอื่น คือ โลกทั้งหมด ยกมนุษย์โลกนี้ เป็นโลกอื่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกนี้ โลกอื่น.

[๔๙๖] คำว่า พรหมโลกกับเทวโลก ความว่า พรหมโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พรหมโลกกับเทวโลก.

[๔๙๗] คำว่า ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ ความว่า โลกย่อมไม่ทราบซึ่งความเห็น ความควร ความชอบใจ ลัทธิ อธิบาย ความประสงค์ของพระองค์ว่า พระผู้มีพระภาค นี้มีความเห็นอย่างนี้ มีความควรอย่างนี้ มีความชอบใจอย่างนี้ มีลัทธิอย่างนี้ มีอธิบายอย่างนี้ มีความประสงค์อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์.

[๔๙๘] คำว่า ผู้ใดดมเป็นผู้มียศ ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงถ้อยสแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์จึงมียศ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคอันเทวดาและมนุษย์สักการะ เคารพ นับถือ บูชา

ยำเกรง ทรงเป็นผู้ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดดมเป็นผู้มียศ. เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ ผู้ใดดมเป็นผู้มียศ.

[๔๙๙] ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ เห็นธรรมอันงามอย่างนี้. เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงไม่เห็น.

[๕๐๐] คำว่า ผู้เห็นธรรมอันงามอย่างนี้ ความว่า ผู้เห็นธรรมอันงาม เห็นธรรมอันเลิศ

เห็นธรรมอันประเสริฐ เห็นธรรมอันวิเศษ เห็นธรรมเป็นประธาน
เห็นธรรมอันอุดม เห็นธรรม

อย่างยิ่งอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เห็นธรรมอันงามอย่างนี้.

[๕๐๑] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า ความว่า
พวกข้าพระองค์

เป็นผู้มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า ฯลฯ เพื่อให้ทรงชี้แจง เพื่อตรัส
แม้เพราะเหตุอย่างนี้

ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า.

[๕๐๒] คำว่า พิจารณาเห็นโลกอย่างไร ความว่า ผู้มองเห็น
เห็นประจักษ์ พิจารณา

เทียบเคียง เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พิจารณาเห็นโลกอย่างไร?

[๕๐๓] คำว่า มัจจุราชจึงไม่เห็น ความว่า มัจจุราชย่อมไม่เห็น
ไม่แลเห็น ไม่ประสบ

ไม่พบ ไม่ได้เฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มัจจุราชจึงไม่เห็น.
เพราะเหตุนั้น พรหมมณีนั่น

จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
เห็นธรรมอันงามอย่างนี้. เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร
มัจจุราชจึงไม่เห็น.

[๕๐๔] ดูกรโมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติพิจารณาเห็นโลกโดยความ
เป็นของสูญ ถอนอัตตานุทิฏฐิเสียแล้ว พึงข้ามพ้นมัจจุราช
ได้ด้วยอุบายอย่างนี้. เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้
มัจจุราชจึงไม่เห็น.

[๕๐๕] คำว่า โลก ในอุเทศว่า สุปฏิโต โลกํ อเวกขสสุ ดังนี้ คือ
นिरยโลก

ตริจฉานโลก ปิตติวิสยโลก มนุษยโลก เทวโลก ชันธโลก ธาตุโลก
อายตนโลก โลกนี้

โลกอื่น พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
โลก โลก ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า โลก
เพราะเหตุเท่าไรหนอแล?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรภิกษุ เรากล่าวว่าโลก เพราะเหตุว่า
ย่อมแตก. อะไรแตก?

จักขุแตก รูปแตก จักขุวิญญาณแตก จักขุสัมผัสแตก สุขเวทนาก็ดี
ทุกขเวทนาก็ดี

อหุขมสุขเวทนาก็ดี ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย
แม้เวทนานั้นก็แตก. หูแตก เสียง

แตก จมูกแตก กลิ่นแตก ลิ้นแตก รสแตก กายแตก โผฏฐัพพะแตก
মনะแตก ธรรมารมณ

แตก มโนวิญญาณแตก มโนสัมผัสแตก สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี
อหุขมสุขเวทนาก็ดี

ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้เวทนานั้นก็แตก. ดูกรภิกษุ
ธรรมมีจักขุเป็นต้นนั้น

ย่อมแตกดังนี้แล เพราะเหตุนั้นเราจึงกล่าวว่าโลก.

คำว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ความว่า
บุคคลพิจารณาเห็นโลกโดย

ความเป็นของสูญ ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ
ด้วยสามารถความกำหนดว่าไม่เป็นไปในอำนาจ ๑
ด้วยสามารถการพิจารณาเห็นสังขารโดยเป็นของว่างเปล่า ๑.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญด้วยสามารถการกำหนด
ว่า ไม่เป็นไป

ในอำนาจ อย่างไร? ใครๆ ย่อมไม่ได้อำนาจในรูป ในเวทนา ในสัญญา
ในสังขาร ใน
วิญญาณ.

สมจริงตามพระพุทธรพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
รูปเป็นอนัตตา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้
รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้
ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปร่างของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่

เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.
และยอมไม่ได้ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจะเป็น
อย่างนี้ รูปร่างของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. เวทนาเป็นอนัตตา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเวทนานี้

จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ เวทนานี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.
และพึงได้ในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา
จะเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

แต่เพราะเวทนาเป็นอนัตตา

ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และยอมไม่ได้ในเวทนาว่า
ขอเวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้

เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. สัญญาเป็นอนัตตา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัญญานี้จักเป็น

อัตตาแล้วไซร้ สัญญานี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และพึงได้ในสัญญาว่า
ขอสัญญาของเรา

จะเป็นอย่างนี้ สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
แต่เพราะสัญญาเป็นอนัตตา

ฉะนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และยอมไม่ได้ในสัญญาว่า
ขอสัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้

สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. สังขารเป็นอนัตตา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสังขารนี้จักเป็น

อัตตาแล้วไซร้ สังขารนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ในสังขารว่า
ขอสังขารของเรา

จะเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
แต่เพราะสังขารเป็น

อนัตตา ฉะนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และยอมไม่ได้ในสังขารว่า
ขอสังขารของเราจะเป็น

อย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. วิญญาณเป็นอนัตตา.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าวิญญาณ
นี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ วิญญาณนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.
และจะพึงได้ในวิญญาณว่า ขอ
วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะ
วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.
และย่อมไม่ได้ในวิญญาณว่า ขอ
วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย.
และสมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย กายนี้ไม่ใช่
ของท่านทั้งหลาย ทั้งไม่ใช่ของผู้อื่น. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
กรรมเก่านี้อันปัจฉัยปรุงแต่งแล้ว
มีเจตนาเป็นมูลเหตุ. ท่านทั้งหลายพึงเห็นว่าเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกายนั้น

อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วย่อมมนสิการโดยแยบคายด้วยดีถึงปฏิจจสมุปบาทนี้
นแลหว่า เพราะเหตุ
ดังนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับ
สิ่งนี้ก็ดับ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร
เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะ
วิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา
เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหา
เป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ
เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติ
เป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส
ความเกิดขึ้นแห่ง

กองทุกข์ทั้งสินนั้นย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้
ก็เพราะวิชชาะนั้นแลดับโดยสำรอกไม่เหลือ สังขาร
จึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับสพาย-
*ตระจึงดับ เพราะสพายตระดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับตัณหา
จึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ
เพราะภพดับชาติ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสินนั้นย่อม
มีด้วยอาการอย่างนี้. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ
ด้วยสามารถการกำหนด
ว่าไม่เป็นไปในอำนาจ อย่างนี้.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ
ด้วยสามารถการพิจารณาเห็นสังขาร
โดยความเป็นของว่างเปล่า อย่างไร? ใครๆ ย่อมไม่ได้แก่นสารในรูป
ในเวทนา ในสัญญา
ในสังขาร ในวิญญาณ. รูปไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร
โดยสาระว่าความเที่ยง
เป็นแก่นสาร โดยสาระว่าความสุขเป็นแก่นสาร
โดยสาระว่าตนเป็นแก่นสาร โดยความเที่ยง
โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง
หรือโดยมีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา. เวทนาไม่มีแก่นสาร
ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร สัญญาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร
ปราศจากแก่นสาร สังขาร
ไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร วิญญาณไม่มีแก่นสาร
ไร้แก่นสาร ปราศจาก
แก่นสาร โดยสาระว่าความเที่ยงเป็นแก่นสาร
โดยสาระว่าความสุขเป็นแก่นสาร โดยสาระว่าตน

เป็นแก่นสาร โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง
หรือโดยมีความไม่แปรปรวน

เป็นธรรมดา. ต้นอ้อไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง
ต้นละหุ่งไม่มีแก่นสาร

ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง ต้นมะเดื่อไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร
ปราศจากแก่นสาร

อนึ่ง ต้นรักไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง
ต้นทองหลางไม่มีแก่นสาร

ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง ฟองน้ำไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร
ปราศจากแก่นสาร

อนึ่ง ต่อม้ำไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง
ต้นกล้วยไม่มีแก่นสาร

ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร อนึ่ง พยับแดดไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร
ปราศจากแก่นสาร

จันใด รูปไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร
โดยสาระว่าความเที่ยงเป็นแก่นสาร

โดยสาระว่าความสุขเป็นแก่นสาร โดยสาระว่าตนเป็นแก่นสาร
โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน

โดยความมั่นคง หรือโดยมีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา
เวทนาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร

ปราศจากแก่นสาร สัญญาไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร
สังขารไม่มีแก่นสาร

ไร้แก่นสาร ปราศจากแก่นสาร วิญญาณไม่มีแก่นสาร ไร้แก่นสาร
ปราศจากแก่นสาร โดย

สาระว่า ความเที่ยงเป็นแก่นสาร โดยสาระว่าความสุขเป็นแก่นสาร
โดยสาระว่าตนเป็นแก่นสาร

โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง
หรือโดยมีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา

จันนั้นเหมือนกัน. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ
ด้วยสามารถการพิจารณา

เห็นสังขารโดยเป็นของว่างเปล่า อย่างนี้.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ
ด้วยเหตุ ๒ ประการนี้.

อีกประการหนึ่ง

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดยอาการ ๖ อย่าง

คือ บุคคลย่อมเห็นรูปโดยความที่ตนไม่เป็นใหญ่ ๑

โดยทำตามความพอใจไม่ได้ ๑ โดยเป็น

ที่ตั้งแห่งความไม่สบาย ๑ โดยไม่เป็นไปในอำนาจ ๑ โดยเป็นไปตามเหตุ
๑ โดยว่างเปล่า ๑.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

โดยความที่ตนไม่เป็นใหญ่ ... โดย

ว่างเปล่า. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ โดยอาการ
๖ อย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดยอาการ ๑๐ อย่าง

คือ บุคคลย่อมพิจารณาเห็นรูป โดยความว่าง ๑ โดยความเปล่า ๑

โดยความสูญ ๑ โดยไม่ใช่

ตน ๑ โดยไม่เป็นแก่นสาร ๑ โดยเป็นดังผู้มา ๑ โดยความเสื่อม ๑

โดยเป็นมูลแห่งทุกข์ ๑

โดยมีอาสวะ ๑ โดยความเป็นชั้นธัมมอันปัจฉัยปรุ้งแต่ง ๑.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นเวทนา สัญญา

สังขาร วิญญาณ โดยความว่าง ... โดยความเป็นชั้นธัมมอันปัจฉัยปรุ้งแต่ง.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็น

โลกโดยความเป็นของสูญ โดยอาการ ๑๐ อย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ
โดยอาการ ๑๒ อย่าง

คือ ย่อมพิจารณาเห็นว่า รูปไม่ใช่สัตว์ ๑ ไม่ใช่ชีวิต ๑ ไม่ใช่บุรุษ ๑

ไม่ใช่คน ๑ ไม่ใช่มาณพ ๑

ไม่ใช่หญิง ๑ ไม่ใช่ชาย ๑ ไม่ใช่ตน ๑ ไม่ใช่ของที่เนื่องกับตน ๑ ไม่ใช่เรา

๑ ไม่ใช่ของเรา ๑

ไม่มีใครๆ ๑. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ใช่สัตว์ ...

ไม่มีใครๆ. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดยอาการ ๑๒ อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่
ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย
สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไป
เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
สิ่งอะไรเล่าไม่ใช่ของท่าน
ทั้งหลาย? ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย รูปนั้น
อันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว
จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขตลอดกาลนาน. ดูกรภิกษุ-
*ทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ... สัญญาไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
... สังขารไม่ใช่ของ
ท่านทั้งหลาย ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงละวิญญาณ
นั้นเสีย วิญญาณนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขตลอด
กาลนาน. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน?
หยา ไม้ กิ่งไม้
และใบไม้ใด ที่มีอยู่ในเขตวันวิหารนี้ ชนพืชนำหยา ไม้
กิ่งไม้และใบไม้นั้นไปเสีย เผาเสีย
หรือพึงทำตามควรแก่เหตุ. ท่านทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า
ชนนำเราทั้งหลายไปเสีย เผาเสีย
หรือทำตามควรแก่เหตุบ้างหรือหนอ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.
นั่นเป็นเพราะเหตุอะไร?
เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตนหรือสิ่งที่เนื่องกับตนของข้าพระองค์ทั้งหลาย

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า. ดุกรภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล
สิ่งใดไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย

ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย. สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว
จักเป็นไปเพื่อประโยชน์

เพื่อความสุขตลอดกาลนาน. ดุกรภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงละรูป

นั้นเสีย รูปนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขตลอดกาลนาน.

ดุกรภิกษุทั้งหลาย เวทนา สัญญา สังขาร

วิญญาณไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละ

สิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขตลอด

กาลนาน. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้.

ท่านพระอานนทฺ์! ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระองค์ตรัสว่า

โลกสูญ ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า โลกสูญ
ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดุกรอานนทฺ์
เพราะสูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่องกับตน

ฉะนั้น จึงกล่าวว่า โลกสูญ. ดุกรอานนทฺ์ สิ่งอะไรเล่าสูญจากตน
หรือจากสิ่งที่เนื่องกับตน?

จักขุสูญ รูปสูญ จักขุวิญญาณสูญ จักขุสัมผัสสูญ สุขเวทนาก็ดี
ทุกขเวทนาก็ดี อทุกขมสุข-

*เวทนาก็ดี ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย
แม้เวทนานั้นก็สูญจากตนหรือสิ่งที่เนื่องกับตน.

หูสูญ เสียงสูญ จมูกสูญ กลิ่นสูญ ลิ้นสูญ รสสูญ กายสูญ โภณัฐัพพะสูญ
ใจสูญ

ธรรมาภรณ์สูญ มโนวิญญาณสูญ มโนสัมผัสสูญ สุขเวทนาก็ดี
ทุกขเวทนาก็ดี อทุกขมสุข-

*เวทนาก็ดี ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

แม้เวทนานั้นก็สูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่อง

กับตน. ดุกรอานนทฺ์ เพราะสูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่องกับตนนั้นแล
ฉะนั้น จึงกล่าวว่า

โลกสูญ. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้.

ดูกรคามณิ เมื่อบุคคลเห็นซึ่งความเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรม
ทั้งสิ้น ซึ่งความสืบทอดแห่งสังขารทั้งสิ้น ตามความเป็นจริง
ภยันนั้นย่อมไม่มี. เมื่อใด บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกเสมอ
หยั่งและไม่ด้วยปัญญา เมื่อนั้น บุคคลนั้นก็มิพึงปรารถนา
ภพหรืออัตภาพอะไรๆ อื่น เว้นไว้แต่นิพพานอันไม่มี
ปฏิสันธิ.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมตาม

คันหารูป. คติของรูปมีอยู่เท่าไร? ตามคันหาเวทนา.

คติของเวทนามีอยู่เท่าไร? ตามคันหา

สัญญา. คติของสัญญามีอยู่เท่าไร? ตามคันหาสังขาร.

คติของสังขารมีอยู่เท่าไร? ตามคันหา

วิญญาน. คติของวิญญานมีอยู่เท่าไร? ก็เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ
เมื่อภิกษุตามคันหารูป คติ

ของรูปมีอยู่เท่าไร? ตามคันหาเวทนา คติของเวทนามีเท่าไร?

ตามคันหาสัญญา คติของสัญญา

มีอยู่เท่าไร? ตามคันหาสังขาร คติของสังขารมีอยู่เท่าไร?

ตามคันหาวิญญาน คติของวิญญาน

มีอยู่เท่าไร? แม้ความถือได้ด้วยอำนาจทิฐิว่า เราก็คดี

ด้วยอำนาจตัณหาว่า ของเราก็คดี ด้วย

อำนาจมานะว่า เป็นเราก็คดี ของภิกษุใดมีอยู่ ความถือมั่นนั้น

ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น. บุคคลย่อม

พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญแม้อย่างนี้.

คำว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ความว่า จงมองดู
จงพิจารณา

จงเทียบเคียง จงตรวจตรา จงให้แจ่มแจ้ง จงทำให้ปรากฏ
ซึ่งโลกโดยความเป็นของสูญ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ.

[๕๐๖] พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่าโมฆราช
ในอุเทศว่า โมฆราช

สทา สโต ดังนี้. คำว่า ทุกเมื่อ คือ ตลอดกาลทั้งปวง ฯลฯ ในตอนนัยหลัง.
คำว่า ผู้มีสติ

คือ มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัญญา
เครื่องพิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ

บุคคลนั้นตรัสว่า เป็นผู้ที่มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกุมโฆราช ...
มีสติทุกเมื่อ.

[๕๐๗] ทิณฺณมิมฺวตฺถ ๒๐ ตรัสว่า อตฺตานํ ทิณฺณํ ในอุเทศว่า อตฺตานํ ทิณฺณํ
อุหจฺจ ดังนี้.

ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับในโลกนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยเจ้า

ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้รับ

แนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ

ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับ

แนะนำในธรรมของบุรุษ ย่อมตามเห็นรูปโดยความเป็นตนบ้าง

ตามเห็นตนว่ามีรูปบ้าง ตามเห็น

รูปในตนบ้าง ตามเห็นตนในรูปบ้าง ตามเห็นเวทนา สัญญา สังขาร

วิญญาณ โดยความเป็น

ตนบ้าง ตามเห็นตนว่ามีวิญญาณบ้าง ตามเห็นวิญญาณในตนบ้าง

ตามเห็นตนในวิญญาณบ้าง

ทิณฺณํ อันไปแล้ว ทิณฺณํ อันรกชฺฌ ทิณฺณํ เป็นทางกันดาร ทิณฺณํ เป็นข้าศึก

(เสี้ยนหนาม) ทิณฺณํ อันแส

ไปผิด ทิณฺณํ เป็นเครื่องประกอบไว้ ความถือ ความยึดถือ ความถือมั่น

ความจับต้องทางชั่ว

ทางผิด ความเป็นผิด ลัทธิแห่งเดียรฉัตร ความถือโดยการแสวงหาผิด
ความถือวิปริต ความ

ถือวิปลาสร ความถือผิด ความถือในวัตถุไม่จริงว่าเป็นจริง ทิฏฐิ ๖๒
มีเท่าไร? ทิฏฐินี้เป็น

อัตตานุทิฏฐิ.

คำว่า ถอนอัตตานุทิฏฐิเสียแล้ว ความว่า รื้อ ถอน จุด ชัก ลากออก
เพิกขึ้น

ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งอัตตานุทิฏฐิ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ถอน

อัตตานุทิฏฐิเสียแล้ว.

[๕๐๘] คำว่า พึงข้ามพ้นมัจจุได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ความว่า พึงข้ามขึ้น
ก้าวล่วง เป็น

ไปล่วง แม้ซึ่งมัจจุ แม้ซึ่งชรา แม้ซึ่งมรณะ ด้วยอุบายอย่างนี้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พึงข้ามพ้น

มัจจุได้ด้วยอุบายอย่างนี้.

[๕๐๙] คำว่า พิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ ความว่า มองเห็น
พิจารณาเห็น เทียบเคียง

พิจารณา ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งโลกด้วยอย่างนี้. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พิจารณาเห็นโลก
อย่างนี้.

[๕๑๐] แม้มารก็ชื่อว่ามัจจุราช แม้ความตายก็ชื่อว่ามัจจุราช
ในอุเทศว่า มัจจุราชา น

ปสุสติ ดังนี้. คำว่า ย่อมไม่เห็น ความว่า มัจจุราชย่อมไม่เห็น คือ ไม่ประสบ
ไม่พบ

ไม่ปะ ไม่ได้เฉพาะ.

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
เนื้อที่อยู่ในป่า

เมื่อเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ เดินไปก็ไม่ระแวง ยืนอยู่ก็ไม่ระแวง
นั่งพักอยู่ก็ไม่ระแวง นอนอยู่

ก็ไม่ระแวง. ชื่อนั้นเพราะเหตุไร? เพราะเนื่อนั้นไม่ไปในทางของพราน
แม้นันใด ดูกร-

*ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็เหมือนฉันนั้นแล สัตจากาม สัตจากอกุศลธรรม
เข้าปฐมฌาน

อันมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ทำมาร
ให้มีติด กำจัดมารไม่ให้มีทาง

ไปแล้วสู่สถานเป็นที่ไม่เห็นด้วยจักษุแห่งมารผู้ลามก. ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าทุติยฌาน
อันมีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอก
ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป

มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่. เข้า

ตติยฌาน เข้าจตุตถฌาน. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า
ทำมารให้มีติด กำจัดมารไม่ให้

ให้มีทาง ไปแล้วสู่สถานเป็นที่ไม่เห็นด้วยจักษุของมารผู้ลามก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าอากาสนันญายตนฌานด้วยมนสิการว่า
อากาศไม่มีที่สุด เพราะ

ล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฐิขสัญญา เพราะไม่มนสิการถึงนันทตสัญญา
โดยประการทั้งปวงอยู่.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ทำมารให้มีติด กำจัดมารไม่ให้มีทาง
ไปแล้วสู่สถานเป็นที่

ไม่เห็นด้วยจักษุของมารผู้ลามก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุล่วงอากาสนันญายตนฌานโดยประการทั้งปวง
เข้าวิญญานัญญ-

*จยัตนฌานด้วยมนสิการว่า วิญญานหาที่สุดไม่ได้.

ล่วงวิญญานัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง

เข้าอาภิกขัญญายตนฌานด้วยมนสิการว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งไม่มี
ล่วงอาภิกขัญญายตนฌานโดย

ประการทั้งปวง เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่.

ล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดย

ประการทั้งปวง เข้าสัญญาเวทียติโรธอยู่.
และอาสวะของภิกษุนั้นก็หมดสิ้นไป เพราะเห็น
ด้วยปัญญา. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่าทำให้มี
กัจจามารไม่มีทาง ไปแล้วสู่
สถานเป็นที่ไม่เห็นด้วยจักขุของมารผู้ลามก
ข้ามแล้วซึ่งตัณหาอันชวนไปในอารมณ์ต่างๆ. ภิกษุ
นั้นเดินอยู่ก็ไม่ระแวง ยืนอยู่ก็ไม่ระแวง นั่งอยู่ก็ไม่ระแวง นอนอยู่ก็ไม่ระแวง.
ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร? เพราะภิกษุนั้นไม่ไปในทางแห่งมารผู้ลามก. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
มัจจุราชย่อมไม่เห็น.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรโมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติพิจารณาเห็นโลกโดยความ
เป็นของสูญทุกเมื่อ ถอนอัตตานุทิฐิเสียแล้ว พึงข้ามพ้น
มัจจุได้ด้วยอุบายอย่างนี้. เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้
มัจจุราชจึงไม่เห็น.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของ
ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.

จบ โมฆราชมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๕.

ปึงคิยมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านปึงคิยะ

[๕๑๑] (ท่านปึงคิยะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ.
นัยน์ตาไม่แจ่มใส. หูฟังไม่สะดวก. ข้าพระองค์อย่า
เป็นคนหลง เสียไปในระหว่างเลย. ขอพระองค์โปรดตรัส
บอกธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นคนที่ละชาติและชรา
ณ ที่นี้เถิด.

[๕๑๒] คำว่า ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ
ความว่า

ข้าพระองค์เป็นคนแก่ คนเฒ่า เป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยไปโดยลำดับ
มีอายุ ๑๒๐ ปี แต่
กำเนิด.

คำว่า มีกำลังน้อย ความว่า ทุรพล มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย.

คำว่า ปราศจากผิวพรรณ ความว่า ปราศจากผิวพรรณ
มีผิวพรรณปราศไป ผิวพรรณ
อันงามผ่องเมื่อวัยต้นนั้นหายไปแล้ว มิโทษปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์เป็นคน
แก่มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา ปิงคิโย ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า
อายสฺมา เป็น

เครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ปิงคิโย เป็นชื่อ
เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ท่านปิงคิยะทูลถามว่า.

[๕๑๓] คำว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่สะดวก ความว่า
นัยน์ตาไม่แจ่มใส ไม่
หมดจด ไม่บริสุทธิ์ ไม่ผ่องแผ้ว.
ข้าพระองค์เห็นรูปไม่ชัดด้วยนัยน์ตาเช่นนั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส.

คำว่า หูฟังไม่สะดวก ความว่า หูไม่แจ่มใส ไม่หมดจด ไม่บริสุทธิ์
ไม่ผ่องแผ้ว.

ข้าพระองค์ฟังเสียงไม่ชัดด้วยหูเช่นนั้น. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่
สะดวก.

[๕๑๔] คำว่า ข้าพระองค์อย่าเป็นคนหลงเสียไปในระหว่างเลย ความว่า
ข้าพระองค์
อย่าเสียหายพินาศไปเลย.

คำว่า เป็นผู้หลง คือ เป็นผู้ไม่รู้ ไปแล้วในอริชชา ไม่มีญาณ
ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง
มีปัญญาทราวม.

คำว่า ในระหว่าง ความว่า ข้าพระองค์ไม่รู้ ไม่ทำให้แจ้ง
ไม่ทำให้ปรากฏ ไม่ได้เฉพาะ
ไม่ถูกต้อง ไม่ทำให้กระจ่างแล้ว ซึ่งธรรม ทิณฺณ ปฏิปทา มรรค ของพระองค์
พึงทำกาละเสีย
ในระหว่างแท้จริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์อย่าเป็นคนหลงเสียไปในระหว่างเลย.

[๕๑๕] คำว่า ขอโปรดตรัสบอกธรรม ในอุเทศว่า อาจิกฺข ธมฺมํ ยมฺหํ
วิชํ
ดังนี้ ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ... ขอจงประกาศ
ซึ่งพรหมจรรย์ยังงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ
บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง
และสติปัญฺฐาน ๔ สัมมปฺปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์
๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน ข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ขอพระองค์โปรด
ตรัสบอกธรรม.

คำว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ พึงรู้แจ้ง
รู้แจ้งเฉพาะ
แห่งตลอด บรรลุได้ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ขอโปรดตรัสบอกธรรมที่
ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง.

[๕๑๖] คำว่า เป็นที่ละชาติและชรา ณ ที่นี้ ความว่า เป็นที่ละ ที่สงบ
ที่สละคืน
ที่ระงับชาติ ชราและมรณะ เป็นอมตนิพพาน ณ ที่นี้แหละ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นที่ละชาติ
และชรา ณ ที่นี้ เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ.
นัยน์ตาไม่แจ่มใส. หูฟังไม่สะดวก. ข้าพระองค์อย่า
เป็นคนหลง เสียไปในระหว่างเลย. ขอพระองค์โปรดตรัส

บอกรวมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นที่ละชาติและชรา
ณ ที่นี้เกิด.

[๕๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปิงคียะ) ชนทั้งหลาย
ผู้มัวเมา ย่อมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย เพราะเห็น
ชนทั้งหลายลำบากอยู่ ในเพราะรูปทั้งหลาย. ดูกรปิงคียะ
เพราะเหตุนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสีย เพื่อ
ความไม่เกิดต่อไป.

[๕๑๘] คำว่า รูปเปสฺ ในอุเทศว่า ทิสฺวาน รูปเปสฺ วิหฺมาเน ดังนี้ ความว่า
มหาภูตรูป ๔ และรูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔. สัตว์ทั้งหลายย่อมเดือดร้อน
ลำบาก ถูกเขา

เบียดเบียน ถูกเขาฆ่า เพราะเหตุแห่งรูป เพราะปัจจัยแห่งรูป
เพราะการณะแห่งรูป. เมื่อรูปมี

อยู่ พระราชาทั้งหลายยอมให้ทำกรรมกรณฺ์หลายอย่าง
คือให้เขียนด้วยแส้บ้าง ให้เขียนด้วย

หวายบ้าง ให้ตอกคบบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง
ให้ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูก

บ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง ทำให้มีหม้อข้าวเดือดบนศีรษะบ้าง
ให้ถลกหนังศีรษะโล้นมีสีขาว

ดังสังข์บ้าง ทำให้มีหน้าเหมือนหน้าราหูบ้าง ทำให้ถูกเผาทั้งตัวบ้าง
ทำให้มีไฟลุกที่มือบ้าง ให้

ถลกหนังแล้วผูกเชือกจุดไปบ้าง

ให้ถลกหนังแล้วให้นุ่งเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง ทำให้มีหวง

เหล็กที่ศอกและเข่าแล้วใส่หาลาเหล็กตรึงไว้บ้าง

ให้เอาเบ็ดเกี่ยวติดที่เนื้อปากบ้าง ให้ถากด้วย

พรา้ให้ตกไปเทือกหาปณะบ้าง ให้มีตัวถูกถากแล้วทาด้วยน้ำแสบบ้าง
ให้นอนตะแคงแล้วตอก

หาลาเหล็กไว้ในช่องหูบ้าง

ให้ถลกหนังแล้วหุกระดุกพันไว้เหมือนตังใบไม้บ้าง รดตัวด้วย

น้ำมันอันร้อนบ้าง ให้สุนัขกัดกินเนื้อที่ตัวบ้าง เอาหาลาเสียบเป็นไว้บ้าง
และเอาดาบตัดศีรษะ.

สัตว์ทั้งหลายย่อมเดือดร้อนลำบาก ถูกเขาเบียดเบียน ถูกเขาฆ่า
เพราะเหตุ ปัจจัย การณะแห่ง
รูปอย่างนี้. เพราะพบเห็น พิจารณา เทียบเคียง ให้เจริญ ทำให้กระจ่าง
ซึ่งชนทั้งหลายผู้
เดือดร้อนลำบากอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า
เพราะเห็นชนทั้งหลายลำบากอยู่ในเพราะ
รูปทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า ปิงคียะ
ในอุเทศว่า ปิงคียาติ
ภควา ดังนี้. คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. ฯลฯ คำว่า ภควา
เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบอกว่า.

[๕๑๙] คำว่า รูปปนฺติ ในอุเทศว่า รูปปนฺติ รูปเปสฺ ชนา ปมตฺตา ดังนี้
ความว่า

เดือดร้อน กำเริบ ลำบาก ถูกเบียดเบียน ถูกฆ่า หวาดเสียว ถึงโหม่นส คือ
เดือดร้อน

กำเริบ ลำบาก ถูกเบียดเบียน ถูกฆ่า หวาดเสียว ถึงโหม่นส
เพราะโรคภัยนั้นตา เพราะ

โรคในหู ฯลฯ เพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดดและสัตว์เลื้อยคลาน
เพราะเหตุนั้น จึง

ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อจักขุเสื่อม เสีย เสื่อมไปรอบ เป็นไปต่างๆ ปราศไป
อันตรธานไป

ชนทั้งหลายก็เดือดร้อน ฯลฯ เมื่อหู จมูก ลิ้น กาย ฯลฯ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ

สกุล คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัย

เภสัชบริขาร เสื่อม เสีย เสื่อมไปรอบ เป็นไปต่างๆ ปราศไป อันตรธานไป
ชนทั้งหลายก็

เดือดร้อน. ฯลฯ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า
ยอมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย.

คำว่า ชนทั้งหลาย คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหสัถ์
บรรพชิต เทวดา
และมนุษย์.

ความประมาทในคำว่า ผู้ประมาท ดังนี้ ควรกล่าว ความปล่อย
ความตามเพิ่มความ
ปล่อยจิตไปในกายหุจจริตกัฏฐิ ในวชิหุจจริตกัฏฐิ ในมโนหุจจริตกัฏฐิ
ในเบญจกามคุณกัฏฐิ หรือความ

ไม่ทำเนืองๆ ความทำหยุดๆ ความประพฤตีย่อหย่อน ความปลงฉันท์
ความทอดธุระ ความ

ไม่ซ่งเสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจ
ความไม่ประกอบเนืองๆ ใน

ความเจริญธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศล ชื่อว่าความประมาท ความประมาท
กิริยาที่ประมาท ความ

เป็นผู้ประมาท เห็นปานนี้ ตรัสว่า ความประมาท.

ชนทั้งหลายผู้ประกอบด้วยความประมาทนี้

ชื่อว่าผู้ประมาท เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ชนทั้งหลายผู้ประมาทยอมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย.

[๕๒๐] คำว่า เพราะเหตุนั้น ในอุเทศว่า ตสฺมา ตฺวํ ปิงคิยํ อปฺปมตฺโต
ดังนี้ ความว่า เพราะ

เหตุนั้น เพราะการณะนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิทานั้น คือ
เมื่อท่านเห็นโทษในรูปทั้งหลาย

อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกะปิงคิยะ เพราะเหตุนั้น ท่าน.

คำว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ความว่า เป็นผู้ทำด้วยความเคารพ ทำเนืองๆ
ฯลฯ ไม่

ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกะปิงคิยะ

เพราะเหตุนั้น ท่านเป็นผู้

ไม่ประมาท.

[๕๒๑] คำว่า รูป ในอุเทศว่า ชหสฺส รูป อปฺนพฺภวาย ดังนี้ คือ
มหาภูตรูป ๔

และรูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔.

คำว่า จงละรูป ความว่า จงละ จงละขาด จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด
จงให้ถึง

ความไม่มีซึ่งรูป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าจงละรูป.

คำว่า เพื่อความไม่เกิดต่อไป ความว่า
รูปของท่านพึงดับในภพนี้แหละ ฉะนั้นใด ความ
มีปฏิสนธิอีก ไม่พึงบังเกิด คือ ไม่เกิด ไม่พึงเกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด
คือไม่เกิด ไม่พึง

เกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดเฉพาะในกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
กามภพ รูปภพ

อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปัญจโว-

*การภพ คติ อุปatti ปฏิสนธิ สงสาร วัฏฏะ อีก ชื่อว่า พึงดับ คือ สงบ
ถึงความตั้งอยู่

ไม่ได้ ระวังไป ในภพนี้แหละ ฉะนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
จงละรูปเสียเพื่อความไม่เกิด

ต่อไป. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชนทั้งหลายผู้มัวเมา ย่อมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย เพราะ
เห็นชนทั้งหลายลำบากอยู่ในเพราะรูปทั้งหลาย ดูกุรปิงคิยะ เพราะ
เหตุนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสียเพื่อความไม่เกิด
ต่อไป.

[๕๒๒] ทิสฺหัง ๑๐ นี้ คือ ทิสฺใหญ่ ๔ ทิสฺน้อย ๔ ทิสฺเบื้องบนและทิสฺ

เบื้องต่ำ พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้ว ไม่ทรงได้ยินแล้ว ไม่ได้ทรง
ทราบแล้ว หรือไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก.

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นเหตุ
ละชาติและชรา ณ ที่นี้เกิด.

[๕๒๓] คำว่า ทิสฺหัง ๑๐ นี้ คือ ทิสฺใหญ่ ๔ ทิสฺน้อย ๔
ทิสฺเบื้องบนและทิสฺเบื้องต่ำ

ความว่า ทิศ ๑ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย
ประโยชน์ปัจจุบัน

ประโยชน์ในภพหน้า ฯลฯ ปรมัตถประโยชน์ พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้ว
ไม่ทรงได้ยินแล้ว ไม่ทรง

ทราบแล้ว ไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มี ย่อมไม่มี ไม่ปรากฏ
ไม่ประจักษ์ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระองค์มิได้ทรงเห็นแล้ว มิได้ทรงได้ยินแล้ว มิได้ทรงทราบแล้ว
หรือมิได้ทรงรู้แจ้ง

แล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก.

[๕๒๔] คำว่า ขอจงโปรดตรัสบอกธรรม ในอุเทศว่า อาจิขุ ธมมัม ยมห์
วิชั

ดังนี้ ความว่า ขอจงตรัสบอก ... ขอจงประกาศ
ซึ่งพรหมจรรย์อันงามในเบื้องต้น ฯลฯ ข้อปฏิบัติ

อันให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอจงโปรดตรัสบอกธรรม.

คำว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ พึงรู้แจ้ง
รู้แจ้งเฉพาะ ทาง

ตลอด บรรลุ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ขอจงโปรดตรัสบอกธรรมที่ข้าพระองค์

พึงรู้แจ้ง.

[๕๒๕] คำว่า เป็นเหตุละชาติและชรา ณ ที่นี้ ความว่าเป็นที่ละ ที่สงบ
ที่สละคืน

ที่ระงับชาติชราและมรณะ เป็นอมตนิพพาน ณ ที่นี้แหละ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นที่ละชาติ

และชรา ณ ที่นี้. เพราะเหตุนั้น พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ทิศทั้ง ๑๐ นี้ คือ ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบนและทิศ
เบื้องต่ำ พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้วไม่ทรงได้ยินแล้ว ไม่ได้ทรง
ทราบแล้ว หรือไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก.

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นเหตุ
ละชาติและชรา ณ ที่นี้เกิด.

[๕๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปิงคิยะ) ท่านเห็นอยู่ซึ่งหมู่

มนุษย์ ผู้ถูกค้นหาครอบงำเดือดร้อน อันชราถึงรอบข้างแล้ว.
ดูกรปิงคิยะ เพราะเหตุนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละค้นหา
เสีย เพื่อความไม่เกิดต่อไป.

[๕๒๗] รูปค้นหา สัทค้นหา คันธค้นหา รสค้นหา
โณภูตัพพค้นหา ธรรมค้นหา
ชื่อว่า ค้นหา ในอุเทศว่า ตณฺหาธิปนฺเน มนุเช เปกฺขมาโน ดังนี้.
คำว่า ผู้ถูกค้นหาครอบงำ ความว่า ผู้ถูกค้นหาครอบงำ คือ
ผู้ไปตามค้นหา ผู้เล่นไป
ตามค้นหา ผู้จมอยู่ในค้นหา ผู้ถูกค้นหาครอบงำ มีจิตอันตณฺหายึดไว้.
คำว่า มนุเช เป็น
ชื่อของสัตว์.

คำว่า เห็นอยู่ ความว่า เห็น พบ ตรวจดู เพ่งดู พิจารณา เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

เห็นอยู่ซึ่งหมู่มนุษย์ผู้ถูกค้นหาครอบงำ.
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า ปิงคิยะ.

[๕๒๘] คำว่า เดือดร้อน ในอุเทศว่า สนฺตาปชาเต ชรสา ปฺรเต ดังนี้
ความว่า

ผู้เดือดร้อนเพราะชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โหมหนัสและอุปายาส เพราะ
ทุกข์อันมีในนรก ฯลฯ เพราะทุกข์ เพราะความฉิบหายแห่งทิฏฐิ
ผู้เกิดจัญไร เกิดอุบาทว์ เกิด
ความขัดข้อง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เดือดร้อน.

คำว่า อันชราถึงรอบด้านแล้ว ความว่า ผู้อันชราถูกต้อง ถึงรอบด้าน
ประชุมลง ไป

ตามชาติ ชราก็เล่นตาม พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ห้าหน ไม่มีที่ต้านทาน
ไม่มีที่ซ่อนเร้น

ไม่ถืออะไรเป็นสรณะ ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เดือดร้อน
อันชราถึงรอบ

ด้านแล้ว.

[๕๒๙] คำว่า ตสฺมา ในอุเทศว่า ตสฺมา ตฺวํ ปิงคิย อปฺมตฺโต ดังนี้
ความว่า

เพราะเหตุ นั้น คือ เพราะการณ นั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัย นั้น
เพราะนิทาน นั้น คือ เมื่อ
เห็นโทษในตัณหาอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกฺรปิงคิยะ เพราะเหตุ นั้น
ท่าน.

คำว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ความว่า เป็นผู้ทำด้วยความเคารพ ทำเนื่องๆ
ไม่ประมาทแล้ว

ในกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกฺรปิงคิยะ เพราะเหตุ นั้น
ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท.

[๕๓๐] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ขหสฺส
ตณฺหํ

อปฺนพฺภวาย ดังนี้,

คำว่า จงละตัณหา ความว่า จงละ จงละขาด บรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความ

ไม่มีซึ่งตัณหา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จงละตัณหา. คำว่า
เพื่อความไม่เกิดต่อไป ความว่า

รูปของท่านพึงดับในภพนี้แหละ ฉนฺโต ความมีปฏิสนธิอีก ไม่พึงบังเกิด
คือ ไม่พึงเกิด

ไม่พึงเกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดเฉพาะในกามธาตุ ... หรือวัฏฏะ
พึงดับ สงบ ถึง

ความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป ในภพนี้แหละ ฉนฺตํ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
จงละตัณหา

เสียเพื่อความไม่เกิดต่อไป. เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านเห็นอยู่ซึ่งหมู่มนุษย์ผู้ถูกตัณหาครอบงำ เตือดร้อน อันชรา
ถึงรอบข้างแล้ว. ดูกฺรปิงคิยะ เพราะเหตุ นั้น ท่านจงเป็นผู้
ไม่ประมาท ละตัณหาเสียเพื่อความไม่เกิดต่อไป.

[๕๓๑] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมจักขุอันปราศจากกิเลสธุลี
ปราศจากมลทิน

เกิดขึ้นแก่สัตว์หลายพันผู้มีฉันทะเป็นอันเดียวกัน
มีประโยชน์เป็นอันเดียวกัน มีความประสงค์
เป็นอันเดียวกัน มีการอบรมาสนาเป็นอันเดียวกัน กับปิงคียพราหมณ์นั้น
ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.
ส่วนปิงคียพราหมณ์นั้น
มีธรรมจักขุ (อนาคามิมรรค) อันปราศจากกิเลสธุลี ปราศจากมลทิน
เกิดขึ้นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.
หนังสือ ชฎา ผ้า.
คาครง ไม่เท่า เต้าน้ำ ผมและหนวดหายไปแล้ว
พร้อมกับการได้ธรรมจักขุ. พระปิงคียะนั้น
เป็นภิกษุทรงผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร
ทำความเคารพด้วยการปฏิบัติเป็นไป
ตามประโยชน์ นั่งนมัสการ พระผู้มีพระภาคประกาศว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนี้แล.
จบ ปิงคียมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๑๖.

โสฬสมาณวกปัญหานิทเทศ
ว่าด้วยปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ คน
[๕๓๒] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว คือ
เมื่อประทับอยู่ที่ป่าสาณกเจดีย์แล้ว-
*มคธ พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปิงคียพราหมณ์ผู้เป็นบริวาริกา
ทูลเชื่อเชิญถามแล้วๆ ทรงพยากรณ์แล้ว
ซึ่งปัญหา.
[๕๓๓] คำว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว ความว่า
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแล้ว
ซึ่งปารายนสูตรนี้. คำว่า ภควา นี้เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ. ฯลฯ คำว่า
ภควา นี้ เป็น

สัจฉิกาบัญญัติ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว.

[๕๓๔] คำว่า ประทับอยู่ ... แคว้นมคธ ความว่า ไกล่ชนบท มีชื่อว่ามคธ. คำว่า วิหรนฺโต ความว่า ประทับอยู่ คือ ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา.

พระพุทฺธอาสน์ ท่านกล่าวว่า ปาสาณเจดีย์ ในอุเทศว่า ปาสาณเก เจติเย ดังนี้ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ประทับอยู่ที่ปาสาณเจดีย์แคว้นมคธ.

[๕๓๕] คำว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปึงคิยพราหมณ์ผู้เป็นบริจาริกา ความว่า พราหมณ์

คนนั้น ทั้งปึงคิยพราหมณ์ผู้เป็นคนรับใช้ใกล้ชิดผู้ประเสริฐ ที่ปรารภนาของพาวรีพราหมณ์ แม่

ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปึงคิยพราหมณ์เป็นบริจาริกา.

อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์ ๑๖ คนนั้น พึงเป็นบริจาริกาผู้ประเสริฐ ที่ปรารภนาแห่งพระ-

*ผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปึงคิยพราหมณ์ ผู้เป็นบริจาริกา.

[๕๓๖] คำว่า หูลเชื่อเชิญถามแล้วๆ ทรงพยากรณ์แล้วซึ่งปัญหา ความว่า หูลเชื่อเชิญ

อาราธนาแล้ว. คำว่า ถามแล้วๆ ความว่า ถามแล้วๆ คือ หูลอาราธนาแล้ว เชื่อเชิญให้

ทรงประสาธแล้ว. คำว่า ทรงพยากรณ์แล้วซึ่งปัญหา ความว่า ทรงพยากรณ์แล้ว คือ ตรัสบอก ...

ทรงประกาศแล้วซึ่งปัญหา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า หูลเชื่อเชิญถามแล้วๆ ทรงพยากรณ์แล้ว ซึ่งปัญหา.

[๕๓๗] ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่งปัญหาหนึ่งๆ พึงปฏิบัติธรรม

สมควรแก่ธรรมไซ้รู้ ฟังถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ.

เพราะว่าธรรมเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่งการให้ถึงฝั่ง.

เพราะเหตุนั้น คำว่า ปารายณะนั้นแล เป็นชื่อของธรรมปริยายนี้.

ปึงคียปัญหาหนึ่งๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถ้าแม่แห่งปัญหาหนึ่งๆ.

[๕๓๘] คำว่า ถ้าแม่ ... แห่งปัญหาหนึ่งๆ ความว่า

ถ้าแม่แห่งอชิตปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งติสสเมตเตยยปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งปุณณกปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งเมตตคูปปัญหา

หนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งโธตกปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งอุปสิวปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งนันทปัญหา

หนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งเหมกปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งโตเทยยปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งกัปปปัญหา

หนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งชตุกัณณปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งภัทราวุธปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งอุทย-

*ปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่งโปสาลปัญหาหนึ่งๆ

ถ้าแม่แห่งโมฆราชปัญหาหนึ่งๆ ถ้าแม่แห่ง

ปึงคียปัญหาหนึ่งๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถ้าแม่แห่งปัญหาหนึ่งๆ.

[๕๓๙] คำว่า รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม ความว่า รู้ทั่วถึง คือ ทราบ

เทียบเคียง

พิจารณา เจริญแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งอรรถว่า

ปัญหานั้นนั่นแหละเป็นธรรม ข้อวิสัชนา

เป็นอรรถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ทั่วถึงอรรถ คำว่า รู้ทั่วถึงธรรม ความว่า

รู้ทั่วถึง คือ

ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งธรรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ทั่วถึงธรรม.

[๕๔๐] คำว่า ฟังปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรม ความว่า

ฟังปฏิบัติซึ่งข้อปฏิบัติชอบ

ข้อปฏิบัติสมควร ข้อปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ข้อปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์

ข้อปฏิบัติสมควรแก่

ธรรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฟังปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรม.

[๕๔๑] อมตนิพพาน คือ ความสงบสังขารทั้งปวง
ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความ
สิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับ
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า
ฝั่งแห่งชราและมรณะ ในอุเทศว่า คจฺเญยฺเยว ชรามรณสุส ปารํ ดังนี้.
คำว่า ฟังถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ ความว่า ฟังถึง คือ ฟังบรรลุถึง
ฟังถูกต้อง
ฟังทำให้แจ้งซึ่งฝั่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฟังถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ.

[๕๔๒] คำว่า ธรรมเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่งการให้ถึงฝั่ง ความว่า
ธรรมเหล่านี้เป็นฐานะ
แห่งอันให้ถึงฝั่ง คือ ให้ถึง ให้ถึงพร้อม ให้ตามถึงพร้อมซึ่งฝั่ง คือ
เป็นไปเพื่อให้ข้ามพ้น
ชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ธรรมทั้งหลายนี้เป็นที่ตั้งแห่งการให้ถึงฝั่ง.

[๕๔๓] คำว่า เพราะเหตุ นั้น ... แห่งธรรมปริยายนี้ ความว่า
เพราะเหตุ นั้นคือ เพราะ
การณะนั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิทานนั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เพราะ
เหตุ นั้น.

คำว่า แห่งธรรมปริยายนี้ คือ แห่งปารายนสูตรนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เพราะ
เหตุ นั้น ... แห่งธรรมปริยายนี้.

[๕๔๔] อมตนิพพาน คือ ความสงบสังขารทั้งปวง
ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความ
สิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับ
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า
ฝั่ง ในอุเทศว่า ปารยณนุเตวว อธิวจํ ดังนี้. มรรคคือสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ
สัมมาสมาธิ ท่าน
กล่าวว่า อายนะ (มรรคเป็นเหตุให้ถึง).

คำว่า เป็นชื่อ คือ เป็นนาม เป็นการนับ เป็นเครื่องรู้เสมอ เป็นบัญญัติ ฯลฯ เป็น

คำร้องเรียก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บทว่า ปารายณะ นั้นแหละ เป็นชื่อ.

[๕๔๕] อชิตพราหมณ์ ติสสเมตเตยยพราหมณ์ ปุณณกพราหมณ์
เมตตคุพราหมณ์ โธตกพราหมณ์ อุปสิวพราหมณ์
นันทพราหมณ์ เหมกพราหมณ์ โตเทยยพราหมณ์
กัปพพราหมณ์ ชตุกัณณิพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ภัทราวุธ-
พราหมณ์ อุทยพราหมณ์ โปสาลพราหมณ์ โมฆราชพราหมณ์
ผู้มีปัญญา ปิงคิยพราหมณ์ผู้แสวงหาธรรมใหญ่. พราหมณ์
เหล่านี้เข้ามาเฝ้าแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้มีจรรณะถึงพร้อม
ผู้แสวงหา เมื่อจะทูลถามปัญหาอันละเอียด มาเฝ้าแล้ว
ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ.

[๕๔๖] คำว่า เอเต ในอุเทศว่า เอเต พุทธํ อุปาคุณฺหํ ดังนี้ คือ
พราหมณ์ทั้งหลาย.

คำว่า พุทธํ จะกล่าวต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเป็นพระสยัมมฤ ไม่มีอาจารย์
ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ

แล้วซึ่งสัจจะทั้งหลายเอง

ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยได้ยินมาในกาลก่อน เป็นผู้ถึงแล้ว

ซึ่งความเป็นพระสัมพันธูปัญญาในธรรมเหล่านั้น

และถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคชื่อว่า พุทโธ ในคำว่า พุทโธ ดังนี้

เพราะอรรถว่าอะไร? เพราะว่า

ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย เพราะอรรถว่าพระองค์ปลุกหมู่มสัตว์ให้ตื่น

เพราะทรงรู้ธรรมทั้งปวง เพราะ

ทรงเห็นธรรมทั้งปวง เพราะทรงรู้ธรรมที่ควรรู้อย่าง เพราะทรงเบิกบานแล้ว

เพราะส่วนแห่งพระองค์

มีอัสวะสิ้นแล้ว เพราะส่วนแห่งพระองค์ไม่มีอุปกิเลส เพราะอรรถว่า

ทรงปราศจากราคะโดย

ส่วนเดียว เพราะอรรถว่า ทรงปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว เพราะอรรถว่า

ทรงปราศจากโมหะ

โดยส่วนตัว เพราะอรรถว่า ไม่ทรงมีกิเลสโดยส่วนตัว เพราะอรรถว่า
ทรงถึงแล้วซึ่ง

เอกายนมรรค เพราะอรรถว่า

ทรงเป็นผู้เดียวตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอัน

ประเสริฐ เพราะทรงกำจัดความไม่รู้ เพราะทรงได้พระปัญญาเครื่องตรัสรู้.

พระนามว่า พุทโธ นี้ พระมารดา พระบิดา พี่น้องชาย พี่น้องหญิง มิตร
อำมาตย์

ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา มิได้ทำให้. พระนามนี้

เป็นวิโมกขันติกนาม (พระนาม

ที่เกิดขึ้นในที่สุดแห่งการหลุดพ้น). พระนามว่า พุทโธ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ
พร้อมด้วยการ

บรรลุปัพพัญญุตญาณ ณ

ควงไม้โพธิแห่งพระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่าพระพุทโธเจ้า.

คำว่า พราหมณ์เหล่านี้มาเฝ้าพระพุทโธเจ้าแล้ว ความว่า
พราหมณ์เหล่านี้มาเฝ้า เข้ามา

เฝ้า เข้ามานั่งใกล้ ทูลถามแล้ว สอบถามแล้ว ซึ่งพระพุทโธเจ้า เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

พราหมณ์เหล่านี้มาเฝ้าพระพุทโธเจ้าแล้ว.

[๕๔๗] ความสำเร็จแห่งศีลและอาจารย์ ท่านกล่าวว่าจรรณะ ในอุเทศว่า
สมบุณนจรรณ

อิสี ดังนี้. ศีลสังวรกัฏฐิ อินทริยสังวรกัฏฐิ โภชเนมัตตัญญูตักกัฏฐิ

ชาคริยานุโยคกัฏฐิ สัทธรรม ๗

กัฏฐิ ฌาน ๔ กัฏฐิ เป็นจรรณะ.

คำว่า ผู้มีจรรณะถึงพร้อมแล้ว ความว่า มีจรรณะสมบูรณ์

มีจรรณะประเสริฐ มีจรรณะ

เป็นประธาน มีจรรณะอุดม มีจรรณะอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ผู้มีจรรณะถึงพร้อมแล้ว.

คำว่า อิสี ความว่า ผู้แสวงหา. พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา
ค้นหา ซึ่ง

ศีลชั้นยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า ผู้แสวงหา. ฯลฯ อนึ่ง
พระผู้มีพระภาคอันสัตว์

ทั้งหลายที่มีอานุภาพมากแสวงหา เสาะหา ค้นหา

พระพุทธรูปประทับอยู่ ณ ที่ไหน พระ-

*ผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ไหน พระผู้มีพระภาคเป็นเทวดาประทับอยู่ ณ
ที่ไหน พระนราศก

ประทับอยู่ ณ ที่ไหน เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า ผู้แสวงหา เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้มี

จรรจนะถึงพร้อมแล้ว ผู้แสวงหา.

[๕๔๘] คำว่า ปุจฺจนฺตา ในอุเทศว่า ปุจฺจนฺตา นิปุณฺณ ปฺุเห ดังนี้
ความว่า

เมื่อทูลถาม ทูลอาราธนา ทูลเชื้อเชิญ ทูลให้ทรงประสาท.

คำว่า ซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียด ความว่า

ซึ่งปัญหาทั้งหลายที่ลึกเห็นได้ยาก ตรัสรู้

ได้ยาก สงบ ประณีต ไม่พึงหยั่งลงได้ด้วยความคิด อันละเอียด

ที่บัณฑิตพึงรู้ได้ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เมื่อทูลถามซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียด.

[๕๔๙] คำว่า พระพุทธรูป ในอุเทศว่า พุทฺธเสณฺฑิํ อุปาคมฺุ ดังนี้
จะกล่าวดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทโธ นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ผู้ประเสริฐ ความว่า ผู้เลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดม
อย่างยิ่ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระพุทธรูปผู้ประเสริฐ.

คำว่า มาเฝ้าแล้ว ความว่า มาเฝ้า เข้ามาเฝ้า เข้ามานั่งใกล้
ทูลถามแล้ว สอบถาม

แล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มาเฝ้าพระพุทธรูปผู้ประเสริฐ เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวคาถา

ประพันธ์นี้ว่า

พราหมณ์เหล่านั้นเข้ามาเฝ้าแล้วซึ่งพระพุทธรูปผู้มีจรรจนะ ถึง
พร้อมแล้ว ผู้แสวงหา เมื่อทูลถามซึ่งปัญหาทั้งหลายอัน

ละเอียด เข้ามาเฝ้าแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ.

[๕๕๐] พระพุทธเจ้าอันพราหมณ์เหล่านั้นทูลถามปัญหาแล้ว ทรงพยากรณ์แล้วตามควร. พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุนี ทรงให้พราหมณ์ทั้งหลายยินดีด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย.

[๕๕๑] คำว่า เตสํ ในอุเทศว่า เตสํ พุทฺโธ พุยากาสี ดังนี้ ความว่าอันพราหมณ์

ผู้มีความต้องการถึงฝั่ง ๑๖ คน.

คำว่า พุทฺโธ จะกล่าวดังต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทฺโธ นี้

เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ทรงพยากรณ์แล้ว ความว่า พระพุทธเจ้าอันพราหมณ์เหล่านั้นทูลถามปัญหาแล้ว

ทรงพยากรณ์แล้ว คือ ตรัสบอกแล้ว ... ทรงประกาศแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระพุทธเจ้า

อันพราหมณ์เหล่านั้น ... ทรงพยากรณ์แล้ว.

[๕๕๒] คำว่า ทูลถามปัญหาแล้ว ในอุเทศว่า ปุหํ ปญฺญโย ยถาตถํ ดังนี้ ความว่า

ทูลถามปัญหาแล้ว ทูลอาราธนาเชื่อเชิญ ให้ทรงประสาทแล้ว.

คำว่า ตามควร ความว่า ตรัสบอกตามที่ควรตรัสบอก ทรงแสดงตามที่ควรทรงแสดง

ทรงบัญญัติตามที่ควรทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้งตามที่ควรทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผยตามที่ทรงควร

เปิดเผย ทรงจำแนกตามที่ควรทรงจำแนก

ทรงทำให้ง่ายตามที่ควรทรงทำให้ง่าย ทรงประกาศ

ตามที่ควรทรงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทูลถามปัญหาแล้ว ... ตามควร.

[๕๕๓] คำว่า ด้วยการทรงพยากรณ์ซึ่งปัญหาทั้งหลายความว่า ด้วยการทรงพยากรณ์

คือ ด้วยตรัสบอก ... ด้วยทรงประกาศซึ่งปัญหาทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ด้วยการทรง

พยากรณ์ซึ่งปัญหาทั้งหลาย.

[๕๕๔] คำว่า ทรงให้ยินดี ในอุเทศว่า โตเสสิ พราหมณ มุนิ ดังนี้
ความว่า

ทรงให้ยินดี ให้ยินดียิ่ง ให้เลื่อมใส ให้พอใจ ทรงทำให้เป็นผู้ปลื้มใจ.

คำว่า ยังพราหมณ์ทั้งหลาย ความว่า

ยังพราหมณ์ผู้มีความต้องการถึงฝั่ง ๑๖ คน.

ญาณ คือ ปัญญา ความรู้ชัด ท่านกล่าวว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ. ฯลฯ
พระพุทธเจ้า

นั้น ล่วงแล้วซึ่งกิเลสเป็นเครื่องข้องและค้นหาเป็นดังชายจึงเป็นพระมุนิ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุนิ ทรงยังพราหมณ์ทั้งหลายให้ยินดีแล้ว.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว

คาถาประพันธ์นี้ว่า

พระพุทธเจ้าอันพราหมณ์เหล่านั้นทูลถามปัญหาแล้ว ทรง
พยากรณ์แล้วตามสมควร. พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุนิ
ทรงให้พราหมณ์ทั้งหลายยินดีแล้ว ด้วยการพยากรณ์ปัญหา
ทั้งหลาย

[๕๕๕] พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักษุ เป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์ ทรงให้ยินดีแล้ว ได้ประพฤติพรหมจรรย์
ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ.

[๕๕๖] คำว่า เต ในอุเทศว่า เต โตสิตา จกฺขุมตา ดังนี้ คือ
พราหมณ์ผู้มีความ
ต้องการถึงฝั่ง ๑๖ คน.

คำว่า ทรงให้ยินดีแล้ว ความว่า ทรงให้ยินดี ให้ยินดียิ่ง ให้เลื่อมใส
ให้พอใจ

ทรงทำให้เป็นผู้ปลื้มใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พราหมณ์เหล่านั้น ...
ทรงให้ยินดีแล้ว.

คำว่า ผู้มีจักษุ ความว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักษุด้วยจักษุ ๕ ประการ
คือ มีพระจักษุ

แม่ด้วยมังสจักขุ ๑ แม่ด้วยทิพยจักขุ ๑ แม่ด้วยปัญญาจักขุ ๑
แม่ด้วยพุทธจักขุ ๑ แม่ด้วย
สมันตจักขุ ๑.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุแม่ด้วยมังสจักขุอย่างไร? ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุ
แม่ด้วยสมันตจักขุอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พราหมณ์เหล่านั้นอันพระพุทธรเจ้าผู้มีพระจักขุ
ทรงให้ยินดีแล้ว.

[๕๕๗] คำว่า พุทุเรน ในอุเทศว่า พุทุเรนาทิจฺจนุณฺนา ดังนี้
จะกล่าวดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุโธ นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.
พระสุริยะท่านกล่าวว่า พระอาทิตย์ ในคำว่า อาทิจฺจนุณฺนา ดังนี้.
พระอาทิตย์นั้น
เป็นโคดมโดยโคตร. แม้พระผู้มีพระภาคก็เป็นพระโคดมโดยโคตร.
พระผู้มีพระภาคเป็นพระญาติ
โดยโคตร เป็นเผ่าพันธุ์โดยโคตร แห่งพระสุริยะ. เพราะเหตุนั้น
พระพุทธรเจ้า จึงชื่อว่า
เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพระอาทิตย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อันพระพุทธรเจ้า ...
เป็นเผ่าพันธุ์ แห่ง
พระอาทิตย์.

[๕๕๘] ความงด ความเว้น ความเว้นเฉพาะ เจตนาเครื่องงดเว้น
ความไม่ยินดี
ความงดการทำ ความไม่ทำ ความไม่ต้องทำ ความไม่ล่วงแดน
ความฆ่าด้วยเหตุ (ด้วยอริยมรรค)
ในความถึงพร้อมด้วยอสังขธรรม ท่านกล่าวว่า พรหมจรรย์ ในอุเทศว่า
พรหมจริยมจริสฺ ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ
สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายาม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ
ท่านกล่าวว่า พรหมจรรย์

ด้วยสามารถแห่งการกล่าวตรงๆ.

คำว่า ได้ประพฤติแล้วซึ่งพรหมจรรย์ ความว่า ได้ประพฤติ คือ
สมาทาน ประพฤติ

พรหมจรรย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ได้ประพฤติแล้วซึ่งพรหมจรรย์.

[๕๕๙] คำว่า แห่งพระพุทโธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ ความว่า
แห่งพระพุทโธเจ้า

ผู้มีพระปัญญาประเสริฐ มีพระปัญญาเลิศ มีพระปัญญาเป็นใหญ่
มีพระปัญญาเป็นประธาน

มีพระปัญญาอุดม มีพระปัญญาบวร.

คำว่า สนฺติเก ความว่า ในสำนัก ในที่ใกล้ ในที่เคียง ในที่ไม่ไกล
ในที่ใกล้ชิด

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ในสำนักแห่งพระพุทโธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึง

กล่าวคาถาประพันธ์นี้ว่า

พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทโธเจ้าผู้มีพระจักขุเป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์ ทรงให้ยินดีแล้ว ได้ประพฤติพรหมจรรย์
ในสำนักแห่งพระพุทโธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ.

[๕๖๐] ผู้ใดพึงปฏิบัติธรรมแห่งปัญหาหนึ่งๆ ตามที่พระพุทโธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว ผู้นั้นพึงจากที่มีไข้ฝงไปถึงฝง.

[๕๖๑] คำว่า แห่งปัญหาหนึ่งๆ ความว่า แห่งอชิตปัญหาหนึ่งๆ
แห่งติสสเมตเตยย

ปัญหาหนึ่งๆ ฯลฯ แห่งปิงคียปัญหาหนึ่งๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
แห่งปัญหาหนึ่งๆ.

[๕๖๒] คำว่า พุทฺเธน ในอุเทศว่า ยถา พุทฺเธน เทสิตฺ ดังนี้
จะกล่าวต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทโธ นี้ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ.

คำว่า ตามที่พระพุทโธเจ้าทรงแสดงแล้ว ความว่า
ตามที่พระพุทโธเจ้าตรัสบอกแล้ว ...

ประกาศแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตามที่พระพุทโธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

[๕๖๓] คำว่า ผู้ใดพึงปฏิบัติตามธรรม ความว่า
ผู้ใดพึงปฏิบัติข้อปฏิบัติชอบ ข้อปฏิบัติ
สมควร ข้อปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ข้อปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์
ข้อปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดพึงปฏิบัติตามธรรม.

[๕๖๔] อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความละคืนอุปัทวันตราย
ความสันตติภาพ
ความคลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหา เป็นเครื่องร้อยรัด
ท่านกล่าวว่า ผัง
ในอุเทศว่า คจฺเณ ปารํ อปารโต ดังนี้.

กิเลสก็ดี อภิสังขารก็ดี ท่านกล่าวว่า ที่มีไซ้ผึง.

คำว่า พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง ความว่า พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง คือ
พึงบรรลุถึง

พึงถูกต้อง พึงทำให้แจ้งซึ่งผึง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง ฯลฯ เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ว่า

ผู้ใดพึงปฏิบัติธรรมแห่งปัญหาหนึ่งๆ ตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว ผู้นั้นพึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง.

[๕๖๕] บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันอุดม พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง.
มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป) เพื่อให้ถึงผึง. เพราะเหตุนี้
มรรคท่านจึงกล่าวว่า เป็นที่ให้ถึงผึง.

[๕๖๖] กิเลสก็ดี วัณณกัฏฐิ อภิสังขารก็ดี ท่านกล่าวว่า ที่มีไซ้ผึง
ในอุเทศว่า

อปารา ปารํ คจฺเญยฺย ดังนี้. อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง
ความละคืนอุปัทวันตราย
ความสันตติภาพ ความคลายกำหนด ความดับ
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่าน
กล่าวว่า ผึง.

คำว่า พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง ความว่า พึงจากที่มีไซ้ผึงไปถึงผึง คือ
พึงบรรลุถึง พึง

ถูกต้อง พึงทำให้แจ้งซึ่งฝั่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงจากที่มิใช่ฝั่งไปถึงฝั่ง.

[๕๖๗] มรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ

ท่านกล่าวว่ามรรค ในคำว่า

ซึ่งมรรค ในอุเทศว่า ภาเวนโต มคฺคมุตฺตมံ ดังนี้.

คำว่า อันอุดม คือ อันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุดอย่างยิ่ง เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า มรรคอันอุดม.

คำว่า เมื่อเจริญ ความว่า เมื่อเจริญ ส่องแสง ทำให้มาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เมื่อเจริญมรรคอันอุดม.

[๕๖๘] คำว่า มรรคนั้น (ย่อมาเป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง ความว่า มรรค ปันตะ ปละ

ปัสสะ อัญชสะ วณฺณมานะ นาวา อุตฺตรเสตุ ปกฺกุลละ สังคมะ (แปลว่าทาง ทุกศัพท).

คำว่า เพื่อให้ถึงฝั่ง ความว่า เพื่อให้ถึงฝั่ง ให้ถึงพร้อมซึ่งฝั่ง ให้ตามถึงพร้อมซึ่งฝั่ง

คือ เพื่อข้ามพ้นชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มรรคนั้น (ย่อมาเป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง.

[๕๖๙] คำว่า เพราะเหตุ นั้น มรรคท่านจึงกล่าวว่า เป็นที่ให้ถึงฝั่ง ความว่า เพราะ

เหตุ นั้น คือ เพราะการณะนั้น เพราะเหตุ นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิพพานนั้น. อมตนิพพาน

ความสงบสังขารทั้งปวง ... ความออกจากตัณหา เป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า ฝั่ง.

มรรค ท่านกล่าวว่า อายนะ เป็นที่ให้ถึง.

คำว่า อิติ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เพราะเหตุ นั้น มรรค ท่านจึงกล่าวว่า เป็นที่ให้ถึงฝั่ง. เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวคาถา

ประพันธ์นี้ว่า

บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันอุดม พึงจากที่มีใช้พึงไปถึงฝั่ง.
มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง. เพราะเหตุนั้น
มรรคท่านจึงกล่าวว่า เป็นที่ให้ถึงฝั่ง.

[๕๗๐] (ท่านพระปิงคิยะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์จักขับตามเพลงขับ. พระผู้มีพระภาคผู้ปราศจาก
มลทิน มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มิได้มีกาม มิได้
มีปา เป็นนาค (ได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ตรัสบอกแล้ว
อย่างนั้น). บุคคลพึงพูดเท็จเพราะเหตุอะไร?

[๕๗๑] คำว่า จักขับตามเพลงขับ ความว่า จักขับเพลงขับ คือ
จักขับตามธรรมที่

พระองค์ตรัสแล้ว จักขับตามธรรมที่ตรัสบอกแล้ว
จักขับตามธรรมที่ตรัสประกาศแล้ว เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า จักขับตามเพลงขับ.

คำว่า อิติ ในบทว่า อิจฺจายสุมา ปิงคิโย ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ บทว่า
อิติ นี้
เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า आयสุมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำว่า आयสุมา
นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำ ปิงคิโย เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นสมญา เป็นบัญญัติ เป็นโวหาร
เป็นนาม

เป็นการตั้งชื่อ เป็นการทรงชื่อ เป็นภาษาเรียก เป็นเครื่องให้ปรากฏ
เป็นคำร้องเรียก ของ

พระเถระนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านพระปิงคิยะทูลถามว่า.

[๕๗๒] คำว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด
ตรัสแล้วอย่างนั้น ความว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ได้ตรัสแล้ว คือ ตรัสบอก ...
ทรงประกาศแล้วอย่างนั้น

ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมี

ความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด
ตรัสบอกแล้วอย่างนั้น.

[๕๗๓] คำว่า ปราศจากมลทิน ในอุเทศว่า วิมโล ภูริเมธโส ดังนี้
ความว่า ความรัก
ความชัง ความหลง ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อกุศลลาภสังขารทั้งปวง เป็นมลทิน.
มลทินเหล่านั้นพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทำไมให้มีที่ตั้ง ดัง
ตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้
ตรัสรู้แล้วจึงไม่มีมลทิน หหมดมลทิน ไร้มลทิน ไปปราศจากมลทิน
ละมลทินแล้ว พ้นแล้ว
จากมลทิน ล้างมลทินทั้งปวงแล้ว. แผ่นดินท่านกล่าวว่า ภูริ.
พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วย
พระปัญญาอันกว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนี้. ปัญญา ความรู้ทั่ว
ภิกขุที่รู้ทั่ว ฯลฯ
ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิณฺฐิ ท่านกล่าวว่า เมธา.
พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป
เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ประกอบด้วยปัญญาเป็นเมธานี้ เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า
ทรงมีพระปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ปราศจากมลทิน มีพระปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน.
[๕๗๔] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า นิคุภโม นิพฺพโน นาโค ดังนี้
กามี ๒ อย่าง
คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า วัตถุกาม.
เหล่านี้ท่านกล่าวว่า กิเลส
กาม. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงกำหนดรู้วัตถุกาม
ทรงละกิเลสกามแล้ว เพราะทรง

กำหนดรู้วัตถุกาม เพราะทรงละกิเลสกามแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงใคร่กาม ไม่ทรงปรารถนา
กาม ไม่ทรงรักกาม ไม่ทรงชอบใจกาม. ชนเหล่าใดยอมใคร่กาม
ปรารถนากาม รักกาม ชอบใจ
กาม ชนเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้ใคร่กาม มีความกำหนดด้วยราคะ
มีสัญญาด้วยสัญญา. พระผู้มี-
*พระภาคไม่ทรงใคร่กาม ไม่ทรงปรารถนากาม ไม่ทรงรักกาม
ไม่ทรงชอบใจกาม เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงมิได้มีกาม ไร้กาม สละกาม คลายกาม
ปล่อยกาม ละ สละคืน
กามเสียแล้ว ปราศจากราคะ มีราคะหายไปแล้ว สละราคะ คลายราคะ
ละราคะ สละคืนราคะ
เสียแล้ว เป็นผู้หายหิว ดับแล้ว เย็นแล้ว เสวยสุข มีพระองค์อันประเสริฐอยู่
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า มิได้มีกาม.

คำว่า ไม่มีป่า ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ
ฯลฯ

อกุศลลาภสังขารทั้งปวง เป็นป่า. ป่าเหล่านั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วทรงละได้แล้ว ตัดราก
ขาดแล้ว ทำให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง
ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็น
ธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ไม่มีป่า ไร้ป่า
ไปปราศแล้ว
จากป่า ละป่าแล้ว พ้นแล้วจากป่า ล่วงป่าทั้งปวงแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่มีป่า.

คำว่า เป็นนาค ความว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่า เป็นนาค
เพราะไม่ทรงทำความชั่ว. ชื่อว่า
เป็นนาค เพราะไม่เสด็จไปสู่ความชั่ว. ชื่อว่า เป็นนาค
เพราะไม่เสด็จมาสู่ความชั่ว ฯลฯ พระผู้มี-

*พระภาคชื่อว่า เป็นนาค เพราะไม่เสด็จมาสู่ความชั่วอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีกาม
ไม่มีปา เป็นนาค.

[๕๗๕] คำว่า เพราะเหตุอะไร ในอุเทศว่า กิเลส เหตุ มุสา ภณ ดังนี้
ความว่า
เพราะเหตุอะไร เพราะการณะอะไร เพราะปัจจัยอะไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เพราะเหตุอะไร?

คำว่า ฟังกล่าวคำเท็จ ความว่า ฟังกล่าวถ้อยคำเท็จ คือ กล่าวมุสาวาท
กล่าวถ้อยคำ

อันไม่ประเสริฐ. บุคคลบางคนในโลกนี้ อยู่ในที่ประชุมก็ดี อยู่ในบริษัทก็ดี
อยู่ท่ามกลางญาติ

ก็ดี อยู่ในราชสกุลก็ดี เขานำไปเป็นพยานถามว่า มาเกิดบุรุษผู้เจริญ
ท่านรู้เหตุใด จงกล่าว

เหตุนั้น. บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่ารู้ เมื่อรู้ก็กล่าวว่ามี
เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่ามี เห็น

ก็กล่าวว่าไม่เห็น ย่อมกล่าวคำเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุตนบัง
เพราะเหตุผู้อื่นบัง เพราะเหตุเห็น

แก่สิ่งของเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการดังนี้. นี้ท่านกล่าวว่า กล่าวคำเท็จ.

อีกอย่างหนึ่ง มุสาวาทย่อมมีด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ
ก่อนที่จะพูดบุคคลนั้นก็รู้ว่า จัก

พูดเท็จ เมื่อกำลังพูด ก็รู้ว่าพูดเท็จอยู่ เมื่อพูดแล้วก็รู้ว่า พูดเท็จแล้ว
มุสาวาทย่อมมีด้วย

อาการ ๓ อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง มุสาวาทย่อมมีด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ ก่อนที่จะพูด
บุคคลนั้นก็รู้ว่า

จักพูดเท็จ ฯลฯ มุสาวาทย่อมมีด้วยอาการ ๕ อย่าง

มุสาวาทย่อมมีด้วยอาการ ๖ อย่าง มุสาวาทย่อม

มีด้วยอาการ ๗ อย่าง มุสาวาทย่อมมีด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ ก่อนที่จะพูด
บุคคลนั้นก็รู้ว่า จัก

พูดเท็จ เมื่อกำลังพูดก็รู้ว่า พูดเท็จอยู่ เมื่อพูดแล้วก็รู้ว่า พูดเท็จแล้ว
ตั้งความเห็นไว้ ตั้งความ
ควรไว้ ตั้งความชอบใจไว้ ตั้งสัญญาไว้ ตั้งความเป็นไว้
มุสาวาทยอมมีด้วยอาการ ๘ อย่างนี้.

บุคคลพึงกล่าว พึงพูด พึงแสดง พึงบัญญัติคำเท็จ เพราะเหตุอะไร
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึง

พูดเท็จ เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระ จึงกล่าวว่า
ข้าพระองค์จักขับตามเพลงขับ, พระผู้มีพระภาคผู้ปราศจากมลทิน
มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มิได้มีกาม มิได้มีปา เป็นนาค
(ได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ตรัสบอกแล้วอย่างนั้น). บุคคลพึง
พูดเท็จ เพราะเหตุอะไร?

[๕๗๖] มิฉะนั้น

ข้าพระองค์จักกระบุถ้อยคำอันประกอบด้วยคุณแก่พระองค์
ผู้ทรงละมลทินและความหลงแล้ว ผู้ทรงละความถือตัวและความ
ลบหลู่.

[๕๗๗] คำว่า มลทิน ในอุเทศว่า ปหิณมลโมหสฺส ดังนี้ ความว่า ราคะ
โทสะ

โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส ทุจฺริตทั้งปวงเป็นมลทิน.

คำว่า ความหลง ความว่า ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ อวิชชาเป็นดังลืม
สลัก โมหะ

อกุสลมูล นี่ท่านกล่าวว่า โมหะ มลทิน และความหลง.

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วทรงละได้

แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ต้งดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ไม่ให้เกิดขึ้น

อีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า
ทรงละมลทินและความ

หลงเสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทรงละมลทินและความหลงเสียแล้ว.

[๕๗๘] ความถือตัว ในคำว่า มานะ ในอุเทศว่า มานมกฺขปฺปหาโยโน
ดังนี้ โดยอาการ

อย่างหนึ่ง คือ ความพองแห่งจิต. ความถือตัวโดยอาการ ๒ อย่าง คือ
ความถือตัวในการยกตน ๑

ความถือตัวในการชมผู้อื่น ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๓ อย่าง คือ
ความถือตัวว่า เราดีกว่าเขา ๑

เราเสมอเขา ๑ เราเลวกว่าเขา ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๔ อย่าง คือ
บุคคลให้ความถือตัวเกิด

เพราะลาภ ๑ เพราะยศ ๑ เพราะสรรเสริญ ๑ เพราะสุข ๑.

ความถือตัวโดยอาการ ๕ อย่าง คือ

บุคคลให้ความถือตัวเกิดว่า เราเป็นผู้ได้รูปที่ชอบใจ ๑

เราเป็นผู้ได้เสียงที่ชอบใจ ๑ เราเป็นผู้ได้

กลิ่นที่ชอบใจ ๑ เราเป็นผู้ได้รสที่ชอบใจ ๑

เราเป็นผู้ได้โผฏฐัพพะที่ชอบใจ ๑. ความถือตัวโดย

อาการ ๖ อย่าง คือ บุคคลให้ความถือตัวเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งจักขุ
๑ เพราะความถึง

พร้อมแห่งหู ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งจมูก ๑

เพราะความถึงพร้อมแห่งลิ้น ๑ เพราะความถึง

พร้อมแห่งกาย ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งใจ ๑. ความถือตัวโดยอาการ
๗ อย่าง คือ ความถือ

ตัว ๑ ความถือตัวจัด ๑ ความถือตัวเกินกว่าความถือตัว ๑ ความดูหมิ่น ๑
ความ

ดูแคลน ๑ ความถือตัวว่าเรามี ๑ ความถือตัวผิด ๑.

ความถือตัวโดยอาการ ๘ อย่าง คือ บุคคล

ให้ความถือตัวเกิดเพราะลาภ ๑ ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความเสื่อมลาภ
๑ ให้ความถือตัวเกิด

เพราะยศ ๑ ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความเสื่อมยศ ๑

ให้ความถือตัวเกิดเพราะความสรรเสริญ ๑

ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความนิินทา ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะสุข ๑

ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะ

ทุกข์ ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๙ อย่าง คือ ความถือตัวว่า

เราดีกว่าเขาที่ดี ๑ เราเสมอเขาที่ดี ๑

เราเลวกว่าเขาที่ดี ๑ เราดีกว่าเขาที่เสมอกัน ๑ เราเสมอเขาที่เสมอกัน ๑
เราเลวกว่าเขาที่เสมอ

กัน ๑ เราดีกว่าเขาที่เลว ๑ เราเสมอเขาที่เลว ๑ เราเลวกว่าเขาที่เลว ๑.
ความถือตัวโดย

อาการ ๑๐ อย่าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้
ให้ความถือตัวเกิดขึ้นเพราะกำเนิดบ้าง เพราะโคตร
บ้างเพราะความเป็นบุตรแห่งสกุลบ้าง เพราะความเป็นผู้มีผิวพรรณงามบ้าง
เพราะทรัพย์บ้าง

เพราะความเชื่อเชิญบ้าง เพราะบ่อเกิดแห่งการงานบ้าง
เพราะบ่อเกิดแห่งศิลปะบ้าง เพราะฐาน

แห่งวิชาบ้าง เพราะการศึกษาเล่าเรียนบ้าง เพราะปฏิกิริยาบ้าง
เพราะวัตถุอื่นบ้าง ความถือตัว

กิริยาที่ถือตัวความเป็นผู้ถือตัว ความพองจิต ความมีมานะดังว่าไม่อ้อสูง
มานะดังธงไชย มานะ

อันเป็นเหตุให้ยกย่อง ความที่มีจิตใคร่ดังธงนำหน้า นี่ท่านกล่าวว่า
ความถือตัว.

ความลบลู่ กิริยาที่ลบลู่ ความเป็นผู้ลบลู่
กรรมอันประกอบด้วยความแข็งกระด้าง

นี่ท่านกล่าวว่าความลบลู่ในคำว่า มักขะ ดังนี้.

ความถือตัวและความลบลู่ พระผู้มีพระภาค

ผู้ตรัสรู้แล้วทรงละได้แล้ว ทำให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ไม่ให้เกิด

ขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า
ทรงละความถือตัว

และความลบลู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความถือตัวและความลบลู่.

[๕๗๙] คำว่า หนุทาห์ ในอุเทศว่า หนุทาห์ กิตติยิสสามิ คิริ
วณฺณุปสฺสํหิตํ ดังนี้

เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า หนุท นี่เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า กิตติยิสสามิ ความว่า จักระบุ คือ จักแสดง ...
จักประกาศซึ่งถ้อยคำ วาจา

คำเป็นคลอง คำที่ควรเปล่ง อันเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม
เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยคุณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผิฉะนั้น
ข้าพระองค์จักรบุถ้อยคำอันประกอบด้วยคุณ.

เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ผิฉะนั้น ข้าพระองค์จักรบุถ้อยคำอันประกอบด้วยคุณ แก่-
พระองค์ผู้ทรงละมลทินและความหลงแล้ว ผู้ทรงละความถือตัว
และความลบหลู่.

[๕๘๐] พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระสมันตจักขุ ทรงบรรเทาความ
มืด ทรงถึงที่สุดโลก ล่วงภพทั้งปวงแล้ว ไม่มีอาสวะ
ทรงละทุกข์ทั้งหมดแล้ว มีพระนามจริง เป็นผู้ประเสริฐอัน
ข้าพระองค์นี้โง่แล้ว.

[๕๘๑] คำว่า ทรงบรรเทาความมืด ในอุเทศว่า ตโมนุโท พุทโธ
สมนุตจกขุ ดังนี้

ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงบรรเทา ทรงกำจัด ทรงละ
ทรงบรรเทาให้พินาศ ทรงทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความมืดคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส หุจฺริต
อันทำให้บอด

ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณ อันดับปัญญา เป็นฝ่ายความลำบาก
ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทรงบรรเทาความมืด.

คำว่า พุทโธ คือ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทโธ นี้
เป็นสัจฉิกาปัญญาดี.

สัพพัญญุตญาณท่านกล่าวว่าสมันตจักขุ ในคำว่า ผู้มีพระสมันตจักขุ.
ฯลฯ เพราะเหตุนี้

พระตถาคตจึงชื่อว่า ผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระสมันตจักขุ ทรงบรรเทาความมืด.

[๕๘๒] คำว่า โลก ในอุเทศว่า โลกนุตคฺกุ สพฺพภวาทิวตฺโต ดังนี้ คือ
โลก ๑

ได้แก่โลกคือภพ. โลก ๒ คือ ภวโลกเป็นสมบัติ ๑ ภวโลกเป็นวิบัติ ๑. โลก
๓ คือ เวทนา ๓.

โลก ๔ คือ อาหาร ๔. โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕. โลก ๖ คือ
อายตนะภายใน ๖. โลก ๗
คือ วิญญาณฐิติ ๗. โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘. โลก ๙ คือ สัตตาวาส ๙.
โลก ๑๐ คือ
อุปกิเลส ๑๐. โลก ๑๑ คือ กามภพ ๑๑. โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒. โลก
๑๘ คือ ธาตุ ๑๘.

คำว่า ทรงถึงที่สุดโลก ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด
ถึงส่วนสุดแห่งโลกแล้ว
ไปสู่ที่สุดถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว ฯลฯ ไปนิพพานถึงนิพพานแล้ว.
พระผู้มีพระภาคนั้น มีธรรม
เป็นเครื่องอยู่ทรงอยู่จบแล้ว มีจรรณะทรงประพฤติแล้ว ฯลฯ ไม่มีสังสารคือ
ชาติ ชราและมรณะ
ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงที่สุดโลก.

คำว่า ภพ ในอุเทศว่า สัพพภวาทิวตโต ดังนี้ คือ ภพ ๒ ได้แก่
กรรมภพ ๑ ปุณภพ
อันมีในปฏิสันธิ ๑. กรรมภพเป็นไฉน? ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร
อเนญชาภิสังขาร
นี้เป็นกรรมภพ.

ปุณภพอันมีในปฏิสันธิเป็นไฉน? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
อันมีในปฏิสันธิ

นี้เป็นปุณภพอันมีในปฏิสันธิ
พระผู้มีพระภาคทรงเป็นไปล่วง ทรงล่วงเลย
ทรงก้าวล่วงซึ่งกรรมภพและปุณภพอันมี
ในปฏิสันธิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงที่สุดโลก เป็นไปล่วงภพทั้งปวง.

[๕๘๓] อาสวะ ในคำว่า ไม่มีอาสวะ ในอุเทศว่า อนาสโว
สัพพทุกขปปหิโน
ดังนี้ มี ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิณฺฐาสวะ อวิชชาสวะ อาสวะเหล่านั้น
พระผู้มีพระภาค
ผู้ตรัสรู้แล้วทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน
ถึงความไม่มีใน

ภายหลัง ให้มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึง
ชื่อว่า ไม่มีอาสวะ.

คำว่า ทรงละทุกข์ทั้งปวง ความว่า ทุกข์ทั้งหมด คือ ชาติทุกข์
ชราทุกข์ พยาธิทุกข์
มรณทุกข์ โสกทุกข์ ปริเทวทุกข์ ทุกขทุกข์ โทมนัสทุกข์ อุปายาสทุกข์
ฯลฯ ทุกข์แต่ความ
ฉิบหายแห่งทิฏฐิ อันมีมาแต่ปฏิสนธิ. พระผู้มีพระภาคนั้นทรงละได้แล้ว
ตัดขาดแล้ว ระวัง
แล้ว ไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผลอเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
จึงชื่อว่า ละทุกข์ ทั้งปวง.

[๕๘๔] คำว่า มีพระนามจริง ในอุเทศว่า สจฺจวุหโย พุรหุมาสสโต เม
ดังนี้ ความ

ว่า มีพระนามเหมือนนามจริง พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี
พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี
พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภู พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ
พระผู้มีพระภาคพระนาม
ว่าโกนาคมน พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสป
พระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระ
นามเช่นเดียวกัน มีพระนามเหมือนนามจริง.
พระผู้มีพระภาคศากยमुณีมีพระนามเหมือนกัน คือ
มีพระนามเหมือนนามจริงของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วเหล่านั้น
เพราะเหตุดังนี้ นั้น พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า มีพระนามจริง.

คำว่า เป็นผู้ประเสริฐ อันข้าพระองค์นั่งใกล้แล้ว ความว่า
พระผู้มีพระภาคนั้นอันข้า
พระองค์นั่ง เข้านั่ง นั่งใกล้ กำหนดถาม สอบถามแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
มีพระนามจริง

เป็นผู้ประเสริฐ อันข้าพระองค์นั่งใกล้แล้ว. เพราะเหตุนั้น
พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระสมันตจักขุ
ทรงบรรเทาความมืด

ทรงถึงที่สุดโลก ล่วงภพทั้งปวงแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์
ทั้งหมดแล้ว มีพระนามจริง เป็นผู้ประเสริฐอันข้าพระองค์นั่ง
ใกล้แล้ว.

[๕๘๕] นกเลป่าเล็กแล้ว พึงอาศัยป่าใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนฺได
ข้าพระองค์ก็ฉนฺนนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย
อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป็นดั่งว่าหงส์อาศัยสระใหญ่ที่มีน้ำ
มาก ฉะนี้.

[๕๘๖] นกท่านกล่าวว่า ทิชะ ในอุเทศว่า ทิโช ยถา กุพฺพสฺสํ ปหาย
พหุบุผลํ

กานนฺนอวสยย ดังนี้.

เพราะเหตุไรนกท่านจึงกล่าว ทิชะ. นกเกิด ๒ ครั้ง คือ
เกิดแต่ท้องแม่ครั้งหนึ่ง เกิด
แต่กะเปาะฟองครั้งหนึ่ง เพราะเหตุนี้. นกท่านจึงเรียกว่า ทิชะ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทิชะ.

คำว่า ละป่าเล็กน้อย ... ฉนฺได ความว่า นกเลทั้ง
ลวงเลยแล้วซึ่งป่าน้อยที่มีอาหาร
เครื่องกินน้อย มีน้ำน้อย
ไปประสบพบได้ป่าใหญ่ซึ่งเป็นไพรสณฑ์ที่มีต้นไม้มาก มีผลไม้
มีอาหารเครื่องกินมาก ที่อื่น สำเร็จความอยู่ในไพรสณฑ์นั้น ฉนฺได
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นก
เลป่าเล็กน้อย อาศัยป่าใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนฺได.

[๕๘๗] คำว่า เอว ในอุเทศว่า เอวมาหํ อปฺปทสฺสํ ปหาย มโหทธิ
หํสริชฌมฺปตฺโต

ดังนี้ เป็นเครื่องยังอุปมาให้ถึงพร้อมเฉพาะ.

คำว่า ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย ความว่า
พาวรีพราหมณ์ และพวก

พราหมณ์อื่นซึ่งเป็นอาจารย์ของพาวรีพราหมณ์นั้น
เปรียบเทียบเข้ากะพระผู้มีพระภาคแล้ว ก็เป็น
ผู้มีปัญญาน้อย คือ มีปัญญานิดหน่อย มีปัญญาเล็กน้อย มีปัญญาดำช้า
มีปัญญาลามก มี
ปัญญาเลวทราม. ข้าพระองค์ละทิ้ง ล่วง ล่วงเลยแล้วซึ่งพราหมณ์เหล่านั้น
ผู้มีปัญญาน้อย คือ
มีปัญญานิดหน่อย มีปัญญาเล็กน้อย มีปัญญาดำช้า มีปัญญาลามก
มีปัญญาเลวทราม ประสบ
พบแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีปัญญาเลิศ มีปัญญาประเสริฐ
มีปัญญาวิเศษ มีปัญญา
อุดม สูงสุด ไม่มีใครเสมอ เสมอด้วยพระพุทธเจ้าที่ไม่มีใครเสมอ
ไม่มีใครเปรียบเทียบ
เป็นบุคคลหาใครเปรียบมิได้ เป็นเทวดาล่วงเทวดา เป็นผู้อ่องอาจกว่านรชน
เป็นบุรุษสี่หะ
เป็นบุรุษนาค เป็นบุรุษอาชาไนย เป็นบุรุษแก่ล้า เป็นบุรุษผู้นำธูระไป
มีพลธรรม ๑๐
เป็นผู้คงที่ หงส์พึงประสบ พบ ได้ซึ่งสระใหญ่ที่พวกมนุษย์ทำไว้
สระอโนดาต หรือมหาสมุทร
ที่ไม่กำเรบ มีน้ำนับไม่ถ้วน ฉนฺได ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื้อปิงคิยะ
ประสบ พบ ได้แล้ว
ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ไม่กำเรบ มีเดชนับไม่ถ้วน
มีญาณแตกฉาน มีพระจักขุเปิด
แล้ว ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีปฏิสัมภิตา ทรงบรรลุลแล้ว
ถึงเวสาร์ชชญาณ ๔ แล้ว
น้อมพระทัยไปในผลสมบัติอันบริสุทธิ มีพระองค์ขาวผ่อง
มีพระวามิได้เป็นสอง เป็นผู้คงที่
มีปฏิญาณอย่างนั้น เป็นผู้ไม่เล็กน้อย เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้มึธรรมลึก
มีคุณอันใครๆ นับไม่ได้
มีคุณยากที่จะหยั่งถึง มีรัตนะมาก มีคุณเสมอด้วยสาคร
ประกอบด้วยอเบกขามิองค์ ๖ ไม่มี

ใครเปรียบปาน มีธรรมไพบุลย์ ประมาณมิได้ มีพระคุณเช่นนั้น
ตรัสธรรมอันเลิศกว่าพวกที่
กล่าวกัน เช่นภูเขาสีเนรุเลิศกว่าภูเขาทั่วไป ครุฑเลิศกว่านกทั่วไป
สีหมฤคเลิศกว่ามฤคทั่วไป
สมุทรเลิศกว่าห้วงน้ำทั่วไป เป็นพระพุทธชินะอันสูงสุด ฉะนั้นเหมือนกัน.
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ข้าพระองค์ก็ฉนั้นนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย
อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป็น
ดังว่าหงส์ อาศัยสระใหญ่ที่มีน้ำมาก ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น
พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

นกละป่าเล็กแล้ว อาศัยป่าใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนั้นใด
ข้าพระองค์ก็ฉนั้นนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย
อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป็นดังว่าหงส์อาศัยสระใหญ่ ที่มี
น้ำมาก ฉะนั้น.

[๕๘๘] ในกาลก่อน (อินแก่ศาสนาของพระโคตม) อาจารย์เหล่าใด
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมีดังนี้ คำนั้น
ทั้งหมดเป็นคำกล่าวสืบทอดกันมา คำนั้นทั้งหมดนั้นเป็นเครื่อง
ยังความตริภิกให้เจริญ.

[๕๘๙] คำว่า เย ในอุเทศว่า เย เม ปุพเพ วิทยากัสสุ ดังนี้ ความว่า
พาวรีพราหมณ์
และพวกพราหมณ์อื่นซึ่งเป็นอาจารย์ของพาวรีพราหมณ์ พยากรณ์แล้ว
คือ บอก ... ประกาศ
แล้วซึ่งทิวฏฐิของตน ความควรของตน ความชอบใจของตน ลัทธิของตน
ความประสงค์ของตน
อธยาศัยของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... ในกาลก่อน ...
อาจารย์เหล่าใดพยากรณ์แล้ว.

[๕๙๐] คำว่า อินแต่พระศาสนาของพระโคตม ความว่า
ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม
คือ อินแต่ศาสนาของพระโคตม ก่อนกว่าศาสนาของพระโคตม
กว่าศาสนาของพระพุทธเจ้า

กว่าศาสนาของพระชินะ กว่าศาสนาของพระตถาคต
กว่าศาสนาของพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า อันแต่ศาสนาของพระโคตม.

[๕๙๑] คำว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมีดังนี้ ความว่า ได้ยินว่า
เรื่องนี้มีแล้ว

อย่างนี้ ได้ยินว่าเรื่องจักมีอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้
เรื่องนี้จะจักมีดังนี้.

[๕๙๒] คำว่า คำทั้งหมดนั้น เป็นคำกล่าวสืบบๆ กันมา ความว่า
คำนั้นทั้งสิ้นเป็น

คำกล่าวสืบบๆ กันมา คือ อาจารย์เหล่านั้น กล่าวธรรมอันไม่ประจักษ์แก่ตน
ที่ตนมิได้รู้มาเอง

ตามที่ได้ยินกันมาตามลำดับสืบบๆ กันมา ตามความอ้างตำรา
ตามเหตุที่นึกเดาเอาเอง ตามเหตุ
ที่คาดคะเนเอาเอง

ด้วยความตรึกตามอาการด้วยความชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสืบบๆ กันมา.

[๕๙๓] คำว่า คำทั้งหมดนั้น เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ ความว่า
คำนั้นทั้งสิ้น

เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ คือ เป็นเครื่องยังวิตกให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความดำริให้เจริญ

เป็นเครื่องยังกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความตรึกถึงญาติให้

เจริญ เป็นเครื่องยังความตรึกถึงชนบทให้เจริญ

เป็นเครื่องยังความตรึกถึงเทวดาให้เจริญ เป็น

เครื่องยังวิตกอันปฎิสังขัตด้วยความเอ็นดูผู้อื่นให้เจริญ

เป็นเครื่องยังวิตกอันปฎิสังขัตด้วยลาภ

สักการะและความสรรเสริญให้เจริญ

เป็นเครื่องยังวิตกอันปฎิสังขัตด้วยความไม่ปรารถนา ให้ใคร

ดูหมิ่นตนให้เจริญ. เพราะฉะนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ในกาลก่อน (อินแต่ศาสนาของพระโคตม) อาจารย์เหล่าใด
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมีดังนี้. คำทั้งหมด
นั้นเป็นคำกล่าวสืบทอดกันมา. คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยัง
ความตรึกให้เจริญ.

[๕๙๔] พระผู้มีพระภาคนั้นพระองค์เดียว ทรงบรรเทาความมืดเสีย
ประทับอยู่แล้ว มีพระปัญญาสว่างแผ่รัศมี. พระโคตมมี
พระปัญญาปรากฏ. พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวางดัง
แผ่นดิน.

[๕๙๕] คำว่า เอโก ในอุเทศว่า เอโก ตมฺนุภาสีโน ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค

ชื่อว่าพระองค์เดียว โดยส่วนแห่งบรรพชา ชื่อว่าพระองค์เดียว
เพราะอรรถว่าไม่มีเพื่อนสอง

เพราะอรรถว่าละตัณหา เพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว

เพราะปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว

เพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว เพราะไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว

เพราะเสด็จไปตาม

เอกายนมรรค เพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เดียว.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างไร?

พระผู้มีพระภาค

ยังทรงหนุ่มแน่น มีพระเกศาดำสนิท ประกอบด้วยวัยอันเจริญ

ตั้งอยู่ในปฐมวัย เมื่อพระมารดา

พระบิดาไม่พอพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยอัสสุชล ทรงพระกันแสง

รำพันอยู่ ทรงละพระญาติ-

*วงศ์ ทรงตัดกังวลในฆราวาสสมบัติทั้งหมด

ทรงตัดกังวลในพระโอรสและพระชายา ทรงตัด

กังวลในพระประยูรญาติ ทรงตัดกังวลในมิตรและอำมาตย์ ปลงพระเกศา

พระมัสสุแล้ว ทรง

ครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกผนวช เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีกังวล

พระองค์เดียวเสด็จเที่ยวไป

เที่ยวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาค

จึงชื่อว่า พระองค์เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะอรรถว่า
ไม่มีเพื่อนสองอย่างไร? พระผู้มี-

*พระภาคทรงผนวชแล้วอย่างนี้ ทรงเสพเสนาสนะ คือ
ป่าและราวป่าอันสงัด มีเสียงน้อย

ปราศจากเสียงกึกก้อง ปราศจากลมแห่งชนผู้สัญจรไปมา
สมควรทำกรรมลับของมนุษย์ สมควร

เป็นที่หลีกเร้น ทรงดำเนินพระองค์เดียว หยุดอยู่พระองค์เดียว
ประทับนั่งพระองค์เดียว

บรรทมพระองค์เดียว เสด็จเข้าบ้านเพื่อทรงรับบิณฑบาตพระองค์เดียว
เสด็จกลับพระองค์เดียว

ประทับนั่งอยู่ในที่ลับพระองค์เดียว ทรงอธิษฐานจงดมพระองค์เดียว
พระองค์เดียวเที่ยวไป

เที่ยวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาค

จึงชื่อว่า พระองค์เดียว เพราะอรรถว่าไม่มีเพื่อนสองอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะอรรถว่า
ทรงละตัณหาอย่างไร? พระผู้มี-

*พระภาคนั้นเป็นองค์เดียวมิได้มีเพื่อนอย่างนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท
บำเพ็ญเพียร มีพระหฤทัยแน่วแน่

เริ่มตั้งพระมหาปธานที่คงไม่โพธิพยุภังค์ ผังแม่น้ำเนรัญชรา
ทรงกำจัดมารกับทั้งเสนาซึ่งเป็น

เผ่าพันธุ์ผู้ประมาท ทรงละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี
ซึ่งตัณหาอันมีชายแล่นไป

เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ.

บุรุษมีตัณหาเป็นเพื่อนท่องเที่ยวไปตลอดกาลยืดยาวนาน ย่อม
ไม่ล่วงสงสารอันมีความเป็นอย่างนี้ และมีความเป็นอย่างอื่น.

ภิกษุผู้มีสติรู้โทษนี้ว่า ตัณหาเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ แล้วพึง

เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่ถือมั่น เว้นรอบ.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า พระองค์เดียวเพราะอรรถว่า
ทรงละตัณหาอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียว
เพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียวอย่างไร?

พระผู้มีพระภาค

ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว เพราะทรงละ
ราคะเสียแล้ว ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว
เพราะทรงละโทสะเสียแล้ว

ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว
เพราะทรงละโมหะเสียแล้ว ชื่อว่าพระองค์
เดียว เพราะไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว เพราะทรงละกิเลสทั้งหลายเสียแล้ว.

พระผู้มีพระภาค

ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะเสด็จไปตามเอกายนมรรคอย่างไร? สติ-

*ปฏิฐาน ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านกล่าวว่า เอกายนมรรค.

พระผู้มีพระภาค ทรงเห็นธรรมเป็นส่วนสุดแห่งความสิ้นชาติ
ทรงอนุเคราะห์ด้วยพระทัยเกื้อกูล ย่อมทรงทราบธรรมอัน
เป็นทางไปแห่งบุคคลผู้เดียว. พุทธาทิบัณฑิตข้ามก่อนแล้ว
จักข้ามและข้ามอยู่ซึ่งโอชะ ด้วยธรรมเป็นหนทางนั้น.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า
พระองค์เดียวเพราะเสด็จไปตามเอกายนมรรค
อย่างนี้.

พระผู้มีพระภาค

ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เดียว
อย่างไร? ญาณในมรรค ๔ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญา พละ ฯลฯ
ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิณฺฐิ
ท่านกล่าวว่า โพธิ. พระผู้มี-

*พระภาคตรัสรู้ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น

ทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ด้วยโพธิญาณนั้น.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ ตรัสรู้ตาม ตรัสรู้เฉพาะ ตรัสรู้ชอบ
บรรลु

ถูกต้อง ทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งธรรมทั้งปวงที่ควรตรัสรู้ ควรตรัสรู้ตาม
ควรตรัสรู้เฉพาะ ควรตรัสรู้

ชอบ ควรบรรลุ ควรถูกต้อง ควรทำให้แจ้งด้วยโพธิญาณนั้น.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์

เดียว เพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เดียวอย่างนี้.

คำว่า ทรงบรรเทาความมืดเสีย ความว่า พระผู้มีพระภาค ทรงบรรเทา
ละ สละ กำจัด

ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความมืดคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺฐิ
กิเลส ทุจริต

อันทำให้บอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณ อันดับปัญญา
เป็นฝ่ายความลำบาก ไม่เป็นไป

เพือนิพพาน.

คำว่า ประทับนั่งอยู่แล้ว คือ

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วที่ป่าสาณกเจดีย์ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ประทับนั่งอยู่แล้ว.

เชิญดูพระมุนีผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ประทับนั่งอยู่แล้วที่ข้างภูเข.

พระสาวกทั้งหลายผู้ได้ไตรวิชชา ละมัจจุเสีย นั่งห้อมล้อมอยู่.

ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าประทับอยู่แล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประทับนั่งอยู่แล้ว

เพราะพระองค์ทรงระงับแล้วซึ่ง

ความขวนขวายทั้งปวง. พระผู้มีพระภาคนั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่
ทรงอยู่จบแล้ว มีจระณะทรง

ประพฤติแล้ว ฯลฯ มิได้มีสังสารคือ ชาติ ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่
แม้ด้วยเหตุอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าประทับนั่งอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่าพระองค์เดียว ทรงบรรเทาความมืด

เสีย ประทับนั่งอยู่แล้ว.

[๕๙๖] คำว่า มีความโพล่ง ในอุเทศว่า ชุตีมา โส ปภงฺกโร ดังนี้
ความว่า

มีปัญญาสว่าง คือ เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีความตรัสรู้ มีญาณ
มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญา
ทำลายกิเลส.

คำว่า ทรงแผ่รัศมี ความว่า ทรงแผ่แสงสว่าง แผ่รัศมี
แผ่แสงสว่างดังประทีป
แผ่แสงสว่างสูง แผ่แสงสว่างช่วงโชติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระองค์มีพระปัญญาสว่าง
แผ่รัศมี.

[๕๙๗] คำว่า พระโคตมมีพระปัญญาปรากฏ ความว่า
พระโคตมมีพระปัญญาเป็นเครื่อง
ปรากฏ มีพระญาณเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญาดังธงไชย
มีปัญญาดังธงนำหน้า มีปัญญาเป็นอธิบดี
มีความเลือกเฟ้นธรรมมาก มีความเลือกเฟ้นทั่วไปมาก
มากด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา มีธรรม
เป็นเครื่องพิจารณาพร้อม มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แจ่มแจ้ง
ทรงประพฤติในธรรมนั้น มีพระปัญญา
มาก หนักอยู่ด้วยปัญญา โน้มไปในปัญญา โอนไปในปัญญา
เงื้อมไปในปัญญา น้อมไปใน
ปัญญา มีปัญญาเป็นใหญ่.

ธงเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ. คว้นเป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ.
พระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแว่นแคว้น. ภัสดาเป็นเครื่อง
ปรากฏแห่งภรรยา ฉันท.

พระโคตมก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีปัญญากว้างขวางดั่งว่าแผ่นดิน ...
มีปัญญาใหญ่ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระโคตมมีปัญญากว้างขวางดั่งว่าแผ่นดินปรากฏ.

[๕๙๘] แผ่นดิน ทานกล่าววว่า ภูริ ในอุเทศว่า โคตโม ภูริเมธโส ดังนี้.
พระโคตม

ทรงประกอบด้วยปัญญาอันไพบุลย์ กว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน ปัญญา
ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ

ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า เมธา.

พระผู้มีพระภาคเข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยปัญญาเป็นเมธานี้

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า

มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน. เพราะเหตุนั้น

พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคนั้น พระองค์เดียวทรงบรรเทาความมืดเสีย

ประทับอยู่แล้ว มีพระปัญญาสว่าง แผ่รัศมี. พระโคตมมี

พระปัญญาปรากฏ. พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวาง

ดั่งแผ่นดิน.

[๕๙๙] พระผู้มีพระภาค ได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึง

เห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สันตันทหา อันไม่มี

อันตรายแก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหน.

[๖๐๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เม ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า

พระผู้มีพระภาค

เป็นพระสยัมภู ไม่มีอาจารย์ ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายเอง

ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ทรงสดับมาก่อน

ทรงบรรลุแล้วซึ่งความเป็นพระสัพพัญญูในธรรมเหล่านั้น

และทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญ

ในพลธรรมทั้งหลาย.

คำว่า ธมฺม ในอุเทศว่า ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสบอก ...

ทรงประกาศแล้วซึ่งพรหมจรรย์อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง

งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ

ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง และสติปัญญา ฯลฯ อริยมรรคมีองค์

๘ นิพพานและ

ปฏิบัติให้อันให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม ...
แก่ออาตมา.

[๖๐๑] คำว่า อรรถมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
ความว่า อรรถมจารี
บุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา
อันวิญญูชนทั้งหลาย
พึงรู้เฉพาะตน ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า อรรถมจารีบุคคลพึงเห็นเอง
ไม่ประกอบด้วยกาล.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลु
ประสบ ได้รับผล
แห่งมรรคนั้นในกาลเป็นลำดับ มิได้มีกาลอื่นคั่น แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้
จึงชื่อว่า อรรถมจารี
บุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

มนุษย์ทั้งหลายลงทุนทรัพย์ตามกาลอันควร
ยังไม่ได้อิฐผลในกาลเป็นลำดับ ยังต้อง
รอเวลา ฉันทใด ธรรมนี้ย่อมไม่เป็นฉันทนั้น ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘
ในภพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลु
ประสบ ได้ผลแห่งมรรคนั้นในกาลเป็นลำดับ มิได้มีกาลอื่นคั่น
ย่อมไม่ได้ในภพหน้า ย่อมไม่ได้
ในปรโลก ด้วยเหตุอย่างนี้จึงชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยกาล
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อรรถมจารีบุคคล
พึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

[๖๐๒] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา
ธรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหุขยมนินฺตํ ดังนี้.

คำว่า ตณฺหุขยํ ความว่า เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่สิ้นราคะ
เป็นที่สิ้นโทสะ เป็นที่
สิ้นโมหะ เป็นที่สิ้นคติ เป็นที่สิ้นอุปบัติ เป็นที่สิ้นปฏิสันธิ เป็นที่สิ้นภพ
เป็นที่สิ้นสงสาร

เป็นที่สิ้นวิญญูะ กิเลส ชันธ์และอภิสังขาร ท่านกล่าวว่าอันตราย ในคำว่า อนัตถิ กัง ดังนี้.

เป็นที่ละ สงบ สละคืน ระวัง อันตราย เป็นอมตนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นที่ สิ้นค้นหา ไม่มีอันตราย.

[๖๐๓] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺส นตฺถิ อุปมา กุวลี ดังนี้ ได้แก่นิพพาน.

คำว่า ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอ ไม่มีอะไรเปรียบ

ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ไหนๆ ความว่า ในที่ไหนๆ ในที่ใดๆ ในที่บางแห่ง

ในภายใน ภายในนอก หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นิพพานไม่มีอุปมาใน

ที่ไหนๆ. เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นค้นหา อันไม่มีอันตราย
แก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๐๔] ดูกรปิงคิยะ ท่านอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้โคดมพระองค์นั้น
ซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีพระปัญญากว้างขวางดัง
แผ่นดิน แม้ครู่หนึ่งหรือหนอ?

[๖๐๕] คำว่า ... อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ... หรือหนอ
ความว่า ย่อมอยู่

ปราศ คือ หลีกไป ไปปราศ เว้นจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น หรือหนอ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ท่านอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น หรือหนอ?

[๖๐๖] คำว่า ดูกรปิงคิยะ ... แม้ครู่หนึ่ง ความว่า แม้ครู่หนึ่ง ขณะหนึ่ง
พักหนึ่ง

ส่วนหนึ่ง วันหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แม้ครู่หนึ่ง.

พาวรีพราหมณ์เรียกพระเถระผู้เป็นหลาน
นั้นโดยชื่อว่า ปิงคิยะ.

[๖๐๗] คำว่า ผู้โคดมซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ ความว่า
ผู้โคดมซึ่งมีปัญญา

เป็นเครื่องปรากฏ มีญาณเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญาเป็นดังธงชัย
มีปัญญาดังธงนำหน้า มีปัญญา

เป็นอธิบดี มีความเลือกเฟ้นมาก มีความเลือกเฟ้นทั่วไปมาก
มากด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา มี

ธรรมเป็นเครื่องพิจารณาพร้อม มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แจ่มแจ้ง
ทรงประพฤตินั้น มีปัญญา

มาก หนักอยู่ด้วยปัญญา โน้มไปในปัญญา โอนไปในปัญญา
เงื้อมไปในปัญญา น้อมไปใน

ปัญญา มีปัญญาเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้โคดมซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ.

[๖๐๘] แผ่นดินท่านกล่าวว่า ภูมิ ในอุเทศว่า โคตมา ภูมิเมธสา ดังนี้.
พระโคตม

ประกอบด้วยปัญญาอันไพบลูย์กว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน. ปัญญา
ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ

ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า เมธา.
พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ประกอบด้วยปัญญาเป็นเมธานี้ เพราะ

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า
มีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้โคดมซึ่งมีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน. เพราะเหตุนี้
พราหมณ์พาวรีนั้นจึงกล่าวว่า

ดูกรปิงคิยะ ท่านอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้โคดมพระองค์นั้น
ซึ่งมีปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน
แม้ครูหนึ่งหรือหนอ?

[๖๐๙] พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมอันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สันตันทา อันไม่มีอันตราย
แก่ท่าน. นิพพาน มิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๑๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เต ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค ฯลฯ
เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นพระสัพพัญญูในธรรมนั้น
และทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญ ใน
พลธรรมทั้งหลาย.

คำว่า ธมฺม ในอุเทศว่า โย เม ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาคตรัส
บอก ... ทรงประกาศแล้วซึ่งพรหมจรรย์อันงามในเบื้องต้น ฯลฯ
และปฏิบัติอันให้ถึงนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม ... แก่ท่าน.

[๖๑๑] คำว่า อன்றมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
ความว่า อன்றมจารี-
*บุคคลพึงเห็นเอง ... อன்றมจารีทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน ด้วยเหตุอย่างนี้
ดังนี้ จึงชื่อว่า อன்றม
จารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ...
มิได้มีกาลอื่นคั่น แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า อன்றมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.
มนุษย์ทั้งหลายลงทุนทรัพย์ตามกาลอันควร ... ย่อมไม่ได้ในโลก
ด้วยเหตุอย่างนี้ จึง
ชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อன்றมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบ
ด้วยกาล.

[๖๑๒] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า
ตณฺหุขุขมฺนิติกํ ดังนี้.

คำว่า ตณฺหุขุขมฺ ความว่า เป็นที่สันตตัณหา ... เป็นที่สันตวิญญู
กิเลสชั้นหยาบและอภิสังขาร ท่าน
กล่าวว่าอันตราย ในบพว่า อนนฺตํ ดังนี้. เป็นที่ละ ... เป็นอมตนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นที่สันตตัณหา ไม่มีอันตราย.

[๖๑๓] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺส นตฺถิ อูปมา กุวลี ดังนี้
ได้แก่นิพพาน.

คำว่า ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ... ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ไหนๆ
ความว่า ในที่ไหนๆ ...

หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นิพพานไม่มีอุปมาในที่ไหนๆ. เพราะเหตุนั้น
พาวรีพราหมณ์จึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สันตันทา อันไม่มีอันตราย
แก่ท่าน. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๑๔] ท่านพราหมณ์ อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์
นั้นผู้โคดม ซึ่งมีพระปัญญา เป็นเครื่องปรากฏ มีพระปัญญา
กว้างขวางดั่งแผ่นดิน แม้ครุหนึ่ง.

[๖๑๕] คำว่า อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ความว่า อาตมามีได้
อยู่ปราศ คือ มิได้หลีกไป มิได้ไปปราศ มิได้เว้น จากพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

[๖๑๖] คำว่า ท่านพราหมณ์ ... แม้ครุหนึ่ง ความว่า แม้ครุหนึ่ง
ขณะหนึ่ง พักหนึ่ง
ส่วนหนึ่ง วันหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แม้ครุหนึ่ง.
พระปึงคิยเถระเรียกพาวรีพราหมณ์ผู้
เป็นลุดด้วยความเคารพว่า ท่านพราหมณ์.

[๖๑๗] คำว่า ผู้โคดมซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ ความว่า
ผู้โคดมซึ่งมีพระปัญญา
เป็นเครื่องปรากฏ ... มีปัญญาเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้โคดมมีปัญญาเป็นเครื่อง
ปรากฏ.

[๖๑๘] แผ่นดินท่านกล่าวว่า ฐิริ ในอุเทศว่า โคตมา ฐิริเมธสา ดังนี้.
พระโคดม

ประกอบด้วยปัญญาอันไพบุลย์กว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน. ปัญญา
ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความ

ไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่าเมธา.

พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป ... ทรง

ประกอบด้วยปัญญาเป็นเมธานี้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
จึงชื่อว่า มีปัญญา

กว้างขวางดั่งแผ่นดิน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้โคดมซึ่งมีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน.

เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระ จึงกล่าวว่า

ท่านพราหมณ์ อาตมามีได้อู่ปราศจากพระพุทธรเจ้าผู้โคดม
ซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีพระปัญญากว้างขวาง
ดั่งแผ่นดินแม้ครู่หนึ่ง.

[๖๑๙] พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สันตันทหา อันไม่มีอันตราย
แก่อตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๒๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เม ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค

เป็นพระสยัมภู ...

และทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย.

คำว่า ธมฺม ในอุเทศว่า ธมฺมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า
พระผู้มีพระภาคตรัสบอก ...

ทรงประกาศแล้วซึ่งพรหมจรรย์ อันงามในเบื้องต้น ...

และปฏิบัติอันให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม แก่อตมา.

[๖๒๑] คำว่า อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
ความว่า อันธรรมจารี-

*บุคคลพึงเห็นเอง ... อันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตนด้วยเหตุอย่างนี้
ดังนี้ จึงชื่อว่า อัน

ธรรมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ในภพนี้ ...
มิได้มีกาลอื่นคั่น แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า อรรถมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.
มนุษย์ทั้งหลายลงทุนทรัพย์ตามกาลอันควร ... ย่อมไม่ได้ในโลก
ด้วยเหตุอย่างนี้ จึง
ชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อรรถมจารีบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบ
ด้วยกาล.

[๖๒๒] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า
ตณฺหุขุขมณฺติโก ดังนี้.
คำว่า ตณฺหุขุขมณฺติโก ความว่า เป็นที่สิ้นตัณหา ... เป็นที่สิ้นวิญญูะ. กิเลส ชันธ
และอภิสังขาร
ท่านกล่าวว่าอันตราย ในบทธา อนฺติโก ดังนี้. เป็นที่ละ ... เป็นอมตนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีอันตราย.

[๖๒๓] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า นตฺถิ อูปมา กวลฺจิ ดังนี้ ได้แก่นิพพาน.
คำว่า
ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ... ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ไหนๆ ความว่า
ในที่ไหน ...
หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า นิพพาน
ไม่มีอุปมาในที่ไหนๆ. เพราะ
เหตุนี้ พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อรรถมจารีบุคคลพึง
เห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตัณหา อันไม่มี
อันตรายแก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๒๔] ท่านพราหมณ์ อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยจักษุ. อาตมาเป็นผู้ไม่ประมาท
ตลอดคืนและวัน นมัสการอยู่ตลอดคืนและวัน. อาตมาย่อม
สำคัญ การไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้านั้นนั่นแล.

[๖๒๕] คำว่า อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ
เหมือนเห็นด้วยจักขุ
ความว่า บุรุษผู้มีนัยน์ตาพึงแลเห็น มองดู แลดู ตรวดดู เฟ่งดู พิจารณา
ซึ่งรูปทั้งหลาย
ฉันใด อาตมาแลเห็น มองดู แลดู ตรวดดู เฟ่งดู พิจารณา
ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
ฉันนั้นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ
เหมือนเห็นด้วยจักขุ.

[๖๒๖] คำว่า ท่านพราหมณ์ ... เป็นผู้ไม่ประมาท ตลอดคืนและวัน
ความว่า เมื่อ
อาตมาอบรมด้วยใจ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทตลอดคืนและวัน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ท่าน
พราหมณ์ ... เป็นผู้ไม่ประมาทตลอดคืนและวัน.

[๖๒๗] คำว่า นมัสการอยู่ ในอุเทศว่า นมสสมาโน วิวสามิ รตติ ดังนี้
ความว่า
นมัสการ สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอยู่ ด้วยกายบ้าง ด้วยวาจาบ้าง
ด้วยจิตบ้าง ด้วย
การปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์บ้าง
ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมบ้าง ย่อมอยู่ คือ ยับยั้ง
อยู่ตลอดคืนและวัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นมัสการอยู่ตลอดคืนและวัน.

[๖๒๘] คำว่า ย่อมสำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้านั้นแหละ
ความว่า เมื่อ
อาตมาเจริญด้วยพุทธานุสสตินั้น จึงสำคัญพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า
เป็นผู้ไม่อยู่ปราศ คือ
เป็นผู้ไม่อยู่ปราศแล้ว คือ อาตมารู้ ทราบ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้ชัด อย่างนี้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อาตมาย่อมสำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้านั้นแหละ.
เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระ
จึงกล่าวว่า

ท่านพราหมณ์ อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วย
ใจ เหมือนเห็นด้วยจักษุ. อาตมาเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว
ตลอดคืนและวัน นมัสการอยู่ตลอดคืนและวัน. อาตมาย่อม
สำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้านั้นนั่นแหละ.

[๖๒๙] ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ปิติ มนะและสติ ย่อมไม่หาย
ไปจากศาสนาของพระโคตม. พระโคตมผู้มีพระปัญญากว้าง
ขวางดั่งแผ่นดิน ย่อมเสด็จไปสู่ทิศใดๆ อาตมานั้นเป็นผู้
นอบน้อมไปโดยทิศนั้นๆ นั่นแหละ.

[๖๓๐] ความเชื่อ ความเชื่อถือ ความกำหนด ความเลื่อมใสยิ่ง ศรัทธา
สัทธินทรีย์

สัทธาพละ ที่ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่าศรัทธา ในอุเทศว่า สหุตา จ
ปิติ จ มโน

สติ จ ดังนี้. ความอิมใจ ความปราโมทย์ ความเบิกบานใจ ความยินดี
ความปลื้มใจ ความ

เป็นผู้มีอารมณ์สูง ความเป็นผู้มีใจสูง ความที่จิตผ่องใสยิ่ง
ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่า

ปิติ. จิต ใจ มนัส หทัย จิตขาว มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาน
วิญญานชั้น

มโนวิญญานธาตุอันเกิดแต่วิญญานชั้น ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค
ชื่อว่า มโน. ความ

ระลึกถึง ฯลฯ ความระลึกชอบ ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่า สติ.
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ศรัทธา ปิติ มนะและสติ.

[๖๓๑] คำว่า ธรรมเหล่านี้ ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคตม
ความว่า ธรรม ๔

ประการนี้ ย่อมไม่หายไป ไม่ปราศไป ไม่ละไป ไม่พินาศไป
จากศาสนาของพระโคตม คือ

จากศาสนาของพระพุทธเจ้า ศาสนาของพระชินเจ้า

ศาสนาของพระตถาคต ศาสนาของพระ-

*อรหันต์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ธรรมเหล่านี้ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคตม.

[๖๓๒] คำว่า สุกฺขิโต ในอุเทศว่า ยํ ยํ ทิสฺ วิชฺชติ ภูริปฺโป ดังนี้
ความว่า

พระโคตมเสด็จอยู่ คือ เสด็จไป ทรงก้าวไป เสด็จดำเนินไป สุกฺขิโตะวันออก
ทิศตะวันตก

ทิศใต้ หรือทิศเหนือ.

คำว่า ภูริปฺโป ความว่า มีปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มีปัญญาใหญ่
มีปัญญา

หลักแหลม มีปัญญาหนา มีปัญญาร่าเริง มีปัญญาเร็ว

มีปัญญาทำลายกิเลส เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน เสด็จไปสู่ทิศใดๆ.

[๖๓๓] คำว่า อาตมานันเป็นผู้นอบน้อมไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ
ความว่า อาตมา

นั้นเป็นผู้นอบน้อมไปโดยทิศทางที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้นๆ คือ
เป็นผู้มีใจเอนไปในทิศนั้น

มีใจเอนไปในทิศนั้น มีใจเอนไปในทิศนั้น น้อมใจไปในทิศนั้น

มีทิศนั้นเป็นใหญ่ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาตมานันเป็นผู้นอบน้อมไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ.

เพราะเหตุนั้น พระ-

*ปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ปีติ มนะและสติ ย่อมไม่หาย

ไปจากศาสนาของพระโคตม. พระโคตมผู้มีพระปัญญากว้าง

ขวางดั่งแผ่นดิน ย่อมเสด็จไปสู่ทิศใดๆ อาตมานันยอม

เป็นผู้นอบน้อมไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ.

[๖๓๔] กายของอาตมาผู้แก่แล้ว มีเรียวแรงทรพล ไม่ได้ไปใน

สำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นนั้นแล. แต่อาตมาย่อมถึงเป็น

นิตยด้วยความดำริถึง. ท่านพราหมณ์ ใจของอาตมานี้แหละ

ประกอบด้วยทิศทางที่ประทับอยู่นั้น.

[๖๓๕] คำว่า ผู้แก่แล้ว ในอุเทศว่า ชินฺณสุส เม ทพฺพลกามกสุส ดังนี้
ความว่า

ผู้แก่ ผู้เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาล ผ่านภัยไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้แก่แล้ว.

คำว่า มีเรี่ยวแรงทุพฺพล ความว่า มีเรี่ยวแรงถอยกำลัง มีเรี่ยวแรงน้อย
มีเรี่ยวแรง

นิดหน่อย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ของอาตมาผู้แก่แล้ว มีเรี่ยวแรงทุพฺพล.

[๖๓๖] คำว่า กาย ... ไม่ได้ไปในสำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นนั่นแล
ความว่า กาย

ไม่ได้ไป คือ ไม่ไปข้างหน้า ไม่ไปถึง ไม่ได้เข้าไปใกล้

ยังสำนักที่พระพุทธเจ้าประทับ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กาย ...

ไม่ได้ไปในสำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นนั่นแล.

[๖๓๗] คำว่า ย่อมไปถึงเป็นนิตยด้วยความดำริ ความว่า ย่อมไป
ย่อมถึง

ย่อมเข้าไปใกล้ ด้วยการไปด้วยความดำริถึง ด้วยการไปด้วยความตรึกถึง
ด้วยการไปด้วยญาณ

ด้วยการไปด้วยปัญญา ด้วยการไปด้วยความรู้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ย่อมไปถึงเป็นนิตยด้วย

ความดำริ.

[๖๓๘] จิต ใจ มนัส หทัย จิตขาว มโน มนายตนะ มนินทริย วิญญาน
วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุนั้นเกิดแต่วิญญานขันธนั้น ชื่อว่า มนะ
ในอุเทศว่า มโน หิ

เม พฺราหฺมณ เตน ยุตฺโต ดังนี้.

คำว่า ท่านพราหมณ์ ... ประกอบแล้วด้วยทิสภาคที่ประทับนั้น
ความว่า ใจของ

อาตมาประกอบ ประกอบดีแล้วด้วยทิสที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ท่านพราหมณ์

ใจของอาตมานี้แหละประกอบแล้วด้วยทศภาคที่ประทับนั้น. เพราะเหตุนั้น
พระ-

*ปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

กายของอาตมาผู้แก่แล้ว มีเรี่ยวแรงทรพล ย่อมไม่ได้ไปใน
สำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นแน่. แต่อาตมาย่อมถึงเป็น
นิตยด้วยความดำริถึง. ท่านพราหมณ์ ใจของอาตมานี้แหละ
ประกอบแล้วด้วยทศภาคที่ประทับอยู่นั้น.

[๖๓๙] อาตมานอนดิ้นรนอยู่ในเปือกตม เล่นไปแล้วสู่ที่พึง แต่
ที่พึงภายหลังได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ข้ามโอชะแล้ว มิได้มี
อาสวะ.

[๖๔๐] คำว่า นอนในเปือกตม ในอุเทศว่า ปงฺเก สยาโน ปริพนฺธมานโน ดังนี้
ความว่า นอนอาศัยพลิกไปมาในเปือกตมคือกาม ในหล่มคือกาม
ในกิเลสคือกาม ในเบ็ดคือ
กาม ในความเร่าร้อนเพราะกาม ในความกังวลเพราะกาม เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า นอนใน
เปือกตม.

คำว่า ดิ้นรนอยู่ ความว่า ดิ้นรนอยู่ด้วยความดิ้นรนเพราะตัณหา
ด้วยความดิ้นรน
เพราะทิฏฐิ ด้วยความดิ้นรนเพราะกิเลส ด้วยความดิ้นรนเพราะประโยชน์
ด้วยความดิ้นรนเพราะ
วิบาก ด้วยความดิ้นรนเพราะทุจริต กำหนดแล้วดิ้นรนเพราะราคะ
ขัดเคืองแล้วดิ้นรนเพราะ
โทสะ หลงแล้วดิ้นรนเพราะโมหะ มานะผูกพันแล้วดิ้นรนอยู่เพราะมานะ
ถือมั่นแล้วดิ้นรน
เพราะทิฏฐิ ถึงความฟุ้งซ่านแล้วดิ้นรนเพราะอุทธัจจะ
ถึงความไม่ตกลงแล้วดิ้นรนเพราะวิจิกิจฉา
ไปโดยเรี่ยวแรงแล้วดิ้นรนเพราะอนุสัย ดิ้นรนเพราะลาภ
เพราะความเสื่อมลาภ เพราะยศ

เพราะความเสื่อมยศ เพราะนินทา เพราะสรรเสริญ เพราะสุข เพราะทุกข์
ดิ้นรนอยู่เพราะ

ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปรีทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส
ดิ้นรนเพราะทุกข์

ในนรก ทุกข์ในกำเนิดเดียรัจฉาน ทุกข์ในเปรตวิสัย ดิ้นรน
กระเลือกกระสน หวั่นไหว

สะทกสะท้านเพราะทุกข์ในมนุษย์ ทุกข์มีความกำวลงสู่ครรภ์เป็นมูลเหตุ
ทุกข์มีความตั้งอยู่ใน-

*ครรภ์เป็นมูลเหตุ ทุกข์มีความออกจากครรภ์เป็นมูลเหตุ
ทุกข์อันเนื่องด้วยสัตว์ผู้เกิด ทุกข์อันเนื่อง

แต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกข์เพราะความพยายามของตน
ทุกข์เพราะความพยายามของผู้อื่น ทุกข์

เพราะทุกข์ ทุกข์ในสงสาร ทุกข์เพราะความแปรปรวน
ทุกข์เพราะโรคในนัยน์ตา ทุกข์เพราะ

โรคในหู ทุกข์เพราะโรคในจมูก ทุกข์เพราะโรคในลิ้น
ทุกข์เพราะโรคในกาย ทุกข์เพราะโรค

ในศีรษะ ทุกข์เพราะโรคที่หู ทุกข์เพราะโรคในปาก ทุกข์เพราะโรคที่ฟัน
เพราะโรคไธ เพราะ

โรคหืด เพราะโรคมองคร่อ เพราะโรคร้อนใน เพราะโรคผอม
เพราะโรคในท้อง เพราะโรค-

*สลบ เพราะโรคลงแดง เพราะโรคจุกเสียด เพราะโรคลงท้อง
เพราะโรคเรื้อน เพราะโรคฝี

เพราะโรคกลาก เพราะโรคมองคร่อ เพราะโรคลมบ้าหมู เพราะโรคหืดด้าน
เพราะโรคหืดเปื่อย

เพราะโรคคัน เพราะโรคไข้เรื้อนกว้าง เพราะโรคคุดทะราด
เพราะโรคลักกะปิด เพราะโรคดี

เพราะโรคเบาหวาน เพราะโรคริดสีดวง เพราะโรคต่อม
เพราะโรคบานทะโรค เพราะอาพาธ

มีดีเป็นสมุฏฐาน เพราะอาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน
เพราะอาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน เพราะ

อาพาธเกิดแต่ดีเป็นต้นประชุมกัน เพราะอาพาธเกิดแต่ฤดูแปรไป
เพราะอาพาธเกิดแก่การพลัด
เปลี่ยนอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ เพราะอาพาธเกิดแต่ความเพียรเกินไป
เพราะอาพาธเกิดแต่ผลกรรม
เพราะร้อน เพราะหนาว เพราะหิว เพราะกระหาย เพราะอุจจาระ
เพราะปัสสาวะ เพราะเหลือบ
ยุง ลม แดดและสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย
ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์
เพราะพี่น้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่น้องหญิงตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย
ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์
เพราะญาติฉิบหาย ทุกข์เพราะโคตรทรัพย์ฉิบหาย
ทุกข์เพราะความฉิบหายเพราะโรค ทุกข์เพราะ
ความฉิบหายแห่งศีล ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งทิณฐิ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า นอนดินรนอยู่
ในเปือกตม.

[๖๔๑] คำว่า เล่นไปแล้วสู่ที่พึงแต่ที่พึง ความว่า เล่นไปแล้ว คือ
เลื่อนไปแล้ว

สู่ศาสดาแต่ศาสดา บุคคลผู้บอกรรมแต่บุคคลผู้บอกรรมสู่ หมู่ต่อหมู่
ทิณฐิแต่ทิณฐิ สุปฎิพา
แต่ปฎิพา สุมรรคแต่มรรค เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เล่นไปแล้วสู่ที่พึงแต่ที่พึง.

[๖๔๒] คำว่า อถ ในอุเทศว่า อถทุทสาสิ สมพุทฺธํ ดังนี้ เป็นบทสนธิ.
คำว่า

อถ นี้ เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า อถทุทสาสิ ความว่าได้ประสบ พบ เห็น
แห่งตลอดแล้ว.

คำว่า ซึ่งพระสัมพุทฺธเจ้า ความว่า พระผู้มีพระภาคนั้นใด ฯลฯ คำว่า
พุทฺโธ เป็นสังคิกา-

*บัญญัติ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในภายหลัง ได้เห็นพระสัมพุทฺธเจ้า.

[๖๔๓] คำว่า ผู้ข้ามโอชะแล้ว ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงข้าม
ข้ามขึ้น ข้ามพ้น

ก้าวล่วง ล่วงเลย เป็นไปล่วง ซึ่งกามโหระ ภาโหระ ทิณฺณโหระ
อวิชชาโหระ. พระผู้มี-

*พระภาคนั้นมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่จบแล้ว มีจรรณะทรงประพฤติแล้ว
ฯลฯ มีสังสาร คือ

ชาติ ชราและมรณะหามีได้ มิได้มีภพต่อไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ผู้ข้ามโหระแล้ว.

คำว่า ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือกามาสวะ ภวาสวะ ทิณฺณาสวะ
อวิชชาสวะ.

อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว
ทำให้ไม่มีที่ต้งตั้ง

ตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง

ให้ความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น

พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้ามโหระแล้ว
ไม่มีอาสวะ. เพราะเหตุ

นั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

อาตมานอนดิ้นรณอยู่ในเปือกตม เล่นไปแล้วสู่ที่พึงแต่ที่พึง
ภายหลังได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ข้ามโหระแล้ว ไม่มีอาสวะ.

[๖๔๔] พระวักลีกิติ พระภัทราวุธกิติ พระอาฬวโคตมะกิติ เป็นผู้
มีศรัทธาอันปล่อยแล้ว ฉนฺได แม้ท่านก็จงปล่อยศรัทธาฉนฺได
เหมือนกัน. ดูกรปิงคิยะ ท่านจักถึงฝั่งแห่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
มัจจุ.

[๖๔๕] คำว่า พระวักลีกิติ พระภัทราวุธกิติ พระอาฬวโคตมะกิติ
เป็นผู้มีศรัทธา

อันปล่อยแล้ว ฉนฺได ความว่า พระวักลีมีศรัทธาอันปล่อยไปแล้ว
เป็นผู้หนักในศรัทธา มี

ศรัทธาเป็นหัวหน้า น้อมใจไปด้วยศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่
ได้บรรลุอรหัตแล้ว ฉนฺได.

พระภัทราวุธ ... พระอาฬวโคตมะมีศรัทธาอันปล่อยไปแล้ว
เป็นผู้หนักในศรัทธา มีศรัทธาเป็น

หัวหน้า น้อมใจไปด้วยศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่ ได้บรรลุอรหัตแล้ว
ฉันใด. เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระวักกลีเกิติ พระภัทราวุธะเกิติ พระอาฬวิโคตมะเกิติ
เป็นผู้มีศรัทธาอันปล่อยแล้ว
ฉันใด.

[๖๔๖] คำว่า แม้ท่านก็จะปล่อยศรัทธาฉันนั้นเหมือนกัน ความว่า
ท่านจงปล่อย คือ

จงปล่อยไปทั่ว จงปล่อยไปพร้อม จงน้อมลง จงกำหนดซึ่งศรัทธาว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ฉันนั้น
เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
แม้ท่านก็จะปล่อยศรัทธาฉันนั้นเหมือนกัน.

[๖๔๗] กิเลสเกิติ ชันธเกิติ อภิสังขารเกิติ ตรัสว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ
ในอุเทศ

ว่า คมิสสุลลิส (ตุว) ปิงคิยะ มัจจุเธยยสุร ปารํ ดังนี้. อมตนิพาน
ความสงบสังขารทั้งปวง

ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับ
ความออกจากตัณหา

เป็นเครื่องร้อยรัด ตรัสว่า ผังแห่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ. คำว่า ดูกรปิงคิยะ
ท่านจักถึงผัง

แห่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ ความว่า ท่านจักถึง คือ จักถึง ถูกต้อง
ทำให้แจ้งซึ่งผัง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกรปิงคิยะ ท่านจักถึงผังแห่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ.
เพราะเหตุนี้

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า.

พระวักกลีเกิติ พระภัทราวุธะเกิติ พระอาฬวิโคตมะเกิติ เป็นผู้
มีศรัทธาอันปล่อยแล้ว ฉันใด แม้ท่านก็จะปล่อยศรัทธาฉันนั้น
เหมือนกัน ดูกรปิงคิยะ ท่านจักถึงผังแห่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
มัจจุ.

[๖๔๘] ข้าพระองค์นี้ ได้ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้ว ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง พระสัมพุทธเจ้ามีเครื่องมุนอันเปิดแล้ว ไม่มีหลักต่อ เป็นผู้มึ
ปฏิกาณ.

[๖๔๙] คำว่า ข้าพระองค์นี้ ... ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่งความว่า
ข้าพระองค์นี้ย่อมเลื่อมใส
ย่อมเชื่อ น้อมใจเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น
เป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์นี้ ...
ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง.

[๖๕๐] ญาณ ปัญญา ความรู้ทั่ว ท่านกล่าวว่า โมณะ ในคำว่า
มุนีในอุเทศว่า สุตวาน
มุนิโน วโจ ดังนี้. ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคนั้นทรงล่วงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้องและตัณหา เป็น
ดังชาย จึงชื่อว่า เป็นมุนี.

คำว่า ได้ฟังพระดำรัสของพระมุนี ความว่า ฟัง สดับ ศึกษา ทรงจำ
เข้าไปกำหนด
แล้วซึ่งพระดำรัส คำเป็นทาง เทศนา อนุสนธิ ของพระองค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ได้ฟัง
พระดำรัสของพระมุนี.

[๖๕๑] เครื่องมุง ๕ อย่าง คือ ตัณหา ทิณฐิ กิเลส หุจริต อวิชชา
ชื่อว่าเครื่อง
มุง ในอุเทศว่า วิภูจณโท สมพุทโธดังนี้. เครื่องมุงเหล่านั้น
อันพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้
แล้วทรงเปิดแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว ทรงถอนแล้ว ทรงละแล้ว ทรงตัดขาดแล้ว
สงบแล้ว
ระงับแล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เพลเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะเหตุนั้น
พระพุทเจ้าจึงชื่อ
ว่า มีเครื่องมุงอันเปิดแล้ว.

คำว่า พระพุทธเจ้า ความว่า พระผู้มีพระภาคนั้น ฯลฯ พระนามว่า
พุทฺโธ เป็นสังคิกา,

บัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระสัมพุทธเจ้ามีเครื่องมุงอันเปิดแล้ว.

[๖๕๒] รากะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ

อกุสลาภิสังขารทั้งปวง

เป็นหลักตอ ในคำว่า ไม่มีหลักตอ ในอุเทศว่า อชิลो ปฏิภาณวา ดังนี้.
หลักตอเหล่านั้น อัน

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว
ทำให้ไม่มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึง

ความไม่มีในภายหลัง ให้มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา
เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงชื่อ
ว่าไม่มีหลักตอ.

บุคคลผู้มีปฏิภาณในคำว่า ปฏิภาณวา ดังนี้ มี ๓ จำพวก คือ
ผู้มีปฏิภาณในปริยัติ ๑

ผู้มีปฏิภาณในปริปุจฉา ๑ ผู้มีปฏิภาณในอธิคม ๑.

ผู้มีปฏิภาณในปริยัติเป็นไฉน? พุทธวจนะ คือ สุตตะ เคยยะ
เวຍຍာกรณံ คากา

อุทาน อิติวุตตกา ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ
อันบุคคลบางคนในศาสนานี้เล่าเรียนแล้ว.

ปฏิภาณของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้งเพราะอาศัยปริยัติ. บุคคลนี้ชื่อว่า
มีปฏิภาณในปริยัติ.

ผู้มีปฏิภาณในปริปุจฉาเป็นไฉน?

บุคคลบางคนในศาสนานี้เป็นผู้สอบถามในอรรถ

ในมรรค ในลักขณะ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ. ปฏิภาณของบุคคลนั้น
ย่อมแจ่มแจ้ง

เพราะอาศัยปริปุจฉา. บุคคลนี้ชื่อว่า มีปฏิภาณในปริปุจฉา.

ผู้มีปฏิภาณในอธิคมเป็นไฉน?

บุคคลบางคนในศาสนานี้เป็นผู้บรรลุซึ่งสติปัญฐาน ๔

สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗

อริยมรรคมืองค์ ๘ อริยมรรค ๔

สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖. บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้ว
ธรรมก็รู้แล้ว นิรุตติก็รู้แล้ว.

เมื่อรู้ธรรม ธรรมก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้ธรรม ธรรมก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้นิรุตติ
นิรุตติก็แจ่มแจ้ง. ญาณใน

ฐานะ ๓ นี้ เป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทา.

พระผู้มีพระภาคไปถึง ไปถึงพร้อม มาถึง มาถึงพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม ทรงประกอบ

ด้วยปฏิสัมภิทานี้ เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่า มีปฏิภาณ.
บุคคลใดไม่มีปริยัติ

ปริปัญจาก็ไม่มี อริคมก็ไม่มี ปฏิภาณของบุคคลนั้นจักแจ่มแจ้งได้อย่างไร?
เพราะฉะนั้น พระ-

*สัมพุทธเจ้า จึงชื่อว่า ไม่มีหลักต่อ มีปฏิภาณ. เพราะเหตุนั้น
พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์นี้ ได้ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้วย่อมเลื่อมใส
อย่างยิ่ง. พระสัมพุทธเจ้ามีเครื่องมุงอันเปิดแล้ว ไม่มีหลักต่อ
เป็นผู้มีปฏิภาณ.

[๖๕๓] พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักแล้วซึ่งธรรมอันทำให้เป็นอริเทพ ทรง
ทราบซึ่งธรรมทั้งปวง อันให้พระองค์และผู้อื่นเป็นผู้ประเสริฐ.
พระศาสดาทรงทำซึ่งส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย แก่พวกที่มี
ความสงสัยให้กลับรู้ได้.

[๖๕๔] คำว่า เทพ ในอุเทศว่า อริเทเว อภิไฏย ดังนี้ ได้แก่เทพ ๓
จำพวก คือ

สมมติเทพ ๑ อุปัตติเทพ ๑ วิสุทธิเทพ ๑.

สมมติเทพเป็นไฉน? พระราชาก็ดี พระราชกุมารก็ดี พระเทวีก็ดี.
เทพจำพวกนี้ท่าน

กล่าวว่า สมมติเทพ.

อุปัตติเทพเป็นไฉน? เทวดาชาวจาตุมหาราชิกาก็ดี
พวกเทวดาชาวดาวดึงส์ก็ดี ฯลฯ

เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมก็ดี เทวดาสูงขึ้นไปกว่านั้นก็ดี.
เทพจำพวกนี้ท่านกล่าวว่า

อุปัติเตพ.

วิสุทธิเทพเป็นไฉน? พระตถาคต พระอรหันตชีนาสพ
และพระปัจเจกพุทธเจ้า.

เทพจำพวกนี้ท่านกล่าวว่า วิสุทธิเทพ.

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักแล้ว คือ ทรงทราบแล้ว ทรงเทียบเคียงแล้ว
ทรงพิจารณาแล้ว

ทรงให้แจ่มแจ้งแล้ว ทรงทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งสมมติเทพว่า อธิเทพ
ซึ่งอุปัติเตพว่า อธิเทพ

ซึ่งวิสุทธิเทพว่า อธิเทพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทรงรู้จักแล้วซึ่งอธิเทพทั้งหลาย.

[๖๕๕] คำว่า

ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวงอันทำพระองค์และผู้อื่นให้เป็นผู้ประเสริฐ ความว่า
พระผู้มีพระภาคทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้ทั่วถึงแล้ว ได้ทรงถูกต้องแล้ว
ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่ง

ธรรมทั้งหลายอันทำพระองค์และผู้อื่นให้เป็นอธิเทพ.

ธรรมทั้งหลายอันทำพระองค์ให้เป็นอธิเทพเป็นไฉน? ความปฏิบัติชอบ
ความปฏิบัติ

สมควร ควรปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ใน

ศีล ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ความ

ประกอบความเพียรในความเป็นผู้ตื่น สติสัมปชัญญะ สติปัญฐาน ๔ ฯลฯ
อริยมรรคมีองค์ ๘

เหล่านี้ท่านกล่าวว่า ธรรมอันทำพระองค์ให้เป็นอธิเทพ.

ธรรมอันทำผู้อื่นให้เป็นอธิเทพเป็นไฉน? ความปฏิบัติชอบ ฯลฯ
อริยมรรคมีองค์ ๘

เหล่านี้ท่านกล่าวว่า ธรรมอันทำผู้อื่นให้เป็นอธิเทพ.

พระผู้มีพระภาคทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้ทั่ว

แล้ว ได้ทรงถูกต้องแล้ว ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งธรรมทั้งหลายอันทำพระองค์
และผู้อื่นให้เป็น

อธิเทพ ด้วยประการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวงอันทำพระองค์และ
ผู้อื่นให้เป็นผู้ประเสริฐ.

[๖๕๖] คำว่า พระศาสดาทรงทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย ความว่า
พระผู้มีพระภาค

ทรงทำส่วนสุด ทรงทำส่วนสุดรอบ ทรงทำความกำหนด ทรงทำความจบ
แห่งปัญหาของพวก

พราหมณ์ผู้แสวงหาธรรมเครื่องถึงฝั่ง ปัญหาของพวกพราหมณ์บริษัท
ปัญหาของปิงคียพราหมณ์

ปัญหาของท้าวสักกะ ปัญหาของอมมนุษย์ ปัญหาของภิกษุ
ปัญหาของภิกษุณี ปัญหาของอุบาสก

ปัญหาของอุบาสิกา ปัญหาของพระราชา ปัญหาของกษัตริย์
ปัญหาของพราหมณ์ ปัญหาของ

แพศย์ ปัญหาของศูทร ปัญหาของพรหม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ทรงทำส่วนสุดแห่งปัญหา
ทั้งหลาย

คำว่า พระศาสดา คือ พระผู้มีพระภาคผู้นำพวก
นายหม่อมพมพาทพวกให้ข้ามกันดาร คือ

ให้ข้ามผ่านพ้นกันดารคือโจร กันดารคือสัตว์ร้าย กันดารคือทุพภิกขภัย
กันดารคือที่ไม่มีน้ำ

ให้ถึงภูมิสถานปลอดภัย ฉันทใด พระผู้มีพระภาคผู้นำพวก
ย่อมนำสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามกันดาร

คือ ให้ข้ามผ่านพ้นกันดาร คือ ขาติ ขรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส

และอุปายาส และกันดารคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลสและทุจริต
และที่รกชฎ

คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิณฺณิ กิเลส ทุจริต

ให้ถึงอมตนิพพานอันเป็นภูมิสถาน

ปลอดภัย ฉันทนั้นเหมือนกัน ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า
เป็นผู้นำพวก.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ แนะนำ นำเนื่องๆ ให้รู้ชอบ
คอยสอดส่อง

เพ่งดู ให้เลื่อมใส แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า
เป็นผู้นำพวก.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
ยังมรรคที่ยังไม่เกิดดี

ให้เกิดดี ตรัสบอกมรรคที่ยังไม่มีใครบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงทราบมรรค
ทรงฉลาดในมรรค.

ก็แหละในบัดนี้ พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้ดำเนินตามมรรค
เป็นผู้ประกอบในภายหลัง แม้ด้วย

เหตุอย่างนี้ ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า เป็นผู้นำพวก เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระศาสดา

ผู้ทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย.

[๖๕๗] คำว่า แก่พวกที่มีความสงสัยให้กลับรู้ได้ ความว่า
บุคคลทั้งหลายมีความสงสัย

มาแล้ว เป็นผู้หายความสงสัยไป มีความมุ่งมั่นมาแล้ว

เป็นผู้หายความมุ่งมั่นไป มีใจสองมาแล้ว

เป็นผู้หายความใจสองไป มีความเคลือบแคลงมาแล้ว

เป็นผู้หายความเคลือบแคลงไป มีราคะ

มาแล้ว เป็นผู้ปราศจากราคะไป มีโทสะมาแล้ว เป็นผู้ปราศจากโทสะไป
มีโมหะมาแล้ว เป็น

ผู้ปราศจากโมหะไป มีกิเลสมาแล้ว เป็นผู้ปราศจากกิเลสไป เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า แก่พวกที่

มีความสงสัยให้กลับรู้ได้. เพราะเหตุนี้ พระปึงคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาค ทรงรู้จักแล้วซึ่งธรรมอันทำให้เป็นอธิเทพ

ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวง อันให้พระองค์และผู้อื่นเป็นผู้

ประเสริฐ. พระศาสดาทรงทำซึ่งส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย

แก่พวกที่มีความสงสัยให้กลับรู้ได้.

[๖๕๘] นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเรบ ไม่มีอุปมาในที่
ไหนๆ. ข้าพระองค์จักถึง (อนุปาติเสสนิพพานธาตุ)

โดยแท้. ความสงสัยในนิพพานนั้นมีได้มีแก่ข้าพระองค์.
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นผู้มีจิตน้อมไปแล้ว
อย่างนี้.

[๖๕๙] อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้น

ตัณหา ความคลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหา
เป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า

นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ในอุเทศว่า อสฺหิรฺ อสงฺกุปปฺ ดังนี้.

คำว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ความว่า อันราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ
ความ

ผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง
ความโง่เขลา

ความกระต้าง ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นท่าน ความเมา
ความประมาท กิเลส

ทั้งปวง หุจฺริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง
อกุสลาภิสังขารทั้งปวง

นำไปไม่ได้ เป็นคุณชาติเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง
มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้.

อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา

ความคลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด
ท่านกล่าวว่านิพพาน อัน

ไม่กำเริบ ในคำว่า อสงฺกุปปฺ ดังนี้.

ความเกิดขึ้นแห่งนิพพานใด ย่อมปรากฏ
ความเสื่อมแห่งนิพพานนั้นมีได้มี ย่อมปรากฏ

อยู่โดยแท้. นิพพานเป็นคุณชาติเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง
มิได้มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ.

[๖๖๐] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวลี ดังนี้
ได้แก่นิพพาน
คำว่า ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอ
ไม่มีอะไรเปรียบ
ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีอุปมา.

คำว่า ในที่ไหนๆ ความว่า ในที่ไหนๆ ในที่ใดๆ ในที่บางแห่งในภายใน
ในภายนอก
หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นิพพานไม่มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๖๑] จักถึงโดยแท้ ในอุเทศว่า อหฺรา คมิสฺสสามิ น เมตฺถ กงฺขา ดังนี้
ความว่า
จักถึง คือ จักบรรลุ ถูกต้อง ทำให้แจ้งโดยแท้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
จักถึงโดยแท้.

คำว่า ความสงสัยในนิพพานนั้นมิได้มีแก่ข้าพระองค์ ความว่า
ความสงสัย ความ
ลังเลใจ ความไม่แน่ใจ ความเคลือบแคลง ในนิพพานนั้นมิได้มี คือ ปรากฏ
ไม่ประจักษ์.
ความสงสัยนั้นอันข้าพระองค์ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระบุแล้ว
ทำไมให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์จักถึงโดยแท้ ความสงสัยใน
นิพพานนั้น มิได้มีแก่ข้าพระองค์.

[๖๖๒] คำว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ... อย่างนี้ ในอุเทศว่า
เอวํ มํ

ธาทะหิ อธิมุตฺตจิตฺตํ ดังนี้ ความว่า
ขอพระองค์โปรดทรงกำหนดข้าพระองค์อย่างนี้.

คำว่า มีจิตน้อมไป ความว่า เป็นผู้เอนไปในนิพพาน
เอนไปในนิพพาน เจริญไปใน
นิพพาน น้อมจิตไปในนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า

มีจิตน้อมไปแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า
นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ ไม่มีอุปมาในที่
ไหนๆ. ข้าพระองค์จักถึง (อนุปาติเสสนิพพานธาตุ)
โดยแท้. ความสงสัยในนิพพานนั้นมิได้มีแก่ข้าพระองค์
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นผู้มีจิตน้อมไป
แล้วอย่างนี้.

จบ ปารายนวรรค.

ข้าคควิสาณสูตรตนิทเทศ
ว่าด้วยการเที่ยวไปผู้เดียว

[๖๖๓] พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า
บุคคลวางแล้วซึ่งอาชญาในสัตว์ทั้งปวง ไม่เบียดเบียนสัตว์
เหล่านั้นแม้แต่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่พึงปรารถนาบุตร จักปรารถนา
สหายแต่ไหน พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรดฉะนั้น.

[๖๖๔] คำว่า ทั้งปวง ในอุเทศว่า สพฺเพสุ ญฺเฏสุ นิธาย ทณฺห์ ดังนี้
ความว่า
ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า ทั้งปวง
เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด.
สัตว์ทั้งหลายทั้งผู้สะดุ้ง ทั้งผู้มั่นคง ท่านกล่าวว่า สัตว์ ในคำว่า ญฺเฏสุ ดังนี้.
สัตว์เหล่าใด
ยังละตัณหาไม่ได้ และสัตว์เหล่าใดยังละความกลัวและความขลาดไม่ได้
สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า
ผู้สะดุ้ง.

เหตุไรท่านจึงกล่าวว่าผู้สะดุ้ง? สัตว์เหล่านั้นย่อมสะดุ้ง หวาดเสียว
ครั่นคร้าม ถึง

ความสยดสยอง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ผู้สะดุ้ง.
สัตว์เหล่าใดละตัณหาได้แล้ว และ
ละความกลัวและความขลาดได้แล้ว สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า ผู้มั่นคง.

เหตุไรท่านจึงกล่าวว่าผู้มั่นคง? สัตว์เหล่านั้นย่อมไม่สะดุ้ง
ไม่หวาดเสียว ไม่ครั่นคร้าม

ไม่ถึงความสยดสยอง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ผู้มั่นคง.

อาชญา มี ๓ อย่าง คือ อาชญาทางกาย ๑ อาชญาทางวาจา ๑
อาชญาทางใจ ๑. กาย

ทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่า อาชญาทางกาย. วชิทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่า
อาชญาทางวาจา. มโนทุจริต ๓
อย่าง ชื่อว่า อาชญาทางใจ.

คำว่า วางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง ความว่า วาง ปลง ละ ทิ้ง ระวัง
อาชญาในสัตว์

ทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง.

[๖๖๕] คำว่า ไม่เบียดเบียนสัตว์เหล่านั้น แม้แต่ผู้ใดผู้หนึ่ง ความว่า
ไม่เบียดเบียน

สัตว์แม้แต่ผู้เดียว ด้วยฝ่ามือ ด้วยก้อนดิน ห่อนไม้ ศาตรา
ด้วยสิ่งที่ทำให้เป็นแผลหรือเชือก

ไม่เบียดเบียนสัตว์แม้ทั้งปวง ด้วยฝ่ามือ ... หรือเชือก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่เบียดเบียน

สัตว์เหล่านั้นแม้แต่ผู้ใดผู้หนึ่ง.

[๖๖๖] ศัพท์ว่า น ในอุเทศว่า น ปุตุตมิญเญย โต สหาย ดังนี้
เป็นศัพท์ปฏิเสธ.

บุตร ๔ จำพวก คือ บุตรที่เกิดแก่ตน ๑ บุตรที่เกิดในเขต ๑
บุตรที่เขาให้ ๑ บุตรที่

อยู่ในสำนัก ๑ ชื่อว่า บุตร.

ความไปสบาย ความมาสบาย ความไปและความมาสบาย
ความนั่งสบาย ความนอน

สบาย ความพูดทักกันสบาย ความสนทนากันสบาย

ความปราศรัยกันสบาย กับชนเหล่าใด

ชนเหล่านั้นท่านกล่าวว่า สบาย ในคำว่า สหาย.

คำว่า ไม่พึงปรารถนาบุตร จักปรารถนาสหายแต่ไหน ความว่า
ไม่พึงปรารถนา ไม่

พึงยินดี ไม่พึงรักใคร่ ไม่พึงชอบใจบุตร จักปรารถนายินดี รักใคร่ ชอบใจ
คนที่มีไมตรีกัน

มิตรที่เห็นกันมา มิตรที่คบกันมาหรือสหาย แต่ที่ไหน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ไม่พึงปรารถนา

บุตร จักปรารถนาสหายแต่ที่ไหน.

[๖๖๗] คำว่า ผู้เดียว ในอุเทศว่า เอโก จเร ขคฺควิสาณกปโป ดังนี้
ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชา ชื่อว่า
ผู้เดียวเพราะอรรถว่าไม่มี

เพื่อนสวส เพราะอรรถว่าละตัณหา เพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว
เพราะปราศจากโทสะ

โดยส่วนเดียว เพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว
เพราะไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว เพราะไป

ตามเอกายนมรรค

เพราะตรัสรู้ปัจเจกสัมโพธิญาณอย่างยอดเยี่ยมแต่ผู้เดียว.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างไร?
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้น ตัดกังวลในฆราวาส ตัดกังวลในบุตรและภรรยา
ตัดกังวลในญาติ ตัดกังวล

ในความสังสม ปลงผมและหนวดแล้ว ครองผ้ากาสายะ
ออกบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความ

เป็นผู้ไม่มีกังวล เป็นผู้เดียวเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว เดินไป พักผ่อน รักษา
บำรุง เยียวยา

เพราะฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่า
เป็นผู้เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า
ผู้เดียวเพราะอรรถว่าไม่มีเพื่อนสวสอย่างไร? พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้เดียวเสพอาศัยเสนาสนะ
คือ ป่าและป่าช้า

อันสงัด มีเสียงน้อย ปราศจากเสียงกึกก้อง ปราศจากลม
แต่ชนผู้สัญจรไปมา สมควรทำกรรม

ลับแห่งมนุษย์สมควรเป็นที่ลึกลับเร้น. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เดินผู้เดียว
ยืนผู้เดียว นั่ง

ผู้เดียว นอนผู้เดียว เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตผู้เดียว กลับผู้เดียว
นั่งในที่ลับผู้เดียว อริษฐาน

จกรรมผู้เดียว เป็นผู้เดียวเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว เดินไป พักผ่อน รักษา บำรุง
เยียวยา

เพราะฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่า ผู้เดียวเพราะอรรถว่า
ไม่มีเพื่อนสองอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า
ผู้เดียวเพราะอรรถว่าละตัณหาอย่างไร? พระปัจเจก-
*สัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้เดียวไม่มีใครเป็นเพื่อนอย่างนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท
มีความเพียร สงจิต

ไปอยู่ เริ่มตั้งความเพียรมาก
กำจัดมารพร้อมทั้งเสนามารที่ไม่ปล่อยสัตว์ให้พ้นอำนาจ เป็นพวก
พ้องของผู้ประมาท ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี
ซึ่งตัณหาอันมีชาย เล่นไป
ชานไป ในอารมณ์ต่างๆ.

บุรุษผู้มีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลนาน ย่อม
ไม่ล่วงพ้นสังสาร อันมีความเป็นอย่างนี้และมีความเป็น
อย่างอื่น. ภิกษุผู้มีสติ รู้โทษนี้และตัณหาเป็นแดนเกิด
แห่งทุกข์แล้ว พึงเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่ถือมั่น
เว้นรอบ.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า ผู้เดียวเพราะอรรถว่าละตัณหาอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า
ผู้เดียวเพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียวอย่างไร?
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่าผู้เดียว
เพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว เพราะท่านละราคะ
เสียแล้ว ชื่อว่าผู้เดียวเพราะปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว
เพราะท่านละโทสะเสียแล้ว ชื่อว่า

ผู้เดียวเพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว เพราะท่านละโมหะเสียแล้ว
ชื่อว่าผู้เดียวเพราะไม่มี

กิเลสโดยส่วนเดียว เพราะท่านละกิเลสเสียแล้ว. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ชื่อว่าผู้เดียวเพราะ

ปราศจากราคะโดยส่วนเดียวอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ชื่อว่าผู้เดียวเพราะไปตามเอกายนมรรคอย่างไร? สติปัฏฐาน ๔

สัมมปปีธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗

อริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านกล่าวว่า

เอกายนมรรค.

พระผู้มีพระภาค ทรงเห็นธรรมเป็นส่วนสุดแห่งความสิ้นไป
แห่งชาติ ทรงอนุเคราะห์ด้วยพระทัยเกื้อกูล ย่อมทรงทราบ
ธรรมอันเป็นทางเป็นที่ไปแห่งบุคคลผู้เดียว. พุทธาทิบัณฑิต
ข้ามก่อนแล้ว จักข้ามและข้ามอยู่ซึ่งโอฆะด้วยธรรมอันเป็น
ทางนั้น ดังนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่าผู้เดียวเพราะไปตามเอกายนมรรคอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ชื่อว่าผู้เดียวเพราะตรัสรู้ซึ่งปัจเจกสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม

อย่างไร? ญาณในมรรค ๔ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ

ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญา

เป็นเครื่องพิจารณา ปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้งสัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า
ปัญญาเครื่องตรัสรู้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นตรัสรู้แล้ว

ซึ่งสัจจะทั้งหลายด้วยปัจเจกพุทธญาณ ตรัสรู้ว่า สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ตรัสรู้ว่า

เพราะอวิชชาเป็น

ปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป

เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็น

ปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา
เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ
เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชราและ
มรณะ. ตรัสรู้ว่า เพราะอวิชชาดับสังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ
นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสพายตนะจึงดับ
เพราะสพายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะ
ดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทาน
ดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชราและมรณะจึงดับ.
ตรัสรู้ว่า นี่ทุกข
นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา. ตรัสรู้ว่า
เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิด
อาสวะ นี่ความดับอาสวะ นี่ปฏิปทาให้ถึงความดับอาสวะ. ตรัสรู้ว่า
ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่าง
ธรรมเหล่านี้ควรละ ธรรมเหล่านี้ควรให้เจริญ ตรัสรู้เหตุเกิด ความดับ
โทษและอุปายเป็น
เครื่องสลัดออกแห่งผัสสาตนะ ๖ ... แห่งอุปาทานชั้น ๖ ตรัสรู้เหตุเกิด
ความดับ โทษและ
อุปายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งมหาภูตรูป ๔. ตรัสรู้ว่า
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ตรัสรู้ ตามตรัสรู้ ตรัสรู้พร้อม
ถูกต้อง ทำให้แจ้ง
ซึ่งธรรมที่ควรตรัสรู้ ควรตามตรัสรู้ ควรตรัสรู้พร้อม ควรถูกต้อง
ควรทำให้แจ้ง ทั้งหมดนั้น
ด้วยปัจเจกโพธิญาณ เพราะฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงชื่อว่า
ผู้เดียวเพราะตรัสรู้
ปัจเจกสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมอย่างนี้.

จริยา (การเที่ยวไป) ในคำว่า จเร ดังนี้ มี ๘ อย่าง คือ อริยาปถจริยา ๑
อายตน-

*จริยา ๑ สติจริยา ๑ สมาธิจริยา ๑ ญาณจริยา ๑ มัคคจริยา ๑
ปฏิบัติจริยา ๑ โลกัตถ-

*จริยา ๑.

การเที่ยวไปในอริยาบถ ๔ ชื่อว่าอริยาปถจริยา.
การเที่ยวไปในอายตนะภายในภายนอก ๖
ชื่อว่าอายตนจริยา. การเที่ยวไปในฌาน ๔ ชื่อว่าสมาธิจริยา.
การเที่ยวไปในอริยสัจ ๔ ชื่อว่า
ญาณจริยา. การเที่ยวไปในมรรค ๔ ชื่อว่ามัคคจริยา.
การเที่ยวไปในสามัญญผล ๔ ชื่อว่า
ปฏิบัติจริยา. โลกัตถจริยา คือ ความประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก
ในพระตถาคตอรหันต-

*สัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก
ในพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
เฉพาะบางส่วน ความประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก
ในพระสาวกทั้งหลายเฉพาะบางส่วน.

ความประพฤติของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยการตั้งตนไว้ชอบ
ชื่อว่าอริยาปถจริยา. ความ
ประพฤติของบุคคลผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ชื่อว่าอายตนจริยา.
ความประพฤติของ
บุคคลผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ชื่อว่าสติจริยา.
ความประพฤติของบุคคลผู้ชวนชวายเป็นอธิจิต
ชื่อว่าสมาธิจริยา.
ความประพฤติของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้
ชื่อว่าญาณจริยา.
ความประพฤติของบุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ชื่อว่ามัคคจริยา.
ความประพฤติของบุคคลผู้ได้บรรลุผล
แล้ว ชื่อว่าปฏิบัติจริยา.
ความประพฤติของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพฤติ

ของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเฉพาะบางส่วน
ความประพฤติของพระสาวกทั้งหลายเฉพาะบางส่วน
ชื่อว่าโลกัตถจริยา. จริยา ๘ ประการนี้.

จริยาแม้อีก ๘ ประการ บุคคลผู้น้อมใจเชื่อย่อมประพฤติด้วยศรัทธา.
ผู้ประคองใจย่อม

ประพฤติด้วยความเพียร. ผู้เข้าไปตั้งไว้ย่อมประพฤติด้วยสติ.

ผู้ไม่ทำความฟุ้งซ่านประพฤติด้วย

สมาธิ. ผู้รู้ทั่วยอมประพฤติด้วยปัญญา.

ผู้รู้แจ้งยอมประพฤติด้วยวิญญาน. บุคคลผู้มนสิการว่า

กุศลธรรมทั้งหลายย่อมดำเนินไปทั่วแก่บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างนี้

ยอมประพฤติด้วยอายตนจริยา.

บุคคลผู้มนสิการว่า ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ย่อมบรรลुकุณพิเศษ

ยอมประพฤติด้วยวิเศษจริยา. จริยา ๘

ประการนี้.

จริยาแม้อีก ๘ ประการ การประพฤติสัมมาทิฏฐิ ชื่อว่าทสสนจริยา ๑.
การประพฤติ

สัมมาสังกัปปะ ชื่อว่าอภิโรปนจริยา ๑. การประพฤติสัมมาวาจา

ชื่อว่าปริคคหจริยา ๑.

การประพฤติสัมมากัมมันตะ ชื่อว่าสมุฏฐานจริยา ๑.

การประพฤติสัมมาอาชีวะ ชื่อว่าไวทาน-

*จริยา ๑. การประพฤติสัมมาวายามะ ชื่อว่าปคคหจริยา ๑.

การประพฤติสัมมาสติ ชื่อว่าอุปปัฏฐาน-

*จริยา ๑. การประพฤติสัมมาสมาธิ ชื่อว่าวิกเขปจริยา ๑. จริยา ๘

ประการนี้.

คำว่า เหมือนนอแรด ความว่า ขึ้นชื่อว่าแรดมีนอเดียว มิได้มีนอที่สอง
ฉันใด

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมเป็นเหมือนนอแรด เช่นกับนอแรด

เปรียบด้วยนอแรด

ฉันนั้นเหมือนกัน.

รสเค็มจัด กล่าวกันว่าเหมือนเกลือ รสขมจัด
กล่าวกันว่าเหมือนของขม รสหวานจัด
กล่าวกันว่าเหมือนน้ำผึ้ง ของร้อนจัด กล่าวกันว่าเหมือนไฟ ของเย็นจัด
กล่าวกันว่าเหมือนหิมะ
ห้วงน้ำใหญ่ กล่าวกันว่าเหมือนสมุทร
พระสาวกผู้บรรลุมหาอภิปัญญาและพลธรรม กล่าวกันว่า
เหมือนพระศาสดา ฉันทิ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ก็ฉันทินั้น
ย่อมเป็นเหมือนนอแรด เช่น
กับนอแรด เปรียบด้วยนอแรด เป็นผู้เดียว ไม่มีเพื่อน
มีเครื่องผูกอันเปลื้องแล้ว ย่อมเหี่ยวไป
เหี่ยวไปทั่ว เดินไป พักผ่อน รักษา บำรุง เยียวยา ในโลก โดยชอบ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พึงเหี่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด. เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
บุคคลวางแล้วซึ่งอาชญาในสัตว์ทั้งปวง ไม่เบียดเบียนสัตว์
เหล่านั้นแม้แต่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่พึงปรารถนาบุตร จักปรารถนา
สหายแต่ไหน พึงเป็นผู้เดียวเหี่ยวไป เหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๖๖๘] ความรักทั้งหลายย่อมมีแก่บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้อง. ทุกข์นี้
เป็นไปตามความรัก ย่อมปรากฏ. บุคคลเมื่อเห็นโทษอันเกิด
แต่ความรัก พึงเหี่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๖๙] ความเกี่ยวข้องมี ๒ อย่าง คือ ความเกี่ยวข้องเพราะได้เห็น ๑
ความเกี่ยวข้อง
เพราะได้ฟัง ๑ ชื่อว่าสังสัคคะ ในอุเทศว่า สัสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสนหา
ดังนี้.

ความเกี่ยวข้องเพราะได้เห็นเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้
เห็นสตรีหรือกุมารที่มี
รูปสวย นาดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงามอย่างยิ่ง
ครั้นพบเห็นแล้ว ก็ถือ

นิมิตเฉพาะส่วนๆ ว่า ผมงาม หน้างาม นัยน์ตางาม หูงาม จมูกงาม
ริมฝีปากงาม ฟันงาม

ปากงาม คิ้วงาม นมงาม อกงาม ท้องงาม เอวงาม ขางาม มืองาม แข้งงาม
น่องงาม

หรือว่าเล็บงาม ครั้นพบเห็นเข้าแล้ว ย่อมพอใจ รำพันถึง ปราธนา ติดใจ
ผูกพันด้วยอำนาจ

ความรัก. นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องเพราะได้เห็น.

ความเกี่ยวข้องเพราะได้ฟังเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้
ย่อมได้ฟังว่า ในบ้าน

หรือในนิคมโน้น มีสตรีหรือกุมารรูปสวย น่าดู น่าชม
ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงาม

อย่างยิ่ง ครั้นได้ยินได้ฟังแล้ว ย่อมชอบใจ รำพันถึง ปราธนา ติดใจ
ผูกพันด้วยอำนาจ

ความรัก. นี้ชื่อว่าความเกี่ยวข้องเพราะได้ฟัง.

ความรัก ในคำว่า เสนหา มี ๒ อย่าง คือ ความรักด้วยอำนาจตัณหา ๑
ความรัก

ด้วยอำนาจทิฏฐิ ๑.

ความรักด้วยอำนาจตัณหาเป็นไฉน? สิ่งที่ทำให้เป็นเขต
ทำให้เป็นแดน ทำให้เป็นส่วน

ทำให้มีส่วนสุดรอบ การกำหนดถือเอา

ความยึดถือว่าของเราโดยส่วนแห่งตัณหาเท่าใด คือ

บุคคลถือเอาว่า สิ่งนี้ของเรา นั่นของเรา สิ่งเท่านั้นของเรา ของๆ
เราโดยส่วนเท่านี้ รูปของเรา

เสียงของเรา กลิ่นของเรา รสของเรา โผฏฐัพพะของเรา เครื่องลาดของเรา
เครื่องนุ่งห่มของเรา

ทาสีของเรา ทาสของเรา แพะของเรา แกะของเรา ไก่ของเรา สุนัขของเรา
ช้างของเรา

โคของเรา ม้าของเรา ลาของเรา ไร่นาของเรา ที่ดินของเรา เงินของเรา
ทองของเรา

บ้านของเรา นิคมของเรา ราชธานีของเรา แคว้นของเรา
ชนบทของเรา นางข้าวของเรา
คลังของเรา ย่อมยึดถือแผ่นดินใหญ่แม่ทั้งสี่ของเราด้วยอำนาจตันทหา.
ตันทหาปริต ๑๐๘
นี่ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจตันทหา.

ความรักด้วยอำนาจทิฐิเป็นไฉน? สักกายทิฐิมีวัตถุ ๒๐
มิจนาทิฐิมีวัตถุ ๑๐ อันตคา-
*หิกทิฐิมีวัตถุ ๑๐ ทิฐิเห็นปานนี้ ทิฐิไปแล้ว ทิฐิรกชัญ ทิฐิกันดาร
ทิฐิเป็นเสียหนาม
ทิฐิกวัดแพวง ทิฐิเป็นสังโยชน์ ความถือ ความถือเฉพาะ ความถือมั่น
ความลุ่มคลำ ทาง
ผิด คลองผิด ความเป็นผิด ลัทธิแห่งเดียรฉิย ความถือด้วยการแสวงหาผิด
ความถืออันวิปริต
ความถืออันวิปลาส ความถือผิด ความถือว่าจริงในวัตถุอันไม่จริง ทิฐิ ๖๒
ประการ. นี่ชื่อว่า
ความรักด้วยอำนาจทิฐิ.

คำว่า ความรักทั้งหลายย่อมมีแก่บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้อง ความว่า
ความรักด้วยอำนาจ
ตันทหา และความรักด้วยอำนาจทิฐิ ย่อมมี คือ ย่อมเกิด ย่อมเกิดพร้อม
ย่อมบังเกิด ย่อม
บังเกิดเฉพาะ ย่อมปรากฏ เพราะเหตุแห่งวิปลาส
และเพราะเหตุแห่งความเกี่ยวข้องด้วยการ
ได้เห็นและการได้ยิน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ความรักทั้งหลายย่อมมีแก่บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้อง.

[๖๗๐] ชื่อว่า ความรัก ในอุเทศว่า เสน่ห์นุย ทุกขมิท ปโหติ ดังนี้
ความรักมี
๒ อย่าง คือ ความรักด้วยอำนาจตันทหา ๑ ความรักด้วยอำนาจทิฐิ ๑.
ฯลฯ นี่ชื่อว่าความรัก
ด้วยอำนาจตันทหา. ฯลฯ นี่ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจทิฐิ. ฯลฯ

คำว่า ทุกข์นี้ ... ย่อมปรากฏ ความว่า บุคคลบางคนในโลกนี้
ประพฤติกุศลด้วยกาย
ประพฤติกุศลด้วยวาจา ประพฤติกุศลด้วยใจ ฆ่าสัตว์บ้าง ถูเอาทรัพย์
ที่เขาไม่ได้ให้บ้าง
ตัดที่ต่อบาง ปล้นหลายเรือนบ้าง ทำการปล้นเฉพาะเรือนหลังเดียวบ้าง
ดักตีชิงในทางเปลี่ยว
บ้าง คบชู้ภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุดเท็จบ้าง.
พวกราชบุรุษจับบุคคลผู้นั้นได้แล้ว ทูลแต่พระ-
*ราชาว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจรประพฤติกุศล
ขอพระองค์ทรงลงอาชญาตามพระประสงค์แก่ผู้นั้น.
พระราชาก็ทรงบริภาษผู้นี้. ผู้นั้นยอมเสวยทุกขโหมนัส
แม้เพราะเหตุแห่งบริภาษ. ทุกขโหมนัส
อันน่ากลัวนี้เกิดเพราะอะไร? เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก
เพราะเหตุแห่งความยินดี เพราะ
เหตุแห่งความกำหนัด
เพราะเหตุแห่งความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดีของผู้นั้น. พระราชา
ยังไม่พอพระทัยแม้ด้วยอาชญาเท่านั้น
ยังรับสั่งให้จองจำผู้นั้นด้วยการตอกข้อบ้าง ด้วยการผูก
ด้วยเชือกบ้าง ด้วยการจำด้วยโซ่บ้าง ด้วยการผูกด้วยเถาวัลย์บ้าง
ด้วยการกักไว้ในที่ล่อมบ้าง
ด้วยการกักไว้ในบ้านบ้าง ด้วยการกักไว้ในนิคมบ้าง
ด้วยการกักไว้ในนครบ้าง ด้วยการกักไว้
ในแวนแคว้นบ้าง ด้วยการกักไว้ในชนบทบ้าง
ทรงทำให้อยู่ในถ้อยคำเป็นที่สุด (ทรงสั่งบังคับเป็น
ที่สุด) ว่า เจ้าจะออกไปจากที่นี่ไม่ได้.
ผู้นั้นยอมเสวยทุกขโหมนัสแม้เพราะเหตุแห่งพันธนาการ.
ทุกขโหมนัสอันน่ากลัวนี้ เกิดเพราะอะไร? เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก
เพราะเหตุแห่งความ
ยินดี เพราะเหตุแห่งความกำหนัด
และเพราะเหตุแห่งความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดีของผู้

นั่น. พระราชายังไม่พอพระทัยด้วยอาชญาเท่านั้น
ยังรับสั่งให้บริวารของผู้นั้น ร้อยหนึ่งบ้าง

พันหนึ่งบ้าง.

ผู้นั้นยอมเสวยทุกข์โศกโศกโศกแม้เพราะเหตุแห่งความเสื่อมจากทรัพย์.
ทุกข์โศกโศก

อันน่ากลัวนี้เกิดเพราะอะไร? เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก

เพราะเหตุแห่งความยินดี เพราะ

เหตุแห่งความกำหนัด

และเพราะเหตุแห่งความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดีของผู้นั้น. พระ-

*ราชายังไม่พอพระทัย แม้ด้วยอาชญาเท่านั้น

ยังรับสั่งให้ทำกรรมกรณต่างๆ แก่ผู้นั้น คือ

ให้เขียนด้วยสั้บ้าง ให้เขียนด้วยหวายบ้าง ให้ตอกคางบ้าง ตัดมือบ้าง
ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้ง

มือทั้งเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูทั้งจมูกบ้าง

ทำให้เป็นผู้มีมือซ้ำ

เดือดบนศีรษะบ้าง ให้กลกหนังศีรษะโล้นมีสีขาวเหมือนสังข์บ้าง

ให้มีหน้าเหมือนหน้าราหูบ้าง

ทำให้มีไฟลุกที่มือบ้าง ให้กลกหนังแล้วผูกเชือกจุดไปบ้าง

ให้กลกหนังเป็นริ้วเหมือนนุ่งผ้า

คากรองบ้าง ทำให้มีหวงเหล็กที่ศอกและเข่า แล้วใส่หลาวเหล็กตรึงไว้บ้าง

ให้เอาเบ็ดเกี่ยว

ติดที่เนื้อปากบ้าง ให้เอาพราถากตัวให้ตกไปเท่าหาปณะบ้าง

ให้เอาพราถากตัวแล้วทาด้วย

น้ำสับบ้าง ให้นอนลงแล้วตรึงหลาวเหล็กไว้ในช่องหูบ้าง

ให้กลกหนังแล้วทุบกระดูกพันไว้

เหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันอันร้อนบ้าง

ให้สุนัขกัดกินเนื้อที่ตัวบ้าง เอาหลาวเสียบ

เป็นไว้บ้าง และยอมตัดศีรษะด้วยดาบ. ผู้นั้นยอมเสวยทุกข์โศกโศก

แม้เพราะเหตุแห่งกรรมกรณ.

ทุกข์โหม่นสอ้านากลัวนี้เกิดเพราะอะไร? เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก
เพราะเหตุแห่งความยินดี

เพราะเหตุแห่งความกำหนด

และเพราะเหตุแห่งความกำหนดด้วยอำนาจความยินดีของผู้นั้น.

พระราชเป็นใหญ่ในการลงอาชญาทั้ง ๔ อย่างนี้. ผู้นั้น
เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย

ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมของตน.

พวกนายนิรยบาลยอมให้ทำกรรมกรรม ซึ่งมีเครื่องจำ

๕ ประการกะสัตว์นั้น คือ ให้ตรึงหลาวเหล็กแดงที่มือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง
ที่ทามกลางอก.

สัตว์นั้นเสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแสบเผ็ดร้อนในนรกนั้น

แต่ก็ยังไม่ทำกาลกิริยา ตลอดเวลาที่

บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด. ทุกข์โหม่นสอ้านากลัวนี้เกิดเพราะอะไร?

เกิดเพราะเหตุแห่งความ

รัก เพราะเหตุแห่งความยินดี เพราะเหตุแห่งความกำหนด

และเพราะเหตุแห่งความกำหนดด้วย

อำนาจความยินดีของผู้นั้น.

พวกนายนิรยบาลให้สัตว์นั้นนอนลงแล้วเอาผืนตาก และจับเอาเท้าขึ้น

เอาศีรษะลงแล้วเอาพรำตาก และให้เทียมสัตว์นั้นเข้าที่รถแล้วให้วิ่งไปบ้าง
วิ่งกลับไปบ้าง บน

แผ่นดินที่ไฟติดโซนมีเปลวลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงบ้าง

ต้อนให้ขึ้นภูเขาก้อนเพลิงใหญ่ไฟติดโซน

มีเปลวลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงบ้าง ให้กลับลงมาบ้าง

และจับสัตว์นั้นเอาเท้าขึ้นเอาศีรษะลงแล้ว

เหวี่ยงไปในหม้อเหล็กแดงอันไฟติดโซนมีเปลวรุ่งโรจน์โชติช่วง.

สัตว์นั้นยอมเดือดพล่านอยู่ใน

หม้อเหล็กแดงเหมือนฟองน้ำข้าวที่กำลังเดือด

สัตว์นั้นเมื่อเดือดร้อนพล่านอยู่ในหม้อเหล็กแดง

เหมือนฟองน้ำข้าวที่กำลังเดือด ไปข้างบนคราวหนึ่งบ้าง

ไปข้างล่างคราวหนึ่งบ้าง หมุนขวางไป

คราวหนึ่งบ้าง.

สัตว์นั้นสวยทุกขเวทนาอันกล้าแสบเผ็ดร้อนอยู่ในหม้อเหล็กแดงนั้น
แต่ก็ยัง

ไม่ทำกาลกิริยา ตลอดเวลาที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้น.

ทุกข์โหม่นสอঁนน่ากลัวนี้เกิดเพราะอะไร?

เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก เพราะเหตุแห่งความยินดี

เพราะเหตุแห่งความกำหนัด และเพราะ

เหตุแห่งความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดีของผู้นั้น.

พวกนายนิรยบาลเหวี่ยงสัตว์นั้นลงในนรก.

ก็หละนรานั้นเป็นมหานรก

สี่เหลี่ยม มีสี่ประตู อันบาปกรรมจัดแบ่งออกเป็นส่วนๆ
มีกำแพงเหล็กกันไว้เป็นที่สุด ปิดครอบด้วยแผ่นเหล็ก มี
พื้นล้วนเป็นเหล็กไฟลุกโคลงอยู่ แผ่ไปร้อยโยชน์โดยรอบ
ตั้งอยู่ทุกสมัย. นรกใหญ่ ร้อนจัด มีเปลวไฟรุ่งโรจน์ ยากที่จะ
เข้าใกล้ น่าขนลุก น่ากลัว มีภัยเฉพาะหน้า มีแต่ทุกข์.
กองเปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านหน้า เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรม
ลามก ผ่านไปจนจดฝาด้านหลัง. กองเปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้าน
หลัง เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรมลามก ผ่านไปจนจดฝาด้านหน้า.
กองเปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านใต้ เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรมลามก
ผ่านไปจนจดฝาด้านเหนือ. กองเปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านเหนือ
เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรมลามก ผ่านไปจนจดฝาด้านใต้. กอง
เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านล่าง น่ากลัว เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรม
ลามก ผ่านไปจนจดฝาปิด. กองเปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาปิด
น่ากลัว เผาเหล่าสัตว์ที่มีกรรมลามก ผ่านไปจนจดด้านพื้น
ล่าง. แผ่นเหล็กที่ไฟติดทั่ว แดงโชน ไฟโพลง ฉนใด
อเวจีนรกข้างล่าง ก็ปรากฏแก่สัตว์ที่เห็นอยู่ในข้างบน
ฉนนั้น. เหล่าสัตว์ในอเวจีนรานั้นชั่วช้ามาก ทำกรรมชั่วมาก
มีแต่กรรมลามกอย่างเดียว ถูกไฟไหม้อยู่แต่ไม่ตาย. กาย
ของเหล่าสัตว์ที่อยู่ในนรกนั้นเสมอด้วยไฟ. เชิญดูความ
มั่นคงของกรรมทั้งหลายเกิด. ไม่มีเก่า แม้แต่เขม่าก็ไม่มี.

เหล่าสัตว์วิ่งไปทางประตูด้านหน้า (ที่เปิดอยู่) กลับจากประตู
ด้านหน้าวิ่งมาประตูด้านหลัง วิ่งไปทางประตูด้านเหนือ
กลับจากประตูด้านเหนือวิ่งมาทางประตูด้านใต้. แม้จะวิ่งไป
ทิศใดๆ ประตูทิศนั้นๆ ก็ปิดเอง. สัตว์เหล่านั้นหวังจะ
ออกไป แสวงหาทางที่จะพ้นไป แต่ก็ออกจากนรกนั้นไป
ไม่ได้ เพราะกรรมเป็นปัจจัย. ด้วยว่ากรรมอันลามก สัตว์
เหล่านั้นทำไว้มาก ยังมีได้ให้ผลหมด ดังนี้.

ทุกข์โหม่นสอ้านากลวนี้เกิดเพราะอะไร? เกิดเพราะเหตุแห่งความรัก
เพราะเหตุแห่งความยินดี

เพราะเหตุแห่งความกำหนด

และเพราะเหตุแห่งความกำหนดด้วยอำนาจความยินดีของสัตว์นั้น.

ทุกข์อันมีในนรกก็ดี ทุกข์อันมีในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็ดี

ทุกข์อันมีในเปรตวิสัยก็ดี

ทุกข์อันมีในมนุษย์ก็ดี เกิดแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว

บังเกิดเฉพาะแล้ว ปราบกฏแล้ว

เพราะเหตุอะไร? ทุกข์เหล่านั้น ย่อมมี ย่อมเป็น ย่อมเกิด เกิดพร้อม บังเกิด
บังเกิดเฉพาะ

ย่อมปราบกฏ เพราะเหตุแห่งความรัก เพราะเหตุแห่งความยินดี

เพราะเหตุแห่งความกำหนด

และเพราะเหตุแห่งความกำหนดด้วยอำนาจความยินดีของสัตว์นั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์

นี้เป็นไปตามความรักย่อมปราบกฏ.

[๖๗๑] ชื่อว่า ความรัก ในอุเทศว่า อาทินว เสนหช เปกขมานอ ดังนี้
ความรัก

มี ๒ อย่าง คือ ความรักด้วยอำนาจตัณหา ๑ ความรักด้วยอำนาจทิณฐิ ๑.

ฯลฯ นี่ชื่อว่าความรัก

ด้วยอำนาจตัณหา. ฯลฯ นี่ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจทิณฐิ.

คำว่า เมื่อเห็นโทษอันเกิดแต่ความรัก ความว่า เมื่อเห็น เมื่อแลเห็น
เมื่อเพ่งดู

เมื่อพิจารณาเห็น ซึ่งโทษในความรักด้วยอำนาจตัณหา
และในความรักด้วยอำนาจทิฐิ เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า เมื่อเห็นโทษอันเกิดแต่ความรัก
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ความรักทั้งหลายย่อมมีแก่บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้อง. ทุกข์นี้
เป็นไปตามความรัก ย่อมปรากฏ. บุคคลเมื่อเห็นโทษอันเกิด
แต่ความรัก พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๗๒] บุคคลเมื่ออนุเคราะห์พวกมิตรและพวกที่มีใจดี ย่อมให้
ประโยชน์เสมอไป. ย่อมเป็นผู้มีจิตผูกพัน. บุคคลเมื่อเห็น
ภัยนั้นในความสนิหสนม พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๖๗๓] ชื่อว่า มิตร ในอุเทศว่า มิตฺเต สหชเช อนุกมฺปมาโนหาเปติ อตฺถํ
ปฎิพฺพุตฺติโต ดังนี้ มิตรมี ๒ จำพวก คือ มิตรคฤหัสถ์ ๑ มิตรบรรพชิต ๑.

มิตรคฤหัสถ์เป็นไฉน? คฤหัสถ์บางคนในโลกนี้

ย่อมให้ของที่ให้แก่กันยาก ย่อมสละ

ของที่สละกันยาก ย่อมทำกิจที่ทำได้ยาก

ย่อมอดทนอารมณ์ที่อดทนกันยาก ย่อมบอกความลับ

แก่มิตร ย่อมปิดบังความลับของมิตร ย่อมไม่ละทิ้งในคราวที่มีอันตราย
ถึงชีวิตก็ยอมสละเพื่อ

ประโยชน์แก่มิตร เมื่อมิตรหมดสิ้น (ยากจน) ก็ไม่ดูหมิ่น.

นี้ชื่อวามิตรคฤหัสถ์.

มิตรบรรพชิตเป็นไฉน? ภิกษุในศาสนานี้ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ
เป็นที่เคารพ

เป็นผู้ควรแก่ความสรรเสริญ เป็นผู้อดทนถ้อยคำ เป็นผู้ทำถ้อยคำลึก
และย่อมไม่ชักชวนใน

เหตุอันไม่ควร ย่อมชักชวนในอธิศีล ย่อมชักชวนในการชวนถวาย
บำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔

สัมมปฺปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗

ย่อมชักชวนในการชวนถวาย

บำเพ็ญอริยมรรคมีองค์ ๘. นี่ชื่อว่ามิตรบรรพชิต.

การไปสบาย การมาสบาย การไปและการมาสบาย การยืนสบาย
การนั่งสบาย

การนอนสบาย การพูดสบาย การเจรจาสบาย การสนทนาสบาย
การปราศรัยสบายกับบุคคล

เหล่าใด บุคคลเหล่านั้นท่านกล่าวว่า คนที่มีใจดี.

คำว่า บุคคลเมื่ออนุเคราะห์พวกมิตรและพวกคนที่มีใจดี
ยอมให้ประโยชน์เสื่อมไป

ความว่า บุคคลเมื่ออนุเคราะห์ อดหนุนเกื้อกูลพวกมิตรและพวกคนที่มีใจดี
คือ พวกมิตรที่

เห็นกันมา พวกมิตรที่คบกันมาและพวกสหาย ย่อมทำให้ประโยชน์ตนบ้าง
ประโยชน์ผู้อื่นบ้าง

ประโยชน์ทั้งสองบ้าง ประโยชน์มีในชาตินี้บ้าง ประโยชน์มีในชาติหน้าบ้าง
ประโยชน์อย่างยิ่ง

บ้าง เสื่อมไป เสียไป ละไป อันตรธานไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
บุคคลเมื่ออนุเคราะห์

พวกมิตรและพวกคนที่มีใจดี ย่อมให้ประโยชน์เสื่อมไป.

คำว่า เป็นผู้มิจิตผูกพัน ความว่า เป็นผู้มิจิตผูกพันด้วยเหตุ ๒ อย่าง
คือ เมื่อตั้งตน

ไว้ต่ำ ตั้งคนอื่นไว้สูง ชื่อว่า เป็นผู้มิจิตผูกพัน ๑ เมื่อตั้งตนไว้สูง
ตั้งคนอื่นไว้ต่ำ ชื่อว่า

เป็นผู้มิจิตผูกพัน ๑.

เมื่อตั้งตนไว้ต่ำ ตั้งคนอื่นไว้สูง ชื่อว่า เป็นผู้มิจิตผูกพันอย่างไร?
บุคคลเมื่อตั้งตนไว้ต่ำ

ตั้งคนอื่นไว้สูง ชื่อว่า เป็นผู้มิจิตผูกพันโดยถ้อยคำอย่างนี้ว่า
ท่านทั้งหลายมีอุปการะมากแก่ฉัน

ฉันอาศัยท่านทั้งหลาย ย่อมได้ฉิวร บิณฑบาต

เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร. คนอื่นๆ

ย่อมสำคัญเพื่อจะให้หรือเพื่อจะทำแก่ฉัน.

คนเหล่านั้นย่อมเป็นผู้อาศัยท่านทั้งหลาย เห็นกะท่าน

ทั้งหลาย. ชื่อและสกุลของมารดาบิดาเก่าแก่ของฉันเสื่อมไปแล้ว.
ฉันย่อมรู้ได้เพราะท่านทั้งหลาย

ฉันเป็นกุลุปกะของอุบาสกโน้น เป็นกุลุปกะของอุบาสิกาโน้น
(ก็เพราะท่านทั้งหลาย).

เมื่อตั้งตนไว้สูง ตั้งคนอื่นไว้ต่ำ ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตผูกพันอย่างไร?
บุคคลเมื่อตั้งตนไว้สูง

ตั้งคนอื่นไว้ต่ำ ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตผูกพัน โดยถ้อยคำอย่างนี้ว่า
ฉันมีอุปการะมากแก่ท่านทั้งหลาย.

ท่านทั้งหลายอาศัยฉัน จึงถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ถึงพระสงฆ์เป็น

สรณะ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน
งดเว้นจากกาเมสุมิจฉนาร งดเว้น

จากมุสาวาท

งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.

ฉันย่อม

บอกบาลีบ้าง อรรถกถาบ้าง ศีลบ้าง อุโบสถบ้าง แก่ท่านทั้งหลาย.

ฉันย่อมอธิษฐานนวักรรม

(เพื่อท่านทั้งหลาย). ก็แหละเมื่อเป็นดังนั้น

ท่านทั้งหลายยังสละฉันไปสักการะเคารพนับถือบูชา

บุคคลอื่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

บุคคลเมื่ออนุเคราะห์พวกมิตรและพวกคนที่มีใจดี ย่อมให้

ประโยชน์เสื่อมไป ย่อมเป็นผู้มีจิตผูกพัน.

[๖๗๔] คำว่า ภัย ในอุเทศว่า เอตํ ภัยํ สนฺนฺเว เปกฺขมาโน ดังนี้ คือ
ชาติภัย

ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย

ภัยคือการติเตียนตน

ภัยคือการติเตียนผู้อื่น ภัยคืออาชญา ภัยคือทุจริต ภัยแต่คลื่น ภัยแต่จระเข้

ภัยแต่น้ำวน

ภัยแต่ปลาฉลาม ภัยแต่การแสวงหาเครื่องบำรุงชีพ ภัยแต่ความติเตียน

ภัยคือความครั่นคร้าม

ในบริษัท เหตุที่น่ากลัว ความเป็นผู้ครั้นคร้าม ความเป็นผู้มีชนลูกชนพอง
ความที่จิตหวาดเสียว
ความที่จิตสะดุ้ง.

ความสนิทสนม ในคำว่า สนุถเว มี ๒ อย่าง คือ
ความสนิทสนมด้วยอำนาจตักหนา ๑

ความสนิทสนมด้วยอำนาจทัญญู ๑. ฯลฯ
นี่ชื่อว่าความสนิทสนมด้วยอำนาจตักหนา. ฯลฯ นี่ชื่อว่า
ความสนิทสนมด้วยอำนาจทัญญู.

คำว่า เมื่อเห็นภยันี้ในความสนิทสนม ความว่า เมื่อเห็น เมื่อแลเห็น
เมื่อเพ่งดู

พิจารณาดู ซึ่งภยันี้ในความสนิทสนม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เมื่อเห็นภยันี้ในความสนิทสนม
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

บุคคลเมื่ออนุเคราะห์พวกมิตรและพวกที่มีใจดี ย่อมให้
ประโยชน์เสมอไป. ย่อมเป็นผู้มีจิตผูกพัน. บุคคลเมื่อเห็น
ภยันี้ในความสนิทสนม พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๖๗๕] พุ่มไม้ไฟใหญ่เที่ยวเกี่ยวข้องกัน ฉนใด ตักหนาในบุตร
และภรรยาทั้งหลาย กว้างขวางเกี่ยวข้องกัน ฉนนั้น. พระ-
ปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ขัดข้องเหมือนหน่อไม้ไฟ พึงเที่ยวไป
ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๗๖] พุ่มไม้ไฟ ท่านกล่าวว่า วโส ในอุเทศว่า วโส วิสาโลว ยถา
วิสตุโต

ดังนี้. ในพุ่มไม้ไฟมีหนามมาก รก ยุ่ง เกี่ยวกัน ข้องกัน คล้องกัน พันกัน
ฉนใด ตักหนา

ราคะ สาราคะ ความกระหึ่ม ความยินดี ความเพลิน
ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน

ความกำหนัดนักแห่งจิต ความปรารถนา ความหลง ความติดใจ
ความกำหนัด ความกำหนัดรอบ

ความข้อง ความจม ความห้วนไหว ความลวง ตัณหาอันให้สัตว์เกิด
ตัณหาอันให้เกี่ยวข้องไว้
กับทุกข ตัณหาอันเย็บไว้ ตัณหาดังชาย ตัณหาดังแม่น้ำ
ตัณหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ
ความเป็นผู้หลับ ตัณหาอันแผ่ไป ตัณหาอันให้อายุเสื่อมไป
ตัณหาอันเป็นเพื่อน ความตั้งไว้
ตัณหาอันนำไปในภพ ตัณหาดังป่า ตัณหาดังหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า
ความสนิทสนม ความรัก
ความเพ่ง ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ความเป็นผู้หวัง
ความหวังในรูป ความหวัง
ในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโณภูณัพพะ
ความหวังในลาภ
ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ความชอบ
ความชอบทั่วไป
ความชอบเฉพาะ กิริยาที่ชอบ ความเป็นผู้ชอบ ความโลภมาก
กิริยาที่โลภมาก ความเป็นผู้
โลภมาก ความที่ตัณหาห้วนไหว ความเป็นผู้ไม่ใคร่ดี
ความกำหนดในอธรรม ความกำหนด
ไม่สม่าเสมอ ความโลภไม่สม่าเสมอ ความใคร่ กิริยาที่ใคร่ ความปรารถนา
ความทะเยอทะยาน
ความปรารถนาดี กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ
ตัณหาในอรูปภพ
ตัณหาในความดับ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โณภูณัพพะตัณหา ธรรมตัณหา
กิเลสตัณหา ห่วงน้ำ กิเลสอันประกอบไว้ กิเลสอันร้อยไว้ ความถือมั่น ความกั้น
ความบัง
ความปิด ความผูก ความเศร้าหมอง ความนอนตาม ความกลุ่มรวม
ตัณหาดังเถาว์วัลย์
ความปรารถนาต่างๆ มูลแห่งทุกข เหตุแห่งทุกข แดนแห่งทุกข บ่วงมาร
เบ็ดมาร อำนาจมาร

ที่อยู่ของมาร เครื่องผูกของมาร แม่น้ำคือตัณหา ข่ายคือตัณหา
โซ่คือตัณหา ทะเลคือตัณหา

อภิขณา โลกะ อกุศลมูล ท่านกล่าวว่า เป็นตัณหาอันเกาะเกี่ยว
ฉันนั้นเหมือนกัน.

ตัณหาชื่อวิสตติกา ในคำว่า วิสตติกา นี้ เพราะอรรถว่าอะไร?
เพราะอรรถว่าแผ่ไป

ว่ากว้างขวาง ว่าซึมซาบไป ว่าครอบงำ ว่านำพิชไป ว่าให้กล่าวผิด
ว่ามีรากเป็นพิช ว่ามีผล

เป็นพิช ว่ามีการบริโภคนเป็นพิช.

อีกอย่างหนึ่ง ตัณหากว้างขวาง แผ่ไป ซึมซาบไป ในรูป เสียง กลิ่น รส
โณภูมัพพะ

สกุณ คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัย-

*เภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ รูปภพ อรูปภพ
สัญญาภพ อสัญญาภพ

แนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ
อดีต อนาคต ปัจจุบัน

รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ ในธรรมที่พึงรู้แจ้ง
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

... พุ่มไม้ไผ่ที่ใหญ่เกี่ยวข้องกัน ฉันใด.

[๖๗๗] ชื่อว่าบุตร ในอุเทศว่า ปุตุเตสฺ ทาเรสฺ จ ยา อเปกฺขา ดังนี้
บุตรมี

๔ จำพวก คือ บุตรที่เกิดแต่ตน ๑ บุตรที่เกิดในเขต ๑ บุตรที่เขาให้ ๑
บุตรที่อยู่ในสำนัก ๑.

ภรรยาท่านกล่าวว่า ทาระ. ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขณา โลกะ
อกุศลมูล ท่านกล่าวว่า

อเปกฺขา. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตัณหาในบุตรและภรรยาทั้งหลาย.

[๖๗๘] พุ่มไม้ไผ่ ท่านกล่าวว่า ไผ่ไผ่ ในอุเทศว่า วสฺสพฺปิโร
อสขฺชมาโน ดังนี้.

หน่อไม้อ่อนทั้งหลายในพุ่มไม้ไผ่ ไม่เกี่ยวข้อง ไม่ติด ไม่ขัด ไม่พัวพัน
ออกไป สละออกไป
พ้นไป ฉันทิ.

ความขัดข้องมี ๒ อย่าง คือ ความขัดข้องด้วยอำนาจตัณหา ๑
ความขัดข้องด้วยอำนาจ

ทิฐิ ๑. ฯลฯ นี่ชื่อว่าความขัดข้องด้วยอำนาจตัณหา ฯลฯ

นี่ชื่อว่าความขัดข้องด้วยอำนาจทิฐิ

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ละความขัดข้องด้วยอำนาจตัณหา

สละคืนความขัดข้องด้วยอำนาจ

ทิฐิเสียแล้ว เพราะเป็นผู้ละความขัดข้องด้วยอำนาจตัณหา

เพราะเป็นผู้สละคืนความขัดข้อง

ด้วยอำนาจทิฐิ. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่ข้องในรูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ ไม่

ข้อง ไม่ยึดถือ ไม่พัวพัน ในสกุณ คณะ อาวาส ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร
บิณฑบาต

เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภพ
รูปภพ

อรุณภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวหารภพ
จตุโวหารภพ ปัญจโว

การภพ อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ
และในธรรม

ที่พึงจะรู้แจ้ง ออกไป สลัดออกไป พ้นไป ไม่เกี่ยวข้อง

มีจิตอันทำให้มีเขตแดนอยู่ ฉันทิ

นั่นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ขัดข้องเหมือนหน่อไม้ไผ่

พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉันทิ. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่า

พุ่มไม้ไผ่ใหญ่เที่ยวเกี่ยวข้องกัน ฉันทิ ตัณหาในบุตรและภรรยา

ทั้งหลาย กว้างขวางเกี่ยวข้องกัน ฉันทิ. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

ไม่ขัดข้องเหมือนหน่อไม้ไผ่ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด

ฉันทิ.

[๖๗๙] มฤคในป่า อันเครื่องผูกอะไรมิได้ผูกไว้ ย่อมไปเพื่อหาอาหาร
ตามความประสงค์ จันใด นรชนที่เป็นวิญญู เมื่อเห็นธรรมอัน
ให้ถึงความเสรี พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๐] เนื้อ ๒ ชนิด คือ เนื้อทราย ๑ เนื้อสมัน ๑ ชื่อว่ามฤค
ในอุเทศว่า มิโค
อรุโหมหิ ยถา อพทุโธ เยนิจนํ คจฺจติ โคจฺราย ดังนี้.
เนื้อที่อาศัยอยู่ในป่า ปราศจากการระแวงภัยเดินไป
ปราศจากการระแวงภัยยืนอยู่
ปราศจากการระแวงภัยนั่งอยู่ ปราศจากการระแวงภัยนอนอยู่ จันใด.
สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรรณิกษุทั้งหลาย
เนื้อที่อาศัยป่า
เที่ยวไปในป่าใหญ่ ปราศจากรังเกียจเดินไป ปราศจากรังเกียจยืนอยู่
ปราศจากรังเกียจนอนอยู่.
ข้อนั้นเพราะเหตุไร? ดูกรรณิกษุทั้งหลาย
เพราะเนื้อนั้นมีได้ไปในทางของพราน จันใด. ดูก
กษุทั้งหลาย กษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน
มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและ
สุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ดูกรรณิกษุทั้งหลาย กษุนี้เรากล่าวว่า
ได้ทำให้เป็นผู้บอด กำจัดมาให้
เป็นผู้ไม่มีทาง ไปแล้วสู่สถานที่ที่มารผู้ลามกมองหาไม่เห็น.
อีกประการหนึ่ง กษุบรรลุนุติยาน อันมีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรม
เอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป
มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ... ไปแล้ว
สู่สถานที่ที่มารผู้ลามกมองหาไม่เห็น.
อีกประการหนึ่ง กษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป
บรรลุนุติยานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า
ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ...
ไปแล้วสู่สถานที่ที่มารมองหาไม่เห็น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจุดตถกามาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข
เพราะละสุขละทุกข์และ
ดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ...
ไปแล้วสู่สถานที่ที่มารู้ลามก
มองหาไม่เห็น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิมสัญญา
เพราะไม่มนสิการ
ถึงนันทตสัญญา โดยประการทั้งปวง
บรรลุอากาศาณัญจายตนกามานด้วยมนสิการว่า อากาศหา
ที่สุดมิได้ ... ไปแล้วสู่สถานที่ที่มารมองหาไม่เห็น.

อีกประการหนึ่ง
ภิกษุล่วงอากาศาณัญจายตนกามานโดยประการทั้งปวงแล้ว บรรลุวิญญา-
*ณัญจายตนกามานด้วยมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้
ล่วงวิญญาณัญจายตนกามานโดยประการทั้ง
ปวงแล้ว บรรลุอาภิกขัญญายตนกามานด้วยมนสิการว่า อะไรๆ
น้อยหนึ่งมิได้มี ล่วงอาภิกขัญญ-
*ายตนกามานโดยประการทั้งปวงแล้ว
บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนกามานด้วยมนสิการว่า นี่สงบ
นี่ประณีต ล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนกามานโดยประการทั้งปวงแล้ว
บรรลุสัญญาเวทิตนโรธอยู่.
และอาสวะทั้งหลายของเธอสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุนี้เรากล่าวว่า
ได้ทำให้เป็นผู้บอด กำจัดมารให้เป็นผู้ไม่มีทาง
ไปแล้วสู่สถานที่ที่มารมองหาไม่เห็น. ภิกษุ
นั้นข้ามตณหาอันเกี่ยวข้องในโลกแล้ว
เป็นผู้ปราศจากการระแวงภัยเดินไป. ปราศจากการระแวง
ภัยยืนอยู่ ปราศจากการระแวงภัยนั่งอยู่ ปราศจากการระแวงภัยนอนอยู่.
ข้อนั้นเพราะเหตุไร?
เพราะภิกษุไม่อยู่ในทางของมารผู้ลามก ฉะนั้นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เนื้อในป่า

อันเครื่องผูกอะไรๆ ไม่ผูกแล้ว ย่อมไปเพื่อหาอาหารตามความประสงค์ฉันใด.

[๖๘๑] คำว่า วิญญู ในอุเทศว่า วิญฺญู นโร เสริต เปกขมานโน ดังนี้
ความว่า

ผู้รู้แจ้ง เป็นบัณฑิตผู้มีปัญญา มีปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ มีญาณ
มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาเครื่อง
ทำลายกิเลส.

คำว่า นรชน ได้แก่สัตว์ มานพ โปสชน บุคคล ชีวชน ชาทุชน
ชั้นตุนชน อินท-

*คฺุชน (ชนผู้ดำเนินโดยกรรมใหญ่) มนุชะ. ชื่อว่า เสรี ได้แก่เสรี ๒ อย่าง
คือ ธรรมเสรี ๑

บุคคลเสรี ๑.

ธรรมเสรีเป็นไฉน? สติปัญฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์
๕ พละ ๕

โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ชื่อว่าธรรมเสรี.

บุคคลเสรีเป็นไฉน? บุคคลใดประกอบด้วยเสรีธรรมนี้
บุคคลนั้นท่านกล่าวว่า บุคคล
เสรี.

คำว่า นรชนที่เป็นวิญญู เมื่อเห็นธรรมอันถึงความเป็นเสรี ความว่า
นรชนที่เป็น

วิญญู เมื่อเห็น เมื่อตรวจดู เมื่อเพ่งดู เมื่อพิจารณาดู
ซึ่งธรรมอันถึงความเป็นเสรี เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชนที่เป็นวิญญู เมื่อเห็นธรรมอันถึงความเป็นเสรี
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

มฤคในป่า อันเครื่องผูกอะไรมิได้ผูกแล้ว ย่อมไปเพื่อหาอาหาร
ตามความประสงค์ ฉันใด นรชนที่เป็นวิญญู เมื่อเห็นธรรมอัน
ให้ถึงความเป็นเสรี พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๒] ในท่ามกลางสหาย จำต้องมีการปรึกษาทั้งในที่อยู่ ที่ยืน ที่เดิน
และที่เที่ยวไป. บุคคลผู้เห็นการบรรพชาอันให้ถึงความเป็นเสรี

ที่พวกคนชั่วไม่ปรารถนา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๓] การไปสบาย การมาสบาย ...

การปราศรัยสบายกับบุคคลเหล่าใด บุคคลเหล่าใด

ท่านกล่าวว่า สหาย ในอุเทศว่า อามนุตนา โหติ สหายมชฺเฌ วาเส ฐาเน
คมเน จาริกาย

ดังนี้.

คำว่า ในท่ามกลางสหาย จำต้องมีการปรึกษาทั้งในที่อยู่ ที่ยืน ที่เดิน
และที่เที่ยวไป.

ความว่า ในท่ามกลางสหาย จำต้องมีการปรึกษาประโยชน์ตน

การปรึกษาประโยชน์ผู้อื่น การ

ปรึกษาประโยชน์ทั้งสองฝ่าย การปรึกษาประโยชน์ปัจจุบัน

การปรึกษาประโยชน์ภายหน้า การ

ปรึกษาปรมาตมประโยชน์ แม้ในที่อยู่ แม้ในที่ยืน แม้ในที่เดิน

แม้ในที่เที่ยวไป เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ในท่ามกลางสหาย จำต้องมีการปรึกษาทั้งในที่อยู่ ที่ยืน ที่เดิน
และที่เที่ยวไป.

[๖๘๔] คำว่า บุคคลเมื่อเห็นบรรพชาอันให้ถึงความเป็นเสรี

ที่พวกคนชั่วไม่ปรารถนา

ความว่า สิ่งนี้ คือ การครองผ้ากาสายะที่เป็นบริวาร อันพวกคนพาล คือ
พวกเดียรถีย์และ

สาวกของเดียรถีย์ ผู้เป็นอัสตบุรุษ ไม่ปรารถนา. สิ่งนี้ คือ

การครองผ้ากาสายะที่เป็นบริวาร

อันบัณฑิต คือ พระพุทธเจ้า

สาวกของพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เป็นสัสตบุรุษ

ปรารถนาแล้ว.

ชื่อว่า เสรี ได้แก่เสรี ๒ อย่าง คือ ธรรมเสรี ๑ บุคคลเสรี ๑.

ธรรมเสรีเป็นไฉน? สติปัญญา ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘.

นี้ชื่อว่าธรรมเสรี.

บุคคลเสรีเป็นไฉน? บุคคลใดประกอบแล้วด้วยธรรมเสรีนี้ บุคคลนั้น
ท่านกล่าวว่า

บุคคลเสรี.

คำว่า บุคคลเมื่อเห็นบรรพชาอันให้ถึงความเป็นเสรี
ที่พวกคนชั่วไม่ปรารถนา ความว่า
บุคคลเมื่อเห็น เมื่อตรวจดู เมื่อเพ่งดู เมื่อพิจารณา
ซึ่งบรรพชาอันให้ถึงความเป็นเสรี เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลเมื่อเห็นบรรพชาอันให้ถึงความเป็นเสรี
ที่พวกคนชั่วไม่ปรารถนา พึง
เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ในท่ามกลางสหาย จำต้องมีการปรึกษาทั้งในที่อยู่ ที่ยืน ที่เดิน
และที่เที่ยวไป. บุคคลผู้เห็นการบรรพชาอันให้ถึงเป็นเสรี ที่
พวกคนชั่วไม่ปรารถนา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๕] การเล่น ความยินดี มีอยู่ในท่ามกลางแห่งสหาย แต่ความรัก
ในบุตรทั้งหลายมีมาก. บุคคลเมื่อเกลียดความพลัดพรากจากของ
ที่รัก พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๖] ชื่อว่า การเล่น ในอุเทศว่า ชีขุทา รติ โหติ สหายมชฺเฌ ดังนี้
ได้แก่

การเล่น ๒ อย่าง คือ การเล่นทางกาย ๑ การเล่นทางวาจา ๑.

การเล่นทางกายเป็นไฉน? ชนทั้งหลายเล่นข้างบ้าง เล่นม้าบ้าง
เล่นรถบ้าง เล่นธนู
บ้าง เล่นหมากรุกบ้าง เล่นสะกาบ้าง เล่นหมากเก็บบ้าง เล่นชิงนางบ้าง
เล่นหมากไหวบ้าง
เล่นโยนบ่วงบ้าง เล่นไม้หึ่งบ้าง เล่นฟาดให้เป็นรูปต่างๆ บ้าง เล่นตีคลีบ้าง
เล่นเป่าใบไม้บ้าง
เล่นไถน้อยๆ บ้าง เล่นหกคะเมนบ้าง เล่นกังหันบ้าง เล่นตวงทรายบ้าง
เล่นรถน้อยๆ บ้าง
เล่นธนูน้อยๆ บ้าง เล่นเขียนทายกันบ้าง เล่นทายใจกันบ้าง
เล่นเลียนคนพิการบ้าง. นี้ชื่อว่า
การเล่นทางกาย.

การเล่นทางวาจาเป็นไฉน? เล่นตีกลองด้วยปาก เล่นร่วกลองด้วยปาก
เล่นแกว่ง

บั่นท้าวด้วยปาก เล่นผิวปาก เล่นเป่าปาก เล่นตีตะโพนด้วยปาก
เล่นร้องรำ เล่นโห่ร้อง

เล่นขับเพลง เล่นหัวเราะ. นี่ชื่อว่าการเล่นทางวาจา.

คำว่า ความยินดี ในคำว่า รติ นั้น เป็นเครื่องกล่าวถึงความกระสัน.
การไปสบาย

การมาสบาย ... การปราศรัยสบาย กับบุคคลเหล่าใด
บุคคลเหล่านั้นท่านกล่าวว่า สหาย ใน
อุเทศว่า สหายมชฺฌเม ดังนี้.

คำว่า การเล่น ความยินดี มีอยู่ในท่ามกลางสหาย ความว่า การเล่น
และความยินดี

ย่อมมีในท่ามกลางสหาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า การเล่น ความยินดี
มีอยู่ในท่ามกลางสหาย.

[๖๘๗] ชื่อว่า บุตร ในอุเทศว่า ปุตุเตสุ จ วิปลํ โหติ เปมํ ดังนี้
ได้แก่บุตร

๔ จำพวก คือ บุตรที่เกิดแต่ตน ๑ บุตรที่เกิดในเขต ๑ บุตรที่เขาให้ ๑
บุตรที่อยู่ในสำนัก ๑.

คำว่า แต่ความรักในบุตรทั้งหลายมีมาก ความว่า
ความรักในบุตรทั้งหลายมีประมาณยิ่ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แต่ความรักในบุตรทั้งหลายมีมาก.

[๖๘๘] ของที่รัก ในอุเทศว่า ปิยวิปปโยคํ วิชิตฺตจฺจนฺมาโน ดังนี้ มี ๒ อย่าง
คือ

สัตว์อันเป็นที่รัก ๑ สังฆารอันเป็นที่รัก ๑.

สัตว์อันเป็นที่รักเป็นไฉน? ชนเหล่าใดมีอยู่ในโลกนี้ เป็นมารดาที่ดี
บิดาที่ดี พี่น้อง

ชายที่ดี พี่น้องหญิงที่ดี บุตรที่ดี ธิดาที่ดี มิตรที่ดี พวกพ้องที่ดี ญาติที่ดี
สาโลहितที่ดี เป็น

ผู้หวังประโยชน์ หวังความเกื้อกูล หวังความสบาย หวังความปลอดภัย
จากโยคกิเลสแก่

บุคคลนั้น คนเหล่านั้น เชื่อว่าสัตว์อันเป็นที่รัก.

สังขารอันเป็นที่รักเป็นไฉน? รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ส่วนที่ชอบใจ.

สิ่งเหล่านี้ เชื่อว่าสังขารอันเป็นที่รัก.

คำว่า เมื่อเกลียดความพลัดพรากจากของที่รัก ความว่า เมื่อเกลียด
เมื่ออึดอัด เมื่อเบื่อ

ซึ่งความพลัดพรากจากของที่รัก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เมื่อเกลียดความพลัดพรากจากของที่รัก

พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

การเล่น ความยินดี มีอยู่ในท่ามกลางแห่งสหาย. แต่
ความรักในบุตรทั้งหลายมีมาก. บุคคลเมื่อเกลียดความพลัด-
พรากจากของที่รัก พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๘๙] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น มีปกติอยู่ตามสบายในทิศ ๔
ไม่มีความขัดเคือง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ครบงำ
อันตรายทั้งหลาย ไม่มีความหวาดเสียว พึงเที่ยวไปผู้เดียว
เหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๙๐] คำว่า มีปกติอยู่ตามสบายในทิศ ๔ ในอุเทศว่า จาตุหิโต
อปปุณฺโณ จ โหติ

ดังนี้ ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่
ทิศที่สอง

ทิศที่สาม ทิศที่สี่ ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
มีใจ

ประกอบด้วยเมตตา เป็นจิตกว้างขวาง ถึงความเป็นใหญ่
มีสัตว์หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร

ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปตลอดโลก ห้วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน
มีใจประกอบด้วย

กรุณา ... มีใจประกอบด้วยมุทิตา ... มีใจประกอบด้วยอุเบกขา
แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่

สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง
เบื้องขวาง มีใจ

ประกอบด้วยอุเบกขา เป็นจิตกว้างขวาง ถึงความเป็นใหญ่
มีสัตว์หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร

ไม่มีความเบียดเบียนแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน.

คำว่า มีปกติอยู่ตามสบายในทิศ ๔ ไม่มีความขัดเคือง ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

นั้น เพราะเป็นผู้เจริญเมตตา
จึงไม่มีความเกลียดชังสัตว์ทั้งหลายในทิศตะวันออก ในทิศตะวันตก
ในทิศใต้ ในทิศเหนือ ในทิศอาคเนย์ ในทิศหรดี ในทิศพายัพ
ในทิศอีสาน ในทิศ
เบื้องต่ำ ในทิศเบื้องบน ในทิศใหญ่ ในทิศน้อย เพราะเป็นผู้เจริญกรุณา
เพราะเป็นผู้เจริญ

มูหิตา เพราะเป็นผู้เจริญอุเบกขา
จึงไม่มีความเกลียดชังสัตว์ทั้งหลายในทิศตะวันออก ฯลฯ
ในทิศน้อย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีปกติอยู่ตามสบายในทิศ ๔ ไม่มี
ความขัดเคือง.

[๖๙๑] คำว่า ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้
สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้
ทั้งกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีความได้ และไม่ถึง
ความแสวงหาผิด อันไม่สมควรเพราะเหตุแห่งจีวร เมื่อไม่ได้จีวรก็ไม่สะดุ้ง
(ไม่ชวนชวาย) เมื่อได้
จีวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลงใหล ไม่พัวพัน มีปกติเห็นโทษ
มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกบริโภค
ทั้งไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น เพราะความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้นั้น.
ก็พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ใดเป็นผู้ชยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้สึกตัว มีสติอยู่ ในจีวรสันโดษนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธ-

*เจ้านี้ ท่านกล่าวว่า ดำรงอยู่ในวงศ์ของพระอริยะ ที่ทราบกันว่า
เป็นวงศ์เลิศอันมีมาแต่โบราณ
สมัย. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้
... เป็นผู้สันโดษ
ด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ...
เป็นผู้สันโดษด้วยคิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหารตามมีตามได้ ทั้งกล่าว
สรรเสริญความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหารตามมีตามได้
และไม่ถึงความแสวงหาผิด
อันไม่สมควรเพราะเหตุแห่งคิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหาร
เมื่อไม่ได้คิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหารก็ไม่สะดุ้ง
เมื่อได้คิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหารก็เป็นผู้ไม่ติดใจ ไม่หลงใหล ไม่พัวพัน
มีปกติเห็นโทษ มีปัญญา
เป็นเครื่องสลัดออกบริโภค ทั้งไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น
เพราะความสันโดษด้วยคิลานปัจฉัจจะเภสัช-
*บริหารตามมีตามได้นั้น. ก็พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าใดเป็นผู้ขยัน
ไม่เกียจคร้าน มีความรู้สึกตัว
มีสติอยู่ ในคิลานปัจฉัจจะเภสัชบริหารสันโดษนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ท่านกล่าวว่าดำรง
อยู่ในวงศ์ของพระอริยะ ที่ทราบกันว่าเป็นวงศ์เลิศ อันมีมาแต่โบราณสมัย
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ยินดีด้วยปัจฉัจจะตามมีตามได้.

[๖๙๒] ชื่อว่า อันตราย ในอุเทศว่า ปริสุตยานํ สหิตา อณุมภี ดังนี้
ได้แก่

อันตราย ๒ อย่าง คือ อันตรายปรากฏ ๑ อันตรายปกปิด ๑.

อันตรายปรากฏเป็นไฉน? ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว
หมาป่า

โค กระบือ ช้าง งู แมลงป่อง ตะขาบ พวงโจร

พวกคนที่ทำกรรมแล้วหรือที่ยังไม่ได้ทำกรรม

โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน
โรคใจ โรคเรอ

โรคมองคร่อ โรคร้อนใน โรคผอม โรคในท้อง โรคลมวิงเวียน โรคลงแดง
โรคจุกเสียด

โรคลงท้อง โรคเรื้อน ฝี โรคกลาก โรคหืด โรคลมบ้าหมู หิดด้าน หิดเปื่อย
โรคคัน

ขี้เรื้อนขาว โรคคุดทะราด โรคลักปิดลักเปิด โรคดี โรคเบาหวาน
โรคริดสีดวง โรคต่อมแดง

บานทะโรค อาพาธเกิดแต่ดี อาพาธเกิดแต่เสมหะ อาพาธเกิดแต่ลม
อาพาธมีดีเป็นต้น

ประชุมกัน อาพาธเกิดเพราะฤดูแปรไป

อาพาธเกิดเพราะเปลี่ยนอิริยาบถไม่เท่ากัน อาพาธเกิด

เพราะความเพียร อาพาธเกิดเพราะผลกรรม ความหนาว ความร้อน
ความหิว ความกระหาย

ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ หรือว่าสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด
และสัตว์เลื้อยคลาน.

อันตรายเหล่านี้ท่านกล่าวว่า อันตรายปรากฏ.

อันตรายปกปิดเป็นไฉน? กายทุจริต วลีทุจริต มโนทุจริต

กามฉันทนิเวรณ พยาบาท

นิเวรณ ถินมิทนิเวรณ อุทธัจจกุกกุกจนิเวรณ วิชิกิจฉานนิเวรณ ราคะ โทสะ
โมหะ

ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา
ความตระหนี่ ความหลง

ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นท่าน
ความเมา ความ

ประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง
ความเร่าร้อนทั้งปวง ความ

เดือดร้อนทั้งปวง อกุศลาสังขารทั้งปวง. อันตรายเหล่านี้ท่านกล่าวว่า
อันตรายปกปิด.

อันตรายชื่อว่า ปริสุสยา เพราะอรรถว่าอะไร? อรรถว่าครอบงำ.
ว่าเป็นไปเพื่อ

ความเสื่อม. ว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอยู่อาศัยในอัทธานั้น.

ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่าครอบงำอย่างไร?

อันตรายเหล่านั้นย่อมครอบงำ ย่อมทับ

ย่อมท่วมทับ ย่อมเบียดเบียนบุคคลนั้น. ชื่อว่าอันตราย
เพราะอรรถว่าครอบงำอย่างนี้.

ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่าเป็นไปเพื่อความเสื่อมอย่างไร?

อันตรายเหล่านั้น ย่อม

เป็นไปเพื่ออันตราย เพื่อความเสื่อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อ

อันตราย เพื่อความเสื่อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านี้?

อันตรายเหล่านั้นย่อมเป็นไปเพื่อ

อันตราย เพื่อความเสื่อมแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ ความปฏิบัติชอบ

ความปฏิบัติสมควร

ความปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์

ความปฏิบัติโดยสมควรแก่ธรรม

ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย

ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ความเป็น

ผู้รู้จักประมาณในโภชนะ การประกอบความเพียร สติสัมปชัญญะ

ความหมั่นในการเจริญ

สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗

อริยมรรคมี

องค์ ๘. ชื่อว่าอันตรายเพราะอรรถว่าเป็นไปเพื่อความเสื่อมอย่างนี้.

ชื่อว่าอันตราย

เพราะอรรถว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ในอัตภาพนั้นอย่างไร? อกุศล

ธรรมอันลามกเหล่านั้น อาศัยอัตภาพ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น.

เหล่าสัตว์ผู้อาศัยโพรง ย่อม

อยู่ในโพรง เหล่าสัตว์ผู้อาศัยน้ำ ย่อมอยู่ในน้ำ เหล่าสัตว์ผู้อาศัยป่า

ย่อมอยู่ในป่า เหล่าสัตว์

ที่อาศัยต้นไม้ ย่อมอยู่ที่ต้นไม้ฉันใด อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้น

อาศัยอัตภาพ ย่อมเกิดขึ้น

ในอรรถภาพ ฉะนั้นเหมือนกัน. ชื่อว่าอันตราย
เพราะอรรถว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ใน
อรรถภาพอย่างนี้.

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ร่วม
กับภิกษุที่เป็นอันเตวาสิก ผู้อยู่ร่วมกับภิกษุที่เป็นอาจารย์
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ไม่ผาสุก. ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ร่วมกับภิกษุที่เป็นอันเตวาสิก
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ไม่ผาสุกอย่างไร? ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย เพราะเห็นรูปด้วยตา อกุศลธรรมอันลามกเหล่าใด
ที่ดำริด้วยความระลึกถึงอันเกื้อกูล
แก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในศาสนานี้ อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้น
ย่อมอยู่ ย่อมชาน
ไปภายในจิตของภิกษุนั้น เพราะเหตุดังนี้ นั่น ภิกษุนั้นเราจึงกล่าวว่า
ผู้อยู่ร่วมกับภิกษุที่เป็น
อันเตวาสิก. อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้นย่อมปกครองภิกษุนั้น
เพราะเหตุดังนี้ นั่น ภิกษุนั้น
เราจึงกล่าวว่า ผู้อยู่ร่วมกับภิกษุที่เป็นอาจารย์.

อีกประการหนึ่ง เพราะฟังเสียงด้วยหู เพราะดมกลิ่นด้วยจมูก
เพราะลิ้มรสด้วยลิ้น

เพราะถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย เพราะรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ
อกุศลธรรมอันลามกเหล่าใด ที่ดำริ

ด้วยความระลึก อันเกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ
อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้น

ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในจิตของภิกษุนั้น. เพราะเหตุดังนี้ นั่น
ภิกษุนั้นเราจึงกล่าวว่า ผู้อยู่

ร่วมกับภิกษุที่เป็นอันเตวาสิก. อกุศลธรรมอันลามกเหล่านั้น
ย่อมปกครองภิกษุนั้น เพราะเหตุ

ดังนี้ นั่น ภิกษุนั้นเราจึงกล่าวว่า ผู้อยู่ร่วมกับภิกษุที่เป็นอาจารย์.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ร่วม

กับกิเลสที่เป็นอันเตवासิก

ผู้อยู่ร่วมกับกิเลสที่เป็นอาจารย์ย่อมอยู่เป็นทุกข์ไม่ผาสุกอย่างนี้แล.

ชื่อว่าอันตราย

เพราะอรรถว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ในอัตภาพนั้นแม้อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธรูปที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓

ประการนี้ เป็นมลทินในระหว่าง เป็นไฟริในระหว่าง เป็นศัตรูในระหว่าง
เป็นผู้ฆ่าในระหว่าง

เป็นข้าศึกในระหว่าง. ๓ ประการเป็นไฉน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย

โลภะเป็นมลทินในระหว่าง เป็น

ไฟริในระหว่าง เป็นศัตรูในระหว่าง เป็นผู้ฆ่าในระหว่าง

เป็นข้าศึกในระหว่าง. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

โทสะ ฯลฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย โมหะเป็นมลทินในระหว่าง

เป็นไฟริในระหว่าง เป็นศัตรูใน

ระหว่าง เป็นข้าศึกในระหว่าง. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล
เป็นมลทินในระหว่าง

เป็นไฟริในระหว่าง เป็นศัตรูในระหว่าง เป็นผู้ฆ่าในระหว่าง

เป็นข้าศึกในระหว่าง.

โลภะยังโทษอันไม่เป็นประโยชน์ให้เกิด. โลภะยังจิตให้กำเริบ.

ภยันเกิดภายในจิต. คนพาลย่อมไม่รู้สึกรู้ถึงภยันนั้น. คนโลภย่อม

ไม่รู้จักรรรถ. คนโลภย่อมไม่เห็นธรรม. โลภะย่อมครอบงำนรชน

ในขณะใด ความมิดดีย่อมมีในขณะนั้น. โทสะยังโทษอัน

ไม่เป็นประโยชน์ให้เกิด. โทสะยังจิตให้กำเริบ. ภยันเกิดภายในจิต

คนพาลย่อมไม่รู้สึกรู้ถึงภยันนั้น. คนโกรธย่อมไม่รู้จักรรรถ. คน

โกรธย่อมไม่เห็นธรรม. โทสะย่อมครอบงำนรชนในขณะใด

ความมิดดีย่อมมีในขณะนั้น. โมหะยังโทษอันไม่เป็นประโยชน์

ให้เกิด. โมหะยังจิตให้กำเริบ. ภยันเกิดภายในจิต. คนพาลย่อม

ไม่รู้สึกรู้ถึงภยันนั้น. คนหลงย่อมไม่รู้จักรรรถ. คนหลงย่อมไม่เห็น

ธรรม. โมหะย่อมครอบงำนรชนในขณะใด ความมิดดีย่อมมี

ในขณะนั้น.

ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่า
อกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ในอัตภาพนั้นแม้อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธรูปที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
ดูกรมหาบพิตร ธรรมอัน

กระทำอันตราย ๓ ประการแล เมื่อเกิดในภายใน
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ

ทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก. ธรรมอันกระทำอันตราย ๓ ประการเป็นไฉน?
ดูกรมหาบพิตร ธรรม

อันกระทำอันตราย คือ โลภะแล เมื่อเกิดขึ้นในภายใน
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์

เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เพื่อความไม่ผาสุก. ดูกรมหาบพิตร
ธรรมอันกระทำอันตราย คือ โทสะแล ฯลฯ.

ดูกรมหาบพิตร ธรรมอันกระทำอันตราย คือ โมหะแล
เมื่อเกิดขึ้นในภายใน ย่อมเกิดขึ้นเพื่อ

ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก. ดูกรมหาบพิตร
ธรรมอันกระทำ

อันตราย ๓ ประการนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในภายใน
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ

ทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก.

โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นในตน ย่อมเบียดเบียนบุรุษ

ผู้มีจิตลามก เหมือนขุยของตนเบียดเบียนไม้ไผ่ ฉะนั้น.

ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ในอัตภาพนั้น
แม้อย่างนี้.

และสมจริงตามพระพุทธรูปที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะ โทสะ โมหะ ความไม่ยินดี ความยินดี ความเป็นผู้

ชนลูกชนพอง มีอัตภาพนี้เป็นเหตุ เกิดแต่อัตภาพนี้ ความตริภ

ในใจตั้งขึ้นแต่อัตภาพนี้ ย่อมผูกสัตว์ไว้ เหมือนพวกเด็กๆ ผูก

กาไว้ ฉะนั้น.

ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่าอกุศลธรรมทั้งหลายอาศัยอยู่ในอัตภาพนั้น
แม้อย่างนี้.

คำว่า ครอบงำอันตรายทั้งหลาย ความว่า ครอบงำ คือ ไม่ยินดี
ทวมทับ ปีบคั้น

กำจัด ซึ่งอันตรายทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ครอบงำอันตรายทั้งหลาย.

คำว่า ผู้ไม่มีความหวาดเสียว ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ไม่ขลาด ไม่มีความ
หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี เป็นผู้ละความกลัวความขลาดแล้ว
ปราศจากความเป็นผู้ขนลุก
ขนพองอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ครอบงำอันตรายทั้งหลาย
ไม่มีความหวาดเสียว พึงเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
จึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น มีปกติอยู่ตามสบายในทิศ ๔ ไม่มี
ความขัดเคือง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ครอบงำอันตราย
ทั้งหลาย ไม่มีความหวาดเสียว พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือน
นอแรด ฉะนั้น.

[๖๙๓] แม้บรรพชิตพวกหนึ่ง และพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นผู้อัน
คนอื่นสงเคราะห์ยาก. บุคคลพึงเป็นผู้มีความชวนชวายน้อยใน
ผู้อื่นและบุตรทั้งหลาย พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๙๔] คำว่า แม้บรรพชิตพวกหนึ่ง ... เป็นผู้อันคนอื่นสงเคราะห์ยาก
ความว่า แม้

บรรพชิตบางพวกในศาสนานี้ เมื่อคนอื่นให้เกียรติ ให้อุเทศกิตติ
ให้ปริจฉากิตติ ให้ฉัฏฐกิตติ

ให้บาตรกิตติ ให้ภาชนะที่ทำด้วยโลหะกิตติ ให้ธัมมกรกิตติ ให้ผ้ากรองน้ำกิตติ
ให้ลูกदानกิตติ ให้

รองเท้ากิตติ ให้ประคดเอวกิตติ ย่อมไม่ฟัง ไม่ตั้งโสตลงสดับ ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้
เป็นผู้ไม่ฟัง

ไม่ทำตามคำ เป็นผู้ประพฤติหยาบ เบือนหน้าไปโดยอาการอื่น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แม้

บรรพชิตพวกหนึ่ง ... เป็นผู้อันคนอื่นสงเคราะห์ยาก.

[๖๙๕] คำว่า และพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ความว่า
แม้คฤหัสถ์บางพวกในโลกนี้
เมื่อคนอื่นให้ช่างกัฏฐิ ให้รกกัฏฐิ ให้นากัฏฐิ ให้ที่ดินกัฏฐิ ให้เงินกัฏฐิ ให้ทองกัฏฐิ
ให้บ้านกัฏฐิ
ให้นครกัฏฐิ ให้ชนบทกัฏฐิ ย่อมไม่ฟัง ไม่ตั้งโสตลงสดับ ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้
เป็นผู้ไม่ฟัง ไม่ทำ
ตามคำ เป็นผู้ประพฤตินิยบ ย่อมเบือนหน้าไปโดยอาการอื่น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า และ
พวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน.

[๖๙๖] ชนทั้งปวงยกตนเสีย ท่านกล่าวในอรรถนี้ว่า
พึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย
ในผู้อื่นและบุตรทั้งหลาย.
คำว่า พึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยในผู้อื่นและบุตรทั้งหลาย
ความว่า พึงเป็นผู้มีความ
ขวนขวายน้อย คือ พึงเป็นผู้ไม่ใส่ใจ พึงเป็นผู้ไม่ห่วงใย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พึงเป็นผู้มี
ความขวนขวายน้อยในผู้อื่นและบุตรทั้งหลาย
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะ
เหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าท่านนั้น จึงกล่าวว่า

แม้บรรพชิตพวกหนึ่ง และพวกคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นผู้อัน
คนอื่นสงเคราะห์ยาก, บุคคลพึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยใน
ผู้อื่นและบุตรทั้งหลาย พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๖๙๗] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นวิรชน ปลงเสียแล้วซึ่งเครื่องหมาย
แห่งคฤหัสถ์ ตัดเครื่องผูกของคฤหัสถ์แล้ว เหมือนต้นทองหลาง
มีใบร่วงหล่นแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น,

[๖๙๘] ผม หนวด ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่องแต่งตัว
เครื่องประดับ
ผ้า ผ้าห่ม ผ้าโพก เครื่องอบ เครื่องนวด เครื่องอาบน้ำ เครื่องตัด คันฉ่อง
เครื่องหยอดตา

ดอกไม้ เครื่องไถหา เครื่องพัดหน้า เครื่องทาปาก เครื่องประดับมือ
เครื่องถักมวยผม ไม้เท้า

กลอง ดาบ รม รองเท้า กรอบหน้า ดาบเพชร (หรือเครื่องประดับข้อมือ)
พัดขนสัตว์

ผ้าขาว ผ้าชายยาว ดังนี้เป็นตัวอย่าง ท่านกล่าวว่า
เครื่องหมายแห่งคฤหัสถ์ ในอุเทศว่า
ไวโรปยิตวา คิหิพยุชนานิ ดังนี้.

คำว่า ปลงเสียแล้วซึ่งเครื่องหมายแห่งคฤหัสถ์ ความว่า ปลงเสียแล้ว
คือ วางแล้ว

ทิ้งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปลงเสียแล้วซึ่งเครื่องหมายแห่งคฤหัสถ์.

[๖๙๙] คำว่า เหมือนต้นทองกลางมีใบร่วงหล่นแล้ว ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

นั้น ตัดเครื่องหมายคฤหัสถ์ให้ตกไปแล้ว
เหมือนต้นทองกลางมีใบเหลืองร่วงหล่นไปแล้วฉะนั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เหมือนต้นทองกลางมีใบร่วงหล่นไปแล้ว.

[๗๐๐] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าปวโรช ในอุเทศว่า เณตวาน
ธีโร คิหิพนุณานิ

ดังนี้ เพราะอรรถว่า มีความเพียร ว่าผู้อาจ ว่าผู้องอาจ ว่าผู้สามารถ
ว่าผู้แก้แล้วกล้า ผู้ก้าวหน้า

ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี ผู้ละความกลัว
ความขลาดแล้ว ผู้ปราศจาก
ชนลูกชนพอง.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ท่านเว้นแล้วจากความชั่วทั้งปวง
ในโลกนี้แหละ ล่วงพ้นทุกข์ในนรกเสียแล้ว อยู่ด้วย
ความเพียร มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ท่านกล่าวว่า
เป็นปวโรช ผู้คงที่ มีจิตเที่ยง.

บุตร ทาสี ทาส แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา นาค ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน
นิคม ราชธานี แวนแคว้น ชนบท ฉาง คลัง
และวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดทุกชนิด
ท่านกล่าวว่า เครื่องผูกแห่งคฤหัสถ์.

คำว่า เป็นวีรชน ... ตัดเครื่องผูกแห่งคฤหัสถ์แล้ว ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

เป็นวีรชน ตัด ตัดขาด ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี
ซึ่งเครื่องผูกแห่งคฤหัสถ์

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นวีรชน ... ตัดเครื่องผูกแห่งคฤหัสถ์แล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นวีรชน ปลงเสียแล้วซึ่งเครื่องหมาย
แห่งคฤหัสถ์ ตัดเครื่องผูกของคฤหัสถ์แล้ว เหมือนต้น
ทองหลางมีใบร่วงหล่นแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๗๐๑] ถ้าพึงได้สหายผู้มีปัญญา ผู้เที่ยวไปด้วยกัน มีปกติอยู่ด้วย
กรรมดี เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงแล้ว พึง-
ปลื้มใจ มีสติเที่ยวไปกับสหายนั้น.

[๗๐๒] คำว่า ถ้าพึงได้สหายผู้มีปัญญา ความว่า ถ้าพึงได้ คือ
พึงได้เฉพาะ

พึงประสบ พึงพบ ซึ่งสหายผู้มีปัญญา คือ เป็นบัณฑิต มีความรู้
มีความตรัสรู้ มีญาณ

มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถึงพึงได้สหายผู้มีปัญญา.

[๗๐๓] คำว่า เที่ยวไปด้วยกัน ในอุเทศว่า สหุจิร สาธุวิหารี ธีร ดังนี้
ความว่า

เที่ยวไปร่วมกัน.

คำว่า มีปกติอยู่ด้วยกรรมดี ความว่า อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วยปฐมฌาน
แม้ด้วยหุตติยฌาน

แม้ด้วยตติยฌาน แม้ด้วยจตุตถฌาน อยู่ด้วยกรรมดี
แม้ด้วยเมตตาเจโตวิมุตติ แม้ด้วยกรุณา-

*เจโตวิมุตติ แม้ด้วยมูหิตาเจโตวิมุตติ แม้ด้วยอุเบกขาเจโตวิมุตติ
อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วยอาวาสานัญญ-

*จายตนสมาบัติ แม้ด้วยวิญญาณัญจายตนสมาบัติ
แม้ด้วยอาภิกญัจญายตนสมาบัติ แม้ด้วย
เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วยนิโรธสมาบัติ
อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วย
ผลสมาบัติ.

คำว่า เป็นนักปราชญ์ คือ เป็นผู้มีปัญญาทรงจำ เป็นบัณฑิต มีความรู้
มีความตรัสรู้

มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้เที่ยวไปด้วยกัน

มีปกติอยู่ด้วยกรรมดี เป็นนักปราชญ์.

[๗๐๔] ชื่อว่า อันตราย ในอุเทศว่า อภิภุขุ สพฺพานิ ปริสฺสยานิ ดังนี้
ได้แก่

อันตราย ๒ อย่าง คือ อันตรายปรากฏ ๑ อันตรายปกปิด ๑. ฯลฯ เหล่านี้
ท่านกล่าวว่า

อันตรายปรากฏ. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า อันตรายปกปิด.

คำว่า ครอบงำอันตรายทั้งปวงแล้ว ความว่า ครอบงำ ย่ำยี ท่วมทับ
กำจัดอันตราย

ทั้งปวงแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ครอบงำอันตรายทั้งปวงแล้ว.

[๗๐๕] คำว่า ฟังปลื้มใจมีสติเที่ยวไปกับสหายนั้น ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ฟังเป็นผู้ปลื้มใจ มีใจยินดี มีใจราเริง มีใจชื่นชม มีใจปีติกล้า มีใจเบิกบาน
เที่ยวไป

เที่ยวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ รักษา บำรุง เยียวยา

ไปกับสหายผู้มีปัญญา คือ เป็นบัณฑิต

มีความรู้ มีความตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลสนั้น
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่าฟังปลื้มใจเที่ยวไปกับสหายนั้น.

คำว่า มีสติ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้ที่มีสติ คือ
ประกอบด้วยสติ

แก่กล้าอย่างยิ่ง เป็นผู้ระลึก ตามระลึกได้ซึ่งกรรมที่ทำ
และคำที่พูดแล้วแม่นานได้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พึงเป็นผู้ปลื้มใจมีสติเที่ยวไปกับสหายนั้น. เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
จึงกล่าวว่า

ถ้าพึงได้สหายผู้มีปัญญา ผู้เที่ยวไปด้วยกัน มีปกติอยู่ด้วย
กรรมดี เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงแล้ว
พึงปลื้มใจมีสติเที่ยวไป กับสหายนั้น.

[๗๐๖] ถ้าไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญา ผู้เที่ยวไปด้วยกัน มีปกติอยู่ด้วย
กรรมดี เป็นนักปราชญ์ ก็พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ดังพระราชา ทรงละแวนแคว้นที่ทรงชนะแล้ว เสด็จเที่ยว
ไปพระองค์เดียว ฉะนั้น.

[๗๐๗] คำว่า ถ้าไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญา ความว่า ถ้าไม่พึงได้
ไม่พึงได้เฉพาะ
ไม่พึงประสบ ไม่พึงพบ ซึ่งสหายผู้มีปัญญา คือ ที่เป็นบัณฑิต มีความรู้
มีความตรัสรู้
มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถ้าไม่พึงได้สหาย
ผู้มีปัญญา.

[๗๐๘] คำว่า เที่ยวไปด้วยกัน ในอุเทศว่า สหุธิจฺร สาธุวิหาริ ธีรํ ดังนี้
ความว่า
เที่ยวไปร่วมกัน.

คำว่า มีปกติอยู่ด้วยกรรมดี ความว่า มีปกติอยู่ด้วยกรรมดี
แม้ด้วยปฐมฌาน ฯลฯ

อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วยนิโรธสมบัติ อยู่ด้วยกรรมดีแม้ด้วยผลสมบัติ.

คำว่า เป็นนักปราชญ์ ความว่า เป็นผู้มีปัญญาทรงจำ คือ เป็นบัณฑิต
มีความรู้

มีความตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เที่ยวไป
ด้วยกัน มีปกติอยู่ด้วยกรรมดี เป็นนักปราชญ์.

[๗๐๙] คำว่า

ตั้งพระราชาทรงละแฉ่นแฉ่นที่ชนะแล้วเสด็จเที่ยวไปพระองค์เดียว

ความว่า พระราชาผู้เป็นกษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงชนะสงคราม
กำจัดข้าศึกแล้ว ได้

ความเป็นใหญ่ มีคลังบริบูรณ์ ทรงสละแล้วซึ่งแฉ่นแฉ่น ชนบท คลัง เงิน
ทอง เป็นอันมาก

และนคร ทรงปลงพระเกศา พระมัสสุแล้ว ทรงผ้ากาสาเย

เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต เข้าถึง

ความเป็นผู้ไม่มีกังวล เสด็จเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว เดินไป พักผ่อน รักษา
บำรุ้ง เยียวยา

ไปผู้เดียว จันใด แม้พระปัจเจกสัมพุทโธเจ้านั้นก็จันนั้น

ตัดกังวลในฆราวาสทั้งหมด ตัดกังวล

ในบุตรและภรรยา ตัดกังวลในญาติ ตัดกังวลในมิตรและพวกพ้องแล้ว
ปลงผมและหนวด

นุ่งห่มผ้ากาสาเย ออกบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีกังวล
เที่ยวไป เดินไป พักผ่อน

เป็นไป รักษา บำรุ้ง เยียวยา ไปผู้เดียว ฉะนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ตั้งพระราชาทรง

ละแฉ่นแฉ่นที่ทรงชนะแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุฉนั้น พระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ถ้าไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญา ผู้เที่ยวไปด้วยกัน มีปกติอยู่ด้วย
กรรมดี เป็นนักปราชญ์ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ตั้งพระราชาทรงละแฉ่นแฉ่นที่ทรงชนะแล้ว เสด็จเที่ยว
ไปพระองค์เดียว ฉะนั้น.

[๗๑๐] เราทั้งหลายย่อมสรรเสริญสหาย ผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมโดยแท้.

ควรเสพแต่สหายที่ประเสริฐกว่า หรือที่เสมอกัน (เท่านั้น).

เมื่อไม่ได้สหาย เหล่านั้น ก็ควรบริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษ
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๑๑] คำว่า อหฺธา ในอุเทศว่า อหฺธา ปสฺสาม สหายสมฺปทํ ดังนี้
เป็นเครื่อง

กล่าวโดยส่วนเดียว เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่สงสัย

เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็น

เครื่องกล่าวไม่เป็นสองส่วน เป็นเครื่องกล่าวไม่เป็นสองแยก

เป็นเครื่องกล่าวไม่เป็นสองทาง

เป็นเครื่องกล่าวไม่ผิด. คำว่า อหฺธา นี้ เป็นเครื่องกล่าวแน่นอน.

สหายผู้ใดเป็นผู้ประกอบ

ด้วยศีลชั้น ๓ สมาธิชั้น ๓ ปัญญาชั้น ๓ วิมุตติชั้น ๓ วิมุตติญาณทัสสนชั้น ๓

อันเป็นของพระอเสขะ

สหายผู้หนึ่งท่านกล่าวว่า สหายผู้ถึงพร้อมด้วยธรรม ในคำว่า สหายสมฺปทํ
ดังนี้.

คำว่า ย่อมสรรเสริญซึ่งสหายผู้ถึงพร้อมด้วยธรรม ความว่า

ย่อมสรรเสริญ คือ ย่อม

ชมเชย ยกย่อง พรรณนาคุณ ซึ่งสหายผู้ถึงพร้อมด้วยธรรม เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ย่อม-

*สรรเสริญ ซึ่งสหายผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมโดยแท้.

[๗๑๒] คำว่า ควรเสพแต่สหายที่ประเสริฐกว่าหรือที่เสมอกัน ความว่า
สหายทั้งหลาย

เป็นผู้ประเสริฐกว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

สหายทั้งหลายเป็นผู้

เสมอกันด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะควรเสพ คือ
ควรคบ ควรนั่งใกล้

ควรไต่ถาม ควรสอบถาม สหายที่ประเสริฐกว่าหรือสหายที่เสมอกัน
(เท่านั้น) เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ควรเสพสหายที่ประเสริฐกว่าหรือที่เสมอกัน (เท่านั้น).

[๗๑๓] พึงทราบวินิจฉัย ในอุเทศว่า

เมื่อไม่ได้สหายเหล่านั้นก็ควรบริโภคปัจฉัย

อันไม่มีโทษ ดังต่อไปนี้ บุคคลผู้บริโภคปัจฉัยอันมีโทษก็มี

ผู้บริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษก็มี.

ก็บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันมีโทษเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ คือ ได้ ได้รับ

ประสบ ได้มาซึ่งปัจจัย ด้วยการหลอกลวง ด้วยการพูดเลียบเคียง ด้วยความเป็นหมอดู ด้วย

ความเป็นคนเล่นกล ด้วยการแสวงหาลาภด้วยลาภ ด้วยการให้ไม่จริง ด้วยการให้ไม่ไผ่ ด้วย

การให้ใบไม้ ด้วยการให้ดอกไม้ ด้วยการให้เครื่องอาบน้ำ ด้วยการให้จُرณ ด้วยการให้ดิน

ด้วยการให้ไม้สีฟัน ด้วยการให้น้ำบ้วนปาก ด้วยความเป็นผู้ใคร่ให้ปรากฏ ด้วยความพูดเหลวไหล

เหมือนแกงถั่ว (ไม่สุกทั้งหมด) ด้วยความประจบเซา ด้วยการขอมาก ดังที่พูดกันว่ากินเนื้อ

หลังผู้อื่น ด้วยวิชาดูพื้นที่ ด้วยตริจฉานวิชา ด้วยวิชาทำนายอวयະ ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม ด้วย

การเป็นหุต ด้วยการเดินรับใช้ ด้วยการเดินสาส์น ด้วยเวชกรรม ด้วยหุตกรรม ด้วยการให้

บิณฑบาตตอบแก่บิณฑบาต ด้วยการเพิ่มให้แก่การให้โดยผิดธรรม โดยไม่สม่าเสมอ ครั้นแล้ว

ก็สำเร็จความเป็นอยู่. บุคคลนี้ท่านกล่าวว่า ผู้บริโภคปัจจัยอันมีโทษ.

ก็บุคคลผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้ คือ ได้ ได้รับ

ประสบ ได้มาซึ่งปัจจัย ด้วยการไม่หลอกลวง ด้วยการไม่พูดเลียบเคียง ด้วยความไม่เป็นคน

เล่นกล ด้วยการไม่แสวงหาลาภด้วยลาภ ไม่ใช่ด้วยการให้ไม่จริง ไม่ใช่ด้วยการให้ไม่ไผ่ ไม่ใช่

ด้วยการให้ใบไม้ ไม่ใช่ด้วยการให้ดอกไม้ ไม่ใช่ด้วยการให้เครื่องอาบน้ำ ไม่ใช่ด้วยการให้จُرณ

ไม่ใช่ด้วยการให้ดิน ไม่ใช่ด้วยการให้ไม้สีฟัน

ไม่ใช่ด้วยการให้น้ำบ้วนปาก ไม่ใช่ด้วยความ

เป็นผู้ใคร่ให้ปรากฏ ไม่ใช่ด้วยความพูดเหลวไหลเหมือนแกงกั่ว
ไม่ใช่ด้วยความประจบเขา
ไม่ใช่ด้วยการขอมากดั่งที่พูดกันว่ากินเนื้อหลังผู้อื่น ไม่ใช่ด้วยวิชาดูพื้นที่
ไม่ใช่ด้วยตริจ্ঞานวิชา
ไม่ใช่ด้วยวิชาทำนายอวัยวะ ไม่ใช่ด้วยวิชาดูฤกษ์ยาม
ไม่ใช่ด้วยการเดินเป็นทูต ไม่ใช่ด้วยการ
เดินรับใช้ ไม่ใช่ด้วยการเดินศาสน์ ไม่ใช่ด้วยเวชกรรม ไม่ใช่ด้วยทูตกรรม
ไม่ใช่ด้วยการให้
บิณฑบาตตอบแก่บิณฑบาต ไม่ใช่ด้วยการเพิ่มให้แก่การให้ โดยธรรม
โดยสม่ำเสมอ ครั้น
แล้วก็สำเร็จความเป็นอยู่. บุคคลนี้ท่านกล่าวว่า
ผู้บริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษ.

คำว่า เมื่อไม่ได้สหายเหล่านั้นก็ควรบริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษ ความว่า
เมื่อไม่ได้ ไม่
ประสบ ไม่ได้เฉพาะ ไม่พบ ไม่ปะสหายเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เมื่อไม่ได้สหาย
เหล่านั้น ก็ควรบริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษ พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด
ฉะนั้น. เพราะ
เหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
เราทั้งหลายย่อมสรรเสริญสหาย ผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมโดยแท้.
ควรเสพแต่สหายที่ประเสริฐกว่าหรือที่เสมอกัน (เท่านั้น).
เมื่อไม่ได้สหายเหล่านั้น ก็ควรบริโภคปัจฉัยอันไม่มีโทษ
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๑๔] บุคคลเห็นซึ่งกำไลทองสองวงอันสุกปลั่ง ที่นายช่างทองให้
สำเร็จดีแล้ว เสียดสีกันที่มือ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๗๑๕] คำว่า เห็นซึ่งกำไลทองอันสุกปลั่ง ความว่า เห็น เห็นแจ้ง
เทียบเคียง
พิจารณาให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏ.

คำว่า สุณณสฺส คือ ทองคำ. คำว่า สุกปลั่ง คือ บริสุทธิ์ เปล่งปลั่ง
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เห็นซึ่งกำไลทองอันสุกปลั่ง.

[๗๑๖] ช่างทอง ท่านกล่าวว่า กัมมารบุตร ในอุเทศว่า กมมารปุตเตน
สุณฺณฐิตานิ
ดังนี้.

คำว่า ที่นายช่างทองให้สำเร็จดีแล้ว ความว่า
ที่นายช่างทองให้สำเร็จดีแล้ว ทำดีแล้ว
มีบริกรรมดี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่นายช่างทองให้สำเร็จดีแล้ว.

[๗๑๗] ข้อมือ ท่านกล่าวว่า ฤษะ ในอุเทศว่า สงฺฆญฺญนฺตานิ หเว
ฤษสมิ ดังนี้.

กำไลมือสองวงในมือข้างหนึ่ง ย่อมเสียดสีกัน ฉนั้นใด

สัตว์ทั้งหลายย่อมกระทบกระทั่งกันด้วย

สามารถแห่งตัณหา สืบต่อไปกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย

ในมนุษยโลก ในเทวโลก

สืบต่อคติด้วยคติ สืบต่ออุปบัติด้วยอุปบัติ สืบต่อปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ

สืบต่อภพด้วยภพ

สืบต่อสงสารด้วยสงสาร สืบต่อวิญญะด้วยวิญญะ เทียวไป อยู่ พลัดเปลี่ยน

เป็นไป รักษา

บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า สองวงในข้อมือข้างหนึ่ง เสียดสีกันอยู่
พึงเทียวไป

ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

บุคคลเห็นซึ่งกำไลทองสองวงอันสุกปลั่ง ที่นายช่างทอง

ให้สำเร็จดีแล้ว เสียดสีกันที่มือ พึงเทียวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น.

[๗๑๘] การพูดด้วยวาจาที่ดี ความเกี่ยวข้องก็ดี กับสหาย พึงมี

แก่เราอย่างนี้. บุคคลเมื่อเห็นภยันต์ต่อไป พึงเทียวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๑๙] คำว่า กับสหาย พึงมีแก่เราอย่างนี้ ความว่า
ด้วยตันทนาเป็นสหาย. ตันทนา
เป็นสหายมียอยู่. บุคคลเป็นสหายมียอยู่. ตันทนาเป็นสหายอย่างไร?
รูปตันทนา สัทตันทนา
คันธตันทนา รสตันทนา โผฏฐัพพตันทนา ธรรมตันทนา ชื่อว่า ตันทนา.
ผู้ใดยังละตันทนหานี้ไม่ได้
ผู้นั้นท่านกล่าวว่า มีตันทนาเป็นสหาย.

บุรุษมีตันทนาเป็นสหาย ท่องเที่ยวไปตลอดกาลนาน ย่อม
ไม่ล่วงสงสารอันมีความเป็นอย่างนี้ และมีความเป็นอย่างอื่น
ไปได้.

ตันทนาเป็นสหายอย่างนี้.

บุคคลเป็นสหายอย่างไร? บุคคลบางคนในโลกนี้
พึงชานมิใช่เพราะเหตุของตน มิใช่
เพราะเหตุแห่งผู้อื่นให้ทำ มิจิตไม่สงบ คนเดียวกลายเป็นคนที่สองบ้าง
สองคนกลายเป็นคน
ที่สามบ้าง สามคนกลายเป็นคนที่สี่บ้าง
ย่อมกล่าวคำเพ้อเจ้อมากในที่ที่ตนไปนั้น คือ พุดเรื่อง
พระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ
เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า
เรื่องดอกไม้ เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท
เรื่องสตรี
เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้า เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องโลก เรื่องทะเล
เรื่องความเจริญและ
ความเสื่อมด้วยประการดังนี้. บุคคลเป็นสหายอย่างนี้. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า กับสหายพึงมี
แก่เราอย่างนี้.

[๗๒๐] ตีรจฉานกถา ๓๒ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ
เรื่องความเจริญและ
ความเสื่อมด้วยประการนั้น ท่านกล่าวว่า การพุดด้วยวาจา ในอุเทศว่า
วาจาภิลาโป อภิสชชนา

ว่า ดังนี้. ชื่อว่า ความเกี่ยวข้อง ได้แก่ ความเกี่ยวข้อง ๒ อย่าง คือ
ความเกี่ยวข้องด้วย

ตัณหา ๑ ความเกี่ยวข้องด้วยทิณฐิ ๑. ฯลฯ นี่ชื่อว่า

ความเกี่ยวข้องด้วยตัณหา. ฯลฯ นี่ชื่อว่า

ความเกี่ยวข้องด้วยทิณฐิ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า การพุดด้วยวาจาก็ดี
ความเกี่ยวข้องก็ดี.

[๗๒๑] ชื่อว่า ภัย ในอุเทศว่า เอตํ ภัยํ อายตี เปกขมาโน ดังนี้ คือ
ชาติภัย ชราภัย

พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย ภัยคือการติเตียนตน
ภัยคือการติเตียน

ผู้อื่น ภัยคืออาชญา ภัยคือหุคติ ภัยแต่ลูกคลื่น ภัยแต่จระเข้ ภัยแต่น้ำวน
ภัยแต่ปลาร้าย

ภัยแต่การแสวงหาเครื่องบำรุงชีพ ภัยแต่ความติเตียน

ภัยคือความครั่นคร้ามในประชุมชน เหตุ

ที่น่ากลัว ความหวาดเสียว ขนลุกขนพอง ความที่จิตสะดุ้ง
ความที่จิตหวั่นหวาด.

คำว่า เมื่อเห็นภัยนี้ต่อไป ความว่า เมื่อเห็น เมื่อแลเห็น เมื่อตรวจดู
เมื่อเพ่งดู

เมื่อพิจารณา ซึ่งภัยนี้ต่อไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เมื่อเห็นภัยนี้ต่อไป
พึงเที่ยวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นั้นจึงกล่าวว่า
การพุดด้วยวาจาก็ดี ความเกี่ยวข้องก็ดี กับสหาย พึงมีแก่เรา
อย่างนี้. บุคคลเมื่อเห็นภัยนี้ต่อไป พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน
นอแรด ฉะนั้น.

[๗๒๒] ก็กามทั้งหลายอันวิจิตร มีรสอร่อย นารี نرمโยใจ ย่อมย่ำยีจิต
ด้วยอารมณ์มีชนิดต่างๆ. บุคคลเห็นโทษในกามคุณทั้งหลาย
แล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๒๓] โดยอุทานว่า กาม ในอุเทศว่า กามา หิ จิตฺรา มธฺรา มโนรมา
ดังนี้ กามมี ๒

อย่าง คือ วัตถุสาม ๑ กิเลสสาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่าวัตถุสาม.
๑ ฯลฯ เหล่านี้ท่าน
กล่าวว่ากิเลสสาม.

คำว่า อันวิจิตร ความว่า มีรูปชนิดต่างๆ มีเสียงชนิดต่างๆ
มีกลิ่นชนิดต่างๆ มีรส
ชนิดต่างๆ มีโผฏฐัพพะชนิดต่างๆ.

คำว่า มีรสอร่อย ความว่า
สมจริงตามพระพุทโธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุ-
*ทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้. ๕ ประการเป็นไฉน?
รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา
น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่วยวน ชวนให้กำหนัด เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู
กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยจมูก รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย
อันน่าปรารถนา น่าใคร่
น่าพอใจ น่ารัก ยั่วยวน ชวนให้กำหนัด. ดูกรภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕
ประการนี้แล. ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น
สุขโสมนัสนี้ เรากล่าวว่า
เป็นกามสุข เป็นสุขเล็ดด้วยอุจจาระ เป็นสุขของปฤชณ
ไม่ใช่สุขของพระอริยะ ไม่ควรเสพ
ไม่ควรคบ ไม่ควรให้เจริญ ไม่ควรทำให้มาก. เราย่อมกล่าวว่า
ควรกลัวต่อความสุขนี้ เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า ก็กามทั้งหลายอันวิจิตรมีรสอร่อย.

จิต ใจ มนัส หทัย จิตขาว มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาน
วิญญานชั้น
มโนวิญญานธาตุอันเกิดแต่วิญญานชั้นนั้น ชื่อว่า มนะ ในอุเทศว่า
มโนรมา ดังนี้.

[๗๒๔] คำว่า ย่อมย่ำยีจิตด้วยอารมณ์ชนิดต่างๆ ความว่า ย่อมย่ำยีจิต
คือ ย่อมให้

จิตสะดุ้ง ให้เสื่อม ให้เสีย ด้วยรูปชนิดต่างๆ ฯลฯ ด้วยโณฏฐัพพะชนิดต่างๆ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ย่อมย่ำยีจิตด้วยอารมณ์ชนิดต่างๆ.

[๗๒๕] พึงทราบวินิจฉัย ในอุเทศว่า อาทินว กามคุณสุ ทิสฺวา
ดังต่อไปนี้

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ก็โทษแห่งกามเป็น

อย่างไร? ดูกรภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีวิตด้วยที่ตั้งแห่งศีลปะ
คือ การนับนิ้วมือ

การคำนวณ การประมาณ กสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม เป็นนักรบ
เป็นข้าราชการ

หรือด้วยกิจอื่นซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งศีลปะ หนต่อความหนาว

หนต่อความร้อน ถูกเหยียบ ยุง

ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เบียดเบียน

ต้องตายเพราะความหิวกระหาย. ดูกร-

*ภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามนี้ เห็นกันได้เอง เป็นกองทุกข์ มีกามเป็นเหตุ
มีกามเป็นนิทาน

มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง. ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้น

หมั่นเพียรพยายามอยู่อย่างนั้น โภคสมบัติเหล่านั้นย่อมไม่เจริญขึ้น.

กุลบุตรนั้นก็เศร้าโศก

ลำบากใจ รำพันเพื่อ หุบอคร่ำครวญถึงความหลงใหลว่า

ความหมั่นของเราเป็นหมั่นหนอ

ความพยายามของเราไร้ผลหนอ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้
เห็นกันได้เอง เป็น

กองทุกข์ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์

เป็นเหตุแห่งกามนั่นเอง. ดูกร

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นหมั่นเพียรพยายามอยู่

โภคสมบัติเหล่านั้นย่อมเจริญขึ้น. กุลบุตร

นั่นก็ได้เสวยทุกขโทมนัส เพราะเหตุรักษาโรคทรัพย์เหล่านั้นด้วยคิดว่า
อุบายอะไร โรคสมบัติ

ของเราจึงจะไม่ถูกพระราชาริบไป โจรจะไม่ลักไปได้ ไฟจะไม่ไหม้

น้ำจะไม่ท่วม พวกทายาท

ผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่ชนเอาไปได้. เมื่อกุลบุตรนั้นรักษาคัมภีรอยู่อย่างนี้
โรคสมบัติเหล่านั้นถูก

พระราชาริบเอาไป ถูกโจรลักเอาไป ถูกไฟไหม้ ถูกน้ำท่วม

หรือถูกทายาทผู้ไม่เป็นที่รักชน

เอาไป. กุลบุตรนั้นย่อมเศร้าโศก ฯลฯ ถึงความหลงใหลว่า

เรามีทรัพย์สิ่งใด แม้ทรัพย์สิ่งนั้น

หมดไปหนอ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้ เห็นกันได้เอง

เป็นกองทุกข์ มีกามเป็น

เหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระราชาวิวาห์กับพระราชาภี
กษัตริย์วิวาห์กับ

กษัตริย์ภีดี พราหมณ์วิวาห์กับพราหมณ์ภีดี คฤหบดีวิวาห์กับคฤหบดีภีดี

มารดาวิวาห์กับบุตรภีดี

บุตรวิวาห์กับมารดาภีดี บิดาวิวาห์กับบุตรภีดี บุตรวิวาห์กับบิดาภีดี

พี่น้องชายวิวาห์กับพี่น้องหญิง

ภีดี พี่น้องหญิงวิวาห์กับพี่น้องชายภีดี สหายวิวาห์กับสหายภีดี

ก็เพราะมีกามเป็นเหตุ มีกาม

เป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.

ชนเหล่านั้นทะเลาะวิวาทกัน

เพราะเหตุแห่งกามนั้น ประหารกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง
ด้วยท่อนไม้บ้าง

ด้วยศาสตราบ้าง. ชนเหล่านั้นย่อมถึงความตายบ้าง

ถึงความทุกข์ปางตายบ้าง เพราะการประหาร

กันนั้น. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้ เห็นกันได้เอง เป็นกองทุกข์

มีกามเป็นเหตุ

มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง
คนทั้งหลายถือดาบและโล่ห้จับธนูสอดใส่แสงแล้ว
ยอมเข้าสู่สงครามที่กำลังประชิดกันทั้งสองฝ่าย.
เมื่อคนทั้งสองฝ่ายยิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไป
บ้าง พันดาบบ้าง คนเหล่านั้นยังด้วยลูกศรก็มี พุ่งด้วยหอกก็มี
และยอมตัดศีรษะกันด้วยดาบ
ในสงครามนั้น ก็เพราะมีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์
เป็นเหตุแห่งกาม
ทั้งหลายนั่นเอง. คนเหล่านั้นยอมถึงความตายบ้าง
ถึงทุกข์ปางตายบ้างในสงครามนั้น. ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้ เห็นกันได้เอง เป็นกองทุกข์
มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน
มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง
คนทั้งหลายถือดาบและโล่ห้จับธนูสอดใส่แสงแล้ว
เข้าไปสู่ป้อมอันมีปุนเป็นเครื่องฉาบหาข้างบ้าง.
เมื่อคนทั้งสองฝ่ายยิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง
พันดาบบ้าง คนเหล่านั้นยังด้วยลูกศรก็มี พุ่งด้วยหอกก็มี
รดด้วยโคลมัยที่น่าเกลียดก็มี หับ
ด้วยฟ้าหับเหวก็มี ตัดศีรษะกันด้วยดาบก็มี ในสงครามนั้น
ก็เพราะมีกามเป็นเหตุ มีกามเป็น
นิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์ เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.
คนเหล่านั้นยอมถึงความตายบ้าง
ถึงทุกข์ปางตายบ้าง ในสงครามนั้น. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้
เห็นกันได้เอง เป็น
กองทุกข์ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์
เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลาย
นั่นเอง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง โจรทั้งหลายยอมตัดที่ต่อบ้าง
ปล้นเรือนทุกหลังบ้าง

ปล้นเฉพาะเรือนหลังเดียวบ้าง ดักตีชิงในทางเปลี่ยวบ้าง
คบชู้ภรรยาของชายอื่นบ้าง ก็เพราะ

มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์

เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง. พวก

ราชบุรุษจับโจรเหล่านั้นได้แล้ว ให้ทำกรรมกรณต่างๆ คือ

เขียนด้วยแสบ้าง เขียนด้วยหวาย

บ้าง ตีด้วยพลองสั้นบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง
โจรเหล่านั้น

ย่อมถึงความตายบ้าง ถึงทุกข์ปางตายบ้าง เพราะกรรมกรณนั้น.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกาม

แม้นี้ เห็นกันได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์

เป็นเหตุแห่งกาม

ทั้งหลายนั่นเอง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง

ชนทั้งหลายย่อมประพฤติกุศลด้วยกาย ด้วยวาจา

ด้วยใจ ก็เพราะมีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์

เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลาย

นั่นเอง. ชนเหล่านั้นครั้นประพฤติกายกุศล วลีกุศล มโนกุศลแล้ว

เมื่อแตกกายตายไป

ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก. ดูกรภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งกามแม้นี้
มีในสัมปรายภพ

เป็นกองทุกข์ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นนิทาน มีกามเป็นอธิกรณ์

เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลายนั่นเอง.

คำว่า เห็นโทษในกามคุณทั้งหลายแล้ว ความว่า พบเห็น เทียบเคียง
พิจารณาให้

แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งโทษในกามคุณทั้งหลายแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เห็นโทษ

ในกามคุณทั้งหลายแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ก็งามทั้งหลายอันวิจิตร มีรสอร่อย นารีนรมย์ใจ ย่อมยำยิฉิต
ด้วยอารมณ์ชนิดต่างๆ. บุคคลเห็นโทษในงามคุณทั้งหลาย
แล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๒๖] คำว่า งามนี้เป็นเสนียด เป็นดั่งผี เป็นอุบาทว์ เป็นโรค
เป็นลูกศร เป็นภัย. บุคคลเห็นภัยนี้ ในงามคุณทั้งหลายแล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๒๗] พึงทราบในวินิจฉัย ในอุเทศว่า งามทั้งหลายเป็นเสนียด
เป็นดั่งผี เป็น

อุบาทว์ เป็นโรค เป็นลูกศร เป็นภัย ดังต่อไปนี้

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า เป็นภัย

เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดั่งผี เป็นความช้อง เป็นสัตว์ เป็นเปือกตม
เป็นครรภ ล้วนแล้ว

เป็นชื่อของงาม. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุใด คำว่า เป็นภัย
จึงเป็นชื่อของงาม? ดูกร

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์นี้กำหนดด้วยงามราคะ อันฉันทราคะผูกพัน
ย่อมไม่พ้นไปจากภัยแม้อันมี

ในปัจจุบัน ย่อมไม่พ้นไปจากภัยแม้อันมีในสัมปรายภพ เพราะเหตุนั้น
คำว่า เป็นภัย นี้ จึง

เป็นชื่อของงาม. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุใด คำว่า เป็นทุกข์
เป็นโรค เป็นดั่งผี เป็น

ความช้อง เป็นสัตว์ เป็นเปือกตม เป็นครรภ จึงชื่อของงาม?

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์นี้

กำหนดด้วยงามราคะ อันฉันทราคะผูกพัน

ย่อมไม่พ้นไปจากครรภแม้อันมีในปัจจุบัน ย่อมไม่

พ้นไปจากครรภแม้อันมีในสัมปรายภพ เพราะเหตุนั้น คำว่า เป็นครรภ นี้
จึงเป็นชื่อของงาม.

สัตว์ที่เป็นปุถุชนยังลงแล้วด้วยราคะอันน่ายินดี ย่อมเข้าถึง
ความเป็นสัตว์เกิดในครรภ เพราะงามเหล่าใด งามเหล่านั้น
บัณฑิตกล่าวว่าเป็นภัย เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดั่งผี

เป็นความข้อง เป็นสัตว์ เป็นเปือกตม และเป็นครรภ์.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด ภิกษุไม่ละมาน เมื่อนั้น
ภิกษุนั้นล่วงกามอันเป็นดังทางมีเปือกตม ข้ามได้ยาก ย่อม
เห็นหมู่มสัตว์ผู้เป็นอย่างนั้น เข้าถึงชาติและชรา ดันรนอยู่.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า คำว่า กามนี้ เป็นเสนียด เป็นดังผี เป็นอุบาทว์
เป็นโรค

เป็นลูกศร เป็นภัย.

[๗๒๘] คำว่า เห็นภัยนี้ในกามคุณทั้งหลายแล้ว ความว่า
เห็นเทียบเคียง พิจารณา

ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งภัยนี้ในกามคุณทั้งหลาย
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เห็นภัยนี้ใน

กามคุณทั้งหลายแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.
เพราะเหตุนั้น พระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

คำว่ากามนี้ เป็นเสนียด เป็นดังผี เป็นอุบาทว์ เป็นโรค
เป็นลูกศร เป็นภัย. บุคคลเห็นภัยนี้ ในกามคุณทั้งหลายแล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๒๙] บุคคลครอบงำแม้ภัยทั้งปวงแม้นี้ คือ ความหนาว ความร้อน
ความหิว ความกระหาย ลม แดด เหลือบและสัตว์
เลื้อยคลาน แล้วพึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๓๐] ความหนาว ในอุเทศว่า สิตํ อุณฺหํ ขุทฺทํ ปีปาสํ ดังนี้
ย่อมมีด้วย

เหตุ ๒ ประการ คือ ความหนาวย่อมมีด้วยสามารถแห่งธาตุภายในกำเรบ

๑ ความหนาวย่อมมี

ด้วยสามารถแห่งธาตุภายนอก ๑. ความร้อนในคำว่า อุณฺหํ ดังนี้
ย่อมมีด้วยเหตุ ๒ ประการ

คือ ความร้อนย่อมมีด้วยสามารถแห่งธาตุภายในกำเรบ ๑

ความร้อนย่อมมีด้วยสามารถแห่งธาตุ

ภายนอก ๑. ความหิว ท่านกล่าวว่า ขุทฺทา. ความอยากน้ำ ท่านกล่าวว่า
ปีปาสา. เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย.

[๗๓๑] ชื่อว่า ลม ในอุเทศว่า วาตาทเป ทฺสสิริสเป จ ดังนี้ คือ
ลมทิศตะวันออก

ลมทิศตะวันตก ลมทิศเหนือ ลมทิศใต้ ลมมีรุลี ลมหนาว ลมร้อน ลมน้อย
ลมมาก

ลมบ้าหมู ลมแต่ครุฑ ลมแต่ไบताल แต่แต่พัด.

ความร้อนแต่ดวงอาทิตย์ท่านกล่าวว่าแดด.

แมลงตาเหลือกท่านกล่าวว่าเหือบ. งูท่านกล่าวว่าสัตว์เลื้อยคลาน.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ลม

แดด เหือบและสัตว์เลื้อยคลาน.

[๗๓๒] คำว่า ครอบงำแม้ภัยทั้งปวงนั้น ความว่า ครอบงำ ปราบปราม
กำจัด ย่ำยีแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ครอบงำแม้ภัยทั้งปวงนี้
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

บุคคลครอบงำแม้ภัยทั้งปวงแม้นี้ คือ ความหนาว ความร้อน
ความหิว ความกระหาย ลม แดด เหือบและสัตว์
เลื้อยคลาน แล้วพึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๓๓] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละแล้วซึ่งหมู่ทั้งหลาย มีขันธเกิด
ดีแล้ว มีธรรมดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง ย่อมอยู่ในป่าตามอภิมย
เหมือนนาคละแล้วซึ่งโขลงทั้งหลาย มีขันธเกิดพร้อมแล้ว
มีตัวดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง อยู่ในป่าตามอภิมย พึงเที่ยวไป
ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๓๔] ข้างตัวประเสริฐท่านกล่าวว่า นาค ในอุเทศว่า นาโค ว ยุธานิ
วิวชชยิตวา
ดังนี้.

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ชื่อว่าเป็นนาค. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ชื่อว่าเป็นนาค

เพราะเหตุไร? พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าชื่อว่าเป็นนาค

เพราะเหตุว่าไม่ทำความชั่ว เพราะเหตุว่า

ไม่ถึง เพราะเหตุว่าไม่มา. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค
เพราะเหตุว่าไม่ทำความชั่ว
อย่างไร? อกุศลธรรมอันลามก ทำให้มีความเศร้าหมองให้เกิดในภพใหม่
ให้มีความกระวน-

*กระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติชราและมรณะต่อไป
ท่านกล่าวว่า ความชั่ว.

พระชินาสพยอมไม่ทำความชั่วอะไรๆ ในโลกเลย สละแล้ว
ซึ่งสังโยชนทั้งปวงและเครื่องผูกทั้งหลาย เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
ยอมไม่เกาะเกี่ยวในธรรมทั้งปวง ท่านกล่าวว่า เป็นนาค
ผู้คงที่ มีตนเป็นอย่างนั้น.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค
เพราะเหตุว่าไม่ทำความชั่วอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค เพราะเหตุว่าไม่ถึงอย่างไร?
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้นไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ
ไม่ถึงภยาคติ ไม่ถึงด้วยอำนาจราคะ
ไม่ถึงด้วยอำนาจโทสะ ไม่ถึงด้วยอำนาจโมหะ ไม่ถึงด้วยอำนาจมานะ
ไม่ถึงด้วยอำนาจทิณฐิ
ไม่ถึงด้วยอำนาจอุทธัจจะ ไม่ถึงด้วยอำนาจวิจิกิจฉา
ไม่ถึงด้วยอำนาจอนุสัย ไม่ดำเนินออก
เลื่อนเคลื่อนไปด้วยธรรมทั้งหลายอันให้เป็นพวก.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค เพราะ
เหตุว่าไม่ถึงอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค เพราะเหตุว่าไม่มาอย่างไร?
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้นไม่มาอีก ไม่ย้อนมา ไม่กลับมา
สู่กิเลสทั้งหลายที่ละได้แล้วด้วยโสดาปัตติมรรค
ด้วยสกทาคามิมรรค ด้วยอนาคามิมรรค ด้วยอรหัตตมรรค.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นนาค
เพราะเหตุว่าไม่มาอย่างนี้.

คำว่า เหมือนนาคละแล้วซึ่งโขลงทั้งหลาย ความว่า ช้างตัวประเสริฐนั้น
ละ เว้น

ปล่อยแล้วซึ่งโขลงทั้งหลาย เป็นผู้เดียว ย่างเข้าไปท่ามกลางป่า

ย่อมเที่ยวไป เดินไป พักผ่อน

ย่อมเป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา ไปในป่า ฉันท

แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ฉันทนั้น

ละ เว้น ปล่อยแล้วซึ่งหมู่ เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด คือ

อาศัยเสพเสนาสนะอันสงัด

เป็นปารกชัญ มีเสียงน้อย ไม่มีเสียงกึกก้อง ปราศจากลมแต่หมู่ชน

เป็นที่ควรทำกรรมลับของ

มนุษย์ สมควรแก่การหลีกเร้น. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เดินผู้เดียว

ยืนผู้เดียว นั่งผู้เดียว

นอนผู้เดียว เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตผู้เดียว กลับผู้เดียว นั่งในที่ลับผู้เดียว

อธิษฐานจงกรมผู้เดียว

เป็นผู้เดียวเที่ยวไป เดินไป พลัดเปลี่ยนอิริยาบถ พักผ่อน เป็นไป รักษา

บำรุง เยียวยา

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เหมือนนาคละแล้วซึ่งโขลงทั้งหลาย.

[๗๓๕] คำว่า มีขันธเกิดพร้อมแล้ว มีตัวดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง ความว่า
ช้างตัว

ประเสริฐนั้น มีขันธเกิดพร้อมแล้ว คือ เป็นช้างสูง ๗ ศอกหรือ ๘ ศอก

ฉันท แม้พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็เหมือนกันฉันทนั้น

มีขันธเกิดพร้อมแล้วด้วยศีลขันธ สมาธิขันธ ปัญญา-

*ขันธ วิมุตติขันธ วิมุตติญาณทัสสนขันธอันเป็นของพระอเสขะ.

ช้างตัวประเสริฐนั้นเป็นช้างมีตัว

ดั่งดอกบัว ฉันท แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ฉันทนั้น มีธรรมดั่งดอกบัว

ด้วยดอกบัว คือ

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์

วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติ-

*สัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์

อุเบกขาสัมโพชฌงค์. ช้างตัวประเสริฐ

นั้นเป็นช้างยิ่งด้วยเร็วแรง ด้วยกำลัง ด้วยความเร็ว ด้วยความกล้า ฉันทไ
แม่พระปัจเจก

สัมพุทธเจ้าก็ฉันทนั้น เป็นผู้ยิ่งด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ

วิมุตติญาณทัสสนะ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มีขันธเกิดพร้อมแล้ว มีตัวดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง.

[๗๓๖] คำว่า ย่อมอยู่ในป่าตามอภิมมยว่า ความว่า ช้างตัวประเสริฐนั้น
ย่อมอยู่ในป่า

ตามอภิมมย ฉันทไ แม่พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็ฉันทนั้น

ย่อมอยู่ในป่าตามอภิมมย คือ อยู่

ในป่าตามอภิมมย ด้วยปฐมฌานบ้าง หุตยฌานบ้าง ตติยฌานบ้าง

จตุตถฌานบ้าง อยู่ในป่า

ตามอภิมมยด้วยเมตตาเจโตวิมุตติบ้าง กรุณาเจโตวิมุตติบ้าง

มูหิตาเจโตวิมุตติบ้าง อุเบกขาเจโตวิมุตติ

บ้าง อยู่ในป่าตามอภิมมยด้วยอากาสาณัญจายตนสมาบัติบ้าง

วิญญานัญจายตนสมาบัติบ้าง

อาภิกญัญจายตนสมาบัติบ้าง เนวสัณญานาสนัญจายตนสมาบัติบ้าง

ผลสมาบัติบ้าง เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า อยู่ในป่าตามอภิมมย พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉันทนั้น.

เพราะเหตุฉันทนั้น พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละแล้วซึ่งหมู่ทั้งหลาย มีขันธเกิดดีแล้ว
มีธรรมดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง ย่อมอยู่ในป่าตามอภิมมย เหมือน
นาคแล้วซึ่งโขลงทั้งหลาย มีขันธเกิดพร้อมแล้ว มีตัว
ดั่งดอกบัว เป็นผู้ยิ่ง อยู่ในป่าตามอภิมมย พึงเที่ยวไปผู้เดียว
เหมือนนอแรด ฉันทนั้น.

[๗๓๗] บุคคลพึงถูกต้องวิมุตติอันมีในสมัยด้วยเหตุใด เหตุฉันทนั้น

เป็นอัญฐานะของบุคคลผู้ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่. บุคคล
ได้ฟังแล้วซึ่งถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์

แห่งพระอาทิตย์ พึ่งเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๓๘] พึงทราบวินิจฉัยในอุเทศว่า

บุคคลพึงถูกต้องวิมุตติอันมีในสมัยด้วยเหตุใด เหตุนั้น

เป็นอรรถฐานะของบุคคลผู้ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่ ดังต่อไปนี้

สมจริงตามพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรอานนท

ภิกษุชอบความคลุกคลี

ด้วยหมู่ ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่ ประกอบเนื่องๆ

ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่ ชอบหมู่

ยินดีในหมู่ บันเทิงในหมู่ ประกอบเนื่องๆ ซึ่งความชอบหมู่

จักเป็นผู้ได้ตามประสงค์ ได้โดย

ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งสุขในเนกขัมมะ สุขในความสงบ สุขคือความสงบ

สุขในความตรัสรู้

ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูกรอานนท ส่วนภิกษุใด หลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว

ภิกษุนั้นพึงได้สุขนั้นสมหวัง

คือ จักได้ตามประสงค์ ได้โดยไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งสุขในเนกขัมมะ

สุขในความสงบ

สุขคือความสงบ สุขในความตรัสรู้ ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูกรอานนท ภิกษุชอบความคลุกคลีด้วยหมู่

ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่ ประกอบเนื่องๆ

ซึ่งความเป็นผู้ชอบความคลุกคลีด้วยหมู่ ชอบหมู่ ยินดีในหมู่ บันเทิงในหมู่

ประกอบเนื่องๆ

ซึ่งความชอบหมู่

จักบรรลुซึ่งเจโตวิมุตติอันมีในสมัยหรือซึ่งโลกุตรมรรคอันไม่กำเริบ

อันไม่มีใน

สมัย ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูกรอานนท ส่วนภิกษุใด หลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว

ภิกษุนั้นพึงได้สุขนั้นสมหวัง

คือ จักบรรลุซึ่งเจโตวิมุตติอันมีในสมัยหรือซึ่งโลกุตรมรรคอันไม่กำเริบ

อันไม่มีในสมัย ข้อนั้น

เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
บุคคลพึงถูกต้องวิมุตติอันมีในสมัยด้วยเหตุใด เหตุ
นั้นเป็นอฐานะของบุคคลผู้ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่.

[๗๓๙] พระสุริยะ ท่านกล่าวว่า พระอาทิตย์ ในอุเทศว่า อาทิจจพณฺธสุส
วโจ นิสมม

ดังนี้. พระอาทิตย์นั้นเป็นโคดมโดยโคตร.
แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็เป็นโคดมโดยโคตร แม้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็เป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ โดยโคตรแห่งพระอาทิตย์.
เพราะเหตุนั้น พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้า จึงชื่อว่า เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพระอาทิตย์.

คำว่า ได้ฟังแล้วซึ่งถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์

ความว่า ได้ฟัง ได้ยิน ศึกษา ทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้ว ซึ่งถ้อยคำ คือ
คำเป็นทาง เทศนา

อนุสนธิ ของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพระอาทิตย์
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ได้

ฟังแล้วซึ่งถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์ ฟังเที่ยวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
บุคคลพึงถูกต้องวิมุตติอันมีในสมัยด้วยเหตุใด เหตุนั้นเป็น
อฐานะของบุคคลผู้ยินดีในความคลุกคลีด้วยหมู่. บุคคลได้
ฟังแล้ว ซึ่งถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์ ฟังเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๔๐] เราล่วงเสียแล้วซึ่งทักขิอันเป็นเสี้ยนหนามทั้งหลาย ถึงแล้ว
ซึ่งมรรคนิยาม มีมรรคอันได้เฉพาะแล้ว เป็นผู้มิญาณเกิด
ขึ้นแล้ว อันผู้อื่นไม่ต้องแนะนำ ฟังเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน
นอแรด ฉะนั้น.

[๗๔๑] สักกายทักขิผู้มีวัตถุ ๒๐ ท่านกล่าวว่าทักขิเป็นเสี้ยนหนาม
ในอุเทศว่า ทักขิ-

*วิสุกานิ อุปาทิตโต ดังนี้. ปุณฺชนํผู้ไม่ได้สดับในโลกนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยะ
ไม่ฉลาดในธรรม

ของพระอริยะ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ
ไม่ฉลาดในธรรมของ

สัตบุรุษ ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ

ย่อมเห็นรูปในความเป็นตนบ้าง เห็นตนว่า

มีรูปบ้าง เห็นรูปในตนบ้าง เห็นตนในรูปบ้าง เห็นเวทนาโดยความเป็นตน
... เห็นสัญญาโดย

ความเป็นตน ... เห็นสังขารโดยความเป็นตน ...

เห็นวิญญาณโดยความเป็นตนบ้าง เห็นตนว่ามี

วิญญาณบ้าง เห็นวิญญาณในตนบ้าง เห็นตนในวิญญาณบ้าง.

ทิฏฐิเห็นปานนี้ ทิฏฐิไปแล้ว

ทิฏฐิอันรกชฎ ทิฏฐิกันดาร์ ทิฏฐิเป็นเสียหนาม ทิฏฐิกวัดแกว่ง

ทิฏฐิเป็นสังโยชน์ ความถือ

ความถือเฉพาะ ความถือมั่น ความลุ่มคล้ำ ทางชั่ว ทางผิด ความเป็นผิด
ลัทธิแห่งเดียรฉัตร

ความถือด้วยความแสวงหาผิด ความถือวิปริต ความถือวิปลาส

ความถือผิด ความถือว่าจริงใน

เรื่องอันไม่จริง ทิฏฐิ ๖๒. เหล่านี้ เป็นทิฏฐิเสียหนาม.

คำว่า ล่วงเสียแล้ว ความว่า ล่วงเสียแล้ว ก้าวล่วงแล้ว ล่วงเลยแล้ว
เป็นไปล่วง

แล้ว ซึ่งทิฏฐิเป็นเสียหนามทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ล่วงเสียแล้วซึ่งทิฏฐิเป็นเสียหนาม

ทั้งหลาย.

[๗๔๒] มรรค ๔ และอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ
สัมมาทิฏฐิ ...

สัมมาสมาธิ ท่านกล่าวว่า มรรคนิยาม ในอุเทศว่า ปตฺโต นิยามํ
ปฏิลหุณฺมคฺโค ดังนี้. เรา

ประกอบแล้ว ถึงพร้อมแล้ว บรรลุแล้ว ถูกต้องแล้ว

ทำให้แจ้งแล้วด้วยอริยมรรค ๔ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ถึงแล้วซึ่งมรรคนิยาม.

คำว่า มีมรรคอันได้เฉพาะแล้ว ความว่า มีมรรคอันได้แล้ว
มีมรรคอันได้เฉพาะแล้ว

มีมรรคอันบรรลุแล้ว มีมรรคอันถูกต้องแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถึงแล้วซึ่งมรรคนิยาม
มีมรรคอันได้เฉพาะแล้ว.

[๗๔๓] คำว่า เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว อันผู้อื่นไม่ต้องแนะนำ ความว่า
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้นมีญาณเกิดขึ้น เกิดขึ้นพร้อม บังเกิด บังเกิดเฉพาะ
ปรากฏแล้ว คือ มีญาณ
เกิดขึ้น เกิดขึ้นพร้อม บังเกิด บังเกิดเฉพาะ ปรากฏแล้วว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขาร
ทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวล
ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว.

คำว่า อันผู้อื่นไม่ต้องแนะนำ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
อันผู้อื่นไม่ต้อง

แนะนำ คือ ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย
ไม่ไปด้วยญาณอันเนื่องด้วยผู้อื่น เป็นผู้ไม่
หลงใหล มีสติสัมปชัญญะ ย่อมรู้ย่อมเห็นตามความเป็นจริงว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว อันผู้อื่นไม่ต้องแนะนำ
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
เราล่วงเสียแล้วซึ่งทิวฏฐิอันเป็นเลี่ยนหนามทั้งหลาย ถึงแล้ว
ซึ่งมรรคนิยาม มีมรรคอันได้เฉพาะแล้ว เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้น
แล้ว อันผู้อื่นไม่ต้องแนะนำ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น.

[๗๔๔] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ไม่โลก ไม่โกหก ไม่กระหาย
ไม่มีความลบลู่ มีบาปธรรมดั่งรสฝาดและโมหะอันกำจัด
แล้ว ไม่มีความหวังในโลกทั้งปวง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน
นอแรด ฉะนั้น.

[๗๔๕] ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขณา โลภะ อกุศลมูล ท่านกล่าวว่า
ความโลภ

ในอุเทศว่า นิรุโลลุโป นิรุโกโห นิปปิปาโส ดังนี้.

ตัณหาอันเป็นความโลภนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละได้แล้ว
ตัดขาดแล้ว ทำให้ไม่มี

ที่ตั้งตั้งต้นตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง

ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะ

เหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ไม่มีความโลภ.

วัตถุแห่งความโกหก ในคำว่า ไม่โกหก

มี ๓ อย่าง คือ วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งการเสพปัจจัย ๑

วัตถุแห่งความโกหกเป็น

ส่วนแห่งอิริยาบถ ๑ วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งการพูดอิงธรรม ๑.

วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งการเสพปัจจัยเป็นไฉน?

พวกคฤหบดีในโลกนี้ ย่อม

นิมนต์ภิกษุด้วยจีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร.

ภิกษุนั้นมีความปรารถนา

ลามก อันความปรารถนาครอบงำแล้ว มีความต้องการด้วยจีวร ปิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลาน-

*ปัจจัยเภสัชบริขาร มุ่งความเป็นผู้ใคร่ได้มาก บอกเลิกรับจีวร ปิณฑบาต
เสนาสนะ และ

คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร. เธอพูดอย่างนี้ว่า

สมณะจะประสงค้อะไรด้วยจีวรมีค่ามาก สมณะควร

จะเที่ยวเลือกเก็บผ้าเก่าๆ จากป่าช้าบ้าง จากกองหยากเยื่อบ้าง

จากตลาดบ้าง แล้วทำสังฆาฏิ-

*บริโศค นั้นเป็นความสมควร.

สมณะจะประสงค์อะไรด้วยบิณฑบาตมีค่ามาก สมณะควรเลี้ยง

ชีพด้วยอาหารที่ได้มาด้วยปลีแข้ง โดยการเที่ยวแสวงหา

นั้นเป็นความสมควร. สมณะจะประสงค์

อะไรด้วยเสนาสนะมีค่ามาก สมณะพึงอยู่ที่โคนต้นไม้หรือพึงอยู่ในที่แจ้ง

นั้นเป็นความสมควร.

สมณะจะประสงค์อะไรด้วยคิลานปัจฉัจยเภสัชบริวารอันมีค่ามาก

สมณะควรทำยาด้วยมูตรเน่าบ้าง

ด้วยขี้ลูกสมอบ้าง นั้นเป็นความสมควร. เธอมุ่งความเป็นผู้ใคร่ได้มาก

กับบริโศคจิวรที่เสรำหมอง

ฉันบิณฑบาตที่เสรำหมอง ใช้สอยเสนาสนะที่เสรำหมอง

เสพคิลานปัจฉัจยเภสัชบริวารที่เสรำ

หมอง. พวกคฤหบดีก็รู้จักภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า

สมณะรูปนี้มีความปรารถนาน้อย เป็นผู้สันโดษ

ชอบวิเวก ไม่เกี่ยวข้อง ปรารถนาความเพียร เป็นผู้มีวาทีอันขจัดแล้ว

ก็นิมนต์มากไปด้วยจิวร

บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัจยเภสัชบริวาร.

ภิกษุนั้นก็กล่าวอย่างนี้ว่า กุลบุตรผู้มีศรัทธา

จะประสบบุญเป็นอันมากก็เพราะมีปัจฉัจย ๓ อย่าง พร้อมหน้ากัน คือ

กุลบุตรผู้มีศรัทธา จะ

ประสบบุญเป็นอันมาก เพราะมีศรัทธาพร้อมหน้า ๑

เพราะมีไทยธรรมพร้อมหน้า ๑ เพราะมี

ทักษิณียบุคคลพร้อมหน้า ๑. ท่านทั้งหลายก็มีศรัทธาน้อยอยู่

ไทยธรรมก็ปรากฏอยู่ และอาตมา

ผู้เป็นปฎิคาหกก็มีอยู่. ถ้าอาตมาจักไม่รับ ด้วยเหตุที่อาตมาไม่รับ

ท่านทั้งหลายก็จักเสื่อมบุญ.

อาตมาไม่มีความประสงค์ด้วยปัจฉัจยนี้ ก็แต่ว่า

อาตมาจักรับเพื่ออนุเคราะห์แก่ท่านทั้งหลาย. ภิกษุ

นั้นมุ่งความเป็นผู้อยากได้มาก ก็รับจิวรมาก รับบิณฑบาตมาก

รับเสนาสนะมาก รับคิลาน-

*ปัจจัยเกสัชบริขารมาก. ความสยิวหน้า ความเป็นผู้สยิวหน้า ความโกหก
กิริยาที่โกหก ความ

เป็นผู้โกหก เห็นปานนี้ ท่านกล่าวว่า

วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งการเสพปัจจัย.

วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งอิริยาบถเป็นไฉน?

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ มีความ

ปรารถนาลามก อันความปรารถนาครอบงำ ประสงค์จะให้เขาสรรเสริญ
ตำริว่า ประชุมชนจะ

สรรเสริญเราโดยอิริยาบถอย่างนี้ จึงสำรวมเดิน สำรวมยืน สำรวมนั่ง
สำรวมนอน มุ่งเดิน

มุ่งยืน มุ่งนั่ง มุ่งนอน เดินเหมือนภิกษุมีสมาธิ ยืนเหมือนภิกษุมีสมาธิ
นั่งเหมือนภิกษุมีสมาธิ

นอนเหมือนภิกษุมีสมาธิ ย่อมเป็นเหมือนดังเจริญญานต่อหน้าพวกมนุษย์.
ความเริ่มตั้ง ความ

ตั้ง ความสำรวมอิริยาบถ ความเป็นผู้สยิวหน้า ความโกหก กิริยาที่โกหก
ความเป็นผู้โกหก

เห็นปานนี้ ท่านกล่าวว่า วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งอิริยาบถ.

วัตถุแห่งความโกหกเป็นส่วนแห่งการพูดอิงธรรมเป็นไฉน?

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้

มีความปรารถนาลามก อันความปรารถนาครอบงำ

มีความประสงค์จะให้เขาสรรเสริญ ตำริว่า

ประชุมชนจะสรรเสริญเราด้วยการพูดอย่างนี้ จึงกล่าวว่าอาจอิงอริยธรรม
คือ พูดว่า สมณะที่ใช้

จีวรเห็นปานนี้ มีอานุภาพมาก สมณะที่ใช้บาตรเห็นปานนี้

ใช้ภาชนะโลหะเห็นปานนี้ ใช้

ธรรมกรกเห็นปานนี้ ใช้ผ้ากรองน้ำเห็นปานนี้ ใช้ลูกदानเห็นปานนี้

ใช้รองเท้าเห็นปานนี้ ใช้

ประคดเอวเห็นปานนี้ ใช้สายโยคเห็นปานนี้ มีอานุภาพมาก. และพูดว่า
สมณะที่มีพระอุปัชฌายะ

เห็นปานนี้มีอานุภาพมาก สมณะที่มีพระอาจารย์เห็นปานนี้
มีพวกร่วมพระอุปัชฌายะเห็นปานนี้
มีพวกร่วมพระอาจารย์เห็นปานนี้ มีพวกมีไมตรีกันเห็นปานนี้
มีมิตรที่เห็นกันมาเห็นปานนี้ มี
มิตรที่คบกันมาเห็นปานนี้ มีสหายเห็นปานนี้ มีอานุภาพมาก. และพูดว่า
สมณะที่อยู่ในวิหาร
เห็นปานนี้ มีอานุภาพมาก ผู้อยู่ในเพิงมีหลังคาแถบเดียวเห็นปานนี้
ผู้อยู่ในเรือนโล้นเห็นปานนี้
ผู้อยู่ในถ้ำเห็นปานนี้ ผู้อยู่ในกุฏิเห็นปานนี้ ผู้อยู่ในเรือนยอดเห็นปานนี้
ผู้อยู่ในป้อมเห็นปานนี้
ผู้อยู่ในโรงเห็นปานนี้ ผู้อยู่ในที่พักเห็นปานนี้ ผู้อยู่ในโรงฉนเห็นปานนี้
ผู้อยู่ในมณฑปเห็นปาน
นี้ ผู้อยู่ที่โคนต้นไม้เห็นปานนี้ มีอานุภาพมาก, อนึ่ง
ภิกษุผู้ก้มหน้ากว่าคนที่ก้มหน้า ผู้สยิว-
*หน้ากว่าคนสยิวหน้า ผู้โกหกกว่าคนที่โกหก ผู้พูดมากกว่าคนพูดมาก
ผู้ที่คนอื่นสรรเสริญตาม
ปากของคน กล่าวถ้อยคำอันปฏิสันยุตด้วยโลกุตระและนิพพานเช่นนั้น
อันลึกซึ้ง ละเอียดย
ที่วิญญูชนปิดบังว่า สมณะนี้ได้วิหารสมบัติอันสงบเห็นปานนี้.
ความสยิวหน้า ความเป็นผู้
สยิวหน้า ความโกหก กิริยาที่โกหก ความเป็นผู้โกหกเห็นปานนี้
ท่านกล่าวว่าวัตถุแห่งความ
โกหกเป็นส่วนแห่งการพูดอธรรม.
วัตถุแห่งความโกหก ๓ อย่างนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ละเสียแล้ว
ตัดขาดเสียแล้ว
สงบแล้ว ระวังแล้ว ไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผลอเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ
เพราะเหตุนั้น พระปัจเจก-
*สัมพุทธเจ้านั้นไม่โกหก. ตัณหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ
อกุศลมูล ท่านกล่าวว่า

ความกระหาย ในคำว่า ไม่มีความกระหาย.
ค้นหาอันเป็นเหตุให้กระหายนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ละแล้ว ตัดรากขาดแล้ว ไม่ให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน
ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ไม่ให้เกิด
ขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่มีความกระหาย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่มีความโลภ ไม่โกหก
ไม่มีความกระหาย.

[๗๔๖] ความลบลู่ กิริยาที่ลบลู่ ความเป็นผู้ลบลู่ ความเป็นผู้ริษยา
ชื่อว่าความ

ลบลู่ ในอุเทศว่า ไม่มีความลบลู่
มีบาปธรรมดั่งรสฝาดและโมหะอันกำจัดแล้ว ดังนี้.

ชื่อว่าบาปธรรมดั่งรสฝาด คือ ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ
ความผูกโกรธ

ความตีเสมอ ฯลฯ อกุศลาสังขารทั้งปวง เป็นดั่งรสฝาด (แต่ละอย่าง).
ความไม่รู้ในทุกข์

ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ

ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้

ในส่วนเบื้องต้น ความไม่รู้ในส่วนเบื้องปลาย

ความไม่รู้ทั้งในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย

ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลายอันอาศัยกันเกิดขึ้น

คือความที่สังขาราทิธรรมนี้เป็นปัจจัยแห่งกันและกัน

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ถึงพร้อมเฉพาะ ความไม่ตรัสรู้

ความไม่ตรัสรู้พร้อม ความ

ไม่แห่งตลอด ความไม่ถึงพร้อม ความไม่กำหนดถือเอา ความไม่เห็นพร้อม

ความไม่พิจารณา

ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความหมดจดยาก ความเป็นพาล

ความไม่รู้ทั่วพร้อม ความหลง ความ

หลงเสมอ อวิชชาเป็นโอฆะ อวิชชาเป็นโยคะ อวิชชาเป็นอนุสัย

อวิชชาเป็นปริยภูฐาน

อริชชาเป็นชาย อริชชาเป็นปวง โมหะ อกุศลมูล ชื่อว่า โมหะ.

ความลบลหฺลฺ บำปธรรมดงรสผาดและโมหะ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นั้น
สำรอกแล้ว

กำจัดแล้ว ละเสียแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้อาจเกิดขึ้น
เผาเสียแล้ว

ด้วยไฟคือญาณ เพราะเหตุ นั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นั้น
จึงไม่มีความลบลหฺลฺ มีบำปธรรมดงรส
ผาดและโมหะอันกำจัดแล้ว.

[๗๔๗] ตัณหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อภิชฌา โลภะ อกุศลมูล
ท่านกล่าวว่า ความ

หวัง ในอุเทศว่า เป็นผู้ไม่มีความหวังในโลกทั้งปวง ดังนี้.

คำว่า ในโลกทั้งปวง คือ ในอบายโลกทั้งปวง ในมนุษยโลกทั้งปวง
ในเทวโลกทั้งปวง

ในชั้นธโลกทั้งปวง ในธาตุโลกทั้งปวง ในอายตณโลกทั้งปวง.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีความหวังในโลกทั้งปวง ความว่า เป็นผู้ไม่มีความหวัง
คือ เป็นผู้

ไม่มีตัณหา เป็นผู้ไม่มีความกระหายในโลกทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
เป็นผู้ไม่มีความหวังใน

ในโลกทั้งปวง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรดฉะนั้น. เพราะเหตุ นั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

นั้น จึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ไม่โลภ ไม่โกหก ไม่กระหาย ไม่มี
ความลบลหฺลฺ มีบำปธรรมดงรสผาดและโมหะอันกำจัดแล้ว ไม่มี
ความหวังในโลกทั้งปวง พึงเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๗๔๘] พึงละเว้นสหายชั่ว ผู้ไม่เห็นประโยชน์ ผู้ตั้งอยู่ในธรรมอัน
ไม่เสมอ ไม่ควรเสพคนผู้ชวนชวายนและคนประมาทด้วยตนเอง
พึงเที่ยวไปเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๔๙] สหายชั่ว ในอุเทศว่า ปาป สหายํ ปริชชชเยถ ดังนี้
ที่บัณฑิตกล่าวไว้ว่า

สหายผู้ประกอบด้วยมัจฉาทิณฺณวิวัตถุ ๑๐ ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ผล

วิบากแห่งกรรมที่ทำได้และทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี
บิดาไม่มี เหล่า

สัตว์ที่ผุดขึ้นเกิดไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วย

ความรู้อย่างเองแล้วประกาศให้ทราบ ไม่มีในโลก ดังนี้. สหายนี้ชื่อว่า
สหายชั่ว.

คำว่า พึงละเว้นสหายชั่ว ความว่า พึงละ พึงเว้น พึงหลีกเลี่ยงสหายชั่ว
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พึงละเว้นสหายชั่ว.

[๗๕๐] สหายผู้ไม่เห็นประโยชน์ ในอุเทศว่า อนตฺถทสฺสี วิสเม นิวณฺเฑ^๐
ดังนี้ ที่

บัณฑิตกล่าวไว้ว่า สหายผู้ประกอบด้วยมัจฉาทิณฺณวิวัตถุ ๑๐
ว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชา

แล้วไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วย

ความรู้อย่างเองแล้วประกาศให้ทราบ ไม่มีในโลก ดังนี้. สหายนี้
ชื่อว่าผู้ไม่เห็นประโยชน์.

คำว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันไม่เสมอ ความว่า
ผู้ตั้งอยู่ในกายกรรมอันไม่เสมอ ใน
วจีกรรมอันไม่เสมอ ในมโนกรรมอันไม่เสมอ ในปาณาติบาตอันไม่เสมอ
ในอทินนาทานอันไม่

เสมอ ในกาเมสุมิฉาจารอันไม่เสมอ ในมุสาวาทอันไม่เสมอ
ในปิสุณาวาจาอันไม่เสมอ ใน

ผรุสวาจาอันไม่เสมอ ในสัมผัปปลาปอันไม่เสมอ ในอภิชฌาอันไม่เสมอ
ในพยาบาทอันไม่เสมอ

ในมัจฉาทิณฺณอันไม่เสมอ ในสังขารอันไม่เสมอ ผู้ตั้งอยู่ ช้องอยู่ แอบอยู่
เข้าถึงอยู่ ติดใจ

น้อมใจไปในเบญจกามคุณอันไม่เสมอ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ผู้ไม่เห็นประโยชน์ ผู้ตั้งอยู่ใน
ธรรมอันไม่เสมอ.

[๗๕๑] คำว่า ผู้ชวนชวายเป็นอุเทศว่า สยัม น เสเว ปสฺสํ ปมตฺตํ ดังนี้
ความว่า

ผู้โดยย่อแสวงหา เสาะหา คั่นหากาม เป็นผู้ประพฤติดูในกาม
มักมากอยู่ในกาม หนักอยู่

ในกาม เอนไปในกาม โอนไปในกาม อ่อนไปในกาม น้อมใจไปในกาม
มุ่งกามเป็นใหญ่

แม้ผู้นั้นชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม. ผู้ใดเสาะหารูป ได้รูป บริโภค
ด้วยสามารถค้นหา เป็น

ผู้ประพฤติดูในรูป มักมากในรูป หนักอยู่ในรูป เอนไปในรูป โอนไปในรูป
อ่อนไปในรูป

น้อมใจไปในรูป มุ่งรูปเป็นใหญ่ แม้ผู้นั้นก็ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม.
ผู้ใดเสาะหาเสียง ... ผู้ใด

เสาะหากลิ่น ... ผู้ใดเสาะหารส ... ผู้ใดเสาะหาโผฏฐัพพะ ได้โผฏฐัพพะ
บริโภคโผฏฐัพพะด้วย

สามารถค้นหา เป็นผู้ประพฤติดูในโผฏฐัพพะ มักมากในโผฏฐัพพะ
หนักอยู่ในโผฏฐัพพะ

เอนไปในโผฏฐัพพะ โอนไปในโผฏฐัพพะ อ่อนไปในโผฏฐัพพะ
น้อมใจไปในโผฏฐัพพะ

มุ่งโผฏฐัพพะเป็นใหญ่ แม้ผู้นั้นก็ชื่อว่าผู้ชวนชวายเป็นกาม.

พึงกล่าวความประมาท ในคำว่า ปมตฺตํ ดังต่อไปนี้ ความปล่อยจิตไป
ความตามเพิ่ม

การปล่อยจิตไป ในกายหุจจริตกัฏฐิ ในวาจหุจจริตกัฏฐิ ในมโนหุจจริตกัฏฐิ
ในเบญจกามคุณกัฏฐิ หรือ

ความทำโดยไม่เอื้อเพื่อ ความไม่ทำเนื่องๆ ความทำหุจๆ

ความประพฤติด้อยหย่อน ความปลง

ฉันทะ ความทอดธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก
ความไม่ตั้งใจ ความ

ไม่ประกอบเนื่องๆ ในการบำเพ็ญธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศล ความประมาท
กิริยาที่ประมาท ความ

เป็นผู้ประมาท เห็นปานนี้ ท่านกล่าวว่า ความประมาท.

คำว่า ไม่ควรเสพคนผู้ชวนชวายเป็นและคนผู้ประมาทด้วยตนเอง ความว่า
ไม่ควรเสพ

ไม่ควรอาศัยเสพ ไม่ควรร่วมเสพ ไม่ควรส้องเสพ ไม่ควรเอื้อเพื่อประพฤติก
ไม่ควรเต็มใจ

ประพฤติก ไม่ควรสมานานประพฤติก กะคนผู้ชวนชวายเป็นและคนประมาท
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ไม่ควรเสพคนผู้ชวนชวายเป็นและคนผู้ประมาทด้วยตนเอง
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่า

พึงละเว้นสหายชั่ว ผู้ไม่เห็นประโยชน์ ผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันไม่เสมอ
ไม่ควรเสพคนผู้ชวนชวายเป็นและคนประมาทด้วยตนเอง พึงเที่ยวไป
ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๕๒] ควรคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม มีคุณยิ่ง มีปฏิภาณ
รู้จักประโยชน์ทั้งหลายแล้ว กำจัดความสงสัยเสีย พึงเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๕๓] คำว่า ผู้เป็นพหูสูต ในอุเทศว่า พหุสสุต ฌมมธรรมา ภะเชถ ดังนี้
ความว่า

เป็นผู้ได้สดับมาก เป็นผู้ทรงธรรมที่ได้สดับมาแล้ว

สังฆธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ ธรรม

เหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด

พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศ

พรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมเห็นปานนั้น

เป็นธรรมที่มีตรานั้นสดับมาก ทรงจำไว้

คล่องปาก ชื่นใจ แห่งตลอดด้วยดีด้วยทักขิ.

คำว่า ฌมมธรรมา ความว่า ผู้ทรงธรรม คือ สุตตะ เคยยะ ไวยากรณ์ คาทา
อุทาน

อติวุตตะกะ ชาดก อัปปภูตธรรม เวทลล.

คำว่า ควรคบมิตรเป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม ความว่า ควรคบ ควรเสพ
ควรเข้าไป

เสพ ควรร่วมเสพ ควรส้องเสพ ซึ่งมิตรผู้เป็นพหูสูตและผู้ทรงธรรม
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ควรคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม.

[๗๕๔] มิตรเป็นผู้ยิ่งด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ
ในอุเทศว่า

มิตฺตํ อุพารํ ปฏิภาณวนฺตํ ดังนี้.

บุคคลผู้มีปฏิภาณ ในคำว่า ปฏิภาณวนฺตํ นี้ มี ๓ ประเภท คือ
ผู้มีปฏิภาณเพราะ

อาศัยปริยัติ ๑ ผู้มีปฏิภาณเพราะอาศัยปริพุจฉา ๑
ผู้มีปฏิภาณโดยการบรรลु ๑.

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอาศัยปริยัติเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้
เล่าเรียน

พระพุทธพจน์ คือ สุตตะ เคยยะ ไวยากรณ์ คาทา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก
อัปภุตธรรม

เวทลละ. พระพุทธวจนะย่อมแจ่มแจ้งแก่บุคคลนั้น
เพราะอาศัยการเล่าเรียน. บุคคลนี้ชื่อว่า

ผู้มีปฏิภาณเพราะอาศัยปริยัติ.

บุคคลผู้มีปฏิภาณเพราะอาศัยปริพุจฉาเป็นไฉน?

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไต่ถาม

ในอรรถผล ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในอนิจจตาที่ลักษณะ ในเหตุ
ในฐานะและอฐานะ.

พระพุทธพจน์ ย่อมแจ่มแจ้งแก่บุคคลนั้น เพราะอาศัยการไต่ถาม.

บุคคลนี้ชื่อว่า ผู้มีปฏิภาณ

เพราะอาศัยปริพุจฉา.

บุคคลผู้มีปฏิภาณโดยการบรรลุเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้
เป็นผู้บรรลุสติปัญญาน

๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิติบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔

สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖. บุคคลนั้นรู้อรรถ รู้ธรรม รู้นิจติ.
เมื่อรู้อรรถ อรรถ

ก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้ธรรม ธรรมก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้นิจติ นิจติก็แจ่มแจ้ง.

ญาณในปฏิสัมภิตา ๓

ประการนี้ เป็นปฏิภาณปฏิสัมภิตา. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเข้าไป
เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้า

มาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบแล้วด้วยปฏิภาณปฏิสัมภิตานี้
เพราะเหตุนั้น พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงชื่อว่ามิปฏิภาณ. ผู้ใดไม่มีปริยัติ ไม่มีปริพจน
ไม่มีอิทธิม บทธรรณ

อะไรจักแจ่มแจ้งแก่บุคคลนั้นเล่า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ซึ่งมิตรมีคุณยิ่ง
มิปฏิภาณ.

[๗๕๕] คำว่า รู้จักประโยชน์ทั้งหลายแล้ว พึงกำจัดความสงสัยเสีย
ความว่า รู้ทั่วถึง

รู้ยิ่ง ทราบ เทียบเคียง พิจารณาให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏแล้ว
ซึ่งประโยชน์ตน ประโยชน์

ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในสัมปรายภพ
พึงกำจัด พึงทราบ

ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความสงสัย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า รู้จัก

ประโยชน์ทั้งหลายแล้ว พึงกำจัดความสงสัย

พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะ

ฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

ควรคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม มีคุณยิ่ง มิปฏิภาณ

รู้จักประโยชน์ทั้งหลายแล้ว กำจัดความสงสัยเสีย พึง

เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๕๖] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ทำความพอใจซึ่งการเล่น ความ

ยินดี และกามสุขในโลก ไม่อาลัย เว้นจากฐานะแห่ง

เครื่องประดับ เป็นผู้พูดจริง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน

นอแรด ฉะนั้น.

[๗๕๗] ชื่อว่า การเล่น ในอุเทศว่า ชิตฺตา รัตติ กามสุขุ โลเก ดังนี้
ได้แก่

การเล่น ๒ อย่าง คือ การเล่นทางกาย ๑ การเล่นทางวาจา ๑. ฯลฯ

นี้ชื่อว่าการเล่นทางกาย. ฯลฯ

นี้ชื่อว่าการเล่นทางวาจา.

คำว่า ความยินดี นี้ เป็นเครื่องกล่าวถึงความเป็นผู้ไม่กระสัน.

คำว่า กามสุข ความว่า

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกร-

*ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้. ๕ ประการเป็นไฉน? คือ

รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยตา อันน่า

ปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่ววน ชวนให้กำหนัด

เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู กลิ่น

ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น

โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา

น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่ววน ชวนให้กำหนัด. ดูกรภิกษุทั้งหลาย

กามคุณ ๕ ประการ

นี้แล. ดูกรภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใดแล อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้

เกิดขึ้น สุขโสมนัส

นี้เรากล่าวว่า กามสุข เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กามสุข.

คำว่า ในโลก คือ ในมนุษยโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... ความเล่น
ความยินดี

และกามสุขในโลก.

[๗๕๘] คำว่า ไม่ทำความพอใจ ไม่อาลัย ความว่า ไม่ทำความพอใจ
ซึ่งการเล่น

ความยินดี และกามสุขในโลก เป็นผู้ไม่มีความอาลัย คือ ละ บรรเทา

ทำให้สิ้นสุด ให้ถึง

ความไม่มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ทำความพอใจ ไม่อาลัย.

[๗๕๙] ชื่อว่า เครื่องประดับ ในอุเทศว่า วิภูสณฺณฐานา วิโรโต สจฺจวาที
ดังนี้ ได้

แก่เครื่องประดับ ๒ อย่าง คือ เครื่องประดับของคฤหัสถ์อย่าง ๑
เครื่องประดับของบรรพชิต

อย่าง ๑.

เครื่องประดับของคฤหัสถ์เป็นไฉน? ผม หนวด ดอกไม้ ของหอม
เครื่องลูบไล้

เครื่องประดับ เครื่องแต่งตัว ผ้า เครื่องประดับศิระ ผ้าโพก เครื่องอบ
เครื่องนวด เครื่อง

อาบน้ำ เครื่องตัด กระจกเงา เครื่องหยอดตา ดอกไม้ เครื่องไล้ทา
เครื่องทาปาก เครื่อง

พัดหน้า เครื่องผูกข้อมือ เครื่องผูกมวยผม ไม้เท้า กล้องยา ดาบ รม
รองเท้า กรอบหน้า

พัดขนสัตว์ ผ้าขาว ผ้ามีชายยาว เครื่องประดับดังกล่าวมานี้
เป็นเครื่องประดับของคฤหัสถ์.

เครื่องประดับของบรรพชิตเป็นไฉน? การประดับจีวร การประดับบาตร
การประดับ

เสนาสนะ การประดับ การตกแต่ง การเล่น การเล่นรอบ ความกำหนด
ความพลิกแพลง

ความเป็นผู้พลิกแพลง ซึ่งกายอันเปื่อยเน่านี้
หรือซึ่งบริวารอันเป็นภายนอก. การประดับนี้

เป็นการประดับของบรรพชิต.

คำว่า เป็นผู้พูดจริง ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เป็นผู้พูดจริง
เชื่อกำลัศตย

มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่กล่าวให้เคลื่อนคลาดแก่โลก เว้นท้าว
งดเว้น ออกไป

สลัดออกไป หลุดพ้น พรากรออกไป จากฐานะแห่งเครื่องประดับ
มีใจปราศจากเขตแดนอยู่

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เว้นแล้วจากฐานะแห่งเครื่องประดับ เป็นผู้พูดจริง
พึงเที่ยวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ทำความพอใจซึ่งการเล่น ความ

ยินดี และความสุขในโลก ไม่อาลัย เว้นจากฐานะแห่ง
เครื่องประดับ เป็นผู้พูดจริง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือน
นอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๐] พระปัจเจกสัมพุทโธเจ้าละบุตร ทาระ บิดา มารดา ทรัพย์
ธัญชาติ พวกพ้อง และกามทั้งหลายตามส่วน พึงเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๑] บุตร ในคำว่า ปุตตํ ในอุทเทสว่า ปุตตํ จ ทารํ ปิตรํ จ มาตรํ
ดังนี้

มี ๔ คือ บุตรที่เกิดแต่ตน ๑ บุตรที่เกิดในเขต ๑ บุตรที่เช่าให้ ๑
บุตรที่อยู่ในสำนัก ๑.

ภรรยาท่านกล่าวว่า ทาระ. บุรุษผู้ให้บุตรเกิดชื่อว่าบิดา
สตรีผู้ให้บุตรเกิดชื่อว่ามารดา. เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า บุตร ทาระ บิดา มารดา.

[๗๖๒] แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน
ทอง

แก้วทับทิม แก้วลาย ท่านกล่าวว่า ทรัพย์ ในอุทเทสว่า ธนานิ ธฺปานิ จ
พณฺธวานิ ดังนี้.

ของที่กินก่อน ของที่กินทีหลัง ท่านกล่าวว่า ธัญชาติ. ข้าวสาลี ข้าวเจ้า
ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง

ลูกเต๋อย หล้ากับแก้ว ชื่อว่าของที่กินก่อน. เครื่องแกงชื่อว่าของที่กินทีหลัง
พวกพ้อง ในคำว่า

พณฺธวานิ มี ๔ จำพวก คือ พวกพ้องโดยเป็นญาติ ๑ พวกพ้องโดยโคตร
๑ พวกพ้องโดย

ความเป็นมิตร ๑ พวกพ้องเนื่องด้วยศิลป ๑ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรัพย์
ธัญชาติ พวกพ้อง.

[๗๖๓] ชื่อว่า กาม ในอุทเทสว่า หิตฺวาน กามานิ ยโยธกานิ ดังนี้
โดยอุทาน

ได้แก่กาม ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑. ฯลฯ

เหล่านี้ท่านกล่าวว่าวัตถุกาม. ฯลฯ

เหล่านี้ท่านกล่าวว่ากิเลสกาม.

คำว่า ละกามทั้งหลาย ความว่า กำหนดรู้วัตถุกามแล้ว ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มี ซึ่งกิเลสกาม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละกามทั้งหลาย.

คำว่า ตามส่วน ความว่า ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา

ไม่กลับมาสู่กิเลสที่ละได้แล้วด้วย

โสดาปัตติมรรค ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา

ไม่กลับมาสู่กิเลสที่ละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค ไม่มา

อีก ไม่ย้อนมา ไม่กลับมาสู่กิเลสที่ละได้แล้วด้วยอนาคามิมรรค ไม่มาอีก

ไม่ย้อนมา ไม่กลับมา

สู่กิเลสที่ละได้แล้วด้วยอรหัตมรรค เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ละแล้วซึ่งกามทั้งหลายตามส่วน พึง

เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละบุตร ทาระ บิดา มารดา ทรัพย์

ธัญชาติ พวกพ้อง และกามทั้งหลายตามส่วน พึงเที่ยว

ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๔] กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย มีความยินดีน้อย มี

ทุกข์มาก. บุคคลผู้มีปัญญาเห็นว่า กามนี้เป็นดังผี ดังนี้แล้ว

พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๕] คำว่า เครื่องข้องก็ดี ว่าเบียดก็ดี ว่าเหยียดก็ดี ว่าเกี่ยวข้องก็ดี ว่าพัวพันก็ดี

นี้เป็นชื่อแห่งเบญจกามคุณ ในอุเทศว่า สงโค เอโส ปริตตเมตถ โสขุยัง ดังนี้.

คำว่า กามนี้มีความสุขน้อย ความว่า

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัส

ไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้. ๕ ประการเป็นไฉน? คือ รูปที่จะพึงรู้แจ้ง

ด้วยตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่วชวน ขวนให้กำหนด เสียงที่จะพึงรู้แจ้ง

ด้วยหู กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วยจมูก รสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น
โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย
อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่วชวน ชวนให้กำหนด.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕
ประการนี้แล. ดูกรภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใดแล อาศัยกามคุณ ๕
ประการนี้เกิดขึ้น สุข
โสมนัสนั้นแลเรากล่าวว่า กามสุข. กามสุขนี้มีน้อย กามสุขนี้เลว
กามสุขนี้ลามก กามสุขนี้
ให้เกิดทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย.

[๗๖๖] คำว่า กามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก ความว่า
กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาค
ตรัสว่า มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก.
กามทั้งหลายพระผู้มี-
*พระภาคตรัสว่า เหมือนโครงกระดูก. กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า
เหมือนชิ้นเนื้อ. กาม
ทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหมือนคบเพลิง.
กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหมือน
หลุมถ่านเพลิง. กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหมือนความฝัน.
กามทั้งหลายพระผู้มี-
*พระภาคตรัสว่า เหมือนของที่ยืมเขามา.
กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหมือนผลไม้.
กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหมือนดาบและสุนัขไล่เนื้อ.
กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาค
ตรัสว่า เหมือนหอกและหลาว. กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคตรัสว่า
เหมือนศีรชะงูเห่า มีทุกข์
มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
กามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก.

[๗๖๗] คำว่า ดังฝีกิติ ว่าเบ็ดกิติ ว่าเหยื่อกิติ ว่าความข้องกิติ
ว่าความกังวลกิติ
เป็นชื่อของเบญจกามคุณ ในอุเทศว่า คนุโห เอโส อิติ [๓] ตวา มติมา ดังนี้.

บทว่า อิติ เป็นบทสนธิ เป็นบทเกี่ยวข้อ เป็นบทบริบูรณ์
เป็นที่ประชุมแห่งอักษร

เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ. บทว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า บุคคลผู้มีปัญญา รู้แล้วว่า กามนี้เป็นดังผี ความว่า
บุคคลผู้มีปัญญา เป็นบัณฑิต

มีความรู้ มีความตรัสรู้ มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส
รู้แล้ว คือ เทียบเคียง

พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏว่า กามนี้เป็นดังผี เป็นเบ็ด เป็นเหยื่อ
เป็นความข้อง

เป็นความกังวล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลผู้มีปัญญา รู้แล้วว่า
กามนี้เป็นดังผี พึงเที่ยวไป

ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย มีความยินดีน้อย
มีทุกข์มาก. บุคคลผู้มีปัญญา รู้ว่า กามนี้เป็นดังผี ดังนี้แล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๘] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ทำลายแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย
เหมือนปลาทำลายขำ และเหมือนไฟที่ไหม้ลามไปมิได้
กลับมา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๖๙] สังโยชน ในอุเทศว่า สนฺทาลยิตฺวาน สฺโพนฺธานิ ดังนี้ มี ๑๐
ประการ คือ

กามราคสังโยชน ปณฺธิสสังโยชน มานสังโยชน ทิณฺณสสังโยชน
วิจิกิฉณาสังโยชน สีสัพพต-

*ปราคาสังโยชน ภวราคสังโยชน อีสสาสังโยชน มัจฉริยสังโยชน
อวิชชาสังโยชน.

คำว่า ทำลายแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย ความว่า ทำลาย ทำลายพร้อม
ละ บรรเทา

ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งสังโยชน ๑๐ ประการ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ทำลายแล้ว
ซึ่งสังโยชนทั้งหลาย.

[๗๗๐] ข่ายที่ทำด้วยด้าย ท่านกล่าวว่า ข่าย ในอุเทศว่า ซาล์ว เกตวา
สลิลมพุจาร์

ดังนี้. นำท่านกล่าวว่า สลิละ. ปลาท่านกล่าวว่า อัมพุจาร์
สัตว์เที่ยวอยู่ในน้ำ. ปลาทำลาย

ฉีก แหวกข่ายขาดลอดออกแล้ว เทียวว่ายแหวกไป รักษา บำรุง เยียวยา.

ข่ายมี ๒ ชนิด คือ ข่ายคือตันทา ๑ ข่ายคือทิกฐิ ๑. ฯลฯ นี่ชื่อว่า
ข่ายคือตันทา. ฯลฯ

นี่ชื่อว่า ข่ายคือทิกฐิ. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละข่ายคือตันทา
สละคืนข่ายคือทิกฐิเสียแล้ว

เหมือนฉะนั้น เพราะเป็นผู้ละข่ายคือตันทา สละคืนข่ายคือ ทิกฐิเสียแล้ว.
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่ข้อง ไม่ติด ไม่พัวพันในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ในรูปที่ได้เห็น

เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ ธรรมารมณ์ที่จะพึงรู้แจ้ง เป็นผู้ออก
สลัดออก หลุดพ้น ไม่

เกี่ยวข้อง มิใจอันทำให้มีเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เหมือนปลาที่ทำลายข่าย
ฉะนั้น.

[๗๗๑] คำว่า เหมือนไฟไหม้ลามไปมิได้กลับมา ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา ไม่กลับมา สุขีเลส ที่ละได้แล้วด้วยโสดาปัตติมรรค
ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา

ไม่กลับมา สุขีเลสที่ละได้แล้วด้วยสกทาคามิมรรค ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา
ไม่กลับมา สุขีเลสที่

ละแล้วด้วยอนาคามิมรรค ไม่มาอีก ไม่ย้อนมา ไม่กลับมา
สุขีเลสที่ละได้แล้วด้วยอรหัตมรรค

เหมือนไฟไหม้เชื้อหญ้าและไม้ลามไปมิได้กลับมา ฉะนั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เหมือนไฟไหม้

ลามไปมิได้กลับมา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น เพราะเหตุนี้
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ทำลายแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย
เหมือนปลาทำลายข่าย และเหมือนไฟที่ไหม้ลามไปมิได้
กลับมา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๗๒] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า เป็นผู้มีจักขุอันทอดลง ไม่เหลวไหล
เพราะเท้า คัมครองอินทรีย์ มีใจอันรักษาแล้ว กิเลสมิได้ชุ่ม
ไฟกิเลสมิได้เผา พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๗๓] พึงทราบวินิจฉัย ในอุเทศว่า โอกชิตตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
ดังนี้ ภิกษุ
เป็นผู้ไม่สำรวมจักขุอย่างไร? ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้เหลวไหลเพราะจักขุ ประกอบ
ด้วยความเป็นผู้เหลวไหลเพราะจักขุ ด้วยความดำริว่า เราจะดูรูปที่ไม่เคยดู
จะผ่านเลยรูปที่
เคยดูแล้ว จึงออกจากอารามนี้ไปยังอารามโน้น จากสวนนี้ไปยังสวนโน้น
จากบ้านนี้ไปยัง
บ้านโน้น จากนิคมนี้ไปยังนิคมโน้น จากนครนี้ไปยังนครโน้น
จากรัฐนี้ไปยังรัฐโน้น จาก
ชนบทนี้ไปยังชนบทโน้น เป็นผู้ชวนชวายความเที่ยวนาน เที่ยวไปไม่หยุด
เพื่อจะดูรูป. ภิกษุ
เป็นผู้ไม่สำรวมจักขุอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเข้าไปสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนน
ไม่สำรวมเดินดูกองทัพช้าง
ดูกองทัพน้าว ดูกองทัพรถ ดูกองทัพเดินเท้า ดูพวกกุมาร ดูพวกกุมารี
ดูพวกสตรี ดูพวก
บุรุษ ดูร้านตลาด ดูประตูบ้าน ดูข้างบน ดูข้างล่าง ดูทิศใหญ่ทิศน้อย
เดินไป. ภิกษุเป็นผู้
ไม่สำรวมจักขุแม้อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ถือนิมิต ถือนุพพัญญุชณะ
ย่อมไม่ปฏิบัติ

เพื่อสำรวจจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวจแล้ว
พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคืออกุศลและ
โหม้นศรอบงำได้ ไม่รักษาจักขุนทรีย์ ไม่ถึงความสำรวจในจักขุนทรีย์.
ภิกษุเป็นผู้ไม่สำรวจ
จักษุแม้อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนท่านสมณพราหมณ์บางจำพวก
ฉันโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว
เป็นผู้ชวนชวายนดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เห็นปานนี้ คือ การฟ้อน
การขับร้อง การประโคม
มหรสพมีการรำเป็นต้น การเล่านิยาย เพลงปรบมือ การเล่นปลุกผี
การเล่นตีกลอง ฉากภาพ
บ้านเมืองที่สวยงาม การเล่นของคนจันทาล การเล่นไต่ราว
การเล่นหน้าศพ ชนช้าง ชนม้า
ชนกระบือ ชนโค ชนแพะ ชนแกะ ชนไก่ รบนกกระหา รำกระบี่กระบอง
มวยชก
มวยปล้ำ การรบ การตรวจพล การจัดกระบวนทัพ กองทัพ.
ภิกษุเป็นผู้ไม่สำรวจจักษุแม้
อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเข้าไปสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนเป็นผู้สำรวจ
ไม่ดูกองทัพช้าง
ไม่ดูกองทัพม้า ไม่ดูกองทัพรถ ไม่ดูกองทัพเดินเท้า ไม่ดูพวกกุมาร
ไม่ดูพวกกุมารี ไม่ดูพวก
สตรี ไม่ดูพวกบุรุษ ไม่ดูร้านตลาด ไม่ดูประตูบ้าน ไม่ดูข้างบน ไม่ดูข้างล่าง
ไม่ดูทิศใหญ่
ทิศน้อย เดินไป. ภิกษุเป็นผู้สำรวจจักษุแม้อย่างนี้.

ภิกษุเป็นผู้สำรวจจักษุอย่างไร? ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ไม่เป็นผู้เหลวไหลเพราะจักษุ
ไม่ประกอบด้วยความเป็นผู้เหลวไหลเพราะจักษุ
ด้วยความไม่ดำริว่าเราจะดูรูปที่ไม่เคยดู จะผ่าน

เลือกรูปที่เคยดูแล้ว ไม่ออกจากอารามนี้ไปยังอารามโน้น
ไม่จากสวนนี้ไปยังสวนโน้น ไม่จาก
บ้านนี้ไปยังบ้านโน้น ไม่จากนิคมนี้ไปยังนิคมโน้น
ไม่จากนครนี้ไปยังนครโน้น ไม่จากรัฐนี้ไป
ยังรัฐโน้น ไม่จากชนบทนี้ไปยังชนบทโน้น ไม่ชวนชวายการเที่ยวนาน
เที่ยวไปหยุด เพื่อจะ

ดูรูป. ภิกษุเป็นผู้สำรวมจักขุอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ
ย่อมปฏิบัติ

เพื่อสำรวมจักขุจนทริย ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว
พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคืออภิชฌาและ
โทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุจนทริย ถึงความสำรวมในจักขุจนทริย.
ภิกษุเป็นผู้สำรวมจักขุ
แม้อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนท่านสมณพราหมณ์บางจำพวก
ฉันทโคชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว
เป็นผู้ไม่ชวนชวายดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศลธรรมเห็นปานนี้ คือ
การฟ้อน การขับ การ-

*ประโคม ฯลฯ การดูกองทัพ
ภิกษุเป็นผู้งดเว้นจากการชวนชวายดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล
เห็นปานนี้. ภิกษุเป็นผู้สำรวมจักขุแม้อย่างนี้.

พึงทราบวินิจฉัยในอุเทศว่า ไม่เหลวไหลเพราะเหตุ ดังต่อไปนี้
ภิกษุเป็นผู้เหลวไหล

เพราะเหตุอย่างไร? ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เหลวไหลเพราะเหตุ
ประกอบด้วยความเป็นผู้

เหลวไหลเพราะเหตุ ออกจากอารามนี้ไปยังอารามโน้น ...

จากชนบทนี้ไปยังชนบทโน้น เป็นผู้
ชวนชวายการเที่ยวไปนาน เที่ยวไปไม่หยุด.

ภิกษุเป็นผู้เหลวไหลเพราะเหตุแม้อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง

ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้เหลวไหลเพราะทำภายในสังฆาราม
ฟังชาน มีจิตไม่สงบ มีใจเพราะเหตุแห่งประโยชน์ มีใจเพราะเหตุที่ถูกใช้
ออกจากบริเวณนี้

ไปยังบริเวณโน้น จากวิหารนี้ไปยังวิหารโน้น จากเพิงนี้ไปยังเพิงโน้น
จากปราสาทนี้ไปยัง

ปราสาทโน้น จากเรือนโล้นหลังนี้ไปยังเรือนโล้นหลังโน้น
จากถ้ำนี้ไปยังถ้ำโน้น จากที่เรือนนี้

ไปยังที่เรือนโน้น จากกระท่อมนี้ไปยังกระท่อมโน้น
จากเรือนยอดหลังนี้ไปยังเรือนยอดหลังโน้น

จากป้อมนี้ไปยังป้อมโน้น จากโรงนี้ไปยังโรงโน้น
จากที่พักแห่งนี้ไปยังที่พักแห่งโน้น จากโรง

เก็บของแห่งนี้ไปยังโรงเก็บของแห่งโน้น

จากโรงฉั่นแห่งนี้ไปยังโรงฉั่นแห่งโน้น จากมณฑปนี้

ไปยังมณฑปแห่งโน้น จากโคนไม้ต้นนี้ไปยังโคนไม้ต้นโน้น

ในสถานที่ที่ภิกษุนั่งกันอยู่หรือ

กำลังเดินไป มีรูปเดียวก็รวมเป็นรูปที่สอง มีสองรูปก็เป็นรูปที่สาม
หรือมีสามรูปก็เป็นรูปที่สี่

ย่อมพูดคำเพื่อเจ้อมากในที่นั้น คือ พูดเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ
เรื่องความเจริญความเสื่อม.

ภิกษุเป็นผู้เหลวไหลเพราะทำแม้อย่างนี้.

คำว่า ไม่เหลวไหลเพราะทำ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
เป็นผู้เว้น เว้นขาด

ออกไป สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง

ด้วยความเป็นผู้เหลวไหลเพราะทำ มีจิตอันทำ

ไม่ให้มีเขตแดนอยู่ ชอบในความสงัด ยินดีในความสงัด

ประกอบความสงบจิต ณ ภายใน

เนื่องๆ มีมานมิตได้ห่าง ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคาร

เพ่งฌาน ยินดีในฌาน

หมั่นประกอบเอกภาพ หนักอยู่ในประโยชน์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นผู้สำรวมจักขุและ
ไม่เหลวไหลเพราะเท่า.

[๗๗๔] คำว่า เป็นผู้คุ้มครองอินทรีย์ ความว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เห็นรูป
ด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิमित ไม่ถืออนุพยัญชนะ
ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุอินทรีย์ ที่เมื่อไม่
สำรวมแล้ว พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก
คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษา
จักขุอินทรีย์ ย่อมถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์ พึงเสียงด้วยหู
ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น
ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิमित
ไม่ถืออนุพยัญชนะ
ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนอินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว
พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคือ
อกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษามโนอินทรีย์
ย่อมถึงความสำรวมในมโนอินทรีย์ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้คุ้มครองอินทรีย์.

คำว่า มีใจอันรักษาแล้ว ความว่า มีใจคุ้มครองแล้ว คือ มีจิตรักษาแล้ว
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มีอินทรีย์อันคุ้มครองแล้ว มีใจอันรักษาแล้ว.

[๗๗๕] คำว่า กิเลสมิได้ชุม ในอุเทศว่า อนวสฺสโต อปริทฺยหฺมาโน
ดังนี้ ความว่า

สมจริงตามเถรภาสิตที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า

ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราจักแสดง

อวสฺสตฺตปริยายสูตรและอนวสฺสตฺตปริยายสูตรแก่ท่านทั้งหลาย.

ท่านทั้งหลายจงฟังเทศนานั้น จง

ใส่ใจให้ดี. เราจักกล่าว. ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาโมคคัลลานะว่า
อย่างนั้นท่านผู้มีอายุ

ดังนั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
ก็ภิกษุเป็นผู้อันกิเลสชุม

แล้วอย่างไร? ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เห็นรูปด้วยตาแล้ว ย่อมยินดีใน

รูปที่น่ารัก ย่อมยินร้ายในรูปที่ไม่น่ารัก เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นกายคตาสติ
มีธรรมในใจน้อย และภิกษุ

นั้นย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันเป็นที่ตั้งโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรม

อันลามกที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอ พังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก
ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะ

ด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ย่อมยินดีในธรรมารมณที่น่ารัก
ย่อมยินร้ายในธรรมารมณ

ที่ไม่น่ารัก เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นกายคตาสติ มีธรรมในใจน้อย
และภิกษุนั้นย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริง

ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วแก่เธอ.

ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ท่านกล่าวว่า ผู้อันกิเลสชุมแล้ว
ในรูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยตา

ในเสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ ในธรรมารมณที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ.
ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางตา
มารก็ได้ช่องได้ปัจจัย ถ้าแม้มารเข้ามา

หาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางใจ
มารก็ได้ช่องได้ปัจจัย. ดูกรท่านผู้มีอายุ

ทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือนที่ทำด้วยไม้้อ
หรือเรือนที่ทำด้วยหญ้าแห้งเกราะฝนร้าวรดได้

ถ้าแม้นบุรุษเอาคบหญ้าที่ติดไฟแล้วเข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันออก
ไฟก็ได้ช่องได้ปัจจัย ถ้าแม่

บุรุษเอาคบหญ้าที่ติดไฟแล้วเข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันตก
ทางทิศเหนือ ทางทิศใต้ ทาง

เบื้องหลัง ทางเบื้องบน แม้ทางทิศไหนๆ ไฟก็ได้ช่องได้บัจฉัย ฉันทไ
ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ ก็ฉันทันเหมือนกันแล
ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางตา มารก็ได้ช่อง
ได้บัจฉัย ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ
ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางใจ มารก็ได้ช่อง
ได้บัจฉัย. ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้

รูปย่อมครอบงำได้ ภิกษุครอบงำรูป

ไม่ได้ เสียงครอบงำภิกษุได้ ภิกษุครอบงำเสียงไม่ได้ กลิ่นครอบงำภิกษุได้
ภิกษุครอบงำกลิ่น

ไม่ได้ รสครอบงำภิกษุได้ ภิกษุครอบงำรสไม่ได้ โผฏฐัพพะครอบงำภิกษุได้
ภิกษุครอบงำ

โผฏฐัพพะไม่ได้ ธรรมารมณครอบงำภิกษุได้

ภิกษุครอบงำธรรมารมณไม่ได้. ดูกรท่านผู้มีอายุ

ทั้งหลาย ภิกษุนี้ท่านกล่าวว่า ถูกรูปครอบงำ ถูกเสียงครอบงำ

ถูกกลิ่นครอบงำ ถูกรสครอบงำ

ถูกโผฏฐัพพะครอบงำ ถูกกิเลสเหล่านั้นครอบงำ

ภิกษุเหล่านั้นไม่ครอบงำอกุศลธรรมอันลามก

อันทำให้เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ ให้มีความกระวนกระวาย

มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้ง

แห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

ภิกษุเป็นผู้อันกิเลสชุ่มแล้วอย่างนี้แล.

ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้อันกิเลสไม่ชุ่มแล้วอย่างไร?

ดูกรท่านผู้มีอายุ

ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ยินดีในรูปที่น่ารัก

ไม่ยินร้ายในรูปที่ไม่

น่ารัก ตังมั่นกายคตาสติ มีใจประกอบด้วยธรรมหาประมาณมิได้

และภิกษุนั้นย่อมรู้ชัดตาม

ความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ

อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้น

แล้วแก่เธอ ฟังเสียงด้วยหู ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว
ไม่ยินดีในธรรมารมณที่น่ารัก
ตั้งมั่นกายคตาสติ มีใจประกอบด้วยธรรมหาประมาณมิได้
และภิกษุนั้นย่อมรู้ชัดตามความเป็น
จริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว
แก่เธอ. ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ท่านกล่าวว่าไม่ถูกกิเลสขุมแล้ว
ในรูปที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยตา ในเสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ ในธารมารมณที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ.
ดูกรท่านผู้มีอายุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางตา
มารก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย
ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้นทางหู มารก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย ฯลฯ
ถ้าแม้มารเข้ามาหาภิกษุนั้น
ทางใจ มารก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย. ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
เปรียบเหมือนภูฏาคารศาลา หรือ
สันถาคารศาลา มีดินหนา มีเครื่องฉาบทาอันเปียก
ถึงแม้บุรุษจะเอาคบหย้าที่ติดไฟโชนแล้ว
เข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันออก ไฟก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย
ถึงแม้บุรุษจะเอาคบหย้าที่ติดไฟ
โชนแล้วเข้าไปจุดเรื่อนั้นทางทิศตะวันตก ทางทิศเหนือ ทางทิศใต้
ทางเบื้องหลัง ทางเบื้องบน
ถึงแม้โดยทางไหนๆ ไฟก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย ฉนใด
ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีปกติ
อยู่อย่างนี้ ก็ฉนนั้นเหมือนกันแล ถึงแม้มารจะเข้ามาหาภิกษุนั้นทางตา
มารก็ไม่ได้ช่องไม่ได้บังจัย
ถึงแม้มารจะเข้ามาหาภิกษุนั้นทางหู ฯลฯ
ถึงแม้มารจะเข้ามาหาภิกษุนั้นทางใจ มารก็ไม่ได้ช่อง
ไม่ได้บังจัย. ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้
รูปย่อมครอบงำไม่ได้ ภิกษุ

คำว่า นำลงแล้วซึ่งเครื่องหมายของคฤหัสถ์ ความว่า ปลงลงแล้ว คือ ละทิ้ง ระบุ

แล้วซึ่งเครื่องหมายของคฤหัสถ์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า นำลงแล้วซึ่งเครื่องหมายของคฤหัสถ์.

[๗๗๘] คำว่า เหมือนต้นปาริฉัตตกะมิใบทิบ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ทรงบาตรและจีวรครบ เหมือนต้นปาริฉัตตกะ คือ ต้นทองหลาง มีใบหนา มีร่มเงาชิด ฉะนั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เหมือนต้นปาริฉัตตกะมิใบทิบ.

[๗๗๙] คำว่า ครองผ้าย้อมน้ำฝาดออกบวช ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ตัด

กัณฑ์ในฆราวาสทั้งหมด ตัดกัณฑ์ในบุตรและภรรยา ตัดกัณฑ์ในญาติ ตัดกัณฑ์ในความสังสม

ปลงผมและหนวดแล้ว ครองผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีความ

กัณฑ์ เป็นผู้เดียวเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ดำเนิน เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ครองผ้าย้อมน้ำฝาดออกบวช พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น จึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า นำลงแล้วซึ่งเครื่องหมายของคฤหัสถ์ ครองผ้าย้อมน้ำฝาดออกบวช เหมือนต้นปาริฉัตตกะมิใบทิบ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๐] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ไม่ทำความติดใจ ในรสทั้งหลาย ไม่มี ตัณหาอันเป็นเหตุให้เหลวไหล ไม่เลียงผู้อื่น เที่ยวไปตามลำดับ ตรอก มีจิตไม่พัวพันในสกุณ พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๑] คำว่า ในรสทั้งหลาย ในอุเทศว่า รสสุ เคธ อกร์ อโลโล ดังนี้ คือ รส

ที่ราก รสที่ต้น รสที่เปลือก รสที่ใบ รสที่ดอก รสที่ผล รสเปรี้ยว รสหวาน
รสขม

รสเผ็ดร้อน รสเค็ม รสปร่า รสเฟื่อน รสฝาด รสอรรอย รสไม่อรรอย รสเย็น
รสร้อน.

สมณพราหมณ์ผู้ติดใจในรสมีอยู่ในโลก. สมณพราหมณ์เหล่านั้น
เที่ยวแสวงหารส

ด้วยปลายลิ้น ได้รสเปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสไม่เปรี้ยว

ได้รสไม่เปรี้ยวแล้วก็แสวงหารสเปรี้ยว

ได้รสหวานแล้วก็แสวงหารสไม่หวาน ได้รสไม่หวานแล้วก็แสวงหารสหวาน

ได้รสขมแล้วก็

แสวงหารสไม่ขม ได้รสไม่ขมแล้วก็แสวงหารสขม

ได้รสเผ็ดร้อนแล้วก็แสวงหารสไม่เผ็ดร้อน

ได้รสไม่เผ็ดร้อนแล้วก็แสวงหารสเผ็ดร้อน

ได้รสเค็มแล้วก็แสวงหารสไม่เค็ม ได้รสไม่เค็มแล้ว

ก็แสวงหารสเค็ม ได้รสปร่าแล้วก็แสวงหารสไม่ปร่า

ได้รสไม่ปร่าแล้วก็แสวงหารสปร่า ได้รส

เฟื่อนแล้วก็แสวงหารสฝาด ได้รสฝาดแล้วก็แสวงหารสเฟื่อน

ได้รสอรรอยแล้วก็แสวงหารส

ไม่อรรอย ได้รสไม่อรรอยแล้วก็แสวงหารสอรรอย

ได้รสเย็นแล้วก็แสวงหารสร้อน ได้สร้อน

แล้วก็แสวงหารสเย็น. สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้รสใดๆ

ก็ไม่ยินดีด้วยรสนั้นๆ แสวงหารสอื่น

ต่อไป ย่อมเป็นผู้ยินดี ติดใจ ชอบใจ หลงใหล ชบเซา ช้อง เกี้ยวข้อง

พัวพัน ในรส

ทั้งหลาย. ตัณหาในรสนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละได้แล้ว

ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ตั้ง

ดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง

ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

พิจารณาโดยอุบายอันแยบคายแล้วจึงฉันอาหาร ไม่ฉันเพื่อเล่น ไม่ฉัน

เพื่อความมัวเมา ไม่ฉันเพื่อประดับ ไม่ฉันเพื่อตกแต่ง
ฉันเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้กาย
นี้เป็นไป เพื่อบำบัดความเบียดเบียน เพื่อบุญเคราะห์แก่พรหมจรรย์
ด้วยมนสิการว่า เราจะ
กำจัดทุกข์เวทนาเก่า จักไม่ให้เกิดทุกข์ใหม่เกิดขึ้น จักเป็นไปได้สะดวก
จักไม่มีโทษ จักอยู่
ผาสุก ด้วยการฉันอาหารเพียงกำหนดเท่านั้น.
คนหาผลเพื่อประโยชน์จะให้ออกเป็นกำหนด
เท่านั้น หรือพวกเกวียนหยอดเพลากุวียน
เพื่อประโยชน์แก่การขนภาระออกเป็นกำหนดเท่านั้น
หรือคนกินเนื่อบุตร
เพื่อประโยชน์แก่จะออกจากทางกัณดารเป็นกำหนดเท่านั้น ฉันใด พระ-
*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน
พิจารณาโดยอุบายแล้วจึงฉันอาหาร ไม่ฉันเพื่อเล่น
ไม่ฉันเพื่อมัวเมา ... จักอยู่ผาสุก ด้วยการฉันอาหารเพียงกำหนดเท่านั้น.
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
นั้นเป็นผู้งดเว้น เว้นขาด ออกไป สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง
ด้วยตัณหาในรส มีจิต
อันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ไม่ทำความติดใจในรสทั้งหลาย.
คำว่า ไม่มีตัณหาอันเป็นเหตุให้เหลวไหล ความว่า ตัณหา ราคะ
สाराคะ ฯลฯ อภิชฌา
โลภะ อกุศลมูล ท่านกล่าวว่า เป็นเหตุให้โลเล หรือว่า
เป็นเหตุให้เหลวไหล. ตัณหาอัน
เป็นเหตุให้โลเลเหลวไหลนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้วทำให้ไม่มีที่
ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง
ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. เพราะเหตุนี้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงชื่อว่า ไม่มีตัณหา อันเป็นเหตุให้เหลวไหล.
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ไม่ทำความตั้งใจในรสทั้งหลาย ไม่มีตัณหา อันเป็นเหตุให้เหลวไหล
[๗๘๒] คำว่า ไม่เลียงผู้อื่น ในอุเทศว่า อนุปโปสี สप्तานจารี ดังนี้
ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เลียงแต่ตนเท่านั้น มิได้เลียงผู้อื่น
เราเรียกบุคคลผู้ไม่เลียงผู้อื่น ปราภคฺชอยู่ ตั้งมั่นคงดีแล้วใน
สารธรรม มีอาสวะสิ้นแล้ว คายโทษออกแล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ไม่เลียงผู้อื่น.

คำว่า ผู้เที่ยวไปตามลำดับตรอก ความว่า เวลาเช้า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นนั่งสงบ

แล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่น้ำหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต

มีกายวาจาจิตอันรักษาแล้ว มีสติ

ตั้งมั่น มีอินทรีย์อันสำรวมแล้ว สำรวมจักขุถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ

ออกจากสกุลหนึ่งไปสู่สกุล

หนึ่งเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่เลียงผู้อื่น

เที่ยวไปตามลำดับตรอก.

[๗๘๓] คำว่า มีจิตไม่พัวพันในสกุล ความว่า

ภิกษุเป็นผู้มีจิตพัวพันด้วยเหตุ ๒ ประการ

คือ เป็นผู้ตั้งตนไว้ต่ำตั้งผู้อื่นไว้สูง มีจิตพัวพัน ๑

เป็นผู้ตั้งตนไว้สูงตั้งผู้อื่นไว้ต่ำ มีจิตพัวพัน ๑.

ภิกษุเป็นผู้ตั้งตนไว้ต่ำตั้งผู้อื่นไว้สูงมีจิตพัวพันอย่างไร? ภิกษุกล่าวว่า
ท่านทั้งหลายมีอุปการะ

แก่อาตมามาก. อาตมาได้ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ

และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพราะอาศัย

ท่านทั้งหลาย คนอื่นๆ อาศัยท่านทั้งหลาย เห็นแก่ท่านทั้งหลาย

จึงสำคัญเพื่อจะให้หรือเพื่อจะ

ทำแก่อาตมา.

ชื่อและวงศ์สกุลของโยมมารดาโยมบิดาเก่าของอาตมาเสื่อมไปแล้ว.

อาตมาย่อมได้

ว่า เราเป็นกุลุปกะของอุบาสกโน้น เราเป็นกุลุปกะของอุบาสิกาโน้น
เพราะท่านทั้งหลาย. ภิกษุ

เป็นผู้ตั้งตนไว้ต่ำตั้งผู้อื่นไว้สูงมีจิตพัวพันอย่างนี้.

ภิกษุเป็นผู้ตั้งตนไว้สูงตั้งผู้อื่นไว้ต่ำมีจิตพัวพันอย่างไร? ภิกษुकกล่าวว่า
อาตมามีอุปการะ

มากแก่ท่านทั้งหลาย.

ท่านทั้งหลายอาศัยอาตมาจึงได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็น
สรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์

ประพฤติผิดในกาม การพูด

เท็จ และการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.

อาตมาให้อุเทศ ให้ปริปัจฉา

บอกอุโบสถ อธิษฐานนวักรรม แก่ท่านทั้งหลาย. ก็เมื่อเป็นดั่งนั้น

ท่านทั้งหลายสละอาตมาแล้ว

ย่อมสักการะเคารพนับถือบูชาผู้อื่น. ภิกษุเป็นผู้ตั้งตนไว้สูงตั้งผู้อื่นไว้ต่ำ
มีจิตพัวพันอย่างนี้.

คำว่า มีจิตไม่พัวพันในสกุล ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
มีจิตไม่พัวพันด้วย

ความกังวลในสกุล คณะ อาวาส จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ

และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มีจิตไม่พัวพันในสกุล

พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ทำความติดใจในรสทั้งหลาย ไม่มีตัณหา

อันเป็นเหตุให้เหลวไหล ไม่เลียงผู้อื่น เที่ยวไปตามลำดับตรอก

มีจิตไม่พัวพันในสกุล พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๔] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละแล้วซึ่งเครื่องกั้นจิต ๕ ประการ สลัด

เสียแล้วซึ่งกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งปวง อันตัณหาและทิณฐิ

ไม่อาศัย ตัดเสียแล้วซึ่งความรักและความชัง พึงเที่ยวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๕] คำว่า ละแล้วซึ่งเครื่องกั้นจิต ๕ ประการ ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น

ละ สละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งกามฉันทนิเวรณ
พยาบาทนิเวรณ ถีนมิทธ-

*นิเวรณ อหฺธัจจกุกกฺจนิเวรณ วิจิกิจฉานิเวรณ สงัดจากกาม
สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน

มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ละแล้วซึ่งเครื่องกั้นจิต

๕ ประการ.

[๗๘๖] ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อกุสลาภิสังขารทั้งปวง

(แต่ละอย่าง) ชื่อว่า เครื่องเศร้าหมองของจิต ในอุเทศว่า อุปกุกิเลเส
พยุปนุชฺช สพฺเพ

ดังนี้.

คำว่า สลัดเสียแล้วซึ่งกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งปวง ความว่า สลัด
บรรเทา ละ

กำจัด ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี
ซึ่งกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวงของจิต เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า สลัดเสียแล้วซึ่งกิเลสเครื่องเศร้าหมองของจิตทั้งปวง.

[๗๘๗] นิสสัย ในคำว่า ผู้อันตณฺหาทิกฺขณฺฐิไม่อาศัย ในอุเทศว่า อนิสฺสํ ติโต
เจตฺวา

เสนฺหโทสํ ดังนี้ มี ๒ อย่าง คือ ตณฺหานิสสัย ๑ ทิกฺขณฺฐินิสสัย ๑. ฯลฯ
นี้ชื่อว่าตณฺหานิสสัย. ฯลฯ

นี้ชื่อว่าทิกฺขณฺฐินิสสัย. ชื่อว่า ความรัก ได้แก่ความรัก ๒ อย่าง คือ
ความรักด้วยอำนาจตณฺหา ๑

ความรักด้วยอำนาจทิกฺขณฺฐิ ๑. ฯลฯ นี้ชื่อว่าความรักด้วยอำนาจตณฺหา. ฯลฯ
นี้ชื่อว่าความรักด้วย

อำนาจทิกฺขณฺฐิ. ชื่อว่า ความชัง คือ ความปองร้าย ความมุ่งร้าย
ความขัดเคือง ความโกรธตอบ

ความเคือง ความเคืองทั่วไป ความเคืองเสมอ ความชัง ความชังทั่วไป
ความชังเสมอแห่งจิต

ความพยาบาทแห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ
ความเป็นผู้โกรธ

ความชัง กิริยาที่ชัง ความเป็นผู้ชัง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท
ความเป็นผู้พยาบาท

ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้าย ความแค้นใจถึงน้ำตาไหล
ความไม่พอใจ.

คำว่า อันตณหาทิฏฐิไม่อาศัย ตัดแล้วซึ่งความรักและความชัง
ความว่า พระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้านั้น ตัด ตัดขาด ตัดขาดสิ้น บรรเทา ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง

ซึ่งความรักด้วยอำนาจตณหา ความรักด้วยอำนาจทิฏฐิ และความชัง
อันตณหาทิฏฐิ ไม่อาศัยตา

ไม่อาศัยหู ฯลฯ ไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ
และธรรมารมณ์ที่จะพึง

รู้แจ้ง ไม่พัวพัน ไม่เข้าถึง ไม่ติดใจ ไม่น้อมใจไป ออกไป สลัดออก
หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง

มีใจอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
อันตณหาทิฏฐิไม่อาศัย ตัดแล้วซึ่ง

ความรักและความชัง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.
เพราะเหตุนั้น พระปัจเจก-

*สัมพุทโธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทโธเจ้า ละแล้วซึ่งเครื่องกั้นจิต ๕ ประการ
สลัดเสียแล้วซึ่งกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งปวง อันตณหา
ทิฏฐิไม่อาศัย ตัดเสียแล้วซึ่งความรักและความชัง พึงเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๘] พระปัจเจกสัมพุทโธเจ้าละสุข ทุกข์ โสมนัสและโทมนัส
ก่อนๆ แล้ว ได้อุเบกขาและสมณะอันหมดจดวิเศษแล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๘๙] คำว่า ละสุข ทุกข์ โสมนัสและโทมนัสก่อนๆ แล้ว ความว่า
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้น บรรลุดุตตญาณอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข
ละทุกข์ และดับโสมนัส

โสมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ละสุข ทุกข์

โสมนัสและโสมนัสก่อนๆ แล้ว.

[๗๙๐] ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย กิริยาที่หยุดเฉย ความที่จิตระงับ
ความที่จิต

เป็นกลาง ในจิตตญาณ ชื่อว่า อุเบกขา ในอุเทศว่า ลหุธานุเปกข์ สมถ์
วิสุทธิ ดังนี้.

ความตั้งอยู่ ความดำรงอยู่ ความหยุดอยู่ ความไม่ส่าย
ความไม่ฟุ้งแห่งจิต ความ

แน่วแน่ ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ ชื่อว่าสมถะ.

อุเบกขาในจิตตญาณ และสมถะเป็นความหมดจด
เป็นความหมดจดวิเศษ เป็นความ

ขาวผ่อง ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอ่อน
ควรแก่การงาน ตั้งมั่น

ถึงความไม่หวั่นไหว.

คำว่า ได้อุเบกขาและสมถะอันหมดจดวิเศษ ความว่า ได้
ได้แล้วซึ่งอุเบกขาในจิตตญาณ

และสมถะ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ได้อุเบกขาและสมถะอันหมดจดวิเศษ
พึงเที่ยวไปผู้เดียว

เหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ละสุข ทุกข์ โสมนัสและโสมนัส
ก่อนๆ แล้ว ได้อุเบกขาและสมถะอันหมดจดวิเศษแล้ว
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๙๑] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ปราศจากความเพียร เพื่อถึงปรมัตถ-
ประโยชน์ มีจิตมิได้ย่อหย่อน มีความประพฤติไม่เกียจคร้าน
มีความพยายามมั่นคง เข้าถึงด้วยเรี่ยวแรงและกำลัง พึง
เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๙๒] อมตนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความสิ้น

ตัณหา ความคลายกำหนด ความดับ

ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าวว่า

ปรมัตถประโยชน์ ในอุเทศว่า อารหุทวิริโย ปรมตถูปตติยา ดังนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นปรารภความเพียร เพื่อถึง คือ เพื่อได้
เพื่อได้เฉพาะ เพื่อ

บรรลु เพื่อถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้ง ซึ่งปรมัตถประโยชน์ มีเรี่ยวแรง
มีความบากบั่นมั่นคง เพื่อ

ละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า

ปรารภความเพียรเพื่อถึงปรมัตถประโยชน์.

[๗๙๓] คำว่า มีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤตินี้ไม่เกียจคร้าน ความว่า
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต
ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้

อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้

กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่นไม่พินเพื่อน

เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์

เพื่อความเจริญบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
มีจิตไม่ย่อหย่อน

มีความประพฤตินี้ไม่เกียจคร้านด้วยอาการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า
เนื้อและเลือดจงเหือดแห้ง

ไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที

เรายังไม่ได้บรรลุอิฐผลที่การกบুদ্ধจะพึง

บรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ
ด้วยความบากบั่น

ของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเลย. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน มีความ

ประพฤตินิไม่เกียจคร้าน แม้ด้วยอาการอย่างนี้. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
ประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า

เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้

ตราบเท่าเวลาที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถ่อมมัน.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน

มีความประพฤตินิไม่เกียจคร้าน แม้ด้วยอาการ

อย่างนี้. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า

เราจักไม่กิน จักไม่ดื่ม ไม่ออกจากวิหารและจักไม่เอนข้าง

ลงนอน เมื่อยังถอนลูกศรคือตัณหาไม่ได้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน

มีความประพฤตินิไม่เกียจคร้าน แม้

ด้วยอาการอย่างนี้. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า

เราจะไม่ลุกจากอาสนะนี้

ตราบเท่าเวลาที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

เพราะไม่ถ่อมมัน. พระปัจเจกสัมพุทธ-

*เจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤตินิไม่เกียจคร้าน

แม้ด้วยอาการอย่างนี้. พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า เราจักไม่ลงจากที่จงกรมนี้
จักไม่ออกจากวิหารนี้

จักไม่ออกจากเพิงนี้ จักไม่ออกจากปราสาทนี้ จักไม่ออกจากเรือนโถ้นนี้

จักไม่ออกจากถ้ำนี้

จักไม่ออกจากที่เรือนนี้ จักไม่ออกจากกระท่อมน้ำนี้ จักไม่ออกจากเรือนยอดนี้

จักไม่ออกจากไม้

แคร่นี้. จักไม่ออกจากโรงนี้ จักไม่ออกจากที่พักนี้ จักไม่ออกจากหอฉันนี้

จักไม่ออกจาก

มณฑปนี้ จักไม่ออกจากโคนไม้นี้

ตราบเท่าเวลาที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่

ถือนั่น. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน
มีความประพฤติไม่เกียจคร้าน

แม้ด้วยอาการอย่างนี้. พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า
ในเช้าวันนี้แน่และ

เราจักนำมา จักนำมาด้วยดี จักบรรลุ จักถูกต้อง
จักทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรม. พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤติไม่เกียจคร้าน
แม้ด้วยอาการอย่างนี้.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ประคองจิตตั้งจิตไว้ว่า ในเที่ยงวันนี้แน่และ
ในเย็นวันนี้แน่และ

ในเวลาก่อนอาหารวันนี้แน่และ ในเวลาหลังอาหารวันนี้แน่และ
ในยามต้นนี้แน่และ ในยาม

กลางนี้แน่และ ในยามหลังนี้แน่และ ในข้างแรมนี้แน่และ ในข้างขึ้นนี้แน่และ
ในฤดูฝนนี้แน่และ

ในฤดูหนาวนี้แน่และ ในฤดูร้อนนี้แน่และ ในตอนวัยต้นนี้แน่และ
ในตอนวัยกลางนี้แน่และ ใน

ตอนวัยหลังนี้แน่และ เราจักนำมา จักนำมาด้วยดี จักบรรลุ จักถูกต้อง
จักทำให้แจ้งซึ่ง

อริยธรรม พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน
มีความประพฤติไม่เกียจคร้าน
แม้ด้วยอาการอย่างนี้.

[๗๙๔] คำว่า มีความพยายามมั่นคง ในอุเทศว่า ทพฺพนิทุกโม
ถามพลูปปโน ดังนี้

ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีสมาทานมั่น มีสมาทานแน่วแน่
ในกุศลธรรมทั้งหลาย คือ

ในกายสุจริต วจิสฺสุจริต มโนสุจริต การแจกทาน การสมาทานศีล
การรักษาอุโบสถ ความ

เป็นผู้เกื้อกูลแก่มารดา ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา
ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ ความเป็นผู้

เกื้อกูลแก่พราหมณ์ ความประพฤติดอ่อนนุ่มต่อผู้ใหญ่ในสกุล
และในกษัตริย์อื่นๆ ที่ยิ่งขึ้นไป

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความพยายามมั่นคง.

คำว่า เข้าถึงด้วยเรี่ยวแรงและกำลัง ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
เข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ประกอบด้วยเรี่ยวแรง กำลัง ความเพียร

ความบากบั่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความพยายาม มั่นคง
มีความเข้าถึงด้วยเรี่ยวแรงและกำลัง

พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ปราศจากความเพียร เพื่อถึงปรมาต-
มประโยชน์ มีจิตมิได้ย่อหย่อน มีความประพฤติดิฉันได้
เกียจคร้าน มีความพยายามมั่นคง เข้าถึงด้วยเรี่ยวแรงและ
กำลัง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๙๕] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ไม่ละวิเวกและฉาน ประพฤติธรรม
สมควร ในธรรมทั้งหลายเป็นนิตย์ พิจารณาเห็นโทษในภพ
ทั้งหลาย พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๙๖] คำว่า ไม่ละวิเวกและฉาน ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
เป็นผู้ชอบ

วิเวก ยินดีในวิเวก ประกอบความสงบจิต ณ ภายในเนื่องๆ

ไม่ห่างจากฉาน ไม่ละฉาน คือ

ประกอบ ประกอบทั่ว ประกอบพร้อม หมั่นประกอบ หมั่นประกอบพร้อม
เพื่อความเกิดขึ้น

แห่งปฐมฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น

เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
ตติยฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น

หรือเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจตุตถฉานที่ยังไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงชื่อว่า ไม่ละฉานด้วยอาการอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมเสพ ย่อมเจริญ
ย่อมทำให้มาก ซึ่ง
ปฐมฌานที่เกิดขึ้นแล้ว หุตยฌานที่เกิดขึ้นแล้ว ตติยฌานที่เกิดขึ้นแล้ว
หรือจตุตถฌานที่เกิดขึ้น
แล้ว เพราะฉะนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงชื่อว่า
ไม่ละฌานแม้ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ไม่ละวิเวกและฌาน.

[๗๙๗] สติปัฏฐาน ๔ ๗๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านกล่าวว่า
ธรรมในอุเทศว่า
ธมฺเมสุ นิจุจํ อนฺธมฺมจารี ดังนี้.

ธรรมอันสมควรเป็นไฉน? ความปฏิบัติชอบ ความปฏิบัติสมควร
ความปฏิบัติไม่เป็น
ข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์ ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ความเป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
ความเป็นผู้รู้ประมาณใน
โภชนะ ความประกอบเนื่องๆ ในความเป็นผู้ตื่น สติสัมปชัญญะ
เหล่านี้ท่านกล่าวว่า ธรรม
อันสมควร.

คำว่า ประพฤติธรรมอันสมควรในธรรมทั้งหลายเป็นนิตย์ ความว่า
พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้านั้น ประพฤติ ปฏิบัติ ดำเนิน เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา
ในธรรมทั้งหลาย

ตลอดกาลเป็นนิตย์ คือ ติดต่อเนื่องๆ ต่อลำดับไม่สับสน
เนื่องกันกระทบกัน เหมือนละลอกน้ำ

เป็นคลื่นสลับต่อกระทบเนื่องกันไป ในเวลาก่อนอาหาร ในเวลาหลังอาหาร
ในยามต้น ในยาม

กลาง ในยามหลัง ในข้างแรม ในข้างขึ้น ในฤดูฝน ในฤดูหนาว ในฤดูร้อน
ในตอนวัยต้น

ในตอนวัยกลาง ในตอนวัยหลัง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ประพฤติธรรมอันสมควรในธรรมทั้งหลาย
ตลอดกาลเป็นนิตย์.

[๗๙๘] คำว่า พิจารณาเห็นโทษในภพทั้งหลาย ความว่า
พิจารณาเห็นโทษในภพทั้งหลาย
ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พิจารณาเห็นโทษในภพทั้งหลายพึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.
เพราะเหตุนี้ พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ละวิเวกและฌาน ประพฤติธรรม
สมควร ในธรรมทั้งหลายเป็นนิตย์ พิจารณาเห็นโทษในภพ
ทั้งหลาย พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๗๙๙] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปรารภความสันตัตถา ไม่ประมาท
ไม่โง่เขลา มีสุตะ มีสติ มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว มีธรรม
อันแน่นอน มีความเพียร พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๘๐๐] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฺขตัณหา
ธรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหุขยํ ปตฺถยํ อปฺปมตฺโต ดังนี้.

คำว่า ปรารภความสันตัตถา ความว่า ปรารภ จํานง
ประสงค์ซึ่งความสิ้นราคะ
ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ ความสิ้นคติ ความสิ้นอุปบัติ
ความสิ้นปฏิสันธิ ความสิ้นภพ
ความสิ้นสังสาร ความสิ้นวัฏฏะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ปรารภความสันตัตถา.

คำว่า ไม่ประมาท ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ทำโดยเอื้อเพื่อ
ทำโดยติดต่อ

ฯลฯ ไม่ประมาทในกุศลธรรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปรรณนา
ความสันตันทา ไม่ประมาท.

[๘๐๑] คำว่า ไม่โง่เขลา ในอุเทศว่า อเนลมุโค สุตวา สติมา ดังนี้
ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นบัณฑิต มีปัญญา มีปัญญาเป็นเครื่องรู้
มีญาณ มีปัญญาแจ่มแจ้ง

มีปัญญาทำลายกิเลส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่โง่เขลา.

คำว่า มีสุตะ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นพหูสูต
ทรงไว้ซึ่งสุตะ สังสมสุตะ

คือ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ชื่นใจ

แห่งตลอดด้วยดีด้วยทิณฐิ ซึ่งธรรม

ทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด

พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ประกาศ

พรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีสุตะ.

คำว่า มีสติ ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเป็นผู้มีสติ
ประกอบด้วยสติรอบคอบ

อย่างยิ่ง ระลึกถึงกิจที่ทำและคำที่พูดแล้ว แม้นานได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่โง่เขลา มีสุตะ

มีสติ.

[๘๐๒] ญาณ ปัญญา ความรู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง
ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิณฐิ

ท่านกล่าวว่า สังฆตธรรม ในอุเทศว่า สงฆตมฺโม นิยโต ปธานวา ดังนี้.

คำว่า มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีธรรมอันนับพร้อม

แล้ว มีธรรมอันรู้แล้ว มีธรรมอันเทียบเคียงแล้ว มีธรรมอันพิจารณาแล้ว
มีธรรมอันเป็นแจ้งแล้ว

มีธรรมแจ่มแจ้งแล้วว่า สังฆาทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

อีกอย่างหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นพิจารณาชั้นแล้ว
พิจารณาธาตุแล้ว พิจารณา
อายตนะแล้ว พิจารณาคติแล้ว พิจารณาอุปบัติแล้ว พิจารณาปฏิสนธิแล้ว
พิจารณาภพแล้ว
พิจารณาสังขารแล้ว พิจารณาวิภวภูติแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตั้งอยู่ในชั้นเป็นที่สุด
ในธาตุเป็นที่สุด ในอายตนะ
เป็นที่สุด ในคติเป็นที่สุด ในอุปบัติเป็นที่สุด ในปฏิสนธิเป็นที่สุด
ในภพเป็นที่สุด ในสังสาร
เป็นที่สุด ในวิภวภูติเป็นที่สุด ในสังขารเป็นที่สุด ในภพที่สุด
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าทรงไว้
ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุด.

พระชินาสพไดมิกภพเป็นที่สุด มีอรรถภาพ มีสังสารคือชาติ
ชราและมรณะ ครั้นหลังสุด พระชินาสพนั้นไม่มีในภพ
ใหม่.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว.

อริยมรรค ๔ ท่านกล่าวว่า ธรรมอันแน่นอน ในคำว่า นิยโต นี้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ประกอบด้วยอริยมรรค ๔ ชื่อว่ามีธรรมอันแน่นอน คือ ถึงพร้อม ถูกต้อง
ทำให้แจ้ง ซึ่งนิยาม-

*ธรรมด้วยอริยมรรคทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีธรรมอันแน่นอน.

ความเพียร ความปรารถนาความเพียร ความก้าวหน้า ความบากบ้น
ความหมั่น ความ
เป็นผู้มีความหมั่น เรี่ยวแรง ความพยายามแห่งจิต
ความบากบ้นอันไม่ย่อหย่อน ความเป็น
ผู้ไม่ทอดฉันทะ ความเป็นผู้ไม่ทอดธุระ ความประคองธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์
วิริยพละ

สมาธิสมาธิ ท่านกล่าวว่า ปธาน ในคำว่า ปธานา.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม
เข้าถึง

เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยความเพียรนี้ เพราะเหตุนั้น
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงชื่อว่า
มีความเพียร. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว
มีธรรมอันแน่นอน มีความเพียร
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.
เพราะเหตุนี้ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าปรารถนาความสันต์ค้นหา ไม่ประมาณ
ไม่ไฉไล มีสุตะ มีสติ มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว มีธรรม
อันแน่นอน มีความเพียร พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด
ฉะนั้น.

[๘๐๓] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ไม่สะดุ้งในเพราะเสียงเหมือนสีหะ
ไม่ข้อง เหมือนลมไม่ติดที่ตาข่าย ไม่ติดอยู่ เหมือนดอก
บัวอันน้ำไม่ติด พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๐๔] คำว่า ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนสีหะ ความว่า
สีหมฤคราชไม่หวาดหวั่น
ไม่ครั่นคร้าน ไม่สะทกสะท้าน ไม่ตกใจ ไม่สยดสยอง ไม่สะดุ้ง ไม่ขลาด
ไม่พรั่นพรึง ไม่
หวาดเสียว ไม่หนีไปในเพราะเสียงทั้งหลาย ฉนใด
แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็ฉนนั้น เป็นผู้
ไม่หวาดหวั่น ไม่ครั่นคร้าม ไม่สะทกสะท้าน ไม่ตกใจ ไม่สยดสยอง
ไม่สะดุ้ง ไม่ขลาด
ไม่มีความพรั่นพรึง ไม่หวาดเสียว ไม่หนี ละความกลัวความขลาดแล้ว
ปราศจากชนลูกชนพอง
อยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนสีหะ.

[๘๐๕] ลมทิศตะวันออก ลมทิศตะวันตก ลมทิศเหนือ ลมทิศใต้ ลมมิรุลี
ลมเย็น
ลมร้อน ลมน้อย ลมมาก ลมพัดตามกาล ลมหัวด้วน ลมแต่ปีกนก
ลมแต่ครุฑ ลมแต่
ใบตาล ลมแต่พัด ชื่อว่า ลม ในอุเทศว่า วาโตว ชาลมฺหิ อสขฺชมาโน ดังนี้.

ชายที่ทำด้วยด้าย ท่านกล่าวว่า ชาละ. ลมไม่ข้อง ไม่ติด ไม่ขัด
ไม่เกาะที่ตาชาย

ฉันใด ชาย ๒ อย่าง คือ ชายตันทา ๑ ชายทิกฐิ ๑. ฯลฯ

ชื่อว่าชายตันทา. นี้ชื่อว่าชายทิกฐิ.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละชายตันทา สละคินชายทิกฐิแล้ว.

เพราะละชายตันทา เพราะสละ

คินชายทิกฐิแล้ว พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่ข้อง ไม่ติด ไม่ขัด ไม่เกาะ
ในรูป เสียง ฯลฯ

ในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ

และธรรมารมณ์ที่จะพึงรู้แจ้ง เป็นผู้ออกไป

สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้อง มีใจอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่
ฉันนั้นเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ข้อง เหมือนลมไม่ข้องอยู่ที่ตาชาย.

[๘๐๖] ดอกบัว ท่านกล่าวว่า ปทุม ในอุเทศว่า ปทุม ว โตเยน
อลิมฺพมานิ ดังนี้.

น้ำท่านกล่าวว่า โตยะ. ดอกปทุมอันน้ำย่อมไม่ติด ไม่เอิบอาบ ไม่ซึมซาบ
ฉันใด. ความติด ๒

อย่าง คือ ความติดด้วยตันทา ๑ ความติดด้วยทิกฐิ ๑. ฯลฯ

นี้ชื่อว่าความติดด้วยตันทา. ฯลฯ

นี้ชื่อว่าความติดด้วยทิกฐิ.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละความติดด้วยตันทา สละคินความติดด้วย
ทิกฐิเสียแล้ว. เพราะละความติดด้วยตันทา

เพราะสละคินความติดด้วยทิกฐิ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

นั้นจึงไม่ติด ไม่เข้าไปติด ไม่ฉาบ ไม่เข้าไปฉาบ ในรูป เสียง ฯลฯ

ในรูปที่ได้เห็น เสียงที่

ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ และธรรมารมณ์ที่จะพึงรู้แจ้ง เป็นผู้ออกไป
สลัดออก หลุดพ้น ไม่

เกี่ยวข้อง มีใจอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่

ติดเหมือนดอกบัวอันน้ำไม่ติด พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.
เพราะเหตุนั้น พระ-

*ปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนสีหะ
ไม่ข้อง เหมือนลมไม่ติดตาชาย ไม่ติดเหมือนดอกบัวอัน
น้ำไม่ติด พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๐๗] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ามีปัญญาเป็นกำลัง ช่มชี่ครอบงำสัตว์
ทั้งหลายเที่ยวไป เหมือนสีหราช มีเขี้ยวเป็นกำลัง ปราบ
ปรามครอบงำเนื้อทั้งหลายเที่ยวไป ฉะนั้น. พระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้านั้น พึงเสพซึ่งเสนาสนะอันสงัด พึงเที่ยวไป
ผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๐๘] คำว่า เหมือนสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง
ปราบปรามครอบงำเนื้อทั้งหลายเที่ยวไป
ความว่า สีหฤคฺราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง คือ มีเขี้ยวเป็นอาวุธ ช่มชี่ ครอบงำ
ปราบปราม กำจัด ย่ำยี
ซึ่งสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวง เที่ยวไป ท่องเที่ยวไป ดำเนิน เป็นไป รักษา บำรุง
เยียวยา ฉนฺได
แม้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ก็ฉนฺนนั้นเหมือนกัน มีปัญญาเป็นกำลัง คือ
มีปัญญาเป็นอาวุธ ช่มชี่
ครอบงำ ปราบปราม กำจัด ย่ำยี ซึ่งสัตว์ทั้งปวงด้วยปัญญาเที่ยวไป
ท่องเที่ยวไป ดำเนินไป
เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เหมือนสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง ปราบปราม
ครอบงำเนื้อทั้งหลายเที่ยวไป.

[๘๐๙] คำว่า พึงเสพเสนาสนะอันสงัด ความว่า
สีหฤคฺราชเข้าไปสู่ราวป่าอันสงัด
เที่ยวไป ท่องเที่ยวไป ดำเนินไป เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา ฉนฺได
แม้พระปัจเจก-

*สัมพุทธเจ้า ก็ฉนฺนนั้นเหมือนกัน ส้องเสพเสนาสนะอันเป็นปารกชฎ สงัด
เงียบสงัด ไม่มีเสียง

ก็ก่อกอง ปราศจากคนสัญจรไปมา ควรแก่การทำความลับของมนุษย์
สมควรแก่การหลีกออกเร้น.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นเดินผู้เดียว ยืนผู้เดียว นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว
เข้าบ้านบิณฑบาตผู้เดียว

กลับผู้เดียว นั่งในที่ลับผู้เดียว อธิษฐานจงกรมผู้เดียว เป็นผู้เดียวเที่ยวไป
ท่องเที่ยวไป ดำเนิน

ไป เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

พึงเสพเสนาสนะอันสงัด พึง

เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้ามีปัญญาเป็นกำลัง ช่มชี่ ครอบงำสัตว์
ทั้งหลายเที่ยวไป เหมือนสิทธราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง ปราบ
ปรามครอบงำเนื้อทั้งหลายเที่ยวไป ฉะนั้น พระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้านั้น พึงเสพเสนาสนะอันสงัด พึงเที่ยวไปผู้เดียว
เหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๐] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ส่องเสพเมตตา กรุณา มุทิตาและ
อุเบกขาอันเป็นวิมุตติ ตลอดเวลา อันสัตว์โลกทั้งมวลมิได้
เกลียดชัง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๑] คำว่า ส่องเสพเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาอันเป็นวิมุตติ
ตลอดเวลา

ความว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศที่หนึ่งอยู่
ทิศที่สอง

ที่สาม ที่สี่ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
แผ่ไปตลอดโลก

ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบูรณ์
ถึงความเป็นใหญ่ หา

ประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่.

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีใจประกอบด้วย

กรุณา ... มีใจประกอบด้วยมุทิตา ... มีใจประกอบด้วยอุเบกขา
แผ่ไปตลอดทิศที่หนึ่งอยู่ ทิศที่
สอง ที่สาม ที่สี่ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
แผ่ไปตลอดโลก
ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์
ถึงความเป็นใหญ่
หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ส้องเสพเมตตา

กรุณา มุทิตา และอุเบกขาอันเป็นวิมุตติ ตลอดเวลา.

[๘๑๒] พึงทราบวินิจฉัยในชื่อว่า
อัสตวโลกทั้งมวลมิได้เกลียดชังดังต่อไปนี้ เพราะ
เป็นผู้เจริญเมตตาเป็นต้น สัตว์ทั้งหลายในทิศตะวันออกจึงไม่เกลียดชัง
สัตว์ทั้งหลายในทิศ
ตะวันตก ในทิศเหนือ ในทิศใต้ ในทิศอาคเนย์ ในทิศพายัพ ในทิศอีสาน
ในทิศหรดี ใน
ทิศเบื้องล่าง ในทิศเบื้องบน ในทิศน้อยทิศใหญ่ทั้ง ๑๐ ทิศ ไม่เกลียดชัง.
คำว่า อัสตวโลกทั้งมวลมิได้เกลียดชัง ความว่า
อัสตวโลกทั้งหมดมิได้เกลียด มิได้
โกรธ มิได้เสียดสี มิได้กระทบกระทั่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อัสตวโลกทั้งมวลมิได้เกลียดชัง
พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ส้องเสพเมตตา กรุณา มุทิตา และ
อุเบกขาอันเป็นวิมุตติ ตลอดเวลา อัสตวโลกทั้งมวลมิได้
เกลียดชัง พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๓] พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละแล้วซึ่งราคะ โทสะ โมหะ ทำลาย
เสียแล้วซึ่งสังโยชน์ทั้งหลาย ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต พึง
เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๔] ความกำหนัด ความกำหนัดหนัก ฯลฯ อภิชฌา โลภะ
อกุศลมูล ชื่อว่า

ราคะ ในอุเทศว่า ราคะ โทสะ ปหาय โมหํ ดังนี้. จิตอาฆาต ฯลฯ

ความเป็นผู้ชั่วร้าย

ความแค้นใจจนถึงน้ำตาไหล ความไม่พอใจ ชื่อว่า โทสะ. ความไม่รู้ทุกข์ ฯลฯ อวิชชา

เป็นบ่วง ความหลงไหล อกุศลมูล ชื่อว่า โมหะ. คำว่า ละแล้วซึ่งราคะ โทสะ และโมหะ

ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นละ สละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง

ซึ่งราคะ โทสะ และโมหะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละแล้วซึ่งราคะ โทสะ และโมหะ.

[๘๑๕] สังโยชนํ ในอุเทศว่า ทำลายเสียแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย ดังนี้ มี ๑๐ ประการ

คือ กามราคะสังโยชนํ ปฏิฆสังโยชนํ ฯลฯ อวิชชาสังโยชนํ. คำว่า ทำลายเสียแล้วซึ่งสังโยชนํ

ทั้งหลาย ความว่า ทำลาย ทำลายทั่ว ทำลายพร้อม ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความ

ไม่มีในภายหลัง ซึ่งสังโยชนทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทำลายเสียแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย.

[๘๑๖] คำว่า ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต ความว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นไม่หวาด-

*เสียว ไม่หวาดหวั่น ไม่ครั่นคร้าม ไม่สะดุ้ง ไม่ตกใจ ไม่สยดสยอง ไม่พรั่น ไม่กลัว ไม่

สะทกสะท้าน ไม่หนี ละความกลัวความขลาดแล้ว ปราศจากขนลุกขนพอง ในเวลาสิ้นสุด

ชีวิต เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละแล้วซึ่งราคะ โทสะ โมหะ ทำลาย เสียแล้วซึ่งสังโยชนทั้งหลาย ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต พึง เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๗] มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ จึงจะคบหาสมาคมด้วย.
มิตรในวันนี้ไม่มีเหตุหาได้ยาก. มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่ง
ประโยชน์ตน เป็นคนไม่สะอาด. (เพราะฉะนั้น) พึง
เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

[๘๑๘] คำว่า มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ จึงจะคบหาสมาคมด้วย
ความว่า
มิตรทั้งหลายมีประโยชน์ตนเป็นเหตุ มีประโยชน์ผู้อื่นเป็นเหตุ
มีประโยชน์ทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุ
มีประโยชน์ในปัจจุบันเป็นเหตุ มีประโยชน์ในสัมปรายภพเป็นเหตุ
มีประโยชน์อย่างยิ่งเป็นเหตุ
จึงจะคบหา สมคบ เสพ สมาคมด้วย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ
จึงจะคบหาสมาคมด้วย.

[๘๑๙] มิตร ในอุเทศว่า มิตรในวันนี้ ไม่มีเหตุหาได้ยาก มี ๒ จำพวก
คือ มิตร-

*คฤหัสถ์ ๑ มิตรบรรพชิต ๑. ฯลฯ นี้ชื่อว่ามิตรคฤหัสถ์. ฯลฯ
นี้ชื่อว่ามิตรบรรพชิต. คำว่า มิตร
ในวันนี้ ไม่มีเหตุหาได้ยาก ความว่า มิตร ๒ จำพวกนี้ ไม่มีการณะ
ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย
หาได้ยาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มิตรในวันนี้ ไม่มีเหตุหาได้ยาก.

[๘๒๐] คำว่า มีปัญญามุ่งประโยชน์ตน ในอุเทศว่า อตตตถปฺปํ อสุจํ
มนุสฺสา
ดังนี้ ความว่า มนุษย์ทั้งหลายย่อมคบ สมคบ เสพ เสพด้วย ส้องเสพ
เอื้อเฟื้อ ประพฤติ
เอื้อเฟื้อ เข้านั่งใกล้ ไต่ถาม สอบถาม เพื่อประโยชน์ตน เพราะเหตุแห่งตน
เพราะปัจจัย
แห่งตน เพราะการณะแห่งตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มีปัญญามุ่งประโยชน์ตน.

คำว่า มนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้ไม่สะอาด ความว่า
มนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วย

กายกรรมอันไม่สะอาด วาจกรรมอันไม่สะอาด มโนกรรมอันไม่สะอาด
ปาณาติบาตอันไม่สะอาด
อทินนาทานอันไม่สะอาด กาเมสุมิฉนจารอันไม่สะอาด
มุสาวาทอันไม่สะอาด ปิสุณาวาจาอัน
ไม่สะอาด ผรุสวาจาอันไม่สะอาด สัมผัปปลาปะอันไม่สะอาด
อภิชมานอันไม่สะอาด พยาบาท
อันไม่สะอาด มิฉนาคิณฐิอันไม่สะอาด เจตนาอันไม่สะอาด
ความปรารถนาอันไม่สะอาด ความ
ตั้งใจอันไม่สะอาด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้ไม่สะอาด คือ เป็นคนเลว
เลวลง เป็นคน
ทราม ตำช้า ลามก ชั่วช้า ซาติช้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่งประโยชน์ตน
เป็นคนไม่สะอาด.

[๘๒๑] คำว่า ผู้เดียว ในอุเทศว่า เอโก จเร ชคควิสาณกปโป ดังนี้
ฯลฯ. จริยา

(การเที่ยวไป) ในคำว่า จเร ดังนี้ มี ๘ อย่าง ฯลฯ.

ชื่อว่าพึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด

ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นจึงกล่าวว่า

มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ จึงคบหาสมาคมด้วย.

มิตรในวันนี้ไม่มีเหตุ หาได้ยาก. มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่ง
ประโยชน์ตน เป็นคนไม่สะอาด. (เพราะฉะนั้น) พึงเที่ยว
ไปผู้เดียวเหมือนนอแรด ฉะนั้น.

จบ ชัคควิสาณสูตรตนิทเทศ.

ก็แหละนิทเทศแห่งพราหมณ์ผู้ถึงฝั่งในศาสนา ๑๖ คนนี้ คือ
อชิตพราหมณ์ ๑ ติสสเมตเตยยพราหมณ์ ๑ ปุณณกะ-
พราหมณ์ ๑ เมตตคุพราหมณ์ ๑ ไรตกพราหมณ์ ๑
อุปสัวพราหมณ์ ๑ นันทพราหมณ์ ๑ เหมกพราหมณ์ ๑
โตะเทยพราหมณ์ ๑ กัปปพราหมณ์ ๑ ชตุกัณณิพราหมณ์
ผู้เป็นบัณฑิต ๑ ภัทราวุธพราหมณ์ ๑ อุทยพราหมณ์ ๑

โปสาลพราหมณ์ ๑ โมฆราชพราหมณ์ผู้นักปราชญ์ ๑
ปิงคิยพราหมณ์ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ๑ รวมเป็น ๑๖ นิทเทส
และในปารายนวรรคนั้น ยังมีข้าคควิสานสูตรตนิทเทสอีก ๑
นิทเทส ๒ อย่างควรรู้ บริบูรณ์ ท่านลิขิตไว้เรียบร้อยแล้ว.

จบ สูตรตนิทเทสบริบูรณ์.
จบพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๐